

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Смелянов В. М.,

д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Норд Г. А.,

к. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Бакуненко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Даций Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Даций О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декана факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниць Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президенті України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Луцишин З. О., доктор економічних наук, професор, заступник директора Науково-методичного центру організації навчального процесу Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Фролова Т. О., доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 26.12.19 р.

Підписано до друку 26.12.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 24.3.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2612/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуненко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Андрей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факуль-
тету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Калынин Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Софок С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Софок М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ*

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 26.12.19 р.

Підписано до друку 26.12.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 24.3.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2612/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 24 грудень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Кирилов Ю. Є., Грановська В. Г.

Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств України на основі впровадження інновацій 5

Лопушняк Г. С., Миляник Р. В.

Вплив цифрових технологій на формування компетенцій управлінського персоналу 10

Карпук А. І., Дзюбенко О. М., Кватирко О. М.

Інвестиційно-інноваційне забезпечення виробництва паливних деревних продуктів як фактор зміцнення конкурентоспроможності лісового сектора: еколого-економічні пріоритети та державна підтримка 17

Назаренко О. В., Ликова В. В.

Криптовалюта: інтерпретація, організаційні аспекти державного регулювання та облікового відображення 25

Денисенко М. П., Генік А. М.

Організаційні структури для реалізації інновацій на підприємствах 31

Льченко Т. В., Безугла Л. С.

Тенденції та зміни пріоритетів на європейському ринку сільськогосподарської продукції 35

Згурська О. М.

Методологічні аспекти оцінки диверсифікації діяльності підприємств в умовах розвитку ІТ-технологій 43

Джиджоян В. В.

Діяльність туристичних підприємств та класифікація туристичних програм 49

Коровій В. В.

Бюджет у системі соціально-економічного розвитку країни 54

Рябик Г. Є., Яворська О. Б.

Стратегія управління конкурентоздатністю підприємства 61

Іващенко А. І., Судак Г. Г.

Технологія блокчейн та особливості її впровадження в українську податкову систему 67

Бесараб С. О., Гайдамака Ю. М., Виноградова А. І.

Сучасні підходи до оцінювання інноваційного потенціалу підприємств 72

Гусаревич Н. В., Конак О. О., Ткаченко С. В.

Боргова безпека України 78

Халатур С. М., Дубович О. В., Пусс А. В.

Комплексна оцінка фінансово-економічного стану підприємств сільськогосподарської галузі 84

Пальчик І. М.

Логістичні аспекти ресурсозбереження в АПК 92

Королюк Т. О.

Диспропорції розвитку банківського сектору України та шляхи їх подолання 99

Кулініч Т. В., Жайворонок І. Р.

Особливості побудови і функціонування пенсійних систем в розвинених країнах світу 106

Мельник В. О.

Напрями активізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів в Україні 114

Мельниченко О. В.

Соціально-економічна ефективність КСВ туристичних підприємств 120

Медведовський Д. Г.

Цифрові фінанси: тенденції розвитку краудфандингових платформ 125

Державне управління

Грицишен Д. О., Свірко С. В., Супрунова І. В.

Бюджетна безпека як об'єкт аналітичних досліджень в умовах реформування системи управління місцевими бюджетами 129

Білозір О. В.

Формування диференційованої системи фінансування соціального захисту: досвід Німеччини 135

Самойлова І. І.

Сутність та особливості державного регулювання ринку нерухомості в Україні 139

Данилевська О. О.

Сучасний стан механізмів державного управління інвестиційним розвитком економіки в Україні 143

Кропівницька М. Е.

Практика публічного управління запровадженням системи надання послуги раннього втручання: методичні аспекти 149

Овсак І. І.

Реорганізація системи державного регулювання збалансованого розвитку будівельного комплексу 156

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 24 / 2019

CONTENTS:

Economy

Kyrylov Yu., Hranovska V. IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE ON THE BASIS OF INNOVATION	5
Lopushnyak G., Mylyanyk R. THE INFLUENCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE FORMATION OF COMPETENCIES OF MANAGEMENT PERSONNEL	10
Karpuk A., Dzyubenko O., Kvatyrko O. INVESTMENT AND INNOVATION SUPPORT FOR THE PRODUCTION OF FUEL WOOD PRODUCTS AS A FACTOR STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS OF THE FOREST SECTOR: ECOLOGICAL AND ECONOMIC PRIORITIES AND GOVERNMENT SUPPORT	17
Nazarenko O., Lykova V. CRYPTOCURRENCY: INTERPRETATION, ORGANIZATIONAL ASPECTS OF STATE REGULATION AND ACCOUNTING	25
Denisenko M., Henyk A. ORGANIZATIONAL STRUCTURES FOR THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS AT ENTERPRISES	31
Ilchenko T., Bezugla L. TRENDS AND PRIORITIES CHANGE IN THE EUROPEAN AGRICULTURAL PRODUCTS MARKET	35
Zgurska O. METHODOLOGICAL ASPECTS OF ESTIMATION OF DIVERSIFICATION ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF IT TECHNOLOGIES	43
Dzhyndzhoian V. ACTIVITIES OF TOURIST ENTERPRISES AND CLASSIFICATION OF TOURIST PROGRAMS	49
Koroviy V. BUDGET IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY	54
Ryabik A., Yavorskaya E. STRATEGY OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS MANAGEMENT	61
Ivashchenko A., Sudak G. BLOCKCHAIN TECHNOLOGY AND KEY FEATURES OF ITS POSSIBLE IMPLEMENTATION INTO UKRAINIAN TAX SYSTEM	67
Besarab S., Haidamaka Y., Vynohradova A. MODERN APPROACHES TO ESTIMATING THE INNOVATION POTENTIAL OF ENTERPRISES	72
Gusarevich N., Konak O., Tkachenko S. DEBT SECURITY OF UKRAINE	78
Khalatur S., Dubovych O., Puss A. COMPLEX ASSESSMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC CONDITION OF THE ENTERPRISES OF AGRICULTURAL INDUSTRY	84
Palchuk I. LOGISTIC ASPECTS OF RESOURCE SAVING IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX	92
Koroliuk T. DISPROPORTIONS OF UKRAINIAN BANKING SECTOR AND WAYS OF OVERCOME THEM	99
Kulinich T., Zhayvoronok I. FEATURES OF THE CONSTRUCTION AND OPERATION OF PENSION SYSTEMS IN DEVELOPED COUNTRIES	106
Melnyk V. THE WAYS OF ACTIVIZATION OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF PERSONAL FINANCE IN UKRAINE	114
Melnychenko O. SOCIAL AND ECONOMICAL EFFICIENCY OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY ON THE TOURIST ENTERPRISES	120
Medvedovsky D. DIGITAL FINANCE: DEVELOPMENT TRENDS OF CROWDFUNDING PLATFORMS	125

Public administration

Grytsyshen D., Svirko S., Suprunova I. BUDGET SECURITY AS AN OBJECT OF ANALYTICAL RESEARCH IN CONDITIONS OF REFORMING THE LOCAL BUDGET MANAGEMENT SYSTEM	129
Bilozir O. THE FORMATION OF A DIFFERENTIATED SYSTEM OF FINANCING SOCIAL PROTECTION IN THE COUNTRY	135
Samoilova I. ESSENCE AND FEATURES OF STATE REGULATION OF THE REAL ESTATE MARKET IN UKRAINE	139
Danilevskaya O. CURRENT STATE OF THE MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF INVESTMENT DEVELOPMENT OF ECONOMY IN UKRAINE	143
Kropivnytska M. THE PRACTICE OF PUBLIC MANAGEMENT OF THE INTRODUCTION OF AN EARLY INTERVENTION SERVICE DELIVERY SYSTEM: METHODOLOGICAL ASPECTS	149
Ovsak I. REORGANIZATION OF THE STATE REGULATION SYSTEM OF BALANCED DEVELOPMENT OF THE BUILDING COMPLEX	156

УДК 005.332.4:631.11

Ю. Є. Кирилов,

*д. е. н., професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон*

ORCID ID: 0000-0001-5061-2644

В. Г. Грановська,

*д. е. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон*

ORCID ID: 0000-0003-0348-9692

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.5

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ

Yu. Kyrlov,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Public Management and Administration, Kherson State Agrarian University, Kherson

V. Hranovska,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Hotel-Restaurant and Tourism Business, Kherson State Agrarian University, Kherson

IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE ON THE BASIS OF INNOVATION

У статті висвітлено перспективи підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств України на основі впровадження інновацій високих технологічних укладів. Здійснено їх ідентифікацію, оцінку та діагностику як чинник формування конкурентоспроможності. Визначено проблеми та причини їх недостатнього й повільного впровадження в переважну більшість агроутворень країни, крім агрохолдингів та агрокорпорацій. Водночас ставиться наголос на інноваціях саме високих технологічних укладів — четвертого й п'ятого як вирішальних для оцифровування, автоматизації й інших передових світових трендів розвитку сільськогосподарського виробництва. Визначено найбільш масштабні їх види, які не дозволять аграрному сектору країни потрапити в так звану пастку глобалізації. Серед них точне землеробство, БЛА-технології, мобільні пристрої, робототехніка тощо. Економічний ефект від впровадження інновацій полягає у зменшенні штату агрономів, зниженні витрат на паливо для об'їзду й обробітку полів, скороченні витрат добрив. Маючи у розпорядженні один або кілька центрів супутникового стеження, можна оптимізувати деякі витрати, через які раніше бізнес був на межі рентабельності. Головне — оптимізувати якість і віддачу кожного ресурсу: землі, працівника, техніки або добрива. Кожна операція має забезпечити якісні, а не кількісні зміни.

The article highlights the prospects of improving the competitiveness of agricultural enterprises of Ukraine on the basis of innovation of high technological structures. Their identification, assessment and diagnostics as a factor of competitiveness formation are carried out. The problems and causes of their insufficient and slow implementation in the vast majority of agricultural education in the country, except for agricultural holdings and agricultural corporations. At the same time, the emphasis is placed on innovations of high technological structures — the fourth and fifth as crucial for digitization, automation and other advanced world trends in the development of agricultural production. The most large-scale types of them are determined, which will not allow the agricultural sector of the country to fall into the so-called trap of globalization. Among them, precision agriculture, UAV technology, mobile devices, robotics and the like. The economic effect of innovation is to reduce the staff of agronomists, reduced fuel costs for the bypass and cultivation of fields, reducing fertilizer costs. Having one or more satellite tracking centers at your disposal, you can optimize some of the costs for which previously the business was on the verge of profitability. The main thing is to optimize the quality and return of each resource: land, labor, machinery or fertilizer. Each operation should provide qualitative rather than quantitative changes. In the world practice of farming precision agriculture has long been carried out by agricultural enterprises, which in Ukraine is considered as an innovation. It can be adapted to all shapes and sizes of farms. Not only agricultural holdings, but also small and medium-sized enterprises with an area of up to 10.0 thousand hectares can get a significant effect from the use of certain elements of precision agriculture. For

automation and optimization of production processes, reducing costs, therefore, parallel motion control systems and autopilots, GPS-monitoring systems, automatic unlocking of machinery sections, crop mapping, local-belt and differentiated fertilization, etc. are used.

Ключові слова: аграрні підприємства, конкурентоспроможність, інновації, технологічні уклади, глобалізація, інвестиції, точне землеробство.

Key words: agricultural enterprises, competitiveness, innovations, technological structures, globalization, investments, precision agriculture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інновації виступають провідним важелем переведення економіки на якісно новий орієнтир розвитку. Інноваційність розглядається як основний критерій, що забезпечує формування конкурентної позиції суб'єкта господарювання на аграрному ринку. Водночас пріоритети управління активно зміщуються у бік пошуку нової інноваційної форми підприємства, переваги якої б сприяли досягненню головних стратегічних цілей — високої рентабельності, ефективності та конкурентоспроможності на ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування, розвитку та підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств знаходяться в полі зору зарубіжних та вітчизняних науковців: В. Андрійчук, В. Амбросов, В. Галушко, О. Гудзь, Г. Калетник, С. Кваша, М. Кропивко, І. Лукінов, М. Малік, Л. Мармоль, О. Николук, П. Стецюк, В. Ткаченко, О. Шпичак та ін. Їх праці присвячені розвитку теорії конкурентоспроможності й конкурентних переваг, методології та практиці її формування на внутрішньому та зовнішніх аграрних ринках, оцінці показників та індикаторів тощо. Однак її досягнення на основі впровадження інновацій високих технологічних укладів вимагають подальших розробок, особливо у частині конкретизації видів або форм таких інновацій, оскільки навіть у публікаціях на інноваційну тематику вони представлені переважно у загальному вигляді.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення проблем та обґрунтування переваг використання інновацій високих технологій з встановленням їх пріоритетних видів як чинників підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств в умовах глобальних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційними чинниками розвитку аграрних підприємств на сьогодні є не тільки техніка нового покоління, новітні технології, а й нова організація праці та виробництва, нова мотиваційна система, альтернативне підприємництво. Саме ці інноваційні компоненти в комплексі можуть перетворити виробничу систему, оновлюючи виробничий апарат, спонукаючи ефективно його використовувати [1, с. 31].

Національними пріоритетами у сфері інноватики підприємств аграрного сектору визнано: активне використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій при виробництві, зберіганні і переробки сільськогосподарської продукції; впровадження сучасних технологій

та розробок у сфері забезпечення нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства і насичення вітчизняного ринку доступними та якісними продуктами; застосування екологічно безпечних способів виробництва, турбота про екологічну безпеку виробництва; розвиток національного машинобудування, що забезпечить аграріїв машинами та механізмами нового покоління з вищою ремонтпридатністю, продуктивністю та подовженим терміном служби.

Отже, підприємства аграрного сектору нині є інтегрованими в систему світогосподарських зв'язків і відносин та зазнають у своїй діяльності активний глобалізаційний вплив [2, с. 28]. Низький рівень їх конкурентоспроможності диктує підлаштування під потреби суб'єктів із сильнішою конкурентною позицією та потрапляння в так звану пастку глобалізації, коли слабша економіка, взаємодіючи зі структурно досконалішими, стає їхнім своєрідним додатком. Таким чином, постає досить висока вірогідність перетворитися в постачальника сировини та робочої сили на світові ринки. Структурну досконалість, а звідси й конкурентоздатність забезпечує передусім розвинена переробна промисловість, до якої належать індустрії різного технологічного рівня.

Досконала структура дає змогу розвиненим економікам перерозподіляти на свою користь ресурси через різні механізми глобальної взаємодії країн. Отже, сучасні умови забезпечення конкурентоспроможного розвитку країни та її суб'єктів вимагає зміни структури матеріального виробництва на користь секторів, де створюється вища додана вартість. Тому новий індустріальний перехід є ключовим питанням економічної стратегії забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств [3, с. 38]. Зміцнення конкурентних позицій підприємств аграрного сектору України в процесі інноваційного розвитку дозволить їм максимально використувати можливості глобалізації, а саме: запозичення знань, технологій та продуктивного капіталу (рис. 1).

Сучасні агроформування, не готові сприймати й освоювати інновації, а орієнтуються на найпростіші та комерційно вигідні технології. Наступною причиною низької інноваційної активності аграрних підприємств є нестача інвестицій, що стримує їх розвиток, підвищується рівень безробіття, поширенням явищем стали трудові міграції та еміграції. Так, за даними UNCTAD, у 2017 р. прямі іноземні інвестиції на одну особу населення України становили менше 1,4 тис. дол. США, тоді як у Польщі — 5,6 тис. дол. США, Чехії — 10,7 тис. дол. США, а в США — 17,4 тис. дол. США. Саме з цих причин сільськогосподарське виробництво характеризується зниженням техніко-технологічного рівня та низьким відсотком освоєння агроінновацій.

Сучасні тенденції світового розвитку, динамічність четвертої промислової революції (індустрія 4.0), яка ха-

рактизується злиттям технологій і стиранням меж між фізичними, цифровими і біологічними сферами, вимагає удосконалення та зміни підходів до інструментів забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств, зокрема, інноваційної складової їх функціонування [4, с. 179]. За оцінками McKinsey Global Institute, у найближчі роки на глобальну економіку найбільше вплинуть: поширення мобільного Інтернету та Інтернету речей; автоматизація рутинної інтелектуальної роботи; хмарні технології та рішення щодо зберігання енергії; прогресивні підходи до управління геномами; нова робототехніка та транспорт без водіїв; 3D-друк тощо.

Загалом в аграрному секторі інноваційні процеси та інновації дуже різноманітні. Найважливішими є технічні, технологічні, екологічні, біологічні та інші інновації, більшість з них впливають на життєдіяльність живих організмів, що необхідно враховувати на всіх рівнях управління інноваціями. Окрім згаданих в агропромисловому комплексі, розробляються і впроваджуються організаційні та економічні інновації, призначені для галузі загалом або для окремих її підгалузей та складових.

Кожний вид інновацій застосовується у різних сферах, проте є необхідним і незамінним для успішного розвитку країни: технічні й технологічні інновації спрямовані на поліпшення параметрів виробничого процесу та його результатів; організаційні — розробляються і впроваджуються з метою вдосконалення організації праці, управління, економічного та виробничого процесу, ринку тощо; економічні — забезпечують підвищення економічних показників і результатів функціонування національної, галузевої економіки та економіки певних регіонів або суб'єктів господарювання [5, с. 14]. Окрему групу утворюють технологічні новації та інжиніринг, що класифікуються за стадіями технологічного процесу у суб'єктів господарювання.

У найширшому розумінні агроінновація — це нововведення, що реалізується в аграрній сфері. Науковці пропонують різні підходи до визначення цього поняття. Так, агроінновацію трактують як системні впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідної роботи, що сприяють позитивних якісним та кількісним змінам у характеристиці взаємозв'язків між біосферою та техносферою, а також поліпшують стан навколишнього природного середовища, або як результат праці, отриманий завдяки застосуванню нових наукових знань, що перетворюють процес функціонування й розвитку системи АПК у напрямі підвищення її ефективності, стійкості та системної якості відносин [6, с. 168].

Дослідження Комітету з всесвітньої продовольчої безпеки показують, що благополуччя сучасного світу багато в чому залежить від динаміки виробництва продуктів харчування. Населення планети постійно збільшується, в той час

Рис. 1. Напрями і тенденції інноваційного розвитку аграрних підприємств в Україні

як вільні площі для збільшення посівів обмежені. Отже, для аграрних підприємств актуалізується питання пошуку та впровадження різного роду інновацій, адаптування їх для використання виробниками різних форм, розмірів, способів господарювання та напрямів виробничої діяльності.

За обсягом експорту продуктів сільського господарства національні аграрні підприємства вийшли у світові лідери, завдячуючи наявності у країні родючих чорноземів, сукупна площа яких порівнянна з територією, наприклад, Великобританії. Однак ефективність використання земель в Україні досить низька у порівнянні із країнами світу. За врожайністю сільськогосподарських культур наша країна відстає від них на 10 років, 40,0 % сільгосптехніки є застарілою.

До того ж земельні ресурси використовуються нерационально, чорноземний шар деградує через втрату родючості, ерозії і техногенні забруднення [7, с. 4]. До ерозії схильна майже половина родючих земель країни. Водночас у світі аграрне виробництво стає більш автоматизованим. На противагу вітчизняні підприємства використовують застарілі методи господарювання.

Інтенсифікація сільського господарства є основним пріоритетом у розвитку аграрних підприємств світу. Практика впровадження промислових і космічних розробок в аграрному виробництві є світовою сучасною тенденцією, яка на сьогодні суттєво активізується та впроваджується у підприємствах різних форм і розмірів. Сільськогосподарська техніка оснащується комп'ютерами, в лабораторіях виводяться нові сорти культур, супутники і безпілотні літальні апарати в режимі реального часу спостерігають за станом посівів.

У умовах глобалізованого та інтегрованого світу, що характеризується мінливістю та швидкими змінами зовнішнього середовища, конкурентні відносини перейшли від фази цінової та нецінової конкуренції до інтегральних методів конкурентної боротьби [8, с. 152]. Ця стадія одержала назву "конкуренція ефективності" та характе-

ризує умови, в яких виробник вже не може безпосередньо впливати та управляти ціною, тому конкурентна боротьба переходить у сферу управління собівартістю. Ринок аграрної продукції став настільки глобальним, що найефективнішим способом управління рентабельністю стає собівартість виробленої продукції. Сучасні конкурентні війни передбачають використання стратегій мінімальних ресурсів та максимального ефекту, їх основою є максимально ефективний розподіл ресурсів та отримання при цьому максимального результату.

Українському аграрному сектору необхідно шукати альтернативні шляхи для свого подальшого розвитку, зміцнювати експортні позиції, задовольнити внутрішній попит на сільгосппродукцію. В умовах, коли у світі постійно дорожчають енергоносії, фосфорити та інші види сировини для сільського господарства, необхідно оптимізувати їх використання. Це дасть змогу вітчизняним виробникам виходити на світові ринки з продукцією високої якості та конкурентоспроможною за ціною при умові отримання прибутку. Необхідно відмовитися від збиткового принципу: "щоб напевно" і перейти до господарювання за принципом: "скільки дійсно потрібно". Вказана система вже активно використовується сільгоспвиробниками розвинутих країн і має знайти поширення в Україні.

Космічний моніторинг, або, як його ще називають, дистанційне зондування Землі (ДЗЗ), дозволяє вивчати земну поверхню за допомогою електромагнітного випромінювання. На використанні отриманих таким методом даних і будується точне землеробство. Суть його полягає в тому, що на основі супутникових знімків складають електронні карти полів. Потім за підсумками збирання аналізують врожайність різних ділянок і за допомогою спеціальних технологій вивчають хімічний склад ґрунту [9, с. 267].

І вже за результатами цих досліджень учені дають рекомендації виробникові, попереджають про загрози нашествия шкідників, про поширення захворювань рослин, надають аналіз стану сходів, прогнозують урожай. І що не менш важливо для сільгоспвиробників — дають вичерпні рекомендації щодо ощадливого, тобто точкового й оптимального в плані екологічної безпеки, внесення добрив. Превагами ДЗЗ порівняно із наземними дослідженнями є: швидкість, точність, можливість оперативного аналізувати те, що відбувається на місцевості. Однак наземні дослідження як і раніше відіграють важливу роль. У сукупності з космічним моніторингом вони дають змогу корелювати методику розпізнавання культур на полі, їх неоднорідності з космосу.

Одним із провідних напрямів інноваційного розвитку є впровадження сучасних технологій вирощування, в тому числі точне землеробство, що дає змогу суттєво підвищити ефективність виробництва та прибуток агроформувань. Точне землеробство розглядається як симбіоз різних технологічних рішень, завдяки яким можна збільшити врожайність і краще управляти аграрними ресурсами. Воно передбачає використання концепції неоднорідностей у межах одного поля або вирощування однієї культури. Основними інноваціями в точному землеробстві є такі: системи спостереження, використання GPS/GNSS, робототехніки, безпілотних літальних апаратів (БЛА)/дронів, бездротових датчиків тощо.

Зі збільшенням інтенсивності виробництва сільськогосподарських культур зростає потреба в одержанні

інформації про стан навколишнього природного середовища та земельних площ, на яких вирощують сільськогосподарські культури. Дистанційні методи, в тому числі супутникових зображень, бортових фотографій, безпілотних літальних апаратів / дронів і наземних спектральних вимірювань можуть значно спростити спостереження за розвитком сільськогосподарських культур і прийняття рішень для оптимізації страхових виплат товаровиробникам щодо понесених збитків [10, с. 8].

Швидкий розвиток БЛА-технологій дав змогу застосовувати безпілотні літальні апарати як платформи візуалізації та додаток до формування зображень, вироблених за допомогою супутників і пілотованих літальних апаратів. Переваги безпілотних літальних апаратів полягають у тому, що невеликим розмірам, низькій вартості можна ретельно та з кращим ефектом робити зйомку великих земельних площ.

Також великі земельні масиви доцільніше фотографувати із супутників, що дозволяє спостерігати за посівами і на основі обробки таких знімків із накладенням у червоному та інфрачервоному спектрі приймати рішення про "точкове" внесення добрив, інсектицидів або гербіцидів, полив тощо. Крім того, дані таких програм можна завантажувати на будь-який електронний носій або в бортовий комп'ютер сільськогосподарської техніки, що значно спрощує постановку виробничих завдань працівникам [11, с. 124], та історичні значення індексів вегетації, вологості ґрунту, вмісту добрив.

У великих господарствах вже є перші зразки самокерованих тракторів, які можуть зорювати поля, використовуючи дані супутникової навігації. Як тільки сільськогосподарські виробники отримали доступ до GPS у 1990-х роках, оператори і товаровиробники знайшли способи використовувати цю технологію для спрощення польових робіт. Так, за допомогою GPS-трекерів відстежують роботу механізаторів, завдяки антенам, можна точніше обробляти поля. Також GNSS робить цю технологію універсальною. Вона охоплює всі наявні системи супутникового позиціонування GPS, Galileo і ГЛОНАСС.

Встановлений на трактор GPS-датчик дозволяє вирішити відразу кілька завдань. Крім контролю за використанням техніки та витратою паливно-мастильних матеріалів, сільгоспвиробник зможе точно дізнатися площу своїх угідь, адже виміри деяких полів не проводили з 1960-х років. Бездротові датчики використовуються в точному землеробстві для збору даних про вологість, ущільнення, родючість ґрунту, кліматичні зміни та інші важливі аспекти, щоб краще розподілити ресурси. В Україні розроблено навіть датчик для визначення рівня CO₂ у повітрі.

Наступною найважливішою інновацією останніх 20-ти років є розвиток мобільних пристроїв. Завдяки мобільним девайсам можна використовувати різні додатки в агробізнесі з великим ефектом: калькулятори мікроелементів, прогноз погоди, карти полів і GPS-навігація. Гаджети здатні відрізняти сільськогосподарські культури від бур'янів і боротися з ними як шляхом внесення засобів захисту рослин, так і механічним способом. У Німеччині розроблено концептуальний оптичний датчик для внесення гербіцидів у режимі он-лайн під назвою H-Sensor. Він був першим датчиком, здатним розрізняти сільськогосподарські культури й бур'яни. Його камери автоматично розпізнають різні типи рослин у режимі

реального часу. За допомогою датчика можна заощадити 50,0—70,0 % витрат на вирощування сільськогосподарських культур.

За даними Світового банку, якщо кількість населення планети буде зростати нинішніми темпами, то до 2050 р. світ буде виробляти на 50,0 % більше продуктів харчування. Але через глобальне потепління врожайність основних культур може знизитися на 25,0 %. У вирішенні цієї проблеми провідне значення має глобальна автоматизація. За прогнозами американської фірми Winter Green Research, обсяг ринку агротехнологій зросте до 16,0 млрд дол. США вже до 2020 р. Прогнози інвестиційного банку Goldman Sachs стверджують про обсяг ринку навіть у 240,0 млрд дол. уже через п'ять років.

ВИСНОВКИ

Економічний ефект від впровадження інновацій полягає у зменшенні штату агрономів, зниженні витрат на паливо для об'їзду й обробітку полів, скороченні витрат добрив. Маючи у розпорядженні один або кілька центрів супутникового стеження, можна оптимізувати деякі витрати, через які раніше бізнес був на межі рентабельності. Головне — оптимізувати якість і віддачу кожного ресурсу: землі, працівника, техніки або добрива. Кожна операція має забезпечити якісні, а не кількісні зміни.

У світовій практиці господарювання точне землеробство вже досить давно здійснюють аграрні підприємства, яке в Україні розглядається як нововведення. Його можна адаптувати для будь-яких форм і розмірів господарств. Отримати суттєвий ефект від використання окремих елементів точного землеробства можуть не тільки агрохолдинги, а й малі та середні підприємства площею до 10,0 тис. га. Для автоматизації й оптимізації виробничих процесів, скорочення витрат, використовуються, отже, системи паралельного управління рухом й автопілоти, системи GPS-моніторингу, автоматичне відмикання секцій техніки, картографування врожаю, локально-стрічкове й диференційоване внесення добрив та ін.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Внутрішня будова ринку сільськогосподарської продукції: теоретико-методологічний аспект. Економіка АПК. 2004. № 3. С. 29—35.
2. Мармуль Л.О. Принципи та механізми управління й регулювання розвитку трудових ресурсів аграрних підприємств. Економічний вісник університету. Вип. 40. 2019. С. 25—31.
3. Ніколюк О.М. Напрями забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Економіка України. 2016. № 10. С. 35—45.
4. Грановська В.Г. Методичні підходи та критерії діагностики конкурентоспроможності аграрних підприємств. Проблеми економіки. 2018. № 1 (35). С. 174—181.
5. Романюк І.А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. Агросвіт. № 11. 2016. С. 12—15.
6. Полякова Ю.В., Мокій А.І., Кучер Р.Д. Інноваційний потенціал конкурентоспроможності прикордонних регіонів України на сучасному етапі євроінтеграції. Регіональна економіка. 2016. № 2 (80). С. 165—174.
7. Ігнатенко М.М. Фінансово-інвестиційна діяльність аграрних підприємств у форматі соціальної відповідальності. Агросвіт. № 8. 2019. С. 3—6.

8. Скупський Р.М., Волосяк М.В. Конкурентоспроможність аграрного сектору економіки як похідна інноваційного розвитку. БізнесІнформ. 2012. № 11. С. 150—154.

9. Кирилов Ю.Є. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 420 с.

10. Гудзь О.Є. Роль інновацій щодо забезпечення конкурентоспроможності та ефективності підприємства. Вісник ХНТУСГ: Економічні науки, 2015. Вип. 161. С. 3—11.

11. Ткачук Г.Ю. Формування конкурентоспроможності малих підприємств агробізнесу: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія Житомир: ЖДТУ, 2012. 200 с.

References:

1. Andriychuk, V.H. (2004), "Internal structure of agricultural products market: theoretical and methodological aspect". *Economika APK*, vol. 3, pp. 29—35.
2. Marmul', L.O. (2019), "Principles and mechanisms of management and regulation of development of labor resources of agricultural enterprises". *Ekonomicznyy visnyk universytetu*, vol. 40, pp. 25—31.
3. Nykolyuk, O.M. (2016), "Areas of providing innovative development of agricultural enterprises". *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 10, pp. 35—45.
4. Hranovs'ka, V.H. (2018), "Areas of providing innovative development of agricultural enterprises". *Problemy ekonomiky*, vol. 1 (35), pp. 174—181.
5. Romanyuk, I.A. (2016), "Features of the reproduction process in the agricultural sector", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 12—15.
6. Polyakova, Yu.V. Mokiy, A.I. and Kucher, R.D. (2016), "Innovative potential of competitiveness of border regions of Ukraine at the present stage of European integration", *Rehional'na ekonomika*, vol. 2 (80), pp. 165—174.
7. Ihnatenko, M.M. (2019), "Financial and investment activities of agricultural enterprises in the format of social responsibility", *Ahrosvit*, vol. 8, pp. 3—6.
8. Skups'kyi, R.M. and Volosyuk, M.V. (2012), "Competitiveness of the agrarian sector of the economy as a derivative of innovative development", *BiznesInform*, vol. 11, pp. 150—154.
9. Kyrylov, Yu.Ye. (2015), *Kontseptual'ni zasady konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarynogo sektoru ekonomiky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi* [Conceptual bases of competitive development of agrarian sector of economy of Ukraine in the conditions of globalization], OLDI-PLYUS, Kherson, Ukraine.
10. Hudz', O.Ye. (2015), "The role of innovation in ensuring the competitiveness and efficiency of the enterprise", *Visnyk KHNTUSH: Ekonomichni nauky*, vol. 161, pp. 3—11.
11. Tkachuk, H.Yu. (2012), *Formuvannya konkurentospromozhnosti malykh pidpryyemstv ahrobiznesu: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku* [Formation of competitiveness of small agribusiness enterprises: current state and prospects of development], ZHDTU, Zhytomyr, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2019 р.

Г. С. Лопушняк,

д. е. н., професор, професор кафедри управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана",
ORCID ID: 0000-0001-8576-6440

Р. В. Милянник,

аспірант, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0001-6785-2492

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.10

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ УПРАВЛІНСЬКОГО ПЕРСОНАЛУ

G. Lopushnyak,

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor Personnel Management and Labour Economics Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,

R. Mylyanyk,

Postgraduate Student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE INFLUENCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE FORMATION OF COMPETENCIES OF MANAGEMENT PERSONNEL

У статті визначено місце новітніх технологій у глобальному світі та їх роль для окремих суб'єктів господарювання. Проаналізовано історію виникнення цих понять та наявні підходи науковців до визначення сутності цифрових технологій та цифровізації. Разом із цим, досліджено теоретичні та практичні підходи науковців до розуміння категорії професійної компетенції управлінського персоналу та визначено необхідність її розширення за допомогою новітніх технологій з огляду на сучасні мінливі умови бізнес-середовища. Окрім того, у науковій статті описано значення та місце цифрових технологій в економіці України та на вітчизняних підприємствах. Досліджено оновлену редакцію ключових компетентностей особистості для навчання протягом життя та визначено місце цифрових компетенцій у цій схемі. Продовжуючи наукове дослідження, було визначено сутність цифрових компетенцій та їх складові. Описано критерії, за допомогою яких відбувається відображення цифрової компетенції окремого працівника та визначено можливі шляхи її набуття. Проведено дослідження сучасного стану розвитку цифрових технологій в Україні, шляхом відображення динаміки зміни глобальних показників за 2016—2018 роки, а саме глобального індексу інновацій, індексу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, індексу глобальної економічної конкурентоздатності та визначено індекс мережевої готовності за 2016 рік й причини відсутності його за 2017—2018 роки. Визначено фактори, які вплинули на поточний стан застосування цифрових технологій на рівні держави, та на рівні окремих суб'єктів. Як підсумок проведеного дослідження, у статті окреслено основні проблеми застосування сучасних технологій в управлінні та запропоновано методи їх усунення.

This article identifies the place of the innovative technologies in the global world and their role for individual businesses. The history of the origin of these concepts and the available approaches of scientists to defining the essence of digital technologies and digitalization are analyzed. At the same time, the theoretical and practical approaches of scientists to the category of professional competence of managerial staff are investigated, and the necessity of its expansion with the help of the innovative technologies in view of the current changing conditions of the business environment is determined. In addition, the scientific article describes the importance and place of digital technologies in the economy of Ukraine and at domestic enterprises. Has been investigated an updated revision of the key competencies of the individual for lifelong learning and has been identified the place of digital competences in this scheme. Continuing the research, were identified the essence of digital competencies and their components. In addition, there are identified the criteria by which the digital competence of an individual employee is mapped and possible ways it's acquiring. Was conducted the research on the current state of digital technology development in Ukraine by reflecting the dynamics of change of global indicators for 2016–2018, namely the Global Innovation Index, the Development Index, the Global Competitiveness Index, and the Networked Readiness Index for 2016 year and reasons for its absence for 2017–2018. There are identified the factors that have influenced the current state of digital use at national and individual levels. As a result of the conducted research, the article outlines the main problems of using modern technologies in management and proposes methods of their elimination.

Ключові слова: цифрові технології, цифровізація, компетенції, управлінський персонал, управління, ринок.
Key words: digital technologies, digitalization, competencies, management, market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З АКТУАЛЬНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Особливості сучасного функціонування глобально-го світу зумовлені процесами, які з'явилися на початку XXI ст., а саме переходом до економіки знань та інформаційного суспільства й посилення цифровізації, що визначають напрями економічного та соціального розвитку міжнародної й національної економік, регіонів та окремих міст. Глобалізаційні процеси, темпи науково-технічного розвитку, інформатизація всіх процесів суспільства спричиняють значні зміни у сфері економічної політики, і відповідно до цього змінюється й ставлення до трудових ресурсів. Не товар і не послуга, а персонал стає головним ресурсом будь-якої організації. Якість підготовки управлінської ланки з використанням новітніх цифрових технологій стає головною умовою вирішення численних проблем соціально-економічного розвитку як окремої організації, так і держави загалом, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретичних та практичних основ професійної компетенції управлінського персоналу присвячено наукові праці таких вчених, Р. Бояциса, М. Дороніної [3], В. Отенко [5], І. Отенко, К. Клецової, С. Рєкіянова, О. Кузьменко, Р. Міллса, О. Немашкало та ін. Авторами обгрунтовано необхідність та доцільність формування професійної компетентності управлінського персоналу в контексті розвитку людського та інтелектуального капіталу організації, визначено зміст, структуру та новітні підходи до формування професійної компетентності персоналу та керівників в умовах

персоналізації менеджменту. Проте слід зазначити, мінливі умови функціонування бізнес-середовища, висувають нові вимоги до професійної компетентності персоналу, що потребує формування та розвитку нових компетенцій, які знаходяться саме в сфері цифрових технологій. Власне, самі терміни цифрові технології та цифровізація ввійшли у науковий обіг відносно недавно. Перші згадки про них датуються початком 1990-х років. Саме тоді поряд із масштабним розвитком комп'ютерних технологій стало очевидно, що таке явище не можна звести просто до одного з проявів науково-технічного прогресу [4, с. 15].

Авторами, які вперше досліджували основи цифровізації, можна вважати: Д. Тапскота та П. Самуельсона. В подальшому питання цифровізації швидкими темпами захопило науковий простір. З часом, стало очевидним, що всеосяжна цифровізація всіх сфер суспільного життя, провокує необхідність набуття відповідних компетенцій навіть для того, щоб адаптуватися до суспільного простору. Щодо українських науковців, то такими науковцями як А. Василик, А. Данилицька, О. Михайленко, І. Петрова, С. Цимбалюк та іншими зроблено вагомий вклад у дослідження та інтеграцію даного процесу в Україні. Проте ще багато аспектів застосування цифровізації у всіх сферах економіки загалом та у підготовці висококваліфікованого, компетентного управлінського персоналу не було досліджено, що потребує подальшого теоретичного, методологічного та практичного висвітлення даної тематики.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи вищевикладене, основною ціллю дослідження є визначення сутності та методів впливу тех-

Рис 1. Ключові компетентності упродовж життя та структура цифрової компетентності

Джерело: власна розробка автора на основі [9; 12; 13].

нологій цифровізації на розвиток суспільства загалом та на формування компетентних управлінців у всіх сферах економічного життя зокрема.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Характеристиками сучасного бізнес-середовища, в якому функціонують підприємства, установи та організації, є невизначеність, складність та динамічність змін. У цих умовах сучасним керівникам доводиться постійно адаптуватися до змін та приймати рішення, враховуючи велику кількість елементів, їхню складність, багаторівневість та постійну зміну зв'язків між ними. Таким чином, складність рішень, які приймаються керівниками,

а також рівень відповідальності за них, постійно зростає, що спричиняє необхідність постійного підвищення їх професійної компетентності, як необхідної та невід'ємної умови їх конкурентоспроможності на ринку праці. Ці процеси провокують постійну трансформацію вимог до професійної компетентності керівників, розширення їх переліку, в умовах, коли саме персональні знання та компетенції є визначальними для забезпечення конкурентного успіху не тільки професіонала, але й усієї організації. Все це зумовило необхідність виникнення нових напрямів науки та концепцій, які дають змогу розширити професійні компетенції управлінців. Саме такими напрямками і є застосування цифрових технологій.

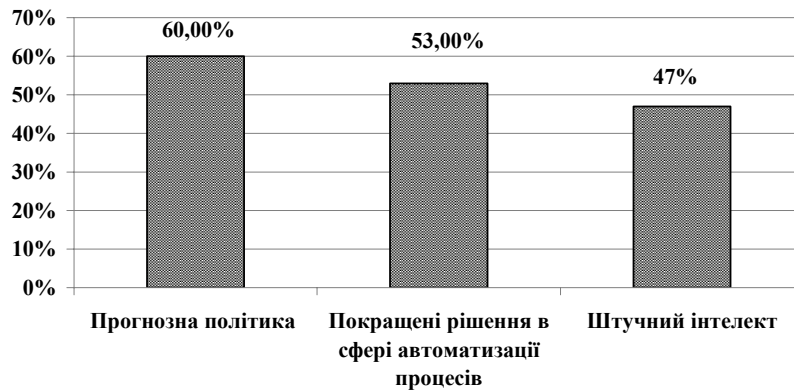

Рис 2. Напрями розподілу інвестицій у розвиток цифрових технологій

Джерело: власна розробка автора на основі [14].

Як зазначається у звіті експертів Всесвітнього економічного форуму в Давосі "Готовність до майбутнього виробництва" у 2018 р., для таких держав, як Україна, варто зосередитися на цифровізації, що дозволить розвинути технологічну базу та інфраструктури, фінансування великих інженерних проектів і скоротити відчутний розрив у міжнародних показниках порівняно з більш розвинутими державами світу [9].

У 2018 році Європейським парламентом та Радою ЄС ухвалено рекомендацію 2018/0008 (NLE), в якій наведено оновлену редакцію ключових компетентностей для навчання впродовж життя та розвитку персоналу, до яких відносять: грамотність; мовна компетентність; математична компетентність і компетентність у науках, технологіях та інженерії; особиста, соціальна та навчальна компетентність; громадянська компетентність; підприємницька компетентність; компетентність культурної обізнаності та самовираження, а також цифрова компетентність [6].

Загалом у науковій літературі існує декілька підходів до розуміння змісту поняття "цифрової компетентності". Відповідно до одного з загальновизнаних тлумачень, цифрові компетентності — це знання та навички, які необхідні для коректного, ефективного та безпечного використання цифрових технологій, а також існування у суспільстві, яке насичено цифровими технологіями [2, с. 120]. Разом із цим, цифрова компетентність включає в себе впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодію з цифровими технологіями для навчання, роботи та участі у суспільстві. Деталізується цифрова компетентність через інформаційну грамотність і грамотність використання даних, комунікацію та співпрацю, створення цифрового контенту, безпеку (зокрема кібербезпеку) та розв'язання проблем [2, с. 120].

Згідно з Рамкою цифрової компетентності для громадян 2.0 від 2017 р. (Digital Competence Framework for Citizens 2.0), до структури цифрової компетентності включаються: інформаційна та цифрова грамотність, комунікація та співробітництво, створення цифрового контенту, безпечність розв'язання проблем. Рамка цифрової компетентності 2.0 включає такі рівні: базовий користувач, незалежний користувач, професійний користувач [13].

Значення цифрових технологій та їх структуру під час формування компетенцій особистості можемо

відстежити на рисунку 1. Базовою, на нашу думку, виступає компетенція інформаційної та цифрової грамотності, адже ефективно та професійно зібрана, оброблена та проаналізована інформація виступає основою для прийняття подальших рішень, що також робить цю компетенцію своєрідним фундаментом ефективної системи управління. Окрім того, не менш важливою є компетенція безпеки у сфері використання цифрових технологій, адже найдорожчим ресурсом у наш час є інформація, саме тому необхідно забезпечити її захист від зовнішніх користувачів (конкурентів), несанкціонованого доступу недобросовісних працівників тощо.

Демонстрація цифрової компетентності передбачає [5, с. 157—158]:

- розуміння особою способів підтримання комунікації, творчості та інноваційності за допомогою цифрових технологій;
- усвідомлення можливостей, наслідків і ризиків використання цих технологій;
- розуміння загальних механізмів і логіки, які покладені в основу цифрових технологій,
- знання основ функціонування та використання різних пристроїв, програм і мереж;
- здатність використовувати, отримувати доступ, фільтрувати, оцінювати, створювати, програмувати та обмінюватись цифровим контентом;
- здатність здійснювати управління та захист цифрової інформації;
- розрізняти та ефективно використовувати програмне забезпечення, пристрої, штучний інтелект і роботів.

Процес набуття цифрових компетенцій часто зводиться до однієї зі складових освітнього процесу, а також отожднюється із отриманням фаху, що є помилковим. На відміну від попередніх етапів науково-технічної революції, застосування цифрових технологій в економіці країни відрізняється принципово більшими масштабами, бо проникнення цифрових технологій є всеосяжним, і відбувається в дуже стислі терміни. Можна виокремити наступні рівні проблематики набуття цифрових компетенцій [3, с. 57]:

- 1) набуття цифрових компетенцій особою як складова підвищення фахової кваліфікації з метою забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці;
- 2) набуття цифрових компетенцій як частини процесу соціалізації особи, під час її інтеграції у сучасний світ.

Таблиця 1. Динаміка зміни показників глобальних індексів розвитку цифрових технологій в Україні

Показники	Роки			Відхилення звітнього року до			
	2016	2017	2018	2016		2017	
				шт.	%	шт.	%
Глобальний індекс інновацій (INSEAD, WIPO) [15]	56	50	43	-13	-23,2	-7	14,0
Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ITU)[9]	78	79	-	-	-	-	-
Індекс глобальної економічної конкурентоздатності (WEF)[14]	85	81	83	-2	2,4	2	2,5

Джерело: власна розробка автора на основі [10; 15; 16].

У першому випадку потреба у набутті цифрових компетенцій є очевидною. Вона зумовлюється постійною появою нового обладнання, нових виробничих процесів, що вимагає від працівників навчання і самовдосконалення. Людина, яка не вдосконалює власні професійні навички і не опановує нові технології, ризикує швидко втратити власну конкурентоспроможність на ринку праці.

У другому випадку мова йде про потребу людини та працівника володіти цифровими компетенціями з огляду на те, що наразі цифровізація впливає майже на всі сфери життя.

За даними Міжнародного центру передового досвіду у сфері управління персоналом та змінами Великобританії на сьогодні у світі лише 39% керівників вважають, що їх компанії успішно працюють в умовах цифрового суспільства, 37% зазначають, що впевнені у можливостях своєї компанії адаптуватися під реалії сучасного цифровізованого суспільства, у 27 % виникають труднощі під час переходу до цифрового середовища функціонування підприємства, оскільки вони не вважають даний фактор рушійним для забезпечення ефективного розвитку суб'єктів господарювання. Для визначення ключових напрямів розвитку цифрових технологій в 2019 році, розглянемо структуру збільшення інвестицій на цифровізацію процесів управління персоналом (HR-Human Resources), за допомогою рисунка 2.

Таким чином, найбільший обсяг інвестицій планується спрямувати у розвиток прогнозованої політики (60,0%), що допоможе управлінням краще виконувати прогнозовану функцію, з метою усунення загроз та проблем, які можуть виникати у суб'єктів господарювання в майбутньому. Дещо менше (53,0%), планується інвестувати в покращення рішень у сфері автоматизації процесів, що також є позитивним чинником, який проявиться у підвищенні рівня застосування досягнень науково-технічного процесу в діяльності, що також підвищить продуктивність та ефективність роботи працівників. Окрім того, близько 47% інвестицій спрямують на розвиток штучного інтелекту.

Проаналізуємо стан розвитку цифрових технологій в Україні та у закордонних партнерів. Дослідимо наведену таблицю, шляхом вивчення кожного із показників — глобальний індекс інновацій, який оприлюднюється за підтримки світової організації інтелектуальної власності.

За рейтингом Global Innovation Index (INSEAD, WIPO) глобальний індекс інновацій, який оприлюд-

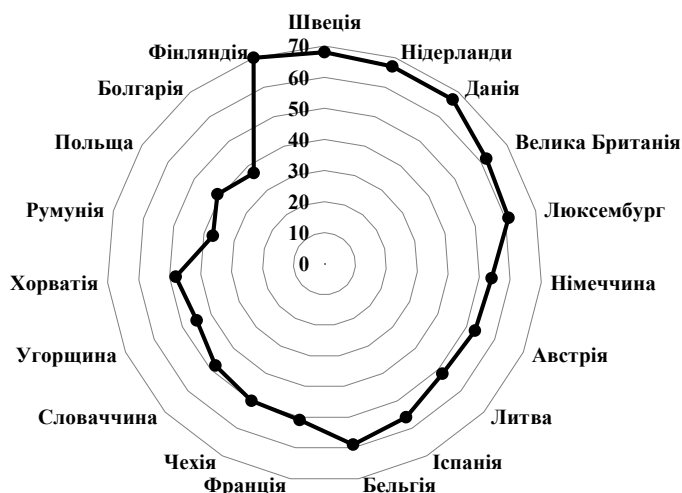

Рис. 3. Розподіл країн Європейського Союзу за Індексом цифрової економіки та суспільства у 2019 р.

Джерело: власна розробка автора на основі [8].

нуються за підтримки світової організації інтелектуальної власності Україна за два роки стрімко покращила свої позиції [16]. Так, у 2018 році, порівняно із 2017 роком рейтинг зріс на 7 одиниць або 14,0 %, що є позитивним, адже показує збільшення рівня інновацій в економіці країни.

Наступним показником є ICT Development Index (ITU) — індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, який характеризує досягнення країн у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, обраховується та оприлюднюється спеціальним підрозділом ООН [10]. Дані за 2018 рік відсутні, бо ООН тимчасово припинила його випуск, у зв'язку із переглядом показників, які входять при визначенні даного індексу, а також методів їх розрахунку (див. табл. 1).

Однак дані в таблиці свідчать про те, що протягом 2016—2017 років рейтинг України суттєво не змінився, і вона втратила лише 1 позицію. Останнім показником, який ми досліджували, є Global Competitiveness Index (WEF) — індекс глобальної економічної конкурентоздатності, який обраховується та оприлюднюється Всесвітнім економічним форумом [15]. Рейтинг України за даним індексом є дещо нестабільним, бо у 2017 році характеризувався різким покращенням на 4 позиції, а у 2018 році відзначається знову погіршення, порівняно із 2017 роком на 2 позиції (%). Це говорить про те, що нині Україна зосереджена на розвитку інновацій, однак поки що

не застосовує їх на інструмент покращення економічних показників.

Ще одним показником, за який характеризуються рівень цифровізації країни є індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index (NRI), який характеризує рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [17]. Оцінка країн за цим показником проводиться Всесвітнім економічним форумом. Проте остання звітність по цьому показнику була оприлюднена ще за 2016 рік, тому актуальні дані за аналізований період відсутні.

Ситуація у сфері формування цифрових компетенцій на теренах нашої держави ускладнюється відсутністю державної програм, стратегічних документів, спрямованих на створення комплексної національної системи розвитку цифрової грамотності. Також на державному рівні відсутні інструменти моніторингу та оцінки цифрових компетенцій. Відсутність комплексної методології проведення необхідних досліджень ситуації у сфері розвитку цифрових компетенцій унеможливорює розробку методології вимірювання та впровадження незалежної сертифікації рівня цифрових навичок відповідно до потреб ринку праці. Отже, за відсутності сформованої та виваженої політики в цьому напрямі сфера цифрових компетенцій в Україні розвивається хаотично та переважно окремо від процесу здобуття основної освіти, що суттєво впливає як на якість формування людського капіталу, так і на можливість його реалізації.

З метою відображення стану розвитку цифрових технологій в зарубіжних країнах, наведемо Індекс цифрової економіки та суспільства, що включає показники зв'язку, людського капіталу, доступу до інтернету, інтеграції цифрових технологій і цифрових громадських послуг та свідчить про рівень цифрового розвитку суспільства (див. рис. 3).

Згідно даних Індексу цифрової економіки та суспільства лідируючі позиції в розвитку цифрових технологій у державах ЄС займають: Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Данія, Люксембург, Велика Британія. Дещо відстають у розвитку цифровізованої економіки, порівняно з цими державами: Німеччина, Австрія, Бельгія, Іспанія, Литва. Держави, із значно нижчим рівнем цифровізованої економіки: Польща, Румунія, Болгарія, Угорщина, Словаччина, Хорватія. Україна, до даного рейтингу не увійшла, оскільки не є членом ЄС. Проте за рейтингом індексу мережевої готовності Україна у 2016 р. посіла 64 позицію серед 139 країн, що свідчить про необхідність і надалі спрямовувати зусилля на підвищення рівня цифровізації національної економіки, що також буде позитивно впливати на всі сфери діяльності, та на підвищення професійного рівня управлінського персоналу.

Враховуючи сучасні виклики, в Україні дедалі більше набуває актуальності розвиток таких цифрових компетентностей управлінського персоналу:

- 1) навички роботи з різного роду інформаційними ресурсами задля здійснення управлінської діяльності;
- 2) здатність організовувати інформаційну взаємодію між усіма сторонами соціально-трудових відносин;
- 3) вміння здійснювати за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій, конструювання, прогнозування цілей, визначення змісту роботи;

4) здатність популяризувати електронну демократію, формувати знання і навички користування її інструментами, зокрема проводити інформаційну кампанію щодо використання інструментів електронної демократії, кращих практик;

5) здатність протидіяти інформаційному виключенню окремих цільових груп та інші.

Все це зумовлює: підвищення рівня знань інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) та програмних продуктів (електронні підручники, програми MSOffice), а також зростання обсягу їх використання під час організації процесу управління; розширення доступу до мережі Інтернет, з метою збору, обробки, аналізу інформації та прийняття ефективних управлінських рішень; розвиток прагнень до постійного саморозвитку та опанування нових прийомів роботи з ІКТ.

ВИСНОВКИ

Таким чином, темпи розвитку цифрових технологій і практика їх використання в Україні порівняно із світовими тенденціями, вимагає на нашу думку, підвищеної уваги до спрямування зусиль як власників підприємств, установ та організацій, так і держави до формування цифрових компетентностей управлінського персоналу. Підвищення кваліфікації персоналу та впровадження нових компетенцій за допомогою цифровізації дозволить забезпечити успішний розвиток цих підприємств і, як наслідок, сприятиме економічному зростанню країни. Наслідування світовим тенденціям по застосуванню цифрових технологій в управлінні персоналом, дозволить Україні бути значимим учасником світової економіки та допоможе забезпечити успіх ініціатив у галузі цифрового перетворення. Перспективними з точки зору подальших досліджень є аналіз розвитку окремих цифрових компетенцій персоналу різних галузей в Україні.

Література:

1. Василик А.В. Компетенції HR-фахівця в епоху цифрових технологій / А.В. Василик, А.І. Кушнір // Науковий вісник Херсонського державного університету. — № 9. — 2018. — С. 119—127.
2. Вартанова О. Компетенція підприємства у стратегічному управлінні знаннями: формування та розвиток: монографія / О. Вартанова. — Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2012. — 340 с.
3. Дороніна М. Формування та розвиток професійної компетентності управлінського персоналу: монографія / М. Дороніна, І. Литовченко, Д. Михайленко та ін. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2014. — 368 с.
4. Карпенко М. Когномика: монографія / М. Карпенко. — М.: СГА, 2009. — 225 с.
5. Отенко В. Методический подход к оценке управленческих компетенций / В. Отенко // Бизнес-Информ. — 2010. — № 9. — С. 157—165.
6. Станченко А. Прогноз "Бизнес-компетенции — 2020" от АТД / А. Станченко, Л. Богданов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1741>
7. Філіппова С. Моніторинг та інструментарій оцінювання управлінських компетенцій персоналу в контексті забезпечення конкурентоспроможності промис-

лових підприємств / С. Філіппова, С. Черкасова // Економіка розвитку. — 2013. — № 1 (65). — С. 67—69.

8. Digital Economy & Society Report 2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://digital-agenda-data.eu/charts/desi-components#chart={%22indicator%22:%22desi%22,%22breakdown-group%22:%22desi%22,%22unit-measure%22:%22pc_desi%22,%22time-period%22:%222019%22}

9. Digital Transformation Initiative (DTI) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reports.weforum.org/digital-transformation>

10. International Telecommunications Union ICT Development Index 2016—2017 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html>

11. Moroz M. The Level of Development of the Digital Economy in Poland and Selected European Countries: A Comparative Analysis [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1515/fman-2017-0014>

12. Modernization of Pedagogical Higher Education by Innovative Teaching Instruments (MoPED). Borys Grinchenko Kyiv University, 15th July 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://moped.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2014/03/MoPED_D1.2-3DMapping.pdf

13. The Digital Competence Framework 2.0 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework>; Digital Education Policies in Europe and Beyond [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC109311/jrc109311_digedu_pol_2017-12_final.pdf

14. The future of HR 2019: In the Know or in the No. KPMG International Cooperative, 2018. — 24 p.

15. The Global Competitiveness Report 2017—2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www3.weforum.org/docs/GCR20172018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017-2018.pdf>

16. The Global Innovation Index 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report>

17. The Networked Readiness Index [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://reports.weforum.org/globalinformation-technology-report-2016/networked-readiness-index/?doing_wp_cron=1558349353.7612900733947753906250

References:

1. Vasylyk, A.V. and Kushnir A.I. (2018), "Competence of HR-specialist in the era of digital technologies", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 9, pp. 119—127.

2. Vartanova, O. (2012), *Kompetentsiia pidpriemstva u stratehichnomu upravlinni znanniamy: formuvannia ta rozvytok: monohrafiia* [Competence of the enterprise in strategic knowledge management: formation and development: monograph], SNU, Kyiv, Ukraine.

3. Doronina, M. and Lytovchenko, D. (2014), *Formuvannia ta rozvytok profesijnoi kompetentnosti upravlin-skogo personalu: monohrafiia* [Formation and development of professional competence of management personnel: a monograph], "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.

4. Karpenko, M. (2009), *Kohnomyka: monohrafiia* [Cognomy: a monograph], SHA, Kyiv, Ukraine.

5. Otenko, V. (2010), "Methodical approach to management competency assessment", *Byznes-Ynform*, vol. 9, pp. 157—165.

6. Stanchenko, A. and Bohdanov, V. (2019), "Business Competence Forecast 2020", available at: <http://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1741> (Accessed 06 December 2019).

7. Filyppova, S. and Cherkasova S. (2015), "Monitoring and toolkit of evaluation of managerial competencies of personnel in the context of ensuring the competitiveness of industrial enterprises", *Ekonomika rozvytku*, vol. 1, pp. 67—69.

8. Digital Economy & Society Report (2019), available at: https://digital-agenda-data.eu/charts/desi-components#chart={%22indicator%22:%22desi%22,%22breakdown-group%22:%22desi%22,%22unit-measure%22:%22pc_desi%22,%22time-period%22:%222019%22} (Accessed 18 December 2019).

9. Digital Transformation Initiative (2018), available at: <http://reports.weforum.org/digital-transformation> (Accessed 06 December 2019).

10. International Telecommunications Union (2017), "ICT Development Index 2016-2017", available at: <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html> (Accessed 05 December 2019).

11. Moroz, M. (2017), "The Level of Development of the Digital Economy in Poland and Selected European Countries: A Comparative Analysis", available at: <http://dx.doi.org/10.1515/fman-2017-0014> (Accessed 05 December 2019).

12. Borys Grinchenko Kyiv University (2018), "Modernization of Pedagogical Higher Education by Innovative Teaching Instruments (MoPED)", available at: http://moped.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2014/03/MoPED_D1.2-3DMapping.pdf (Accessed 18 December 2019).

13. Digital Education Policies in Europe and Beyond (2017), "The Digital Competence Framework 2.0", available at: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC109311/jrc109311_digedu_pol_2017-12_final.pdf (Accessed 18 December 2019).

14. KPMG International Cooperative (2018), *The future of HR 2019: In the Know or in the No*, KPMG International Cooperative, Amstelveen, Netherlands.

15. World Economic Forum (2019), "The Global Competitiveness Report 2017-2018", available at: <http://www3.weforum.org/docs/GCR20172018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017-2018.pdf> (Accessed 05 December 2019).

16. The Global Innovation Index (2018), available at: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report> (Accessed 05 December 2019).

17. World Economic Forum (2016), "The Networked Readiness Index", available at: http://reports.weforum.org/globalinformation-technology-report-2016/networked-readiness-index/?doing_wp_cron=1558349353.7612900733947753906250 (Accessed 05 December 2019).

Стаття надійшла до редакції 18.12.2019 р.

УДК 336.647

А. І. Карпук,
 д. е. н., доцент, директор, відокремлений підрозділ НУБіП України
 "Боярська лісова дослідна станція", м. Київ
 ORCID ID: 0000-0003-2920-8131
 О. М. Дзюбенко,
 к. е. н., начальник, Черкаське обласне управління лісового
 та мисливського господарства, м. Черкаси
 ORCID ID 0000-0001-9837-696X
 О. М. Кватирко,
 аспірант, Національний університет біоресурсів
 і природокористування України, м. Київ
 ORCID ID: 0000-0003-0773-4237

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.17

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ПАЛИВНИХ ДЕРЕВНИХ ПРОДУКТІВ ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛІСОВОГО СЕКТОРА: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА

A. Karpuk,
 Doctor of Economic Sciences, senior lecturer, principal, separate division of National University
 of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Kyiv
 O. Dzyubenko,
 PhD in Economics, chief, Cherkasy Forestry and Hunting Department, Cherkasy
 O. Kvatyrko,
 postgraduate student, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INVESTMENT AND INNOVATION SUPPORT FOR THE PRODUCTION OF FUEL WOOD
 PRODUCTS AS A FACTOR STRENGTHENING THE COMPETITIVENESS OF THE FOREST
 SECTOR: ECOLOGICAL AND ECONOMIC PRIORITIES AND GOVERNMENT SUPPORT

У статті обґрунтовуються еколого-економічні пріоритети інвестиційно-інноваційного забезпечення виробництва паливних деревних продуктів як важливої передумови зміцнення конкурентоспроможності лісового сектора та енергетичної самодостатності територіальних громад. Встановлено, що введення нових енергетичних індикаторів у Європейському Союзі, які передбачають збільшення частки виробництва енергії з відновних джерел, підвищує інвестиційну привабливість індустрії виробництва паливних деревних продуктів і створює передумови для ефективної утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва. Дослідження показали, що державні лісогосподарські підприємства активно використовують дрова паливні для задоволення власних енергетичних потреб у зв'язку з перманентним подорожчанням традиційних видів палив. Виявлено, що у 2008—2018 роках має місце висхідний тренд у динаміці вартості та обсягів експорту паливної деревини, що має виступати передумовою для перегляду пріоритетів державної фінансової підтримки суб'єктів лісогосподарського та деревообробного підприємництва в частині розвитку паливно-енергетичного сегмента лісового сектора.

Встановлено, що об'єктами надання державної фінансової підтримки має виступати діяльність, яка пов'язана з утилізацією деревних відходів лісогосподарських та деревообробних виробництв; комплексним використанням лісосировинного потенціалу, зокрема використанням не-ліквідної складової; впровадженню проектів налагодження переробки деревних відходів як на базі лісогосподарських та деревообробних виробництв, так і шляхом створення спеціалізованих виробництв, зокрема пелетних заводів; придбанням стаціонарних щепобійних машин, які розміщуються в місцях найбільшої концентрації відходів деревообробного виробництва. Доведено, що інвестиційно-інноваційне забезпечення енергоефективності використання деревних відходів має передбачати залучення фінансових ресурсів місцевого самоврядування, інституціональних інвесторів, приватних іноземних інвестицій, інвестицій міжнародних фінансово-кредитних установ та урядів інших країн. Встановлено, що сучасна модель інвестиційно-інноваційного забезпечення виробництва паливних деревних ресурсів дасть можливість отримати відповідний економіко-енергетичний та екологічний ефекти, які полягатимуть у здешевленні енергоносіїв для територіальних громад та домогосподарств, а також у створенні умов для нарощення потенціалу біорізноманіття лісів.

The article substantiates the ecological and economic priorities of investment and innovation support for the production of fuel wood products as an important prerequisite for strengthening the competitiveness of the forest sector and energy self-sufficiency of territorial communities. It is established that the introduction of new energy indicators in the European Union, which provide for an increase in the share of energy production from renewable sources, increases the investment attractiveness of the industry of production of fuel wood products and creates prerequisites for the effective disposal of logging waste and waste of woodworking production. Studies have shown that state forestry enterprises actively use fuel firewood to meet their own energy needs due to the permanent rise in the cost of traditional fuels.

It is revealed that in 2008–2018 there is an upward trend in the dynamics of the cost and volume of exports of fuel wood, which should be a prerequisite for reviewing the priorities of the state financial support of forestry and woodworking businesses in terms of the development of the fuel and energy segment of the forest sector. It is established that the objects of state financial support should be activities related to the utilization of wood waste of forestry and woodworking industries; integrated use of timber resources potential, in particular the use of non-liquid component; implementation projects establish the processing of waste wood on the basis of forestry and woodworking industries, and by creating specialized production of pellet plants; the purchase of a stationary chipping machine, which are placed in the largest concentration of wood processing waste. It is proved that the investment and innovation provision of energy efficiency of wood waste should involve the involvement of financial resources of local governments, institutional investors, private foreign investments, investments of international financial and credit institutions and governments of other countries. It is established that the modern model of investment and innovation support for the production of fuel wood resources will make it possible to obtain the appropriate economic, energy and environmental effects, which will consist in reducing the cost of energy for territorial communities and households, as well as in creating conditions for capacity-building and biodiversity of forests.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційне забезпечення, паливні деревні продукти, утилізація, інституціональні інвестори, експорт, конкурентоспроможність.

Key words: investment and innovation support, wood fuel products, recycling, institutional investors, exports, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Перманентне подорожчання традиційних викопних видів мінерального палива та необхідність забезпечення прийнятного рівня конкурентоспроможності націо-

нальної економіки вимагають диверсифікації джерел забезпечення енергетичних потреб промислового сектора та домогосподарств. Значні резерви стосовно нарощення обсягів виробництва паливних продуктів містяться у сфері лісогосподарського та деревообробного виробництва, де утворюється значна маса деревних відходів. Результативне використання деревної маси у

виробництві паливно-енергетичних продуктів на пряму пов'язане з розбудовою відповідної індустрії. Сформована на даний час виробничо-технічна база виробництва деревних енергетичних продуктів не оперує достатніми потужностями для використання наявних резервів нарощення паливно-енергетичного потенціалу деревної маси, а також у переважній більшості її об'єкти відзначаються невисоким техніко-технологічним рівнем виробництва. Визріла необхідність теоретико-методологічного обґрунтування здійснення інноваційно-технологічної модернізації індустрії виробництва деревних енергетичних продуктів на основі впровадження інноваційних форм та методів використання паливно-енергетичного потенціалу лісового сектора за наявності відповідного інституціонального забезпечення, яке сприятиме залученню як внутрішніх, так і зовнішніх джерел інвестування проектів введення додаткових потужностей по переробці деревних ресурсів в енергетичних цілях. Особливої ваги набуває обґрунтування пріоритетів інвестиційно-інноваційного забезпечення виробництва паливних деревних продуктів та диверсифікація інструментів та форм державної підтримки цього сегмента деревообробного виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Введення нових енергетичних індикаторів в Європейському Союзі змусило країни старого континенту збільшувати обсяги виробництва енергетичних продуктів з відновних джерел. Саме виходячи з даного тренду в енергетичному забезпеченні потреб національної економіки, активізувалися дослідження, пов'язані з розробкою конкретних шляхів розбудови вітчизняної індустрії виробництва паливних енергетичних продуктів на інноваційній основі.

М. Мироненко та О. Польова стверджують, що спалювання деревини для виробництва тепла є основним процесом, застосовуваним у світовій біоенергетиці; водночас постійно ведуться роботи щодо його удосконалення і зниження викидів. Залежно від розміру можна виділити кілька систем. У невеликих опалювальних системах для домогосподарств, як правило, використовуються дрова. У середніх системах доцільно спалювати деревну тріску в ґратчастих бойлерах. У великих бойлерах можна спалювати широкий спектр палив, включаючи деревні відходи і некондиційне паливо [5]. Значною мірою така диференціація використання окремих видів паливних деревних продуктів може використовуватися і в Україні, виходячи з фінансових можливостей вітчизняних домогосподарств та суб'єктів виробничо-господарської діяльності. Також диференціація видів деревних енергетичних продуктів для різних сегментів національного господарства має виступати чи не основними детермінуючим чинником під час вибору пріоритетів розбудови вітчизняної індустрії переробки деревини та відходів деревини в енергетичних цілях.

Л. Максимів, В. Климович та Л. Загвойська, говорячи про екологічні переваги деревини як джерела енергії, водночас стверджують, що попри те, що деревина не містить шкідливих речовин, вона може негативно впливати на довкілля. Це відбувається тоді, коли значні обсяги неперероблених деревних відходів, роз-

міщені на значних територіях, починають розкладатись і виділяти у повітря метан. Перероблення деревних відходів дасть змогу вирішити низку проблем, зокрема: поліпшити санітарний стан лісів, забезпечити населення недорогими енергоносіями, зменшити обсяги викидів шкідливих речовин у довкілля [4]. Тобто вчені як один з варіантів утилізації деревних відходів, а також уникнення негативного впливу на довкілля в разі їх розкладу, розглядають їх використання в енергетичних цілях.

Деревна біомаса, на думку Т. Бондаренко та М. Тренчанського, це — економічно, енергетично та екологічно ефективне біопаливо зі значним потенціалом використання у виробництві теплової та електричної енергії. Запровадження біоенергетичних проектів у рамках Киотського протоколу дає можливість для зменшення викидів парникових газів. Деревна біомаса для енергетичного використання складається зі сировини, що не потрапляє в основну продукцію: дров, лісосічних відходів та відходів деревообробної промисловості. Також це може бути деревина з пошкоджених стихією чи біологічно порушених лісів. Наразі деревну біомасу в Україні застосовують, зазвичай, для виробництва тепла спалюванням у традиційних пічках — близько 74% загального обсягу [1]. Враховуючи, що в Україні в системі Державного агентства лісових ресурсів України функціонує більше 300 лісгосподарських підприємств, які продукують деревні відходи як у лісгосподарському, так і в деревообробному сегменті, має місце значний потенціал для нарощення обсягів виробництва паливних деревних продуктів, особливо у багатолісних регіонах.

Водночас Ю. Дубневич наголошує на негативних властивостях природної лісової біомаси: низькій енергетичній щільності біомаси; високій вологості і витратах енергії на пароутворення під час спалювання; неоднорідності форм лісової біомаси, що ускладнює механізацію і автоматизацію заготовки й спалювання цього палива [3]. Такі негативні властивості вимагають додаткових затрат, що знижує прибутковість проектів використання деревної маси у паливно-енергетичному обороті. Забезпечення прийняттого рівня ефективності потребує застосування інструментів прямої та непрямої державної фінансової допомоги. Також особливої гостроти набула в останні роки проблема вивезення паливної деревини, особливо дров паливних, з України у зв'язку із ефективним стимулюванням у розвинених країнах виробництва енергетичних продуктів з відновних джерел. Це з однієї сторони позбавляє українських споживачів відносно дешевого порівняно з викопними вуглеводнями джерела енергії, а з іншої — стимулює екстенсивний шлях розвитку індустрії виробництва паливних деревних продуктів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілями статті є обґрунтування пріоритетів інвестиційно-інноваційного забезпечення виробництва паливних деревних продуктів та диверсифікація інструментів і форм державної фінансової підтримки даного сегмента деревообробного виробництва з врахуванням екзогенних та ендогенних чинників формування ринку енергії з відновних джерел.

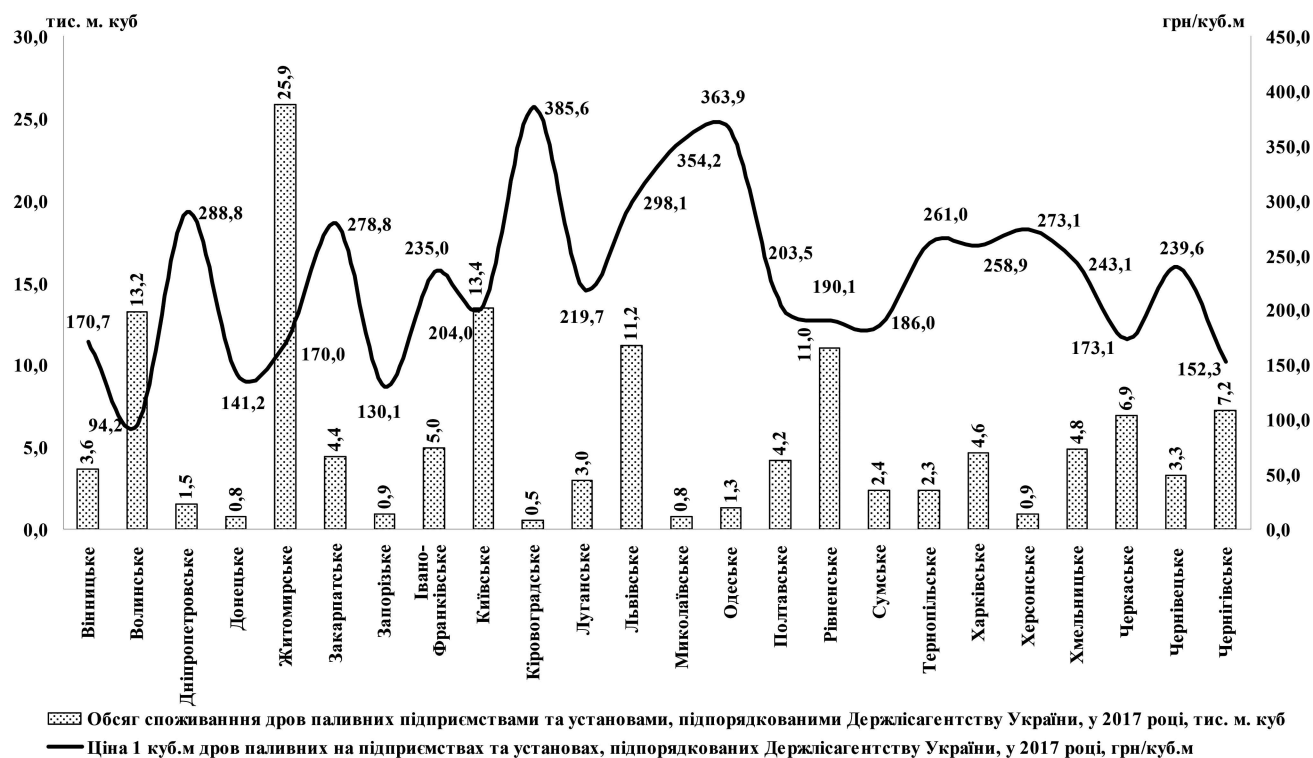

Рис. 1. Споживання дров паливних державними лісогосподарськими підприємствами та установами, які функціонують у системі Державного агентства лісових ресурсів України, та ціна 1 куб. м дров паливних у регіональному розрізі

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державні лісогосподарські підприємства (постійні лісокористувачі) в окремих економічних районах виступають одними з основних суб'єктів ділової активності, що забезпечують, зокрема у багатолісних районах, левову частку робочих місць та створюють ресурсну базу розвитку суміжних виробництв. Постійні лісокористувачі в останні роки також зіткнулися з проблемою подорожчання світлич нафтопродуктів, електроенергії та природного газу, що змушувало їх більш ефективно використовувати дрова паливні для виробництва енергії та інших енергетичних цілей. Обсяги споживання дров паливних в розрізі обласних управлінь лісового та мисливського господарства визначається лісоре-сурсним потенціалом окремого регіону, породно-віковою структурою лісового фонду, рівнем розвитку власної деревообробної бази. Найбільші обсяги споживання дров паливних у 2017 році спостерігаються на державних лісогосподарських підприємствах Житомирської (25,9 тис. куб. м), Київської (13,4 тис. куб. м), Волинської (13,2 тис. куб. м), Львівської (11,2 тис. куб. м) та Рівненської (11,0 тис. куб. м) областей. Не корелює з обсягами споживання дров паливних ціна за 1 куб. м цього виду енергетичних продуктів. Найбільша ціна спостерігається в областях Центральної та Південної України, де має місце дефіцит паливної деревини. Ціна 1 куб. м паливних дров, які споживалися державними лісогосподарськими підприємствами, становила у Дніпропетровській (288,8 грн/куб. м), Кіровоградській (385,6 грн/куб. м), Миколаївській (354,2 грн/куб. м) та Одеській (363,9 грн/куб. м) областях (рис. 1).

Наявність власної бази задоволення енергетичних потреб є вагомою конкурентною перевагою постійних лісокористувачів і свідчить про високий рівень їх господарської самодостатності. Однак в умовах загострення конкурентної боротьби та імплементації численних природоохоронних директив необхідно диверсифікувати джерела задоволення енергетичних потреб державних лісогосподарських підприємств за рахунок збільшення обсягів виробництва паливно-енергетичних продуктів на основі переробки деревних відходів та некондиційної деревини [2].

Прикметною рисою розвитку паливно-енергетичного сегмента лісового сектора у 2008—2018 роках стало зростання загалом обсягів та вартості експорту паливної деревини.

Якщо у 2008 році обсяг експорту паливної деревини становив 695,0 тис. т., у 2013 — 1521,7 тис. т., то у 2018 році — 1884 тис. т. Тобто фактично у 2018 році обсяг експорту паливної деревини порівняно з 2008 роком збільшився у 2,7 разу. Значне зростання обсягів експорту паливної деревини призвело до збільшення вартості експорту даної товарної позиції. Зокрема у 2008 році вартість експорту паливної деревини становила 35,8 млн дол., у 2013 році — 107,1 млн дол., у 2018 році — 146,7 млн дол. (рис. 2). Попри стрімке зростання вартості експорту паливної деревини, резерви для нарощення рівня капіталізації цієї складової лісогосподарського бізнесу є значними з огляду на перспективи утилізації деревних відходів і виробництва на її основі паливно-енергетичних деревних ресурсів з високою доданою вартістю.

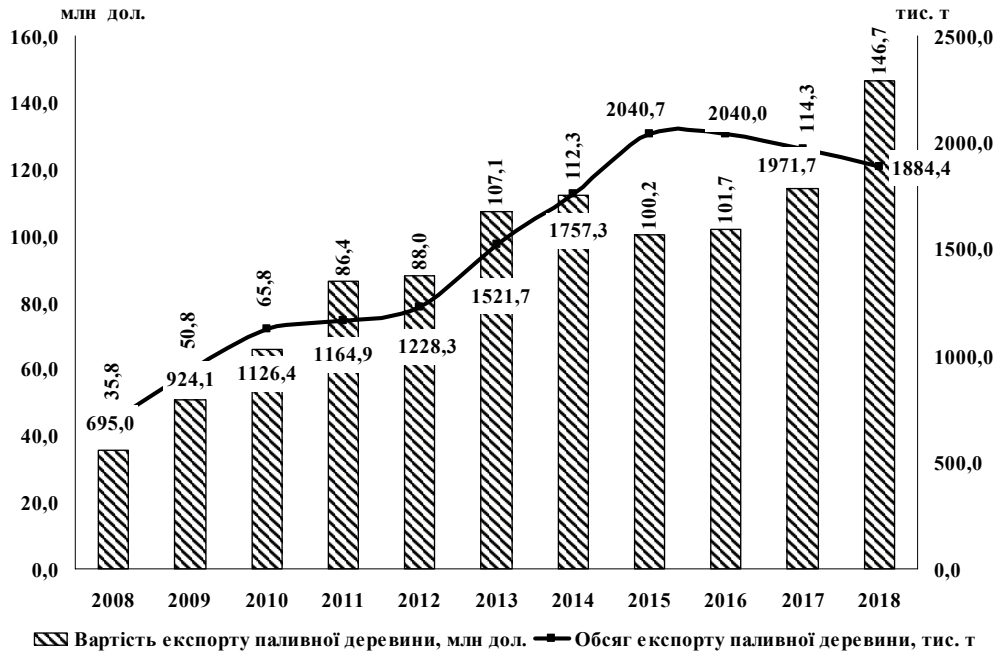

Рис. 2. Вартість та обсяг українського експорту паливної деревини

Джерело: розраховано за даними Державного агентства лісових ресурсів України.

Загалом деревна маса, особливо для лісозабезпечених адміністративних районів та територіальних громад, в умовах орієнтації на збільшення відновної складової у виробництві енергії виступає вагомим чинником підвищення енергетичної самодостатності територіальних та локальних утворень. Її складовими, які можуть бути використані для виробництва паливно-енергетичних ресурсів, є деревні відходи (лісосічні відходи та відходи деревообробки), некондиційна (низькосортна) деревина, вживана деревина, біоенергетичні культури та відходи сільськогосподарського виробництва, які можуть бути використані у виробництві паливних енергетичних ресурсів на основі уведення з деревною сировиною. Але залучення перерахованих складових деревної маси у господарський обіг для виробництва паливно-енергетичних деревних ресурсів стане можливим за умов належного інвестиційно-інноваційного забезпечення, що дасть можливість збільшити не лише енергетичний потенціал лісового сектора, а забезпечити зростання його конкурентоспроможності в цілому.

В теперішніх умовах, внаслідок відсутності необхідних інвестиційних передумов для налагодження переробки максимально можливого обсягу неліквідної деревини, значний обсяг неліквіду крони та порубкових решток спалюється в місцях проведення суцільних та вибіркових рубок, що супроводжується збільшенням викидів вуглекислого газу в атмосферне повітря та створенням дискомфорту для фауністичних ресурсів. У результаті мають місце негативні екологічні екстерналиї, а постійні лісокористувачі втрачають потенційно можливі прибутки у зв'язку з тим, що неліквідна деревина використовується нерационально.

Підвищення енергоефективності використання деревних відходів напряму пов'язане із диверсифікацією форм, джерел та методів інвестиційно-інноваційного забезпечення. Враховуючи важливість деревних від-

ходів для підвищення енергетичної самодостатності країни загалом та окремих регіонів, передусім лісозабезпечених, магістральним елементом системи інвестиційно-інноваційного забезпечення розвитку біоенергетичного сегмента лісового сектора має бути державна фінансова підтримка суб'єктів лісогосподарського та деревообробного підприємництва, які здійснюють збір, заготівлю та переробку деревної біомаси для виробництва деревних енергетичних продуктів (рис. 3).

Об'єктами надання державної фінансової підтримки має виступати діяльність, яка пов'язана:

- 1) з утилізацією деревних відходів лісогосподарських та деревообробних виробництв;
- 2) комплексним використанням лісосировинного потенціалу, зокрема щодо використання неліквідної складової, з метою задоволення енергетичних потреб постійних лісокористувачів, об'єктів публічної соціальної інфраструктури та домогосподарств;
- 3) з впровадженням проектів налагодження переробки деревних відходів як на базі лісогосподарських та деревообробних виробництв, так і шляхом створення спеціалізованих виробництв, зокрема пелетних заводів;
- 4) з придбанням стаціонарних щепобійних машин, які розміщуються в місцях найбільшої концентрації відходів деревообробного виробництва.

Інструменти державної фінансової підтримки мають охоплювати всі фази біоенергетичного ланцюга лісового сектора, щоб закласти необхідні стимули для лісокористувачів та деревообробників максимальною мірою залучати деревні відходи у відтворювальний процес і усунути практику спалювання лісосічних відходів на місцях суцільних та вибіркових рубок, зменшивши таким чином викиди вуглекислого газу в атмосферне повітря, що відповідає базовим положенням Нової кліматичної угоди та 17 Цілям сталого розвитку, затверджених ООН.

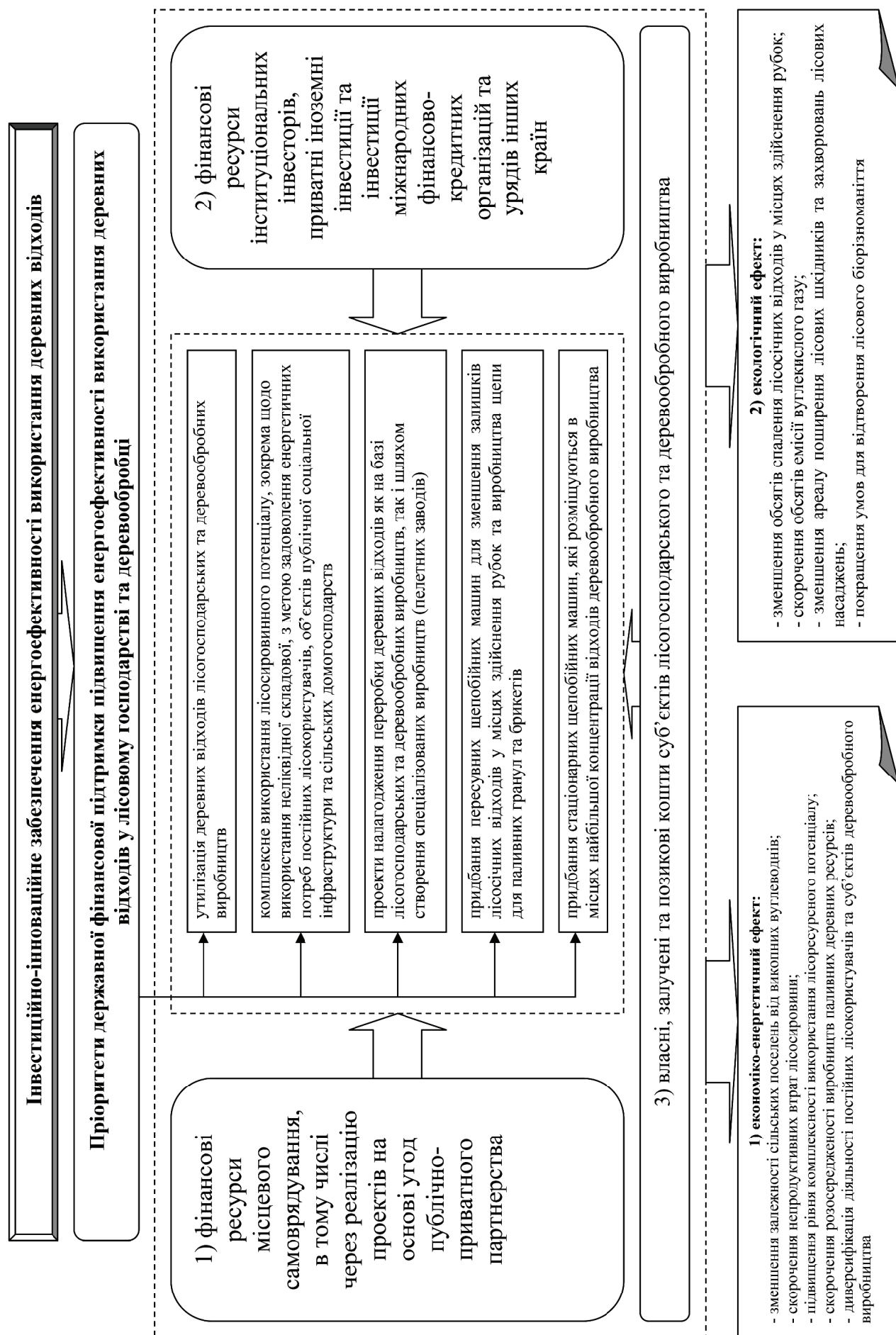

Рис. 3. Інвестиційно-інноваційне забезпечення виробництва паливних деревних продуктів

Державна фінансова підтримка проектів підвищення енергоефективності використання деревних відходів має охоплювати як прямі, так і непрямі методи. Прямі методи мають включати фінансову компенсацію суб'єктам лісогосподарського підприємництва у зв'язку із збитковим характером діяльності поводження з деревними відходами.

Непрямі методи повинні включати комплекс фінансових преференцій, який передбачає встановлення пільгових ставок імпорتنних мит на ввезення високотехнологічного обладнання, необхідного для заготівлі і переробки деревної біомаси в енергетичних цілях.

Інституціоналізація методів та інструментів державної фінансової підтримки постійних лісокористувачів та деревообробників забезпечить поштовх щодо переорієнтації діяльності, яка передбачає відмову від механічного спалювання лісосічних відходів в місцях проведення рубок і перехід до організованого використання даної складової лісової біомаси для виробництва енергетичних продуктів. Надання державної фінансової підтримки забезпечить підвищення інвестиційної привабливості виробництва паливних гранул і брикетів, що стимулюватиме залучення інших джерел інвестиційно-інноваційного забезпечення енергоефективності використання деревних відходів та диверсифікує виробничо-господарську діяльність і підвищить рівень конкурентоспроможності лісового сектора загалом.

Це також стимулюватиме місцеве самоврядування, яке представляє інтереси територіальних громад, співфінансувати проекти використання деревних відходів в енергетичних цілях. Основним стимулом для місцевої влади виступає можливість отримання дешевшого, ніж мінеральне паливо, що дозволить знизити сукупні затрати для задоволення енергетичних потреб суб'єктів публічної соціальної інфраструктури та домогосподарств. Особливо перспективним варіантом розглядається співфінансування такого роду проектів об'єднаннями територіальними громадами, які отримують цільову субвенцію на розвиток інфраструктури.

Фінансові ресурси місцевого самоврядування можуть залучатися до співфінансування проектів розбудови індустрії виробництва енергетичних продуктів на основі використання деревної біомаси через механізм дії угод публічно-приватного партнерства.

Такого типу угоди дадуть можливість консолідувати фінансовий та адміністративний потенціал місцевого самоврядування, виробничо-технічні можливості постійних лісокористувачів та спеціалізованих виробництв і сформувати замкнений цикл відтворення біоенергетичного потенціалу відповідного територіального чи локального утворення. Виходячи з того, що основні лісозабезпечені регіони (Карпатський та Поліський) знаходяться у прикордонних регіонах, високою є ймовірність залучення фінансових ресурсів у рамках реалізації проектів транскордонного співробітництва, зокрема грантових коштів у межах програм збереження та відтворення місцевої природної спадщини.

Інституціоналізація державної фінансової підтримки та залучення фінансових ресурсів місцевого самоврядування в реалізацію проектів використання деревної біомаси для енергетичних потреб сформує необхідні передумови для залучення в цей сегмент лісового сек-

тора фінансових ресурсів інституціональних інвесторів, приватних іноземних інвестицій та інвестицій міжнародних фінансово-кредитних організацій та урядів інших країн.

Підвищення інвестиційної привабливості проектів виробництва деревного палива також забезпечуватиметься необхідністю дотримання нових енергетичних індикаторів, які передбачають підвищення частки відновних джерел в сукупному енергетичному балансі. Вагомим джерелом у середньостроковій перспективі варто також розглядати залучені та позикові кошти суб'єктів лісогосподарського та деревообробного виробництва, які будуть отримані через створення відповідних умов для повноцінного функціонування суб'єктів лісогосподарського підприємництва на фінансовому ринку, зокрема на ринку позикового капіталу та ринку цінних паперів. Збільшення обсягів залучених лісогосподарськими підприємствами фінансових ресурсів на ринку позикового капіталу залежить від інституціоналізації сучасних форм іпотечно-заставних відносин. Активізація діяльності постійних лісокористувачів та суб'єктів деревообробного підприємництва на ринку цінних паперів стане можливою в разі узаконення емісії цими суб'єктами господарювання облігацій.

Тобто диверсифікація джерел інвестиційно-інноваційного забезпечення виробництва паливних деревних відходів за рахунок надання державної фінансової допомоги, залучення фінансових ресурсів місцевого самоврядування, фінансових ресурсів іноземних інвесторів, збільшення обсягів залучення власних, залучених та позикових коштів суб'єктів лісогосподарського та деревообробного виробництва дозволить отримати відповідний економіко-енергетичний та екологічний ефект. Економіко-енергетичний ефект полягатиме в зменшенні залежності сільських поселень від викопних вуглеводнів, скороченні непродуктивних втрат лісосировини, підвищенні рівня комплексності використання лісоресурсного потенціалу, скороченні розосередженості виробництва паливних деревних ресурсів, диверсифікації діяльності постійних лісокористувачів та суб'єктів деревообробного виробництва. Екологічний ефект полягає в зменшенні обсягів спалення лісосічних відходів у місцях здійснення рубок, скороченні обсягів емісії вуглекислого газу, зменшенні ареалу поширення лісових шкідників та захворювань лісових насаджень, покращенні умов для відтворення лісового біорізноманіття.

Потребує розробки "дорожня карта" стосовно залучення інвестицій в придбання групою державних лісогосподарських підприємств, або ж окремими підприємствами сучасних пересувних щепобійних машин, які дозволяють виробляти щепу на основі неліквідної деревини та порубкових решток і формувати таким чином ресурсну базу для виробництва паливних гранул та брикетів. Іншим варіантом є придбання стаціонарних щепобійних машин, які розміщуються в місцях найбільшої концентрації відходів деревообробного виробництва (територія переробних підрозділів державних лісогосподарських підприємств), але це вимагає більших фінансових затрат у зв'язку із доставкою неліквідної деревини та порубкових решток. Тобто пересувні щепобійні машини є більш доцільними для лісогосподарських

підприємств, у яких є незначною матеріально-технічна база лісопереробки, а стаціонарні для лісгоспів з розвиненою лісопереробкою, або ж для суб'єктів деревообробного підприємництва.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

У зв'язку з перманентним подорожчанням традиційних видів мінеральних палив підвищується роль паливних деревних ресурсів в енергетичному забезпеченні потреб домогосподарств та суб'єктів господарської діяльності. Державні лісгосподарські підприємства активно використовують як джерело енергії дрова паливні у зв'язку завищеним рівнем цін на світлі нафтопродукти, електроенергію та природний газ. Водночас Україна також активно експортує паливну деревину, що зумовлено підвищеним попитом на паливні деревні продукти в країнах, де стимулюється використання відновної складової в енергетичному балансі. З огляду на значний лісоресурсний потенціал Україна має всі можливості для того, щоб нарощувати обсяги виробництва паливних енергетичних продуктів на основі поглибленої переробки деревних відходів та некондиційної деревини, що дасть змогу виробляти і експортувати паливну деревну продукцію з високою доданою вартістю.

Але виробництво конкурентоспроможної на світовому ринку паливної деревної продукції потребує відповідного інвестиційно-інноваційного забезпечення її виготовлення. Сьогодні актуалізувались проблеми інвестиційного забезпечення утилізації деревних відходів, реалізації проектів по енергоефективному використанню неліквідної деревини, будівництву пелетних заводів для того, щоб поступово усунути практику нераціонального використання неліквідної складової лісоресурсного потенціалу, пересортиці заготовленої деревини. Тому формування інвестиційної стратегії реалізації проектів по енергоефективності, які передбачають виробництво паливних деревних ресурсів з деревних відходів, має отримати належне інституціональне супроводження як на рівні центральних органів законодавчої та виконавчої влади, так і на рівні обласних управлінь лісового і мисливського господарства.

Каталізатором нарощення потужностей виробництва паливних деревних ресурсів на основі утилізації лісосічних відходів та відходів деревообробного виробництва мають стати інвестиційні ініціативи органів управління лісовим і мисливським господарством та державних лісгосподарських підприємств в частині придбання щепобійних машин та будівництва пелетних заводів. Залучення інвестицій у перераховані проекти буде забезпечуватися через надання державних гарантій, спрощення укладання лізингових угод та надання фінансових преференцій у формі відміни ввізного мита на сучасне високотехнологічне деревообробне обладнання.

Література:

1. Бондаренко Т.В., Тренчанський М. Використання деревної біомаси в Україні та Словаччині. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24.3. С. 139—147.
2. Голян В., Дзюбенко А. Формирование модели инновационно-технологической модернизации индустрии производства древесных энергетических продуктов

в Украине. Икономиката България и Европейский Сюз в глобалния свят. Колективна монография. София. 2019. С. 45—54.

3. Дубневич Ю. Потенціал біомаси у формуванні енергетичної безпеки України. Аграрна економіка. 2012. Т. 5, № 1—2. С. 116—128.

4. Максимів Л.І., Климович В.П., Загвойська Л.Д. Використання енергетичного потенціалу деревини: еколого-економічний вимір. Наукові праці Лісівничої академії наук України. 2016. Вип. 14. С. 244—251.

5. Мироненко М.Ю. Польова О.Л. Соціально-економічне значення біоенергетики та перспективи інноваційного прориву. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 7. С. 24—29.

References:

1. Bondarenko, T.V. and Trenchans'kyj, M. (2014), "Use of wood biomass in Ukraine and Slovakia", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 24.3, pp. 139—147.

2. Holian, V. and Dziubenko, A. (2019), "Formation of a model of innovative and technological modernization of the wood energy products industry in Ukraine", *Ykonomykatsya B'lyariya y Evropejskij S'izy v hlobalnyia sviat. Kolektyvna monohrafyia, Sofya*, pp. 45—54.

3. Dubnevych, Yu. (2012), "The potential of biomass in shaping Ukraine's energy security", *Ahrarna ekonomika*, vol. 5, no. 1—2, pp. 116—128.

4. Maksymiv, L.I. Klymovych, V.P. and Zahvojs'ka, L.D. (2016), "Utilization of wood energy potential: ecological and economic dimension", *Naukovi pratsi Lisivnychoi akademii nauk Ukrainy*, vol. 14, pp. 244—251.

5. Myronenko, M.Yu. and Pol'ova, O.L. (2016), "Socio-economic importance and perspectives innovation bioenergy breakthrough", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 24—29.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 657:336.7

О. В. Назаренко,
д. е. н., доцент, професор кафедри обліку і оподаткування, Сумський національний аграрний
університет, м. Суми

ORCID ID: 0000-0001-7546-174X

В. В. Ликова,
магістрант, Сумський національний аграрний університет, м. Суми
ORCID ID: 0000-0001-7987-7291

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.25

КРИПТОВАЛЮТА: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ

O. Nazarenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department
of Accounting and Taxation, Sumy National Agrarian University, Sumy
V. Lykova,
Master's degree student, Sumy National Agrarian University, Sumy

CRYPTOCURRENCY: INTERPRETATION, ORGANIZATIONAL ASPECTS OF STATE REGULATION AND ACCOUNTING

У сучасному суспільстві гостро зростає потреба коштів, які можуть бути засобом платежу в різних електронних розрахункових системах, у віртуальних середовищах та мати вищий рівень захисту ніж паперові кошти. Впродовж останніх років значно зросла ринкова капіталізація криптовалют. Криптовалюта має свої переваги та недоліки порівняно з фізичними та електронними грошима. Все це робить її абсолютно новим активом, новою економічною категорією. Ідея запровадження криптовалюти полягає у створенні валюти, яка не контролюється державою, вільно поширюється, не знецінюється та операції з нею є прозорими.

Метою наукової статті є аналіз інтерпретації економічної категорії "криптовалюта" для ідентифікації її аксіологічних характеристик, використання яких створить конститутивний базис для виокремлення ключових аспектів державного регулювання та облікового узагальнення.

Важливою складовою імплементації досліджуваного сегменту в економіку держави є ідентифікація функцій, які повинні бути покладені на її органи. В ході дослідження ідентифіковано: різні підходи, визначення економічної категорії "криптовалюта"; рейтинг криптовалют по капіталізації; перелік операцій з криптовалютами; переваги та недоліки функціонування ринку криптовалют; функції державних органів у регулюванні операцій з криптовалютами; підходи щодо відображення цього виду активів у бухгалтерському обліку.

Криптовалюта, за сучасних умов господарювання, набуває значення одного з найвагоміших активів як для фізичних, юридичних осіб, так і відповідних державних органів. Проведені дослідження роблять наголос на тому, що використання криптовалют у фінансовому обороті має стати тенденцією до зростання в майбутньому.

Реалізація Концепції державного регулювання операцій з криптовалютами створить умови для початку функціонування ринку віртуальних активів у відповідності до чинного законодавства України з врахуванням балансу інтересів суб'єктів, що здійснюють операції з віртуальними активами, та держави, яка отримає додаткові надходження податків від цього сегменту господарських операцій.

In today's society, there is a growing need for funds that can be a means of payment in various electronic payment systems, in virtual environments and have a higher level of protection than paper. Cryptocurrency market capitalization has increased significantly in recent years. Cryptocurrency has its advantages and disadvantages compared to physical and electronic money. All this makes it an entirely new asset, a new economic category. The idea behind the introduction of cryptocurrency is to create a currency that is not controlled by the state, freely distributed, not impaired, and its transactions are transparent.

The purpose of the scientific article is to analyse the interpretation of the economic category of "cryptocurrency" to identify its axiological characteristics, the use of which will create a constitutive basis for the identification of key aspects of government regulation and accounting generalization.

An important component of the implementation of the studied segment in the economy of the state is the identification of functions that should be assigned to its organs. The study identified different approaches, defining the economic category of "cryptocurrency"; cryptocurrency rating on capitalization; list of transactions with cryptocurrencies; advantages and disadvantages of functioning of the cryptocurrency market; functions of public authorities in regulating transactions with cryptocurrencies; approaches to reflecting this type of assets in accounting.

In today's economic environment, cryptocurrency is becoming one of the most important assets for individuals, legal entities and public authorities. Studies have highlighted that the use of cryptocurrencies in financial circulation has a steady upward trend in the future.

The implementation of the Concept of state regulation of cryptocurrency transactions will create the conditions for the virtual assets market to start functioning in accordance with the current legislation of Ukraine, taking into account the balance of interests of entities engaged in operations with virtual assets and the state, which will receive additional tax revenues from this segment of economic activities.

Ключові слова: блокчейн, віртуальні активи, електронні гроші, криптобіржа, криптовалюта, майнінг, фіатні гроші.

Key word: blockchain, virtual assets, electronic money, crypto exchange, cryptocurrency, mining, fiat money.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному суспільстві гостро зростає потреба коштів, які можуть бути засобом платежу в різних електронних розрахункових системах, у віртуальних середовищах та мати вищий рівень захисту ніж паперові кошти. Впродовж останніх років значно зросла ринкова капіталізація криптовалют. В обігу знаходиться значна кількість їх різновидів, водночас найбільш вагомою компонентою, в умовах сьогодення, виступає Біткоїн (Bitcoin). Криптовалюта має свої переваги та недоліки порівняно з фізичними та електронними грошима. Все це робить її абсолютно новим активом, новою економічною категорією. Очевидно, що світ змінюється і вимагає від його учасників адаптивності. Особливо ці зміни стосуються сфер розрахунків та платежів, інвестування, накопичення капіталу тому, що вони пов'язані з розвитком економіки та добробуту населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розвиток теоретичної складової запровадження, розвитку та обліку криптовалюти зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: Е. Андроулакі, І. Гусева, С.І. Дробязко, С. Капкун, О. Караме, Н.М. Королюк, М.В. Корягін, В.М. Костюченко, С.Ф. Легенчук, О.С. Новак, Т. Петрова, О.М. Петрук, Р. Прайс, М. Роечлін, Л.Ф. Соколенко, Л. Фрідкін, Т. Яцик та ін.

Враховуючи наявність великої кількості наукових праць, потрібно визнати актуальність означеної тематики та необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

МЕТА СТАТТІ

Метою наукової статті є аналіз інтерпретації економічної категорії "криптовалюта" для ідентифікації її аксіологічних характеристик, використання яких створить конститутивний базис для виокремлення ключових аспектів державного регулювання та облікового узгальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На початку ХХІ ст. світ вступив до третього етапу грошово-кредитної історії періоду віртуальної економі-

ки, який визначається революційними змінами в характері і використанні грошей. Розвиток найсучаснішої електронної форми грошей призвів до того, що гроші почали втрачати об'єктно-сенсорну форму, стали віртуальною реальністю, створеною за допомогою технологічних засобів. Одним із нововведень стало відкриття спеціального виду валюти, яке отримало назву "криптовалюта" [19].

Основною проблемою щодо ведення криптобізнесу в Україні є те, що досить багато компаній, підприємств, фізичних осіб, які створюють, користуються та обмінюють криптовалюту роблять це без створення суб'єкта підприємницької діяльності, що регламентує собою ведення правильного бухгалтерського, податкового обліку та своєчасність сплати податків. Тобто отримують прибутки, які не декларуються через відсутність розуміння операцій та фінансового обліку.

Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року передбачає розвиток безготівкових платежів з використанням електронних грошей. Криптовалюта — це новий вид фінансового інструменту. Чинним законодавством визначено такі види фінансових інструментів: цінні папери та деривативи.

На сьогодні відсутня єдина думка щодо визначення терміну "криптовалюта". Більшість науковців називають її інноваційною мережею платежів і новим видом грошей, інші заперечують "причетність" криптовалюти до грошей та називають її "цифровим активом". Узагальнюючи різні підходи, визначення поняття криптовалюти представлено в таблиці 1.

На думку сучасних аналітиків та бізнесменів, ринок криптовалюти є досить вигідним для великих компаній, адже володіння значним капіталом у різних країнах світу, який не прив'язаний до місцевих валют, зумовлює зацікавленість ринком віртуальних грошей [1].

Україна за підсумками 2017 року увійшла до топ-10 країн за кількістю користувачів такими грошима.

Світові держави по-різному підійшли до закріплення статусу криптовалют у національних законодавствах. У Канаді та Нідерландах, наприклад, до криптовалют ставляться як до електронних грошей; у США прецедентна практика сформувала позицію, що криптовалюти є "... валютою, або ж іншою формою грошей"; у Німеччині криптовалюти визначаються як "приватні кошти",

Таблиця 1. Визначення поняття "криптовалюта"

Поняття	Джерело
Стабільний універсальний інструмент глобальних фінансових платежів і одночасно як фінансовий інструмент з високою капіталізацією є конкурентною формою міжнародного переливу капіталу	Желюк Т., Бречко О. [2]
Вид цифрової валюти, заснований на складних обчисленнях деякої функції, яку легко перевірити зворотними математичними діями, в основі емісії якої є принцип доказу виконання роботи «Proof-of-work»	Лубенець І. [9]
Цифрова валюта, яка використовує криптографію для забезпечення безпеки та перевірки транзакцій у своїй мережі. На відміну від традиційних валют, криптовалюта не вимагає від центрального банку чи будь-якого іншого централізованого органу влади забезпечення безпеки або підтримки контролю над грошовою пропозицією	Офіційний сайт Bitcoin [12]
Фідуціарна цифрова валюта, валютний курс якої встановлюється на підставі режиму вільного плавання як результат попиту і пропозиції на валютному ринку з повною відсутністю контролю з боку Центробанків	Молчанова Е., Солодковський Ю. [10]
Засіб обміну, як і звичайні валюти, але призначена для обміну цифровою інформацією, що стало можливим завдяки певним принципам криптографії (використовується для забезпечення операцій та контролю створення нових монет)	Graydon C. [17]
Не є формою електронних грошей, проте певні особливості обліку валютних операцій також характерні для обліку операцій з криптовалютою. У разі використання цифрової валюти як платіжного засобу криптовалюта є частиною грошових статей	Соколенко Л., Остапенко Т. та ін. [19]
Віртуальний актив у формі токєну, що функціонує як засіб обміну або збереження вартості	Концепція державного регулювання операцій з криптовалютами [3]

Джерело: узагальнено авторами.

які можуть використовуватися в якості оплати і замінювати традиційну валюту в цивільно-правових договорах; у Швейцарії криптовалюти визнаються спеціальним видом валют — цифровою валютою, яка має такий же правовий статус, що і національна валюта цієї країни (швейцарський франк) [7].

Взагалі криптовалюта — це цифрова (віртуальна) валюта, з одиницею "coin" (монета), яка емітується в мережі за певними принципами криптографії для забезпечення операцій та контролю створення нових монет. Інформація про транзакції доступна у відкритому вигляді та зазвичай не шифрується. Для забезпечення незмінності бази ланцюжка блоків транзакцій використовуються елементи криптографії (цифровий підпис на основі системи з відкритим ключем, послідовне хешування).

Таблиця 2. Рейтинг криптовалют по капіталізації станом на 11.11.2019 р.

Валюта	Вартість USD	Капіталізація USD	Об'єм USD
Bitcoin BTC	8698.23	156 926 176 543	286 504 000
Bitcoin Cash / BCC BCH	284.92	5 159 043 490	40 211 800
Ethereum ETH	186.1	20 193 917 745	33 362 800
Litecoin LTC	61.29	3 863 675 221	32 604 900
Ripple XRP	0.2723	27 227 780 971	27 248 200
Tronix TRX	0.0188418	1 257 728 353	15 897 300
EOS EOS	3.449	3 519 858 060	7 637 760

Джерело: сформовано авторами на підставі [18].

Загальна кількість криптовалют станом на листопад 2019 року налічує 2832 назв. Навіть при такій великій кількості, п'ятірка лідерів ринку показує приріст капіталізації не менше 253 млн дол. США за добу (табл. 2).

На сьогодні в Україні існує підґрунтя для імплементації криптовалюти в фінансово-економічний оборот. У країні наявна уся інфраструктура щоб офіційно займатися діяльністю, яка пов'язана з такими активами:

- покупці та продавці криптовалют;
- криптовалютні біржі;
- майнери криптовалют;
- творці нових криптовалют, які організували успішні ICO.

Навіть за таких умов, аналітики BRDO встановили, що офіційно жодна юридична особа не декларує ведення в Україні діяльності на ринку криптовалют. Єдиними можливими способами конвертації криптовалют у фіатні гроші на території України є криптобіржі (юридична особа, яка надає посередницькі послуги при обміні одиниць криптовалют на фіатні гроші, а також проводить ідентифікацію та наступну верифікацію учасників торгів, веде рахунки учасників у криптовалюті, проводить первинний фінансовий моніторинг щодо учасників торгів) або криптообмінники.

Нині функціонують такі українські біржі, які здійснюють торгівлю криптовалютами: Exmo, Kuna і BTC Trade UA. Але останні дві біржі проводять операції з криптовалютами тільки за гривню, в той час, як Exmo також пропонує транзакції в доларах США, євро, російських рублях і польських злотих.

Звичайно, зараз в Україні використання криптовалют не досягло таких показників, як у США, країнах Західної Європи чи Південно-Східної Азії. Однак, попри те, що широка громадськість ще і досі мало знає про криптовалюти, в тому числі Біткойн, сьогодні Україна входить у топ-5 країн світу за кількістю користувачів різними Біткойн-гаманцями. Біткойн дуже популярний серед українських ІТ-фахівців, які дуже активно інвестують реальні гроші у віртуальну валюту [16].

На теренах України існують компанії, які працюють з біткойном: Продуктовий магазин "Натуральні продукти" м. Київ, інтернет-магазин Send Flowers, Kav'ярня Kava Like м. Київ, туристична компанія Blitz Travel м. Київ, школа сучасної флористики Asant Studio м. Київ, ІТ-компанія Silenca Tech м. Київ, креативне агентство VIDEOFABRIKA м. Київ та інші. За них можна придбати квитки на концерт, виставку, кіно, театр, цирк, дельфінарії, планетарій. Оплачувати ці послуги криптовалютою стало можливим з жовтня 2015 року [6].

Ідея запровадження криптовалюти полягає у створенні валюти, яка не контролюється державою, вільно поширюється, не знецінюється та операції з нею є прозорими. Переваги та недоліки криптовалюти як цифрової (віртуальної) валюти узагальнено у таблиці 3.

Відомо, що сучасні виробничі системи є складними багатофакторними та багатоступеневими об'єктами управління. Також можуть мати вплив різних видів ри-

зиків. Вимога ефективного управління в таких системах призводить до необхідності вибору управління в рамках впливу неконтрольованих параметрів (ризиків). Отже, виникають проблемні ситуації під час вирішення задач оптимізації в складних системах управління з урахуванням ризиків.

Система контролю управління ТІ призводить до необхідності подальшого вдосконалення концепції його оптимізації. Розв'язання цієї проблеми пов'язане з задачею прийняття рішень у рамках програмного управління, в якому слід враховувати можливості вибору на весь досліджуєми проміжок часу [15].

Головною рисою, яка відрізняє реальні гроші від криптовалюти — це спосіб їх походження. Електронні гроші утворюються внаслідок внесення реальних грошей через термінал для поповнення певного рахунку або електронного гаманця, а криптовалюта емітується в мережі. На сьогодні її можна дарувати, обмінювати, купувати або "робити". Механізм створення цифрової валюти нагадує процес видобутку цінних металів. Для виготовлення кожної нової "монети" залучають все більше часу та ресурсів. Створення перших Біткоїнів (Bitcoin) відбувалося за наявності звичайних комп'ютерів [5].

Серед науковців є різні підходи щодо відображення електронних грошей в бухгалтерському обліку: С.Ф. Легенчук, Н.М. Корольок, пропонують використовувати новий рахунок 315 "Електронні гроші" [8]; М.В. Корягін рекомендує використовувати новостворений рахунок 32 "Електронні гроші" [4]; А. Нефьодов, вважає, що електронні гроші слід обліковувати у складі дебіторської заборгованості на рахунку 377 "Розрахунки з іншими дебіторами" [11]. Відповідно в балансі підприємства вартість електронних грошей пропонується відображати за статтею "Грошові кошти та їх еквіваленти".

О. Слободенюк вносить пропозицію розглядати аспекти бухгалтерського та податкового обліку створення та обміну "криптомонет" як нематеріальних цифрових активів. Основні критерії визнання нематеріального цифрового активу:

- можуть бути окремо ідентифіковані та продані;
- є немонетарним активом;
- не мають фізичної форми;
- велика ймовірність того, що вони принесуть майбутні економічні вигоди.

Щодо створення нематеріального цифрового активу, відповідно до п. 11 П(С)БО 8 "Нематеріальні активи" первісна вартість нематеріального цифрового активу, створеного підприємством, включає прямі витрати на оплату праці, прямі матеріальні витрати, інші витрати, безпосередньо пов'язані із створенням цього нематеріального активу та приведенням його до стану придатності для використання [13].

Т. Яцик у своїй публікації зазначає, що для відображення в обліку, наприклад Bitcoin доцільно використовувати рахунок 127 "Інші нематеріальні активи" [14].

На думку авторів Л. Соколенко, Т. Остапенко та ін., існує, безперечно, велика різниця між категоріями "криптовалюта" та "іноземна валюта". Однак вони вважають, що певні особливості обліку валютних операцій

Таблиця 3. Переваги та недоліки функціонування ринку криптовалюти

Переваги	Недоліки
Інформація про зберігання і використання цих грошей здійснюється за допомогою блокчейну	Державні установи можуть негативно впливати на обіг та розповсюдження — навіть, забороняти їх
У будь-який момент можна перевірити достовірність проведених операцій	Банки та інші органи нагляду і спостереження не мають можливості контролювати операції по випуску і руху криптовалюти
Надійність: скопіювати, зламати, підробити або здійснити інші подібні маніпуляції з віртуальною валютою неможливо	Ризик заборони: багато країн ввели обмеження щодо її використання, а на порушників може бути накладений штраф
Володіння біткоїнами абсолютно анонімне, тобто, приховане. Інформація про власника криптогаманця відсутня (є тільки номер гаманця)	Криптовалюта залежить від попиту, який, в свою чергу, може змінюватися у результаті змін у законодавстві
Можливість добути кожному	Втрата паролю до електронного гаманця призведе до втрати всіх криптомонет
У багатьох випадках комісія стягується у добровільному порядку	Невизначеність питання оподаткування та обліку операцій з криптовалютами, ліцензування майнінгу

Джерело: узагальнено авторами.

також характерні для обліку операцій з криптовалютою. У цьому випадку (використання криптовалюти як платіжного засобу) криптовалюта є частиною грошових статей. Тому під час обліку криптовалют, що підлягають контролю з боку центрального банку країни, цілком можуть бути застосовані поняття "обмінний курс" та "курсові різниці". Операції з криптовалютою при первісному визнанні відображатимуться у звітній валюті, тобто у гривні, шляхом перерахування суми в криптовалюту за обмінним курсом на початок дня, датою транзакції [19].

Важливим кроком імплементації криптовалюти у фінансово-господарський оборот економіки України виступає законодавче визначення термінології криптогалузі за зразком Європейського Центрального Банку та унормування підходу до оподаткування галузі, що сприятиме розвитку ринку.

На сьогодні уповноважені державні органи та інші представники блокчейн-спільноти працюють над запровадженням Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами". Цей нормативний документ визначить терміни: віртуальний актив, криптоактив, операція з криптоактивами, розподілений реєстр, токен та токен-актив та особливості оподаткування відповідних господарських операцій.

Податковий сегмент Концепції державного регулювання операцій з криптовалютами включає:

- облік доходів від операцій з криптовалютами або ж витрат на їх видобування здійснюється окремо від обліку доходів та витрат від іншої діяльності;
- витрати операцій з криптовалютами мають бути підтверджені документами, в т.ч. електронними, виданими професійними учасниками на ринку криптовалют;
- у разі отримання збитку за результатами звітного періоду сума загального фінансового результату за операціями з криптовалютами зменшує загальний

фінансовий результат наступних податкових (звітних) періодів;

— нарахований суб'єктом, що здійснює операції з криптовалютами, податок на прибуток від таких операцій не зменшує фінансового результату до оподаткування такого суб'єкта;

— 5 відсотків — ставка податку на доходи фізичних осіб для інвестиційного прибутку від продажу криптоактивів строком на 5 років;

— інвестиційний прибуток від операцій з криптоактивами розраховується як позитивна різниця між доходом, отриманим платником податку від продажу криптоактиву, та його вартістю, що визначається із суми документально підтверджених витрат на придбання такого криптоактиву та/або на створення такого криптоактиву;

— операції з продажу криптоактивів не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість.

Важливою складовою імплементації досліджуваного сегменту в економіку держави є ідентифікація функцій, які повинні бути покладені на її органи. Функції державних органів у регулюванні та нагляді за операціями з криптовалютами представлено на рисунку 1.

В умовах сьогоднішньої операції з криптовалютами класифікуються наступним чином:

— майнінг (є законним способом одержання криптовалют, на сьогодні не регулюється законодавчо);

— набуття та володіння (мають право як юридичні так і фізичні особи, обліковуються та оподатковуються як інвестиційний актив);

— обмін та продаж на криптобіржах (проводиться виключно на ліцензованих криптобіржах за умови ідентифікації продавців та покупців, що створює умови для купівлі криптовалюти за фіатні гроші);

— обмін та продаж через криптообмінники;

— засіб платежу;

— ICO (порядок та вимоги визначені НКЦПФР, доступне будь-яким особам);

Зацікавленість населення, державних органів влади до технології зберігання та передачі даних блокчейн, як ефективного способу забезпечення схоронності інформації та уникнення правових спорів щодо неправомірного втручання в реєстри інформації спонукали Національний банк України створити та схвалити дорожню карту Cashless Economy, яка прописує плани по використанню технології блокчейн в Україні.

ВИСНОВКИ

Криптовалюта, за сучасних умов господарювання, набуває значення одного з найвагоміших активів як для фізичних, юридичних осіб, так і державних органів. Проведені дослідження роблять наголос на тому, що використання

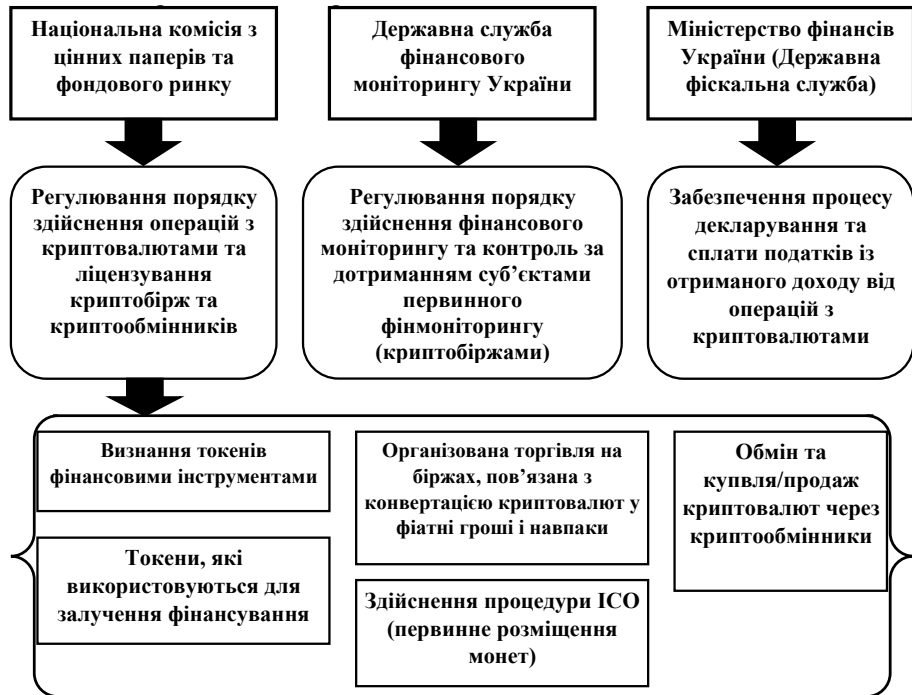

Рис. 1. Функції державних органів у регулюванні операцій з криптовалютами

Джерело: узагальнено авторами.

криптовалют у фінансовому обороті має сталу тенденцію до зростання в майбутньому.

Прийняття Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами", реалізація Концепції державного регулювання операцій з криптовалютами створить умови для початку функціонування ринку віртуальних активів у відповідності до чинного законодавства України з врахуванням балансу інтересів суб'єктів, що здійснюють операції з віртуальними активами, та держави, яка отримає додаткові надходження податків від даного сегменту господарських операцій.

Література:

1. Биржа для обмена виртуальной валюты нашла инвесторов. URL: http://www.vedomosti.ru/tech/news/11932001/5_mln_zh_virtualnuyu_valyutu (дата звернення: 02.12.2019).
2. Желюк Т., Бречко О. Використання криптовалют на ринку платежів: нові можливості для національних економік. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2016. №3. С. 50—60.
3. Концепція державного регулювання операцій з криптовалютами URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/concept-crypto.pdf> (дата звернення: 02.12.2019).
4. Корягін М.В., Ліва В.Р. Електронні гроші: особливості використання та бухгалтерський облік. Вісник Національного лісотехнічного університету України: зб. наук.-техн. праць. Львів, 2012. Вип. 22.5. С. 241—246.
5. Костюченко В.М., Малиновська А.М., Мамонова А.В. Передумови запровадження обліку та оподаткування операцій із криптовалютами в Україні. Електронне наукове фахове видання з економічних наук "Modern Economics. № 6 (2017). С. 94—102. URL: <https://>

/modecon.mnau.edu.ua/issue/6-2017/UKR/kostyuchenko.pdf (дата звернення: 05.12.2019).

6. Криптовалюти та їх місце у фінансовій системі. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/02d193b6b501a0fd82d6798fc841e70b.PDF> (дата звернення: 02.12.2019).

7. Криптовалюта в Україні: regally or not? URL: <http://advisortax.org/?p=4766> (дата звернення: 03.12.2019).

8. Легенчук С.Ф., Королюк Н.М. Методика бухгалтерського обліку процесу електронної комерції. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія: Економічні науки. — 2010. Вип. IV (40). С. 321—334.

9. Лубенец І. Обзор цифровых криптовалют. Простоблог. — 2014. URL: http://www.prostoblog.com.ua/lichnye/byudzhet/obzor_tsifrovyyh_kriptovalyut (дата звернення: 02.12.2019).

10. Молчанова Е., Солодковський Ю. Глобальна сервісна природа сучасних криптовалют. Міжнародна економічна політика. 2014. № 1 (20). С. 60—79.

11. Нефьодов А. Інтернет-валюта, або що таке електронні гроші в Інтернеті. Бухгалтерія: зб-к систематизованого законодавства. 2004. № 5. С. 193—197.

12. Офіційний сайт Bitcoin. URL: <https://www.bitcoin.com/info/bitcoinglossary> (дата звернення: 3.12.2019).

13. Слободенюк О. Як вести облік біткойнів у бухгалтерії: приклад реального бізнесу. URL: <https://buhgalter911.com/news/news-1040088.html> (дата звернення: 05.12.2019).

14. Яцик Т. Методика фінансового обліку криптовалют як особливого виду електронних грошей. Молодий вчений. 2017. № 2 (42). С. 349—354.

15. Babenko V., Nazarenko O., Nazarenko I., Mandich A., Krutko M. Aspects of program control over technological innovations with consideration of risks. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. — 2018. — № 3 / 4 (93). — P. 6—14.

16. CoinMarketCap: веб-сайт. URL: <https://coinmarketcap.com/historical> (Accessed 01 December 2019).

17. Graydon C. What is cryptocurrency? URL: <https://www.ccn.com/cryptocurrency/> (Accessed 04 December 2019).

18. Myfin.by: веб-сайт. URL: <https://myfin.by/crypto-rates> (дата звернення: 04.12.2019).

19. Sokolenko L., Ostapenko T., Kubetska O., Portna O. Cryptocurrency: economic essence and features of accounting. Academy of Accounting and Financial Studies Journal. 2019. № 23 Issue: 2. P. 1—6.

References:

1. Golicyna, A. (2013), "Exchange for the exchange of virtual currency has found investors", available at: http://www.vedomosti.ru/tech/news/11932001/5_mln_za_virtualnuyu_valyutu_ (Accessed 02 December 2019).

2. Zheliuk, T. and Brechko, O. (2016), "The use of cryptocurrency in the payments market: new opportunities for national economies", Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, vol. 3, pp. 50—60.

3. National Securities and Stock Market Commission (2018), "Concept of state regulation of cryptocurrency transactions" available at: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/concept-crypto.pdf> (Accessed 02 December 2019).

4. Koryagin, M. and Liva, V. (2012), "E-cash: features of the use and accounting", Visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy: zbirnyk naukovotekhnichnykh. prats', vol. 22.5, pp. 241—246.

5. Kostyuchenko, V. Malinovskaya, A. and Mamonova, A. (2017), "Preconditions for the introduction of accounting and taxation of cryptocurrencies transactions in Ukraine", Elektronne naukovye fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk "Modern Economics", [Online], vol. 6, pp. 94—102, available at: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/6-2017/UKR/kostyuchenko.pdf> (Accessed 05.12.2019).

6. Fedorova, Yu.V. (2018), "Cryptocurrencies and their place in the financial system" available at: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/02d193b6b501a0fd82d6798fc841e70b.PDF> (Accessed 02 December 2019).

7. Pashkovs'ka, T. (2019), "Cryptocurrency in Ukraine: regally or not?" available at: <http://advisortax.org/?p=4766> (Accessed 03 December 2019).

8. Legenchuk, S. and Korolyuk, N. (2010), "Methods of accounting for the process of e-commerce", Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. Seriya: Ekonomichni nauky, vol. 4 (40), pp. 321—334.

9. Lubenets, Y. (2014), "Obzor tsifrovyyh kriptovaliut", available at: http://www.prostoblog.com.ua/lichnye/byudzhet/obzor_tsifrovyyh_kriptovalyut (Accessed 02 December 2019).

10. Molchanova, E. and Solodkovsky, Y. (2014), "The global service nature of modern cryptocurrencies", Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol. 1 (20), pp. 60—79.

11. Nefyodov, A. (2004), "Internet currency, or what is electronic money on the Internet", Bukhhalterii: zbirnyk systematyzovanoho zakonodavstva, vol. 5, pp. 193—197.

12. Official site Bitcoin (2019), available at: <https://www.bitcoin.com/info/bitcoinglossary> (Accessed 03 December 2019).

13. Slobodenyuk, O. (2018), "How to keep bitcoin accounting in accountancy: an example of real business", available at: <https://buhgalter911.com/news/news-1040088.html> (Accessed 05 December 2019).

14. Yatsyk, T.V. (2017), "Methods of financial accounting of cryptocurrency as special type of electronic money", Molodyj vchenyj, vol. 2 (42), pp. 349—354.

15. Babenko, V. Nazarenko, O. Nazarenko, I. Mandich, A. Krutko, M. (2018) "Aspects of program control over technological innovations with consideration of risks", Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, vol. 3 / 4 (93), pp. 6—14.

16. CoinMarketCap (2019), available at: <https://coinmarketcap.com/historical> (Accessed 01 December 2019).

17. Graydon, C. (2014), "What is cryptocurrency?" available at: <https://www.ccn.com/cryptocurrency/> (Accessed 04 December 2019).

18. Myfin.by (2019), available at: <https://myfin.by/crypto-rates> (Accessed 04 December 2019).

19. Sokolenko, L. Ostapenko, T. Kubetska, O. Portna, O. (2019) "Cryptocurrency: economic essence and features of accounting", Academy of Accounting and Financial Studies Journal, vol. 23, no. 2, pp. 1—6.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2019 р.

УДК 330.341

*М. П. Денисенко,**д. е. н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ*

ORCID ID: 0000-0001-8767-9762

*А. М. Генік,**студент магістратури, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ*

ORCID ID: 0000-0003-2991-7675

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.31

ОРГАНІЗАЦІЙНІ СТРУКТУРИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

M. Denisenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv

A. Henyk,

Graduate student, Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv

ORGANIZATIONAL STRUCTURES FOR THE IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS AT ENTERPRISES

Статтю присвячено дослідженню організаційних структур, які необхідні підприємствам для реалізації інновацій. Без використання інновацій ефективність існування підприємства зводиться до мінімуму і створення конкурентоздатного продукту стає неможливим. З цією метою в умовах подолання економічної кризи, впровадження інновацій є найефективнішим засобом для конкурентної боротьби, оскільки інновації сприяють скороченню витрат виробництва та залученню нових інвестицій. Успіх управління інноваціями залежить від організаційної моделі підприємства загалом та підрозділів, які безпосередньо є відповідальними за нововведення. Однією з можливостей підтримувати і примножувати як науково-технічний потенціал, так і інноваційну діяльність як господарюючих організацій, так і держави загалом є розвиток технопарків як основних елементів інноваційної інфраструктури, що забезпечують розробку та виробництво інноваційного продукту та його використання у сфері матеріального виробництва на тривалу перспективу.

The article is devoted to the research of organizational structures, which are necessary for enterprises to implement innovations. Without the use of innovation, the existence of the enterprise is minimized and the creation of a competitive product becomes impossible. To this end, in the face of the economic crisis, the introduction of innovation is the most effective means of competition, as innovation contributes to reducing production costs and attracting new investment. The success of innovation management depends on the organizational model of the enterprise as a whole and the units that are directly responsible for innovation. One of the possibilities to support and increase both the scientific and technological potential and innovative activity of both business organizations and the state as a whole is the development of technoparks as the main elements of the innovation infrastructure that ensure the development and production of an innovative product and its use in the field of material production for the long term.

In traditionally organized companies, creativity and business innovation often fails due to structural problems. These can be overcome by organizational innovation. Although companies invest time and money to establish an idea management and innovation management system, define innovation processes and measure innovation, structural barriers prevent success:

- **political problems and conflicts within the company,**
- **destructive criticism, destructive competition and destructive pressure,**
- **strict control by management,**
- **an excess of formal structures and procedures,**
- **precisely defined processes that prescribe what is to be improved by whom and with what methods.**

Late Apple founder and longtime CEO Steve Jobs described his greatest fear in this way: "The fear of dinosaurs who build huge empires and act according to antiquated methods."

Through organizational innovation, the world's most innovative companies have largely created structures that remove structural barriers. They have established an innovation culture and improved their innovation capability. Instead of trying to promote ideas and innovations through traditional structures, they align their structures in such a way that ideas and innovations can prosper.

Ключові слова: інноваційна діяльність, менеджмент, організаційна структура, науково-технічний розвиток, інноваційні процеси, нововведення, організаційні рішення, технічний розвиток виробництва.

Key words: innovative activity, management, organizational structure, scientific and technical development, innovative processes, innovations, organizational decisions, technical development of production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Як показує практика, інноваційна діяльність великих і малих підприємств взаємозалежна. Так, тривалого користування влаштовані таким чином, що не всі деталі доступні простому користувачеві, і в тому випадку, якщо якась деталь виходить з ладу, необхідно купувати нову, тобто виробництво і реалізація товарів тривалого призначення тягне за собою розвиток індустрії послуг. Саме це створює широке поле діяльності для малого інноваційного підприємництва, а також зміцнює і розширює взаємозв'язок малих підприємств з великими. Великі інноваційні підприємства в свою чергу створюють передумови для розвитку малих, так як дуже часто нововведення, які використовують великі підприємства, є результатом інноваційної діяльності малих, але наступне впровадження здійснюється підприємствами, що володіють для цього найкращими фінансовими і матеріальними ресурсами, гарну матеріально-технічну базу і відповідним персоналом. Доцільно розробити стратегії інноваційного розвитку, сформувати відповідну інноваційну політику та впровадити систему управління реалізацією інноваційних планів і проектів, яке буде ефективним за наявності у структурі управління організацією певних ланок, які відповідатимуть за таку ділянку роботи. Світова практика не залишає сумнівів щодо ефективності та надзвичайної корисності таких типів вільних економічних зон, як технопарки. Ці зони відзначаються високим рівнем інноваційної діяльності, є формою інтеграції науки та виробництва. На відміну від інших форм БЕЗ діяльність технологічного парку пов'язана і скооперована з відомими науково-дослідними центрами та університетами, а також з економікою певного регіону. Отже, головна ідея, покладена в основу створення такого типу організаційних структур, полягає у створенні у певному обмеженому просторі виключно сприятливих умов для інноваційної діяльності [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням інноваційної діяльності присвячено багато праць іноземних та українських вчених. Афанасьєв А.О. [1], Дороніна М.С. [2], Крушельницька О.В. [3], Мочерний С.В. [4], Пономаренко В.С. [6], Пушкар А.И. [7]. У роботах цих авторів розкрито значення інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств, розроблено різні класифікаційні ознаки інновацій та методи оцінювання ефективності інноваційних проектів, обґрунтовано необхідність інноваційної діяльності, визначено форми і джерела фінансування, типи і складові інноваційної політики підприємства, методи управління інноваціями. Однак піднімається питання про створен-

ня окремих структур на підприємстві, яким необхідно впровадити інвестиції. Насамперед це стосується поетапного управління інноваціями на підприємствах в умовах поглиблення конкуренції та врахування принципів інноваційної діяльності у мінливому ринковому середовищі [4].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження певної ієрархічної організаційної структури, яка б забезпечувала швидке та ефективне впровадження інноваційних планів і проектів та визначити цілі інноваційної стратегії й механізми підтримки пріоритетних інноваційних програм і проектів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних умовах господарювання інноваційна діяльність тією чи іншою мірою властива будь-якому виробничому підприємству. Навіть якщо підприємство не є лідером на ринку інновацій, то рано чи пізно воно неодмінно зіткнеться з необхідністю робити заміну морально застарілих технологій та продуктів. Під організацією здійснення інновацій розуміємо процес упорядкування елементів інноваційної системи, що забезпечує раціональне поєднання в часі й просторі всіх елементів процесу розробки та дифузії новацій з метою ефективного виконання ухвалених планових рішень з досягнення завдання і стратегічних цілей підприємства [5].

Різноманітність діяльності з управління інноваційними процесами може бути представлена у вигляді певних функцій в ланцюзі: ідея-наукові дослідження-розробки-проекткування-виробництво-реалізація інновацій.

Формування системи науково-технічного розвитку підприємства передбачає:

- організацію власних підрозділів технічного розвитку (проектно-конструкторські бюро, дослідні та експериментальні виробництва і лабораторії, монтажні-налагоджувальні служби і т.д.);

- залучення зовнішніх організацій (або їх підрозділів), що виконують у взаємодії з внутрішніми підрозділами ті чи інші функції розвитку підприємства (в області продукції, технологічної системи або технологічних процесів, монтажних-будівельних робіт, підготовки кадрів);

- визначення та організацію каналів підвищення науково-технічного рівня виробництва;

- формування в системі управління підприємством цільової (програмно-цільової) підсистеми управління розвитком виробництва і якістю продукції.

У світовій практиці існує безліч варіантів організаційних структур для реалізації інновації, метою яких є взаємодії науки і виробництва. В основу їх формування

покладено принцип спільного використання інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів. Серед організаційних структур для реалізації інновацій виділяють технопарки, бізнес-інкубатори, венчурні фірми, технополіси та ін., які в Україні мають досить несистемний й епізодичний характер виникнення [7].

В Україні до "інноваційних" умовно можна віднести три категорії парків: індустріальні, технологічні та наукові. Функціонування кожної категорії регулюється окремим законом.

Індустріальний парк визначений як територія, що має необхідну інфраструктуру для діяльності у сфері переробної промисловості, а також для ведення наукових досліджень та діяльності у сфері інформації та телекомунікацій. Інакше кажучи, індустріальний парк — це майданчик, де здебільшого має розміщуватись промислове виробництво.

Технологічні парки (технопарки) визначаються вже не як територія, а як юридична особа чи група юросіб, що виконують проекти з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної продукції.

Наукові парки також створюються лише з ініціативи вищих навчальних закладів та (або) наукових установ і передбачають реалізацію "економічно і соціально зумовлених наукових, науково-технічних та інноваційних напрямів діяльності" [3].

Інакше кажучи, наукові та технопарки більше тяжіють до концентрації знань та наукових ресурсів для продукування інновацій, тому вони тісно пов'язані з університетами, науково-дослідними інститутами. За статистикою МОН в Україні наразі зареєстровано 26 наукових та 16 технологічних парків [2]. Однак щодо технопарків інформація на сайті МОН востаннє оновлювалась 2010 р. Уже це свідчить, що тема технопарків майже 10 років не належить до пріоритетів міністерства.

Технопарк — це науково-виробничий територіальний комплекс, до якого входять дослідні інститути, лабораторії, експериментальні заводи з передовою технологією, створювані на заздалегідь підготовлених територіях навколо великих університетів з розвинутою інфраструктурою, до якої належать: лабораторні корпуси, виробничі приміщення багатоцільового призначення, інформаційно-обчислювальні центри колективного користування, системи транспортних та інших комунікацій, магазини, житлово-побутові приміщення, сервісні та виставкові комплекси [1].

Створення технопарків і технополісів сприяє залученню капіталів у той чи інший регіон країни, що розширює можливості їх комплексного розвитку, але головним їх завданням є стратегія прориву в нові сфери діяльності на основі розвитку регіональних науково-технічних центрів високого технологічного рівня. За свідченням літературних джерел усього в США створено більш як 80 науково-технічних регіональних зон, 300 технопарків та технополісів, у яких працює 45 тис. учених та 142 тис. спеціалістів. Лише в "Кремнієвій долині" зосереджено 20 % світового виробництва обчислювальної техніки та комп'ютерів і розташовані такі всесвітньо відомі компанії, як "Дюпон", "Інтел", "Майкрософт", функціонує 3 тис. венчурних фірм, загальна чисельність працюючих у них становить 200 тис. осіб [6].

Нині в Європі, як правило, засновником технопарків становиться науковий інститут або університет, а також регіональні органи влади, які зі свого боку забезпечують земельну ділянку та створення необхідної інфраструктури. Попри те, що в Європі науково-технологічні парки почали з'являтися пізніше американських, вони також виступили генераторами створення у промисловості нових робочих місць, спрямованих на впровадження новітніх досягнень науки і техніки. Сьогодні європейська інноваційна структура нараховує понад 1,5 тисячі різноманітних інноваційних центрів, у тому числі понад 260 науково-технологічних парків, які характеризуються більш коротким терміном становлення, бо в Західній Європі під час впровадження технологічних та дослідницьких парків вже було накопичено досвід створення таких структур та пророблені програми і бізнес-плани [7].

У всіх технопарків країн Західної Європи є одна спільна риса — вони створюються, головним чином, за рахунок капітальних вкладень центрального, регіонального або місцевого уряду, а в ряді випадків — за допомогою дотацій з централізованих фондів Європейського Союзу. Основну частину фінансування наукові парки отримують від держави, наприклад, у країнах ЄС існують такі показники: у Великобританії частка держави складає 62% загальних витрат на будівництво будівель та створення інфраструктури парків, у Німеччині — 78%, у Франції — 74%, у Голландії — 70%, в Бельгії — майже 100% [7]. Внаслідок цього необхідно підкреслити, що створення західноєвропейських технопарків — це не стихійний процес, а одна зі складових державної науково-технічної політики, спрямованої на прискорення і полегшення структурної перебудови господарства на наукомістку основу [8].

Одне з головних питань, яке постає під час створення будь-якого технопарку полягає в тому, чи можна в умовах існуючої нині в Україні економічної системи забезпечити повноцінну діяльність технопарку. Слід зазначити, що на сьогодні забезпечити дієву та ефективну систему, що збудована виключно на досвіді розвинутих країн в наших умовах не можна, тому що на сьогодні ще немає відповідного соціально-економічного середовища, розвинутого ринку праці, ринку капіталів тощо. Тому в Україні необхідно розробляти, впроваджувати та удосконалювати власну концепцію створення технопарків, яка б враховувала сучасні особливості української економіки та законодавства [5].

Для подальшого розвитку інноваційної діяльності й інноваційного підприємництва доцільно:

1. Організовувати й проводити обстеження регіонів і давати об'єктивні експертні висновки про доцільність (чи недоцільність) створення в них будь-яких інноваційних структур, які були б адекватними за своїми можливостями у досягненні тих чи інших цілей і завдань у регіонах.
2. Проводити обов'язкову прогностичну оцінку економічних результатів діяльності технопарку (на 5 років).
3. Сприяти підготовці і навчанню команд менеджерів та інших фахівців для інноваційних структур та створити методичне й організаційне забезпечення, у тому числі на базі університетів, державних наукових центрів та інших [9].

Особлива місія технопарку полягає в комерціалізації результатів наукових досліджень, винаходів і відкриттів вчених і фахівців, які вирішили зайнятися малим під-

приємництвом у науково-технічній сфері. Діяльність технопарків парків охоплює широке коло економічних, техніко-технологічних, науково-дослідних, комунікаційних, соціально-побутових та інших проблем. Динаміка розвитку технопарків в Україні напряму залежить від підтримки держави. Стратегічне завдання держави полягає в концентрації фінансового і інтелектуального капіталу на нових пріоритетних напрямках, створені великих конкурентоспроможних технопарків і фінансово-промислових корпорацій. Для активізації інноваційної діяльності самих лише ринкових механізмів недостатньо, необхідні цілеспрямовані регулюючі функції держави в науково-технічній сфері [1].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, результати дослідження показали, що нині особлива місія технопарку полягає в комерціалізації результатів наукових досліджень, винаходів і відкриттів вчених і фахівців, які вирішили зайнятися малим підприємництвом у науково-технічній сфері. Діяльність технопарків парків охоплює широке коло економічних, техніко-технологічних, науково-дослідних, комунікаційних, соціально-побутових та інших проблем. Динаміка розвитку технопарків в Україні напряму залежить від підтримки держави. Стратегічне завдання держави полягає в концентрації фінансового і інтелектуального капіталу на нових пріоритетних напрямках, створені великих конкурентоспроможних технопарків і фінансово-промислових корпорацій. Для активізації інноваційної діяльності самих лише ринкових механізмів недостатньо, важливі цілеспрямовані регулюючі функції держави в науково-технічній сфері [10]. Зростання і швидкий процес розвинення технопарків призведе до економічного зростання на деяких рівнях: регіональному та національному. Такий висновок можна зробити, спираючись на результати зростання різних форм технопарків у розвинених країнах.

Література:

1. Афанасьєв А.О. Основи наукових досліджень: навч. посібн. / А.О. Афанасьєв, Є.В. Кузькін. — Х.: Вид. ХНЕУ, 2005. — 96 с.
2. Дороніна М.С. Технологія соціально-економічних наукових досліджень (схеми і приклади): навч. посібн. / М.С. Дороніна. — 3-тє вид., випр. і доп. — Х.: ВД "ИНЖЕК", 2007. — 120 с.
3. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібн. / О.В. Крушельницька. — К.: Кондор, 2003. — 192 с.
4. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. — Львів: Світ, 2001. — 416 с.
5. Уханова І.О. Технологічні парки як чинник стимулювання розвитку інноваційної економіки в сучасних умовах // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. — Маріуполь, 2011. — Т. 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpaeiv/2011_2/10.pdf
6. Пономаренко В.С. Аналіз даних у дослідженні соціально-економічних систем / В.С. Пономаренко, Л.М. Малярець. — Х.: ВД "ИНЖЕК", 2009. — 432 с.

7. Пушкар А.И. Основы научных исследований и организация научноисследовательской деятельности": учебн. пособ. / А.И. Пушкар, Л.В. Потрашкова. — Х.: Изд. ИНЖЕК, 2006. — 289 с.

8. Денисенко М.П. Стан та тенденції розвитку сучасного підприємства: монографія / За ред. д. е. н., проф. М.П. Денисенка. — К.: ДКС центр, 2019. — 464 с.

9. Денисенко М.П., Шилук В.М. Зарубіжний досвід оцінювання ефективності діяльності підприємства та його використання у вітчизняній практиці. — К.: Міленіум. — № 15. — 2018. — С. 14 — 25.

10. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навч. посібн. / За ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2010. — 280 с.

11. Юринець В.Є. Методологія наукових досліджень [Текст]: навч. посібн. / В.Є. Юринець; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Львів: ЛНУ, 2011. — 179 с.

References:

1. Afanas'iev, A.O. and Kuz'kin, Ye.V. (2005), *Osnovy naukovykh doslidzhen' [Fundamentals of scientific research]*, Vyd. KhNEU, Kharkiv, Ukraine.
2. Doronina, M.S. (2007), *Tekhnolohiia sotsial'no-ekonomichnykh naukovykh doslidzhen' (skhemy i pryklady) [Technology of socio-economic scientific research (schemes and examples)]*, VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.
3. Krushel'nyts'ka, O.V. (2003), *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen' [Research methodology and organization]*, Kondor, Kyiv, Ukraine.
4. Mochernyj, S.V. (2001), *Metodolohiia ekonomichnoho doslidzhennia [Methodology of economic research]*, Svit, L'viv, Ukraine.
5. Ukhanova, I.O. (2011), "Technology parks as a factor stimulating the development of innovative economy in modern conditions", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi vlasnosti: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 2, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tpaeiv/2011_2/10.pdf (Accessed 30 Nov 2019).
6. Ponomarenko, V.S. and Maliarets', L.M. (2009), *Analiz danykh u doslidzhennia sotsial'noekonomichnykh system [Analysis of data in the study of socio-economic systems]*, VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.
7. Pushkar', A.Y. and Potrashkova, L.V. (2006), *Osnovy nauchnykh yssledovanyj y orhanyzatsiia nauchnoysslodovatel'skoj deiatel'nosti' [Fundamentals of scientific research and organization of research activities]*, Yzd. YNZhEK, Kharkiv, Ukraine.
8. Denysenko, M.P. (2019), *Stan ta tendentsii rozvytku suchasnoho pidpryemstva [Condition and tendencies of development of modern enterprise]*, DKS tsentr, Kyiv, Ukraine.
9. Denysenko, M.P. and Shyliuk, V.M. (2018), "Foreign experience in evaluating the effectiveness of the enterprise and its use in domestic practice", *Milenium*, vol. 15, pp. 14—25.
10. Mazaraki, A.A. (2010), *Ekonomichni doslidzhennia (metodolohiia, instrumentarij, orhanizatsiia, aprobatsiia) [Economic research (methodology, tools, organization, testing)]*, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t., Kyiv, Ukraine.
11. Yurynets', V.Ye. (2011), *Metodolohiia naukovykh doslidzhen' [Research methodology]*, LNU, L'viv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 05.12.2019 р.*

T. Ilchenko,

PhD in Economics, Associate professor, Associate professor of Marketing Department, Dnipro State Agrarian and Economic University

L. Bezugla,

PhD in Public Administration, Associate professor, Associate professor of Marketing Department, Dnipro State Agrarian and Economic University

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.35

TRENDS AND PRIORITIES CHANGE IN THE EUROPEAN AGRICULTURAL PRODUCTS MARKET

Т. В. Ільченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-1879-6310

Л. С. Безугла,

к. держ. упр., доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-6520-4325

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗМІНИ ПРІОРИТЕТІВ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ РИНКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Marketing research of agricultural market of Ukraine and European countries was conducted. The modern commodity structure of export (import) is analyzed. On the basis of the analysis of the current state of foreign trade development in Ukraine and the countries of Europe, the formation tendencies of the agrarian market conditions are substantiated. Positive market changes that will occur in the orientation of the domestic agricultural sector to the European market have been identified. In the article the directions and prospects of its integration into the world agrarian market are determined through the prism of increasing the competitiveness of Ukrainian agriculture. According to the analysis results of the development dynamics of domestic agricultural exports for 2005–2017, it is concluded that there is a tendency for its active growth. It is advisable to expect a positive trend in the future. Increasing export volumes and strengthening Ukraine's position in global agricultural markets require increased agricultural competitiveness and increased cooperation with countries around the world.

The theoretical bases of formation and development of the competitive agro-food production market are investigated in the article. The current state and peculiarities of the agro-food market development in Ukraine in the conditions of the existing competitive environment are considered. Given the current state of the domestic agribusiness sector of the economy, general macroeconomic development, the standard of living of the population, features of geographical location, the presence of environmental problems, as well as Ukraine's position in the system of international division of labor in the conditions of active course of globalization process, the concept of agro-food policy should be oriented to the solution tasks such as food security, sustainable rural development, strengthening the country's position on global agro-food market. The dynamics of export and import of agro-food products is analyzed. Proposals have been made on the effective formation and functioning of the domestic agro-food market.

Проведено маркетингове дослідження ринку сільськогосподарської продукції України та країн Європи. Проаналізовано сучасну товарну структуру експорту (імпорту). На основі аналізу сучасного стану розвитку зовнішньої торгівлі України та країн Європи обґрунтовано тенденції формування кон'юнктури аграрного ринку. Виявлено позитивні кон'юнктурні зміни, які відбуватимуться у разі орієнтації вітчизняного аграрного сектора на європейський ринок. У статті через призму підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України визначаються напрями та перспективи його інтеграції у світовий аграрний ринок. За результатами проведеного аналізу динаміки розвитку вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції за 2005–2017 рр. зроблено висновок, що спостерігається тенденція до його активного зростання. У перспективі доцільно очікувати посилення позитивного тренду. Збільшення обсягів експорту та посилення позицій України на світових ринках сільськогосподарських продуктів потребують підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та нарощування співробітництва з різними країнами світу.

У статті досліджено теоретичні засади формування і розвитку ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції. Розглянуто сучасний стан та особливості розвитку ринку агропродовольчої продукції України в умовах існуючого конкурентного середовища. З огляду на сучасний стан вітчизняного агропродовольчого сектору економіки, загального макроекономічного розвитку, рівня життя населення, особливостей географічного розташування, наявності екологічних проблем, а також позицій України в системі міжнародного поділу праці в умовах активного протікання процесу глобалізації, концепцію агропродовольчої політики має бути зорієнтовано на вирішення таких завдань, як забезпечення продовольчої безпеки, сталий розвиток сільських територій, зміцнення позицій країни на світовому агропродовольчому ринку. Проаналізовано динаміку експорту та імпорту агропродовольчої продукції. Здійснено пропозиції щодо ефективного формування та функціонування вітчизняного агропродовольчого ринку.

Key words: agricultural market, world market, European agricultural market, market players.

Ключові слова: аграрний ринок, ринок сільськогосподарської продукції, світовий ринок, європейський ринок сільськогосподарської продукції, суб'єкти ринку.

INTRODUCTION

Agriculture has historically played an important role in the development of the economy of Ukraine and the world. Not only is it intended to provide the population with food, to shape food security and food independence of countries, but in particular for Ukraine, it has high export potential, which enables Ukraine to effectively integrate into the world economic structures, increasing its own competitiveness. Agricultural development is capable of exerting a strong influence on the economic dynamics in Ukraine, given the significant prospects for its capitalization and the projected long-term upward trends in world agricultural markets.

It should be noted that the current global food market is primarily characterized by a shift in world supply and demand, price fluctuations, and a dynamic increase in food trade, taking into account the needs of the population and its income in different parts of the world.

For the Ukrainian agribusiness, the world food market is not only an important external market for its own products, but also serves as a strategic benchmark for

improving the level of resource use productivity and substantially increasing the production of competitive products. In the face of the changing global food market, Ukrainian producers have a number of sustainable and undeniable competitive advantages. These include, in particular, favorable natural, climatic and geographical conditions of agricultural production, high quality and environmental safety, as well as convenient logistic transport location. At the same time, one of the disadvantages of modern agrarian production is the preservation of the raw materials-oriented direction of its development, which causes a high dependence of the Ukrainian agricultural sector on the global food market and its price volatility.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The research of market conditions and marketing processes in the agrarian market of Ukraine and European countries is devoted to the work of such scientists as: O. Borodin, V. Vlasov, S. Demyanenko, I. Kyrilenko, Y.

Table 1. Dynamics of export and import by Ukraine of crop production for the period 2005–2017, tons

Item	Element	Years						
		2005	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Barley	Import	475	25203	10072	6902	5645	4128	8165
Barley	Export	3501800	2582018	2339530	4165877	4629500	4801693	4855317
Maize	Import	12839	49177	49559	54948	26403	32384	36515
Maize	Export	2795641	15630889	16729468	17556531	19048697	17275407	19394541
Rye	Import	8	392	184	148	28	16338	187
Rye	Export	80523	10487	15828	58894	22723	6143	25041
Sorghum	Import	135	998	754	362	762	356	412
Sorghum	Export	34926	125425	180398	195595	153035	93223	148273
Sunflower seed	Import	3101	17719	19770	15360	14030	24230	24829
Sunflower seed	Export	35598	282097	70209	73896	47690	196583	73230
Wheat	Import	7709	1411	1778	1792	2231	2507	3755
Wheat	Export	6009481	8679388	7762279	10543788	13451830	17920945	17314278
Potatoes	Import	2469	6267	5175	21840	1753	9774	3821
Potatoes	Export	144	7175	16288	16088	15346	5028	17697
Cabbages and other brassicas	Import	697	2309	3779	9858	2782	16006	7537
Cabbages and other brassicas	Export	339	4595	10217	2605	2382	2532	3546

Source: compiled by the authors.

Lopatinsky, B. Paskhaver, C. Lerman, W. Meyers and others. The results obtained allow them to form a new vision and place of the agrarian sector in the European integration and globalization processes. At the same time, since these processes are important for the national economy, it is appropriate and necessary to carry out further analysis on the formation of favorable market conditions for Ukraine in the development of foreign trade relations.

Alina Bukhtiarova, Arsen Hayriyan, Victor Chentsov and Sergii Sokol (2019) write that the agricultural industry is a strategically important component of the national economy, as it forms a significant part of the country's gross product, provides a significant portion of the export earnings and employment of millions of people. The level of agricultural development determines the state of food security of the population and the socio-economic situation in the country.

Leonid M. Taraniuk, Jianping Wang, Hongzhou Qiu, Yuriy Petrushenko, and Karina Taraniuk (2019) argue that in the face of constant fluctuations in supply and demand in the food market, many world leaders are paying attention to developing their logistics potential. On the one hand, it aims to increase the level of inter-state cooperation in the agricultural sector, which characterizes the processes of internationalization of agricultural products between countries. On the other hand, it can increase the efficiency of business process management in agricultural enterprises through intergovernmental partnerships and the introduction of innovative technologies. Leonid M. Taraniuk, Jianping Wang, Hongzhou Qiu, Yuriy Petrushenko and Karina Taraniuk (2019) study the increasing logistical potential of major agricultural countries in the world and evaluate it as an element of implementing a food control system, enhancing food security in many countries and adopting effective management decisions in the country in the field of agricultural logistics management.

Eter Kharashvili, Badri Gechbaia and Gela Mamuladze (2018) believe that one of the limiting factors of competition in the vegetable market is the low level of

product diversification. International market exporters demand a steady supply of large quantities of produce that vegetable producers cannot satisfy.

Despite the proliferation of scientific research, the question of identifying prospects for further Ukrainian agriculture integration into world agricultural markets requires much deeper research. The determination of the main guidelines for strengthening Ukrainian positions in the world agrarian markets under conditions of international economic integration is of particular relevance.

The purpose of the article is identification and justification of the agrarian market priorities in Ukraine in the context of the current state of foreign trade with European countries and general trends in the development of world agriculture.

RESULTS

The current prospects for innovative development of domestic agricultural production will be determined by the opportunities to use the benefits of its diversification both in terms of the commodity structure and in increasing its share that has growing demand in the world. At the same time, according to the structural analysis of the world food market, priority should be given to the development of commodity groups, where not only high added value but also deep processing is formed, which is extremely important for the national economy of Ukraine. These products generate high prices, as well as less dependent on the global environment and their volatility, are in stable demand and provide a significant share of foreign exchange earnings for the state.

The economic potential of the agricultural sector is the aggregate capacity of the economy, enterprises, farms to carry out production and economic activities, produce high quality products, goods, services that meet social needs, ensure the development of production and consumption. Based on this definition, the economic potential of the industry depends on the supply of its natural resources, means of production, labor and scientific and technical potential, accumulated national

Table 2. Dynamics of export and import of livestock products in Ukraine for the period 2005–2017, tons

Item	Element	2005	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Honey, natural	Import	63	2	23	22	53	17	118	57
Honey, natural	Export	3814	9874	13338	21674	36336	36013	56968	67907
Eggs, hen, in shell	Import	4127	3179	3464	4143	6999	10026	4447	5664
Eggs, hen, in shell	Export	1031	39043	29463	37487	56029	59291	50676	88607
Meat, cattle	Import	168	340	6	11	147	274	179	165
Meat, cattle	Export	44646	12965	16533	20213	15975	24094	24085	23014
Meat, chicken	Import	133688	50770	104157	61380	53724	55812	74505	106930
Meat, chicken	Export	101	7860		18881		26877		49711
Meat, pig	Import	30486	20707	60577	31070	3095	136	119	1025
Meat, pig	Export	164	2104	1822	187	7172	24131	2105	1498
Milk, whole fresh cow	Import	30	1757	3085	4957	1444	34	78	143
Milk, whole fresh cow	Export	1783	10895	4675	6555	5865	7663	9554	12507

Source: compiled by the authors.

wealth, as well as on the level of development of international relations. Ukraine's agro-industrial sector needs investment because it is a strategic area of the country's economy, which characterizes supply volumes and value of basic foodstuffs for the country's population, generates foreign exchange earnings from the state through exports, determines the status and trends of rural development.

Agriculture is the basis for the development of other sectors of the economy, providing food security within the country, addressing employment and stimulating the strategic development of the region.

The first objective problem for the Ukrainian village is the low competitiveness of goods and services compared to similar products of European countries. The competitiveness of European countries' goods is supported through the following mechanisms: technical standards, sanitary and phytosanitary standards, and financial support to the agricultural sector from the budget. A serious problem is the uneven distribution of goods between countries and regions. The most vulnerable is the agriculture of those countries that have not overcome the food crisis. The problem of low competitiveness must be solved both by the producers of agricultural products and

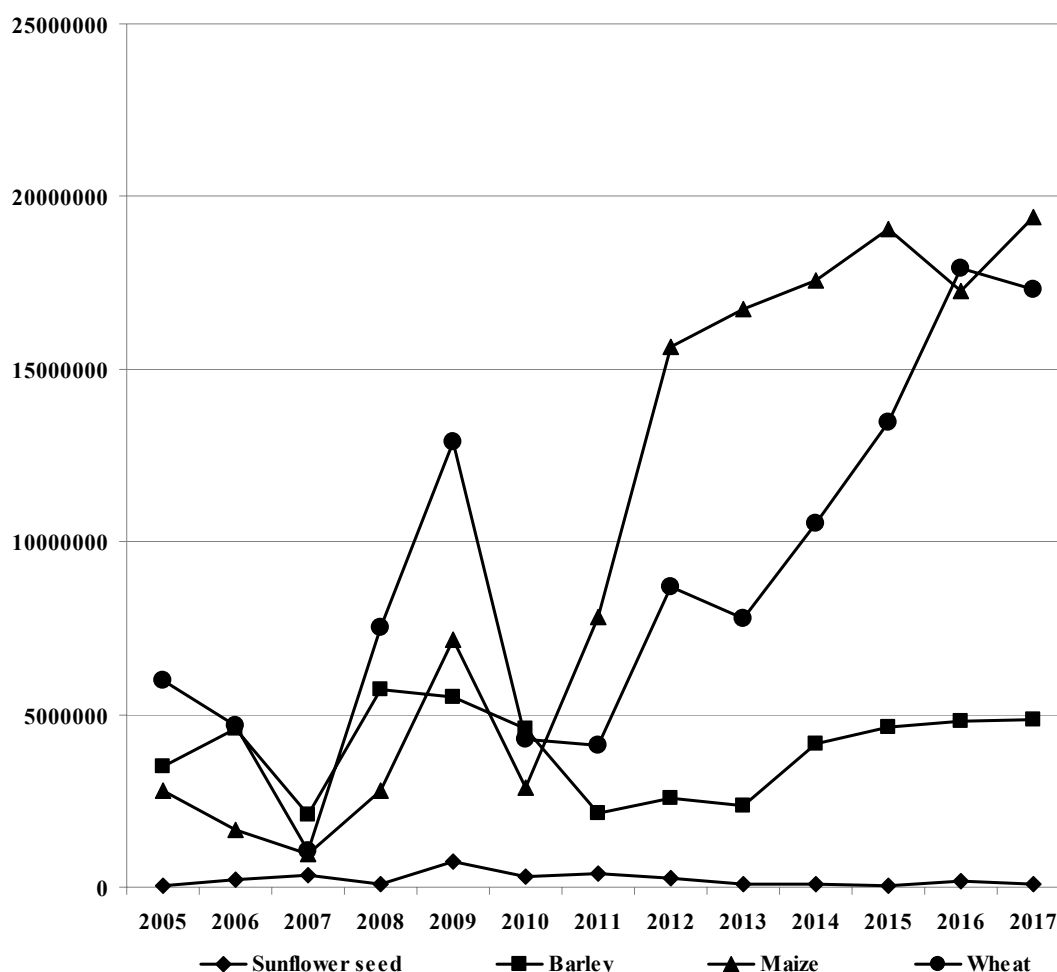

Fig. 1. Dynamics of the most exported agricultural products of Ukraine, tons

Source: compiled by the authors.

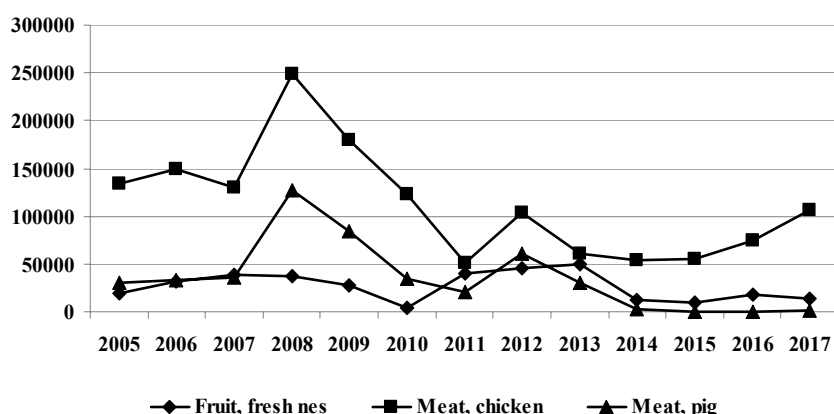

Fig. 2. Dynamics of the most imported agricultural products of Ukraine, tons

Source: compiled by the authors.

with the assistance of the state itself. Even a farmer or a farmer can undoubtedly increase production even with the strict adherence to technology. The state must also take care of providing a guaranteed income to agricultural producers, promote the sale of agricultural products; to increase financing for the re-equipment of enterprises with the latest technologies, to improve the social infrastructure of the village.

To solve problems successfully, the agrarian sector of the Ukrainian economy has sufficient prerequisites: rich natural-resource and export potential, significant human capital, gradually increasing investment attractiveness, preserved lifestyle of rural life and centuries-old traditions of agriculture. In this context, research and scientific reflection on the experience of shaping the European agricultural model will help to increase the level of competitiveness of agro-food products in the European and world markets. Currently, Ukraine exports agricultural products to 190 countries. In Table 1 it is shown the dynamics of exports and imports of Ukraine's crop products for the period 2005—2017.

The prospects for the formation of the agrarian market are determined by such parameters as competitiveness of products, quality and price, which can be ensured in the conditions of open access to the markets of the countries of Europe and Ukraine. Ukrainian agricultural products are steadily gaining momentum in terms of exports to European countries, and over the last few years, there has been a trend of equalization of foreign trade indicators.

In the structure of export of domestic agro-food products, there was a tendency according to which the largest share of operations was in the commodities, first of all — oilseeds. Traditionally, European countries have an interest in oil, oilseeds, industrial crops for the production of biodiesel and impurities for fuel (rapeseed, soybeans, corn). Overall, exports of agri-food products from Ukraine to Europe have a low level of diversification.

The Ukrainian agrarian sector with a production potential far exceeding the needs of the internal market is a link that, on the one hand, can become a locomotive for the development of the national economy and its effective integration into the world economic space, and on the other — the growth of incomes involved in the agrarian economy of the rural population, which is more than a third of the total population of the country, can have a multiplier effect in the development of other sectors of the national

economy. The strategy of development of the agrarian sector of the economy of Ukraine is aimed at the formation of an effective socially oriented sector of the economy of the state, able to meet the needs of the internal market and to secure leading positions in the world market of agricultural products and food on the basis of fixing its multifaceted complexity, which at this stage of development requires the priority of formation of different economic categories.

At the same time, it is important to outline a number of advantages that Ukraine has for developing its exports: — in terms of reserves and mineral resources, it belongs to the group of the leading countries of the continent, owns more than 25% of the most fertile black earths in the world and has favorable climatic conditions for the development of agricultural production. In Table 2 it is examined the dynamics of exports and imports of livestock products in Ukraine for the period 2005—2017.

The agro-food market is a complex system of economic relations and institutional forms of bringing agricultural and food products to the end consumer through stock exchange, wholesale, retail trade, using logistic and information networks in the field of trade in agricultural raw materials, food and semi-finished products, imported from other countries. Agro-food market is characterized by a set of properties that fundamentally distinguish it from other markets. On the one hand, its most important characteristic is its social orientation and significance; the state of this market characterizes the level of development of society as a whole; on the other hand, it is the final consumers of food and their needs and opportunities that determine the direction of development of the agri-food market. Necessary components of the processes of identification and research of the directions of development of the domestic agro-food market are the definition and formalization of the relevant tendencies. In Fig. 1 it is shown the dynamics of the most exported agricultural products of Ukraine.

Agricultural productivity in Ukraine is far from its potential. With such fertile black soil and favorable agro-climatic conditions, Ukraine could reach the European average yield level, i.e. double that. Due to expensive logistics infrastructure, the gap between the producer price and the consumer price widens. The system of sanitary and phytosanitary control is insufficiently developed in Ukraine. The situation is exacerbated by high

Table 3. Exports and imports of sunflower seed in European countries in 2017, tones

Area	Export Quantity	Area	Import Quantity
Ireland	22	Latvia	3023
Switzerland	48	Ireland	3089
Belarus	100	Croatia	4306
Latvia	323	Estonia	5675
Finland	369	Lithuania	6668
Norway	390	Switzerland	6991
United Kingdom	522	Slovenia	7918
Lithuania	1292	Slovakia	8831
Sweden	1339	Norway	12920
Estonia	2968	Finland	13028
Belgium	4192	Denmark	20330
Italy	5887	Greece	22895
Slovenia	6386	Ukraine	24829
Denmark	6524	Sweden	28207
Portugal	6736	United Kingdom	32592
Poland	12693	Belarus	51201
Spain	15689	Poland	61779
Czechia	24301	Serbia	71828
Croatia	29238	Belgium	93507
Greece	33319	Russian Federation	105690
Germany	45567	Austria	147300
Austria	53612	Czechia	162168
Ukraine	73230	Bulgaria	178272
Netherlands	96498	Hungary	178643
Serbia	101586	Italy	222568
Slovakia	223352	Portugal	234398
Russian Federation	313637	Romania	277342
Hungary	321292	France	338252
France	350733	Germany	387840
Bulgaria	784080	Spain	461875
Romania	1334735	Netherlands	577989

Source: compiled by the authors.

Table 4. Wheat exports and imports in European countries in 2017, tones

Area	Export Quantity	Area	Import Quantity
Norway	1	Ukraine	3755
Switzerland	324	Finland	20639
Belarus	378	Slovakia	25257
Ireland	13684	Estonia	33620
Portugal	46416	Lithuania	35708
Slovenia	115255	Czechia	39252
Finland	164422	Bulgaria	60519
Greece	210212	Croatia	119460
Spain	262045	Belarus	140150
Croatia	363760	Hungary	144856
Netherlands	409052	Slovenia	198414
Estonia	533773	Denmark	222335
Italy	579565	Sweden	244799
United Kingdom	644180	Russian Federation	269028
Sweden	705522	Norway	302460
Belgium	712994	Ireland	314040
Austria	730976	Switzerland	527631
Denmark	912266	Latvia	603535
Slovakia	1119245	France	670202
Latvia	2157867	Poland	924930
Czechia	2540738	Austria	1011509
Poland	2785540	Greece	1142726
Lithuania	2991549	Romania	1314087
Hungary	3250479	Portugal	1500880
Bulgaria	4161660	United Kingdom	1868861
Romania	5769094	Germany	4173245
Germany	7890971	Belgium	4575143
France	15228664	Netherlands	5183168
Ukraine	17314278	Spain	6185287
Russian Federation	33025971	Italy	7430204

Source: compiled by the authors.

administrative burden, ill-considered state agricultural policy, lack of equal opportunities for all producers and industries, and unfavorable investment climate.

In our opinion, the restraining factors of increasing the competitiveness of Ukrainian agro-industrial products in foreign markets are: a limited number of types of export-oriented agro-food products (cereals, oilseeds, oils); the discrepancy of certain products with international standards of food safety and quality. Expansion of the markets of Ukrainian producers and strengthening of competitive positions in the world market requires significant organizational and technological updating of production, bringing technological processes in compliance with international veterinary and phytosanitary requirements, development of export infrastructure, etc.

The formation of an efficient agro-food market is a complex and multifaceted issue that requires the study of numerous interrelated problems, as the modern agro-food market needs to be regulated, informative and socially oriented. It should be noted that the priorities for the long-term development of the agrarian sector of the economy should be: balanced functioning of the agro-industrial complex and its most important branch — agriculture, provided the extended reproduction; rationalization of foreign trade structure; creation of appropriate legislative, organizational, economic and administrative conditions that exclude criminalization; ensuring the effectiveness of the instruments of state regulation of the agri-food market. Strategic directions of development of the foreign economic orientation of the agrarian sector of Ukraine should be to improve the quality of products and increase export potential by diversifying the supply of goods with high added value. In Fig. 2 it is shown the dynamics of the most imported agricultural products of Ukraine.

A large part of the global agro-industrial sector is occupied by European countries. The current trends and directions of development of the agro-industrial complex of Europe are intended to solve the following tasks:

- production of enough safe and quality food for European consumers;
- to contribute to the diversification of economic development in rural areas;
- compliance with high environmental and animal welfare standards.

In Table 3 there are analyzed the exports and imports of sunflower seed in 2017 for a more detailed breakdown of the study topic.

In the context of globalization, Ukrainian manufacturers face the need to make more effective use of the principles of international marketing activity in order not only to operate in the world market, but to be competitive and efficiently and profitably to conduct business operations on a global scale, to quickly adapt agribusiness processes to European requirements. An important task at this stage of scientific work is to conduct market research of agricultural markets of foreign countries, which in the modern business conduct will facilitate coordination of activities in the context of international diversification, will allow to make changes to marketing programs, quickly respond to market requests, find optimal ways to penetrate international markets and form their own system of indicators to substantiate management decisions. In

Table 4 there are analyzed the exports and imports of wheat in European countries in 2017.

Ways of the agro-industrial sector development in Ukraine envisage balanced and interconnected structural restructuring of all its branches, maximum introduction into production of the most important achievements of scientific and technological progress, world experience, the most progressive forms of economy and organization of production on the basis of the priority solution of urgent problems: redistribution of land property, including the deepening of land ownership relations and the introduction of mechanisms for the realization of property rights; development of cooperation; state regulation of the agrarian economy through more efficient use of price levers, financial and credit and tax systems; development of markets for agricultural products, logistical resources and services; intensification and diversification of foreign economic activity, etc.

The priority of the agricultural sector development in Ukraine and its leading industries makes it possible to provide the population with food commodities, industry with raw materials, and foreign trade with export goods. Along with the increase in consumption of agricultural products against the background of population growth of the planet and changes in its solvent demand, consumer tastes and preferences change. This leads to the emergence of new sub-sectors and types of agricultural activities, causing the formation of completely or relatively new market niches. And on the part of producers there is no conquest, namely the creation of these new market niches.

The global agricultural markets are characterized by volatility in product prices, price instability, and price discrepancies in other markets. This is due to the climatic characteristics of different regions, seasonal fluctuations in production volumes and costs, the impact of annual yield and productivity features, etc. Therefore, an important priority for ensuring the competitiveness of Ukrainian agriculture in the world markets should be the environmentally oriented formation and implementation of a strategy of market positioning and promotion of goods.

CONCLUSIONS

The study shows that the global agricultural and European markets are growing rapidly. In such circumstances, Ukraine has the potential to strengthen its role in the world trade in agricultural products. However, this requires the development and implementation of an effective strategy to enhance our own competitiveness. In particular, it is advisable to develop organic production and export in the European market; expand the export of products to countries where their traditional production takes place; create new non-traditional market niches and more.

The European agrarian market has its own peculiarities under the influence of which the situation is developing and the system of foreign economic relations with Ukraine in trade in agricultural products is being formed. In view of this, the following trends in the development of the domestic agrarian sector require further improvement: 1) revision of the mechanism of state financial support; 2) motivation to create an attractive investment climate in

agriculture; 3) strengthening control over imports of agro-food products; 4) granting loans for the reconstruction and modernization of enterprises in order to reduce the cost of domestic agricultural products; 6) development of the internal agrarian market and orientation towards the achievement of self-sufficiency in certain types of food, import independence and price parity. These proposals are mutually beneficial for producers and consumers of agro-food products, highlight the strategic role of agriculture in the country's economy and are necessary in the development of a favorable agricultural environment in the future.

Prospective directions of further scientific researches in this direction are substantiation of integration mechanisms of agriculture of Ukraine to the world agrarian market, estimation of their influence on increase of its competitiveness in world markets.

Література:

1. Статистика торгівлі для розвитку міжнародного бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.trademap.org/index.aspx?ReturnUrl=%2fProduct>
2. Organic farming statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Organic_farming_statistics (дата звернення: 27.11.2018).
3. Food security statistics / Food and Agriculture Organization of the United Nations [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-fs/en/>
4. Департамент сільського господарства Сполучених Штатів. Служба економічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ers.usda.gov/data-products/chart-gallery/detail.aspx?chartId=40037>
5. Група Всесвітній банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://wdi.worldbank.org/table/4.2> World Bank Group, All Rights Reserved.
6. Всесвітня торговельна організація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2015_e/its2015_e.pdf
7. Статистичні дані щодо експорту-імпорту окремих видів товарів за країнами світу. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/zd/e_iovt/arh_iovt2015.htm
8. Organic farming statistics. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Organic_farming_statistics
9. Статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі в розрізі країн та галузей. Світова організація торгівлі. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm
10. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. URL: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../
11. Alina Bukhtiarova, Arsen Hayriyan, Victor Chentsov and Sergii Sokol (2019). Modeling the impact assessment of agricultural sector on economic development as a basis for the country's investment potential. *Investment Management and Financial Innovations*, 16 (3), 229—240. doi:10.21511/imfi.16(3).2019.21

12. Abdullah, Zhou, D., Shah, T., Ali, S., Ahmad, W., Ud Din, I., & Ilyas, A. (2019). Factors affecting household food security in rural northern hinterland of Pakistan. *Journal of the Saudi Society of Agricultural Sciences*, 18(2), 201—210. <https://doi.org/10.1016/j.jssas.2017.05.003>
 13. Amare Z.Y., Ayoade J.O., Adelekan I.O., & Zelek M.T. (2018). Barriers to and determinants of the choice of crop management strategies to combat climate change in Dejen District, Nile Basin of Ethiopia. *Agriculture & Food Security*. Retrieved from <https://agricultureandfoodsecurity.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s40066-018-0188-y>
 14. Davydenko N., & Skrypyk H. (2017). Evaluation methods of investment attractiveness of Ukrainian agricultural enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3(5), 103—107. Retrieved from <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/324>
 15. Eter Kharashvili, Badri Gechbaia and Gela Mamuladze (2018). Vegetable market: competitive advantages of Georgian product and competition challenges. *Innovative Marketing*, 14 (3), 8—16. doi:10.21511/im.14(3).2018.02
 16. Ekanem E., Mafuyaib M., & Clardy A. (2016). Economic Importance of Local Food Markets: Evidence from the Literature. *Journal of Food Distribution Research*, 47(1), 57—64. Retrieved from https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/232302/2/9_Ekanem.pdf
 17. FreshPlaza (2013). More competition on European fruit and vegetable market. Retrieved October 24, 2018 from <http://www.freshplaza.com/article/115486/More-competition-on-Europeanfruit-and-vegetable-market>
 18. Leonid M. Taraniuk, Jianping Wang, Hongzhou Qiu, Yuriy Petrushenko and Karina Taraniuk (2019). International aspects of assessing the logistic potential of the main countries of agricultural production. *Problems and Perspectives in Management*, 17(3), 31—44. doi:10.21511/ppm.17(3).2019.03
- References:
1. Trade statistics for international business development (2019), available at: <http://www.trademap.org/index.aspx?ReturnUrl=%2fProduct> (Accessed 19 Nov 2019).
 2. Eurostat (2019), "Organic farming statistics", available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Organic_farming_statistics (Accessed 17 Nov 2019).
 3. Food and Agriculture Organization of the United Nations (2019), "Food security statistics", available at: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-fs/en/> (Accessed 19 Nov 2019).
 4. United States Department of Agriculture. Economic Research Service (2019), available at: <http://www.ers.usda.gov/data-products/chart-gallery/detail.aspx?ChartId=40037> (Accessed 19 Nov 2019).
 5. World Bank Group (2019), available at: <http://wdi.worldbank.org/table/> (Accessed 19 Nov 2019).
 6. World Trade Organization (2019), available at: <https://www.wto.org> (Accessed 19 Nov 2019).
 7. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistics on export-import of certain types of goods by countries of the world", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 19 Nov 2019).
 8. Eurostat (2019), "Organic farming statistics", available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Organic_farming_statistics (Accessed 17 Nov 2019).
 9. World Trade Organization (2019), "World trade statistics by country and industry", available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm (Accessed 19 Nov 2019).
 10. The Observatory of Economic Complexity (2019), "Total world export", available at: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show (Accessed 19 Nov 2019).
 11. Bukhtiarova, A. Hayriyan, A. Chentsov, V. and Sokol, S. (2019), "Modeling the impact assessment of agricultural sector on economic development as a basis for the country's investment potential", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 16 (3), pp. 229—240. doi:10.21511/imfi.16(3).2019.21
 12. Abdullah, Zhou, D. Shah, T. Ali, S. Ahmad, W. Ud Din, I. and Ilyas, A. (2019), "Factors affecting household food security in rural northern hinterland of Pakistan", *Journal of the Saudi Society of Agricultural Sciences*, vol. 18(2), pp. 201—210. <https://doi.org/10.1016/j.jssas.2017.05.003>
 13. Amare, Z. Y. Ayoade, J. O. Adelekan, I. O. and Zelek, M. T. (2018), "Barriers to and determinants of the choice of crop management strategies to combat climate change in Dejen District, Nile Basin of Ethiopia", *Agriculture & Food Security*, available at: <https://agricultureandfoodsecurity.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s40066-018-0188-y> (Accessed 19 Nov 2019).
 14. Davydenko, N. and Skrypyk, H. (2017), "Evaluation methods of investment attractiveness of Ukrainian agricultural enterprises", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 3(5), pp. 103-107, available at: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/324> (Accessed 19 Nov 2019).
 15. Kharashvili, E. Gechbaia, B. and Mamuladze, G. (2018), "Vegetable market: competitive advantages of Georgian product and competition challenges. *Innovative Marketing*", vol. 14 (3), pp. 8—16. doi:10.21511/im.14(3).2018.02
 16. Ekanem, E. Mafuyaib, M. and Clardy, A. (2016), "Economic Importance of Local Food Markets: Evidence from the Literature", *Journal of Food Distribution Research*, vol. 47 (1), pp. 57—64, available at: https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/232302/2/9_Ekanem.pdf (Accessed 19 Nov 2019).
 17. Fresh Plaza (2013), "More competition on European fruit and vegetable market", available at: <http://www.freshplaza.com/article/115486/More-competition-on-Europeanfruit-and-vegetable-market> (Accessed 19 Nov 2019).
 18. Taraniuk, L. M. Wang, J. Qiu, H. Petrushenko, Y. and Taraniuk, K. (2019), "International aspects of assessing the logistic potential of the main countries of agricultural production", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 17 (3), pp. 31—44. doi:10.21511/ppm.17(3).2019.03

Стаття надійшла до редакції 24.11.2019 р.

УДК 338.33:658.

О. М. Згурська,
к. е. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Державний
університет телекомунікацій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-3878-3007

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.43

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІТ-ТЕХНОЛОГІЙ

О. Zgurska,
PhD in Economics, Associate Professor of Entrepreneurship, Trade and Exchange
Activities Department, State University of Telecommunications, Kiev

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ESTIMATION OF DIVERSIFICATION ACTIVITY
OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF IT TECHNOLOGIES

У статті наголошено на доцільності вивчення та створення методичної бази економічного оцінювання ефективності диверсифікації діяльності підприємств. Виділено концептуальні особливості впровадження стратегії диверсифікації виробничих підприємств. Розглянуто сутність та методику оцінки абсолютного та відносного показників диверсифікації діяльності. Досліджено значення "чутливості" коефіцієнта диверсифікації. Розглянуто сутність ефективності стратегії диверсифікації з точки зору відповідності потребам стійкого, збалансованого розвитку підприємства в усіх сферах господарювання та розвитку. Наголошено на особливостях діагностики ефективності диверсифікації на основі застосування новітніх ІТ-технологій. Виділено ключові показники ефективності ресурсного забезпечення підприємств. Відмічено сукупність ключових показників ефективної збутової діяльності підприємства. Наголошено на важливості визначення рівня диверсифікації прибутковості підприємства як можливості ефективності впливу диверсифікаційного процесу на вихід із загальної фінансової кризи на підприємстві. Розглянуто критерії оцінки диверсифікації, що дають можливість обрати ефективні стратегії розвитку та в сукупності сформувати оптимальний діапазон діяльності підприємства щодо диверсифікації з метою досягнення високого результату діяльності.

This article has emphasized on expediency of studying and creating a methodological basis for economic evaluation of the efficiency of diversification entrepreneur activity. Taking into account the diversity of the diversification process, its involvement in various aspects of production and economic activity of the enterprises there has been selected conceptual specifics of the implementation of the diversification strategy of manufacturing enterprises. There has been considered the essence and method of estimation an absolute and relative indicators of entrepreneur diversification activity. The absolute level is determined by the total number of industries that are not technologically connected at the stage of products of final consumption, intermediate products and raw materials. The relative indicator of entrepreneur diversification activity takes into account the number of industries and their contribution to the formation of enterprise income. There has been investigated the value of the "sensitivity" of the diversification coefficient. There have been defined that such "sensitivity" of the coefficient is caused by varying degrees of concentration of industries. With its increase, the coefficient of diversification decreases, since most industries in this case do not play a more or less significant role in the formation of cash income of the enterprise. There have been considered that the concentration of industries increases, the risk of loss of financial stability increases. There have been considered the essence of the effectiveness of the diversification strategy in terms of compliance with the needs of sustainable, balanced enterprise development in all spheres of entrepreneurial management and development. There has been emphasized characteristic of diagnostics diversification efficiency which based on application of the latest IT-technologies. There has been noted the set of key indicators of effective sales activity of the

enterprise. There have been emphasized the importance of determining the level of diversification of the enterprise profitability as an opportunity to effectively influence the diversification process on the way out of the general financial crisis at the enterprise.

Ключові слова: чинник, метод, методологія, стратегія, ресурсно-компетенційний потенціал, диверсифікація, IT-технологія.

Key words: factor, method, methodology, strategy, resource and competence potential, diversification, IT-technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За сучасних умов стрімкого розвитку інформаційного суспільства диверсифікація є одним з головних напрямів соціально-економічного функціонування та розвитку. Для розробки єдиного методичного підходу виникає необхідність дослідження існуючих на сьогодні комплексу взаємопов'язаних методик оцінки рівня диверсифікації діяльності підприємств.

У дослідженнях зарубіжних науковців основним показником, на основі якого проводиться аналіз регіональної структури і визначаються характеристики процесів диверсифікації, є зайнятість населення в тій чи іншій галузі. Перевага такого підходу полягає в тому, що він досить точно відображає тенденції, що склалися в економіці і водночас не залежить від значень вартісних показників.

Методи збору та обробки інформації, які застосовуються як критерії оцінки рівня диверсифікації та знаходять використання в європейських дослідженнях, у нашій країні виявляються неактуальними. Причиною цього є недостатність інформаційно-методичної бази, яка не адаптована до вивчення питань диверсифікації, що також не дає змоги отримати достовірні результати проведеної оцінки. Відсутність загальноприйнятої методології оцінки рівня диверсифікації агропромислових підприємств не дозволяє правильно оцінювати результати проведеної диверсифікації у зв'язку з неможливістю визначення максимально допустимих напрямів диверсифікації відповідно оптимальному використанню ресурсно-компетенційного потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження теоретико-методичних підходів диверсифікації діяльності підприємства займалися такі відомі зарубіжні вчені: Томсон А., Стрікланд А., Портер М., Ансофф І., Аронов А.М., Аронова О.М., Боумен К., Гелбрейт Дж.К., Дихтль Е., Друкер П.Ф., Котлер Ф. В Україні дослідженням цієї проблеми займаються Симаков В., Білецька К.В., Вітлінський В.В., Герасимчук В.Г., Корінько М.Д., Обеременчук В.Ф. та ін.

Водночас у відомих наукових працях з вказаної проблематики залишається не повністю вирішеним питання щодо оцінки ключових чинників, що є основою для вибору концептуальних методів оцінки рівня диверсифікаційної діяльності підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Поглиблений аналіз методів оцінки диверсифікації діяльності підприємств. Основним завданням дослідження слід вважати подальше дослідження ключових чинників, що є основою для вибору концептуальних ме-

тодів оцінки рівня диверсифікаційної діяльності підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кожен суб'єкт господарської діяльності має певні переваги та недоліки впровадження одного або декількох видів діяльності. Тому, враховуючи аргументи "за" і "проти" диверсифікації, кожне підприємство повинне вирішити, до якого ступеня йому доцільно диверсифікувати виробництво. Водночас потрібно враховувати стан зовнішнього середовища (стабільна чи нестабільна економіка, кон'юнктура ринку, платоспроможність населення тощо), а також розміри підприємства, фактичний стан його економіки.

Очевидно, що великі за розміром підприємства мають більше можливостей для диверсифікації виробництва. Вони в змозі розвивати нові для них галузі з раціональною концентрацією виробництва і тим самим усувати або істотно згладжувати протиріччя між диверсифікацією і спеціалізацією виробництва, досягати кращих результатів господарювання. Такі підприємства мають більше фінансових ресурсів для започаткування нових виробництв. Це зменшує потребу в позичковому капіталі, а отже, і скорочує витрати на його залучення. В країнах Євросоюзу, наприклад, велика увага таких підприємств приділяється диверсифікації в момент поглинання і злиття, але вона зустрічається рідше, ніж диверсифікація продукції всередині фірми, яка має менше негативних наслідків і є більш ефективною за результатами. Підприємства проводять реорганізацію діяльності шляхом злиття та поглинання для досягнення синергетичного ефекту. І навпаки, малі підприємства з низьким рівнем концентрації виробництва не в змозі розвивати багато галузей, а тому вони повинні більше тяжіти до спеціалізованого виробництва [4, с. 136].

Впровадження стратегії диверсифікації діяльності підприємств неможливе без створення методичної бази економічного оцінювання ефективності диверсифікації. Адже економічна оцінка будь-якої діяльності є завершальним етапом розробки стратегії для впровадження, тому головним критерієм ефективності нової стратегії вважають економічні результати розвитку підприємства.

Беручи до уваги багатогранність процесу диверсифікації, його причетність до різних аспектів виробничо-господарської діяльності підприємства, оцінюючи ефективність диверсифікації діяльності, першочергову увагу треба сконцентрувати на особливостях впровадження стратегії диверсифікації виробничих підприємств (рис. 1).

Таким чином, для об'єктивної оцінки впливу диверсифікації виробництва на його результати необхідно об-

грунтовано вимірювати її рівень. З цією метою може бути використано такі показники:

1. Абсолютний рівень диверсифікації.

Визначається загальною кількістю галузей, що технологічно не пов'язані між собою на стадії виробництва продукції кінцевого споживання, проміжної і сировини. Для чіткого відображення методу оцінки диверсифікації окремо виділяється кількість та питома вага галузей:

- а) основного виробництва;
- б) вертикально інтегрованих галузей;
- в) вертикально неінтегрованих галузей.

Питома вага цих груп галузей визначається діленням кількості галузей певної групи на загальну кількість галузей підприємства. Водночас зауважимо, що під час визначення цього показника до уваги беруться лише ті галузі, продукція яких виробляється для продажу і набуває товарної форми.

Отже, ефект від впровадження стратегії диверсифікації визначається перевищенням вартісної оцінки результатів диверсифікації діяльності підприємства вартісної оцінки витрат, які з нею пов'язані. Цей показник є абсолютним. Ефективність діяльності диверсифікованого підприємства визначається порівнянням ефекту від впровадження диверсифікації з ресурсами, які забезпечили цей ефект. Показник ефективності є відносним [3, с. 415].

2. Відносний показник диверсифікації діяльності, що враховує кількість галузей та їх вклад у формування доходу підприємства. В економічній літературі відомі декілька підходів до визначення такого показника.

В. Симаков відмічає, що ступінь диверсифікації характеризується за допомогою індекса ентропії (Е), який розраховується так:

$$E = \sum_{i=1}^n [P_i \ln \left(\frac{1}{P_i} \right)] \quad (1),$$

де P_i — доля реалізації i -го товару, згрупованого по конкретному вибраному критерію у загальному обсязі продажів підприємства;

n — кількість груп товарів, згрупованих за конкретним вибраним критерієм.

Очевидно, що за неістотних змін у розподілі між галузями вкладу у формування товарної продукції збільшення кількості товарних галузей на одну галузь призводить до підвищення коефіцієнта диверсифікації до 10 %. Цей відсоток буде більшим (у межах 10 %), якщо в умовах зростання кількості галузей відбувається

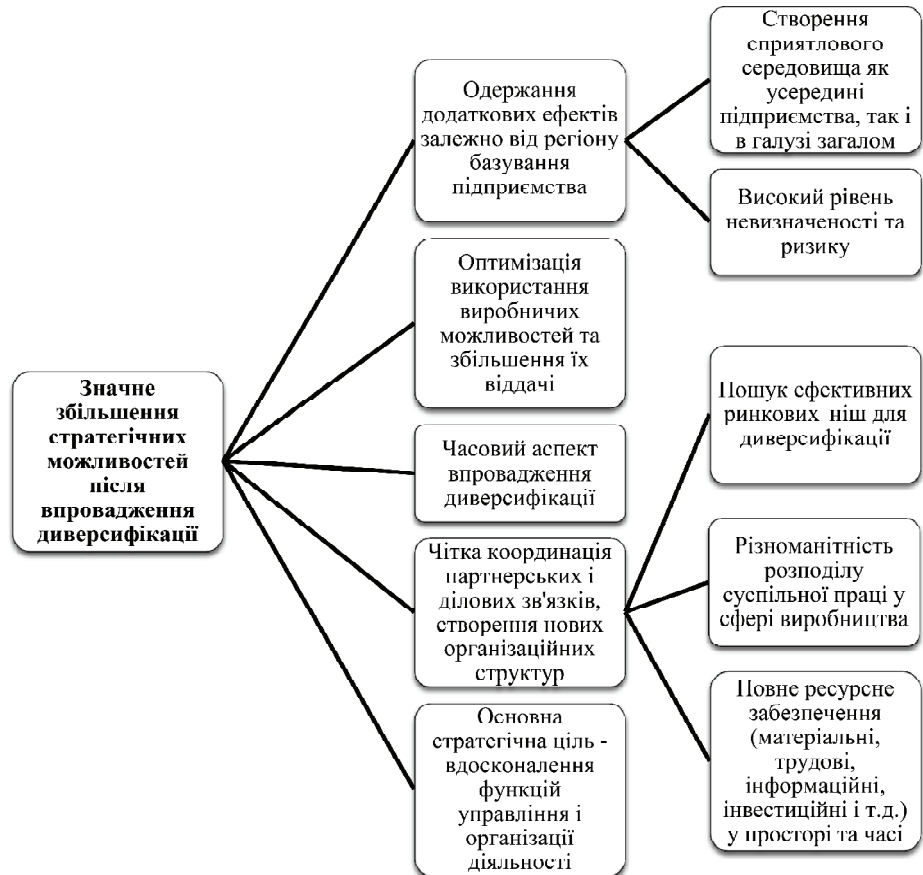

Рис. 1. Концептуальні особливості впровадження стратегії диверсифікації виробничих підприємств

ся водночас зосередження виробництва на невеликій кількості галузей, і навпаки [8, с. 270—272].

Важливо, що коефіцієнт диверсифікації "чутливий" і до зміни співвідношення галузей за однієї і тієї ж їх кількості на підприємстві. Зрозуміло, що таку чутливість викликано різним ступенем концентрації галузей. З її підвищенням коефіцієнт диверсифікації зменшується, оскільки більшість галузей у такому разі не відіграють більш-менш істотної ролі у формуванні грошового доходу підприємства. Водночас із зростанням рівня зосередженості галузей підвищується і ризик втрати підприємством фінансової стабільності. Адже підприємства, де одна — три галузі займають домінуюче становище у формуванні їх грошового доходу, за несприятливих кон'юнктури ринку на продукцію цих галузей можуть зазнати істотних збитків і навіть опинитися на межі банкрутства.

На противагу цьому у підприємствах з більш-менш рівномірним розподілом вкладу окремих галузей у грошовий дохід підприємства така ситуація виключається. Щоб наближено розрахувати ступінь зростання ризику від підвищення зосередження галузей, доцільно визначити третій показник диверсифікації, використовуючи також формулу коефіцієнта зосередженості галузей, але при цьому рангований ряд галузей будується не за спадним, а за зростаючим принципом, коли галузі, яка займає найменшу частку в структурі товарної продукції, присвоюється перший номер, а з найбільшою часткою — останній відповідно до кількості галузей.

Ефективність стратегії диверсифікації визначається не тільки співвідношенням прибутку та витрат, але й

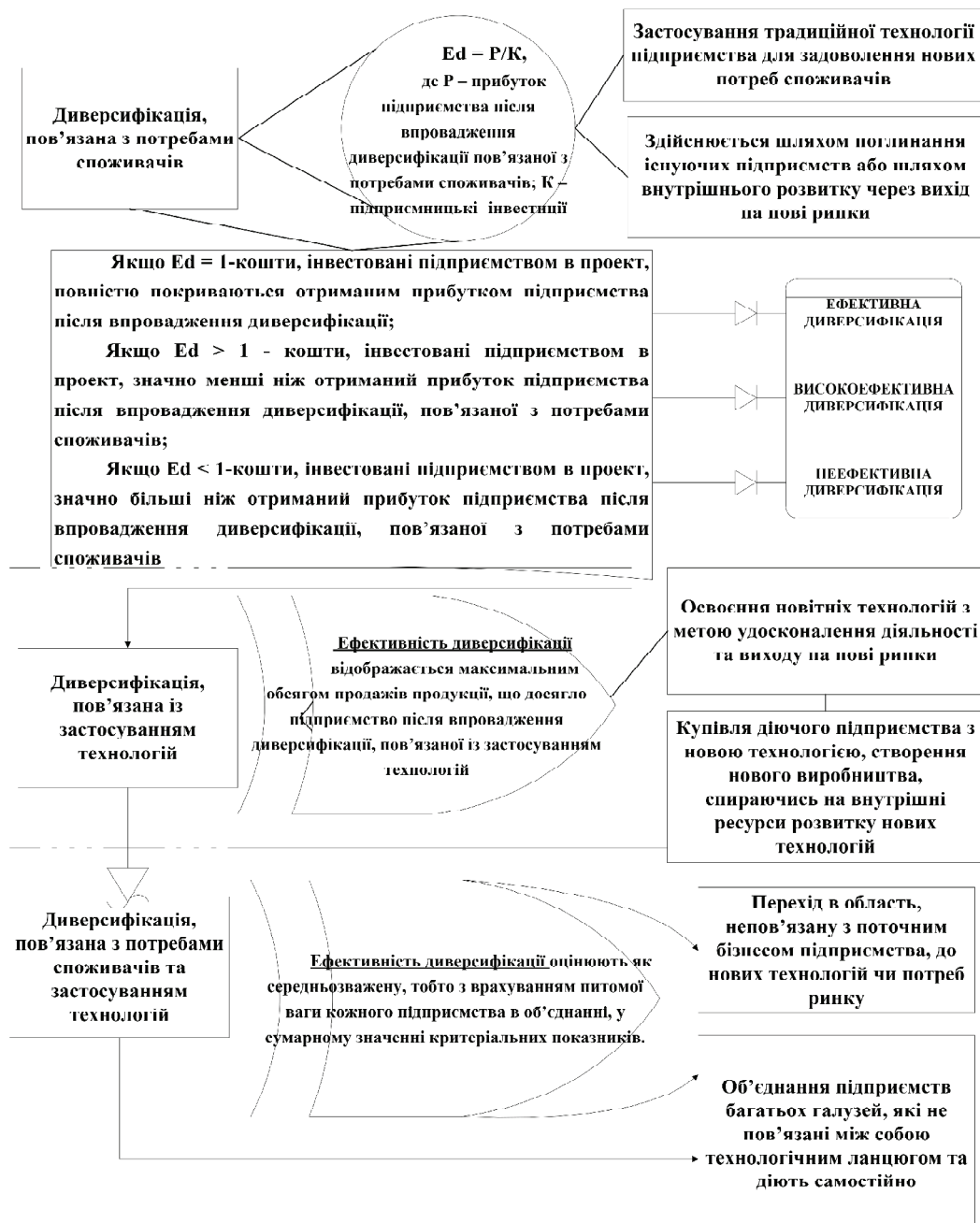

Рис. 2. Особливості діагностики ефективності диверсифікації на основі застосування новітніх ІТ-технологій

тим, наскільки ця стратегія відповідає потребам стійкого, збалансованого розвитку підприємства в усіх сферах господарювання та функціонування; рівнем використання ринкових можливостей; прийнятністю рівня ризику, пов'язаного з реалізацією стратегії (щодо ключових ресурсів: персоналу, менеджменту, фінансових, матеріальних); відповідністю реальним ресурсним можливостям; результативністю, а також і потребами споживачів та застосуванням технологій. Диверсифікацію діяльності підприємства потрібно розглядати як комплексне поняття, до якого належать основні властивості технологічних процесів із застосуванням новітніх інформаційних технологій (рис. 2).

Логічним продовженням такого методичного підходу, який повністю не дозволяє оцінити, які ж саме скла-

дові елементи підприємства як системи, а також елементи зовнішнього середовища особливо важливі в здійсненні диверсифікації виробництва на підприємстві є інтегральний підхід. У рамках цього підходу існує чітко визначений момент часу, в якому випадку підприємства повинні проводити диверсифікацію. Для вирішення цього питання, використовується визначення ступеня необхідності диверсифікації інтегральним методом [10, с. 54].

Таким чином, загалом індекс диверсифікації портфелю (Ід.), доцільно визначати, як інтегральний показник, середньозважена величина показників, тобто як середнє геометричне індексів фінансового, управлінського, ресурсного інвестиційного, ринкового показників ефективності. Розрахунок середньозваженої величини

Таблиця 1. Ключові показники фективності ресурсного забезпечення підприємств

Сукупність показників ефективного використання ресурсного потенціалу		
Основні виробничі фонди	Трудові ресурси	Інвестиційна діяльність
- фондівдача основних виробничих фондів	- продуктивність праці	- чиста приведена вартість (зіставлення величини початкових інвестицій з сумою дисконтованих чистих грошових потоків, отриманих протягом прогнозованого періоду)
- фондомісткість продукції	- трудомісткість продукції	- індекс рентабельності (чиста приведена вартість, рівень доходу на одиницю понесених витрат)
- фондоозброєність праці	- рентабельність персоналу	- дисконтований термін окупності (термін окупності інвестицій, приведених до поточної вартості)
- рентабельність основних фондів	- середньорічний виробіток на одного працюючого	- коефіцієнт прибутковості проекту (модифікації внутрішньої норми прибутковості)
- коефіцієнт введення основних виробничих фондів у виробництво	- коефіцієнт обороту по прийому працівників	- модифікована внутрішня норма прибутку
- коефіцієнт вибуття основних виробничих фондів з виробництва	- коефіцієнт обороту з вибуття працівників	- фондівдача інвестиційного проекту

розпочнемо з показників, які найповніше відображають рівень господарювання підприємства та є вихідними даними для впровадження диверсифікації. Це такі як: індекс фінансового стану, індекс управлінської діяльності, індекс ресурсного забезпечення, інвестиційної діяльності та частка ринку. Звідси випливає взаємозв'язок досліджуваного індекса диверсифікації і перелічених чинників, що прямопропорційні його величині.

$$Id. = \sqrt[n]{(If.)^n + (Iуп.)^n + (Iрес.)^n + (Iін.)^n + (Iр.)^n} \quad (2),$$

де If...Iр. — індекс диверсифікації відповідних показників господарювання;

n — кількість показників, що зважуються.

Кожен із прийнятих до розрахунку якісних показників наділяється відповідною кількістю балів, виходячи із ступеня впливу даного на результати управлінської діяльності підприємства. Отримані критеріальні оцінки переходу якісних показників у кількісні використаємо для розрахунку кількості балів по кожному із підприємств, наділивши їх відповідними критеріями вагомості.

Ефективність та повноту використання ресурсного потенціалу підприємства характеризують такі показники (табл. 1).

Ефективність збутової діяльності підприємства характеризують наступні показники (рис. 3).

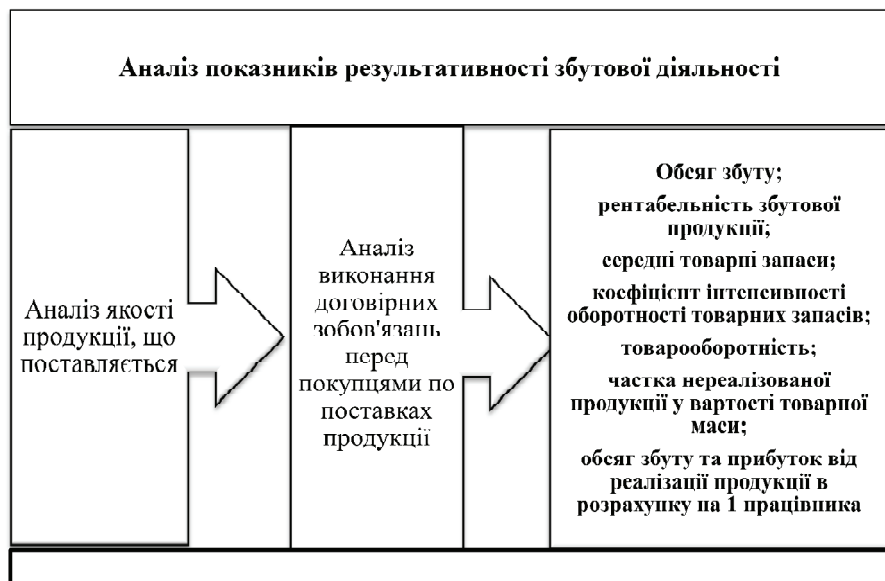
Водночас у процесі диверсифікаційного планування отримаємо суми початкових інвестицій для певної кількості проектів. Планується одночасно проаналізувати н-проектів для вибору найбільш оптимального варіанту. За наявності

достатньої суми оборотного капіталу здійснюється розробка диверсифікаційного проекту, у якому визначаються величини основних інвестицій і пріоритетних напрямів вкладення коштів [7, с. 57]. Після розрахунку загальної вартості проекту необхідно визначити його прийнятність з точки зору основних індикаторів ризику, а саме коефіцієнта фінансової залежності й ступеня ліквідності активів підприємства.

Криза та фінансова залежність підприємства — явища тісно пов'язані. І тому на самому початку багатокритеріального аналізу слід перевірити зміну фінансової залежності за умови запровадження диверсифікаційних рішень. Не менш важливою умовою ефективності впровадження диверсифікації є перевірка прибутковості, яка фактично виступає метою усього проекту. Диверсифікація прибутковості підприємства показує, наскільки цей процес може вплинути на вихід із загальної фінансової кризи на підприємстві. Наступним етапом процесу оптимізації диверсифікації виробничого процесу є розрахунок рентабельності вкладених у диверсифікаційний процес коштів. Для оцінки ефективності прийнятих диверсифікаційних рішень необхідно враховувати зміни у продуктивності праці працівників. Додатковим показником виступає коефіцієнт зміни фондоозброєності. Одним із завдань диверсифікації є зменшення ризиків інвестицій (наприклад у виробничі активи) без зниження загальної дохідності підприємства [6, с. 97].

Основною проблемою проведення диверсифікації, є мінімізація ризиків у разі інвестування. У цьому процесі характерними індикаторами є фінансова залежність та ліквідність майбутніх активів підприємства. Серед додаткових індикаторів можна використати такі фінансові показники, як коефіцієнт використання, надходження, оборотності капіталу. У кінцевому результаті слід за-

Основною проблемою проведення диверсифікації, є мінімізація ризиків у разі інвестування. У цьому процесі характерними індикаторами є фінансова залежність та ліквідність майбутніх активів підприємства. Серед додаткових індикаторів можна використати такі фінансові показники, як коефіцієнт використання, надходження, оборотності капіталу. У кінцевому результаті слід за-

Рис. 3. Сукупність ключових показників ефективної збутової діяльності підприємства

безпечити допустиму рентабельність інвестицій. У більшості випадків у процесі диверсифікації основну увагу приділяють диверсифікації виробничих процесів. Водночас відбувається перерозподіл наявних у підприємства активів, що зумовлює зміну його економічного потенціалу та фінансової ваги на ринку.

З точки зору мінімізації ризиків і забезпечення високого економічного потенціалу, при реалізації диверсифікаційних проектів, необхідно враховувати структуру наявних у нього активів. При кожному збільшенні коефіцієнта ліквідності порівняно із попереднім значенням (чи для одного варіанту проекту диверсифікації у процесі реструктуризації активів, чи для нового ($n+1$) проекту) значення ризик-фактора R_n збільшується на одиницю. І навпаки, при зменшенні значення коефіцієнта абсолютної ліквідності відносно попереднього значення його ризик — фактора зменшується на одиницю.

Використання середньозваженої величини показників дозволяє врахувати різну диверсифікацію підприємства за різними критеріями, оскільки, на відміну від середньоарифметичного зваженого показника, середня геометрична несе детальну інформацію, що вказує на рівень незбалансованості портфеля підприємства.

Виділені нами кратерії оцінки диверсифікацій дають можливість підприємствам обрати ефективні стратегії і в сукупності створюють діапазон діяльності підприємства і курс на диверсифікацію з метою досягнення високого результату діяльності.

ВИСНОВКИ

Такий підхід до відбору проектних рішень диверсифікації виробничих процесів підприємства дає змогу визначити оптимальні рішення, через упровадження яких досягається мінімізація невизначеності у прогнозах успішності реалізації диверсифікаційної політики підприємств. Концентруючись на своїх сильних сторонах, підприємство має можливість виступати відразу на багатьох галузевих ринках і певною мірою застрахуватися від незапланованих ризиків та циклічних коливань.

Оцінка управлінської, виробничої, технологічної, наукової, ринкової та ресурсної складових повинна сприйматися як домінуючий компонент для впровадження стратегії диверсифікації, який потребує постійної розробки, оновлення та удосконалення в залежності від тих умов, які "диктує" ринкове середовище. Значна перевага цього підходу полягає в об'єднанні окремих знань та підприємницьких можливостей прийняття ефективного господарського рішення для розробки та впровадження стратегії диверсифікації. Так, зіставлення надлишкових ресурсів і потреб дозволяє більш точно проаналізувати реальне стратегічне становище підприємства. Тому ефективний інтегральний підхід до оцінки ефективності диверсифікації, обґрунтування перспективних стратегічних рекомендацій диверсифікації — запорука успіху будь-якого суб'єкта господарювання в умовах стрімких та перспективних ринкових процесів.

Література:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. — М.: Экономика, 1989. — 519 с.

2. Портер М. Конкуренция / М. Портер / Пер. с англ. — М.: ИД "Вильямс", 2005. — 608 с.

3. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер. — СПб.: Питер, 2009. — 816 с.

4. Корінько М.Д. Диверсифікація: теоретичні та методичні основи: монографія / М.Д. Корінько. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2007. — 486 с.

5. Паскье М. Диверсифікація та ефективність // Проблеми теорії і практики управління. — 1994. — № 3. — С. 79—82.

6. Кунц Р. Стратегия диверсификации и успех предприятия // Проблемы теории и практики управления. — 1994. — № 1. — С. 96—100.

7. Панів І.С., Белов А.М., Диверсифікація виробництва в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства // Нафтогазова справа. — 2006. — № 5. — С. 54—60.

8. Радєва М.М. Оцінювання та вибір стратегічних альтернатив диверсифікаційного розвитку підприємств // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємство. — 2005. — № 6. — С. 268—272.

9. Міньковська М.В. Управління диверсифікаційними процесами на підприємствах України: автореферат дис... канд. екон. наук.: 08.06.01 / Інститут економіки промисловості НАН України. — Донецьк, 2004. — 20 с.

10. Попова С.М. Диверсифікація діяльності підприємства в умовах трансформаційної економіки: дис.... канд. екон. наук.: 08.06.01. — Харків. — 2004. — 178 с.

References:

1. Ansoff, I. (1989), Strategicheskoe upravlenie [Strategic management], Jekonomika, Moscow, Russia.

2. Porter, M. (2005), Konkurencija [Competition], Izdatel'skij dom "Vil'jams", Moscow, Russia.

3. Kotler, F. (2009), Marketing. Menedzhment [Marketing. Management], Piter, St.Petersburg, Russia.

4. Korin'ko, M.D. (2007), Dyversyfikatsiia: teoretychni ta meto- dychni osnovy [Diversification: theoretical and methodological bases], NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.

5. Paskve, M. (1994), "Diversification and efficiency", Problemy teoryy u praktyku upravleniya, vol. 3, pp. 79—82.

6. Kunts, R. (1994), "Diversification strategy and enterprise success", Problemy teoryy u praktyku upravleniya, vol. 1, pp. 96—100.

7. Paniv, Y.S. and Belov, A.M. (2006), "Diversification of production in ensuring the competitiveness of the enterprise", Naftohazova sprava, vol. 5, pp. 54—60.

8. Radieva, M.M. (2005), "Assessment and selection of strategic alternatives to enterprise diversification development", Derzhava ta rehiony. Ser.: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 6, pp. 268—272.

9. Min'kov'ska, M.V. (2004), "Management of diversification processes at Ukrainian enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Instytut ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy, Donetsk, Ukraine.

10. Popova, S.M. (2004), "Diversification of enterprise activity in the conditions of transformation economy", Ph.D. Thesis, Economy, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2019 р.

В. В. Джинджоян,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри економіки та менеджменту туристичної
діяльності, ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"
ORCID ID: 0000-0003-0296-4092

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.49

ДІЯЛЬНІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ ПРОГРАМ

V. Dzhyndzhoian,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of Department of Economics
and Management of Tourism, Dnipro University of the Humanities

ACTIVITIES OF TOURIST ENTERPRISES AND CLASSIFICATION OF TOURIST PROGRAMS

У статті здійснено аналіз основних видів діяльності сучасних туристичних підприємств та класифікацію туристичних програм. Встановлено, що у сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі вироблено багато підходів до визначення поняття "туризм". Ці підходи базуються на різних ознаках і можуть бути об'єднані в кілька груп: туризм як тимчасові переміщення людей, їх перебування поза постійного місця проживання і тимчасове перебування на об'єкті, що викликає туристський інтерес; туризм як складна соціально економічна система, основу якої становить багатогалузевий виробничий комплекс, званий туристською індустрією. Основними виробничими одиницями туризму є туристичні підприємства. За функціональною ознакою підприємства, що займаються туристичною діяльністю, діляться на туроператорів і турагентів. В основі системи туризму лежать дві підсистеми: суб'єкт туризму, тобто турист — споживач туристських послуг з усім різноманіттям його потреб і мотивів поведінки; об'єкт туризму, що складається з трьох елементів: туристського регіону, туристських підприємств і туристських організацій.

У сучасному суспільстві потреби людини безмежні, у кожного є бажання висловити себе, підвищити свій статус, поліпшити відносини з родичами і друзями, отримати хорошу роботу, досягти успіхів у житті і т. д. Це означає, що постачальники туристських і готельних послуг повинні відповідати цілям, мотивам і внутрішнім потребам клієнтів. Отже, можна класифікувати види туризму за стилем. Стиль життя є сукупністю зразків поведінки індивіда або групи, орієнтованих переважно на повсякденність. На основі цієї тези виділено такі види туризму: романтичний туризм, "бродячий" туризм, сімейний туризм, дружній туризм, діловий туризм, туризм "за інтересами". Резюмовано, що в сучасному суспільстві туризм не тільки є сферою, що задовольняє потреби індивіда у відновленні фізичної і духовної сили для підвищення продуктивності праці. Мотиви, які спонукають людину віддати перевагу тому чи іншому типові проведення часу, надзвичайно різноманітні і відіграють значну роль у виборі місця відпочинку і туристичних послуг.

Класифікація видів туризму за стилем дозволить виробникам і постачальникам туристичних продуктів виробити ефективні методи для залучення клієнтів і задоволення їх потреб. Вона також відповідає запиту сучасного споживача, що зазнає значного впливу різноманітних психологічних чинників. Як окремі види туризму можна розглядати екологічний, сільський, при-

годницький, спортивний, самодіяльний з активними способами пересування та ін. Основними формами туристських заходів з активними способами пересування є походи, експедиції, туристські зльоти, туристсько-спортивні змагання.

The article analyses the main types of activities of modern tourism enterprises and classification of tourist programs. It has been established that in modern domestic and foreign literature many approaches to definition of the term "tourism" have been made. These approaches are based on different features and can be divided into several groups. These are the following: tourism as temporary movements of people, their stay outside the permanent residence and temporary stay at a site, which brings about tourist interest; tourism as a complex socio-economic system, the basis of which is built on a multi-sectoral industrial complex called the tourism industry. The main production units of tourism are tourism enterprises. By a functional feature, the enterprises engaged in tourist activity fall into tour operators and travel agents. There are two subsystems in the basis of the tourism system: tourism sub-sector, tourist and tourist servants who have the best wishes and motives for behavior; the object of tourism is that there are three elements: a tourist region, a tourist region and a tourist agency.

In today's society, human needs are limitless, everyone has a desire to express themselves, improve their status, improve relations with relatives and friends, get a good job, achieve success in life, etc. Therefore, it is possible to classify types of tourism by style. Lifestyle is a set of patterns of behavior of an individual or group focused mainly on everyday life. On the basis of prices, you can see offensive tourism: romantic tourism, "stray" tourism, family tourism, friendly tourism, business tourism, tourism "for interests". It is summarized that right now in the current tourism industry is not only a sphere, but rather a consume of individuals in a state of physical and spiritual strength for increased productivity. The motives that motivate a person to prefer a particular type of pastime are extremely diverse and play a significant role in the choice of recreation and tourist services.

Classification of types of tourism by style will allow manufacturers and suppliers of tourism products to develop effective methods to attract customers and meet their needs. It also responds to the needs of the modern consumer, which is significantly influenced by a variety of psychological factors. In terms of tourism, tourism can be considered ecologically, smartly, suitably, sporty, self-employed with active methods of re-learning that. The main forms of tourist trips with active methods are retraining є hiking, tourism, tourism, tourism, tourism and sports.

*Ключові слова: туризм, туристичні підприємства, види туризму, туроператор, турагент.
Key words: tourism, tourism enterprises, kinds of tourism, tour operator, travel agent.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі вироблено багато підходів до визначення поняття "туризм". Ці підходи базуються на різних ознаках і можуть бути об'єднані в кілька груп: туризм як тимчасові переміщення людей, їх перебування поза постійного місця проживання і тимчасове перебування на об'єкті, що викликає туристський інтерес; туризм як складна соціально економічна система, основу якої становить багатогалузевий виробничий комплекс, званий туристської індустрією.

Останнє визначення поняття "туризм", на наш погляд, є найбільш повним, бо враховує всі ознаки, які відрізняють туризм від подорожі та інших видів переміщень. У сучасній індустрії туризму класифікації його видів дуже різноманітні. Їх метою є "зближення" з по-

требами туристів, яке дозволяє виробникам і постачальникам туристських і готельних послуг більш ефективно організовувати, керувати і реалізовувати свої продукти, задовольняти запити клієнтів. Класифікації спираються на різні ознаки: мету поїздки, форму її організації, тривалість, джерело фінансування, засоби пересування, число учасників, їх вік, ритмічність туристичних потоків, місце призначення і т. д.

Розглядаючи проблему управління споживчою мотивацією туристів, можна побачити, що мотиви відіграють значну роль у поведінці людини у виборі туристичних продуктів.

Отже, на нашу думку, аналіз мотивів дозволяє класифікувати види туризму за ознаками, які відповідають за задоволення внутрішніх потреб і бажань клієнтів. Під час дослідження проблеми управління споживчої моти-

вацією на ринку туристських послуг фахівці згадують "піраміду потреб" А. Маслоу, яка може бути використана в сфері туризму [1]. Необхідно звернути увагу на соціальні потреби (або потреби в приналежності і любові), потреби в повазі і самовираженні.

У туристської діяльності також не можна заперечувати ці потреби. Потреба в повазі в сфері туризму виражається в тому, що людина, що здійснює подорож, долучається до привілейованого класу, підвищує статус. Під час вибору місця відпочинку часто спостерігається ефект "престижного споживання" — наслідування моди, незважаючи на витрати [4]. Потреба в самовираженні в туристській діяльності проявляється в бажанні розвитку, узагальнення знань, реалізації можливостей особистості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав змогу встановити, що сучасні дослідники звертають свої наукові розвідки до проблеми класифікації видів діяльності сучасних туристичних підприємств та туристичних програм (Р. Балашова [1], О. Бейдик [2], М. Мальська [5], П. Масляк [6], І. Сазонець [9—11], С. Сардак [8; 12], А. Семенов [14], Т. Ткаченко [13], І. Школа [15] та ін.). Водночас здійснений теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив відсутність цілеспрямованих досліджень у напрямі аналізу основних видів діяльності сучасних туристичних підприємств та класифікація туристичних програм.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз основних видів діяльності сучасних туристичних підприємств та класифікація туристичних програм.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В даний час відбувається активний розвиток вітчизняного туризму. Існуючі дослідження підтверджують актуальність і необхідність подальшої роботи в області дефініції туризму, його видів, виявлення особливостей туристичної діяльності [2; 5]. У Законі України "Про туризм" зазначено, що туристська діяльність розуміється як туropolітераторська, турагентська діяльність, а також діяльність з організації подорожей [4].

Туризм як соціально-економічна система є сукупністю відносин, зв'язків і явищ, що виникають під час переміщення і перебування людей в місцях, відмінних від їх постійного місця проживання і не пов'язаних з їх трудовою діяльністю. В основі системи туризму лежать дві підсистеми: суб'єкт туризму, тобто турист — споживач туристських послуг з усім різноманіттям його потреб і мотивів поведінки; об'єкт туризму, що складається з трьох елементів: туристського регіону, туристських підприємств і туристських організацій.

У сучасному суспільстві потреби людини безмежні, у кожного є бажання висловити себе, підвищити свій

статус, поліпшити відносини з родичами і друзями, отримати хорошу роботу, досягти успіхів в житті і т. д. Це означає, що постачальники туристських і готельних послуг повинні відповідати цілям, мотивам і внутрішнім потребам клієнтів. Отже, можна класифікувати види туризму за стилем.

Слово "стиль" (від англ. — style) означає не тільки сукупність характерних рис літератури або мистецтва тієї чи іншої епохи або науки [6]. Також під цим терміном мається на увазі форма життєдіяльності, що відображає особливості спілкування, поведінки і складу мислення людей [13]. Стиль життя є сукупністю зразків поведінки індивіда або групи, орієнтованих переважно на повсякденність [14]. Виходячи з цього, можна виділити такі види туризму:

- романтичний туризм,
- "бродячий" туризм,
- сімейний туризм,
- дружній туризм,
- діловий туризм,
- туризм "за інтересами".

Романтичний туризм — поїздки, спрямовані на задоволення соціальних потреб туристів. У них бере участь пара, яка бажає насолоджуватися романтичним проведенням часу. Це подорожі під час медового місяця, поїздки для закоханих, подружжя. Організація подібного виду туризму повинна відрізнятися особливими місцями відпочинку, романтичним дизайном приміщень і місць відпочинку, спеціальними послугами для пар. Послуги також повинні бути диверсифікованими, нестандартними.

"Мандрівний" туризм — поїздки, в яких туристи прагнуть максимізувати час насолоди природою, вивчати культуру, традиції, звичаї, купувати життєвий досвід, розширювати коло спілкування тощо. Вони проводять час на вулиці, ходять пішки або орендують велосипед, мотоцикл, вибирають маленькі готелі, хостели чи "home-stay". Для таких клієнтів необхідно тільки місце, де вони можуть спокійно спати і готуватися до далекої дороги.

Для "бродячих" туристів важлива потреба в самовираженні. Крім того, мотивами, що спонукають їх до участі в таких подорожах, можуть бути самореалізація, "визнання", "слідування моді" і "бажання бути прийнятим в суспільстві". З огляду на потреби туристів, виробники і постачальники туристських і готельних послуг пропонують модель хостелів "кокон" (capsule hotel), популярність якої набирає обертів. Вона задовольняє запити клієнтів із середнім або низьким рівнем доходів зважаючи на помірну ціну. Площа номера в цих хостелах становить 2,2 кв. м, є постільна білизна, телевізор, кондиціонер, бездротовий доступ в Інтернет, окремих шафа тощо. Також надаються додаткові послуги: харчування, прання, прасування, екскурсії, замовлення квитків та ін. У деяких країнах ця модель облаштування номерів актуальна вже протягом декількох років (Capsule Hostel, UFO Capsule Hotel у Таїланді, The Pod — Boutique Capsule Hotel у Сінгапурі).

На сьогодні вулична кухня — одна з своєрідних традицій кожної країни — цікавить багатьох мандрівників. Безумовно, для "бродячих туристів" дегустація смачних

страв на вулицях — не тільки незабутній досвід, а й щоденний спосіб харчування в поїзді. Отже, звичай вухличної їжі також вносять вклад у поширення місцевої культури і приваблюють туристів.

Сімейний туризм — поїздки для сімей. Беруть участь у них родичі різного віку (діти з батьками і (або) бабусями і дідусями) або група сімей. Для них основною потребою є безпечний і комфортний відпочинок, також важливі соціальні умови. Поїздка надає можливості для зміцнення сімейних відносин. Тому місце перебування і туристичні послуги (розваги, транспорт, харчування, деталі розміщення — дизайн інтер'єру, електронне оснащення тощо) повинні підходити всім членам сім'ї. Крім того, необхідно створювати затишний простір для таких клієнтів, надавати різноманітні послуги для дорослих і дітей. Максимально задовольняють перерахованим запитам такі види відпочинку: культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, еко-туризм тощо.

Дружній туризм — тури, призначені для груп, що включають від 2 до 25 осіб різного віку. Вони можуть бути як друзями і знайомими, так і взагалі не знайомими один з одним. Відпочинок планується і організовується самими учасниками або турфірмою. Туристи прагнуть до участі в спільних заходах. Такі поїздки підходять не тільки для відпочинку, ознайомлення з природою і культурою, але і для зміцнення дружніх контактів, розширення соціальних зв'язків, знайомства з новими людьми тощо. Туристичні програми цього виду відпочинку повинні підходити всім учасникам, створювати теплу атмосферу, сприяти спілкуванню.

Тут виробникам і постачальникам туристичного продукту потрібно звертати увагу на потребу в повазі. Система обслуговування повинна забезпечувати рівнозначність між туристами в групі, бо вони витрачають одну і ту ж суму на відпочинок. Крім того, фірми можуть здійснювати маркетингові заходи, враховуючи споживачку психологію і впливаючи на неї (наприклад, за допомогою ефекту "престижного споживання").

Діловий туризм — вид туризму, який близький до концепції MICE (від англ. Meetings — Incentives — Conferences — Exhibitions), коли клієнти здійснюють поїздки в ділових цілях (для укладення угод, зустрічей з партнерами, участі у виставках, конференціях, зборах, дослідницьких заходах, ознайомлення з ринком, виконання проектів в іноземних філіях, навіть створення мистецьких проектів тощо). Споживачами цього виду туристичного продукту можуть бути група, делегація і одна людина. Клієнти в цьому випадку зазвичай прагнуть до розширення соціальних зв'язків і особливо звертають увагу на потребу у повазі. Вони готові витрачати великі суми на послуги і товари для поліпшення іміджу, активно встановлювати і підтримувати довірчі відносини, тому бажають брати участь в заходах, що дозволяють презентувати себе і свої можливості.

Однак не всі клієнти готові зупинятися в розкішних готелях і витрачати великі суми на люксові послуги. Підприємці, які займаються малим бізнесом, звичайні службовці або люди творчих професій віддають перевагу послугам за помірними цінами, що

відповідають їх платоспроможності. Їх основними вимогами є раціональна організація часу і можливість дотримання наміченого плану відрядження. Крім того, в номері готелю має бути обладнане робоче місце, також важливі послуга виклику таксі, доступ в Інтернет.

Туризм "за інтересами" — споживачами туристичних продуктів такого виду можуть бути групи паломників або захоплені люди, які беруть участь у будь-яких подіях. У поїздках вони відвідують модні покази, музичні шоу, заходи релігійної, благодійної, спортивної спрямованості, займаються шопінгом тощо. Чимала частина туристів — споживачів продукту даного туристичного стилю — віддають данину моді. Тому виробники і постачальники послуг повинні формувати відповідні пропозиції. З метою залучення клієнтів, зміцнення іміджу та позицій на світовому ринку вони можуть організовувати традиційні фестивалі, розширювати співробітництво між країнами з допомогою модних і музичних шоу, спортивних заходів, зведення та відновлення релігійних споруд, просування акційних пропозицій, реклами сезонних покупок одягу та побутової техніки, програм звільнення туристів від сплати мита тощо.

Таким чином, у сучасному суспільстві туризм не тільки є сферою, що задовольняє потреби індивіда у відновленні фізичної і духовної сили для підвищення продуктивності праці. Мотиви, які спонукають людину віддати перевагу тому чи іншому типові проведення часу, надзвичайно різноманітні і відіграють значну роль у виборі місця відпочинку і туристичних послуг. Класифікація видів туризму за стилем дозволить виробникам і постачальникам туристичних продуктів виробити ефективні методи для залучення клієнтів і задоволення їх потреб. Вона також відповідає запитам сучасного споживача, що зазнає значний вплив різноманітних психологічних чинників.

Як окремий вид туризму можна розглядати екологічний, сільський, пригодницький, спортивний, самодіяльний з активними способами пересування та ін. Основними формами туристських заходів з активними способами пересування є походи і експедиції, туристські зльоти, туристсько-спортивні змагання.

Форма туризму — це тип організації туристської діяльності людини або групи людей. Практика туризму виділяє такі форми туризму: індивідуальна (до 5 осіб); групова (від 6 чоловік і понад). Індивідуальний туризм — подорожі одного або декількох осіб і пов'язаний з обслуговуванням (як правило, за більш високим цінами), що носять персональний характер. Груповий (колективний) туризм — подорожі декількох осіб за єдиним маршрутом. Як відносно самостійна форма активно розвивається останнім часом сімейний туризм.

ВИСНОВКИ

Отже, туризм є однією з областей сучасної економіки, яка спрямована на задоволення потреб людей і підвищення якості їх життя. Туризм відіграє важливу роль у вирішенні соціально-економічних проблем регіонів, забезпечуючи розвиток малого і середнього

підприємництва, надаючи вплив на розвиток транспорту, зв'язку, підприємств громадського харчування, сфери розваг і відпочинку. Вітчизняний туризм інтегрується в міжнародну систему сервісних послуг для мандрівників з різними цілями і тим самим сприяє розвитку міжнародного співробітництва, підвищує культурний рівень населення.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у висвітленні особливостей реалізації туристичних програм у сфері освіти, медицини, охорони природи.

Література:

1. Балашова Р.І. Розвиток туристичного підприємства: теорія та практика: монографія. — Донецьк: видавництво "Вебер", 2009. — 343 с.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Київ: ВЦ КНУ, 2001. 396 с.
3. Джинджоян В.В. Влияние уровня использования ИТ на развитие туризма и гостеприимства [Електронний ресурс] / В.В. Джинджоян, В.В. Волок // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. — 2019. — № 1 (18). Режим доступу: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/18_2019/53.pdf
4. Закон України "Про туризм" (324/95ВР). Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 31. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (14.11.2019 р.)
5. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг. Київ: Знання, 2008. 661 с.
6. Масляк П.О. Рекреаційна географія. — Київ: Знання, 2008. — 343 с.
7. Петрова К.В. Особливості екскурсійного обслуговування іноземних туристів / К.В.Петрова, В.В. Джинджоян, С.Е. Сардак // Економічний простір. Збірник наукових праць. — Дніпро: ПДАБА. — 2017. — № 126. — С. 71—81.
8. Пуригіна О.Г. Маркетинг: навч. посібник / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак, В.В. Джинджоян. — Дніпропетровськ: Інновація, 2010. — 241 с.
9. Сазонець І.Л., Гессен А.Є. Соціальні програми підприємства та вдосконалення системи послуг. Ефективна економіка [Електронний ресурс]. — 2014. — № 2. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3751>
10. Сазонець І.Л. Концептуальні основи державного регулювання розвитку рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 6. — С. 5—8.
11. Сазонець І.Л. Оціночні параметри якості рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 7. — С. 15—18.
12. Сардак С.Е. Маркетинг: навч. посіб. / С.Е. Сардак, В.В. Джинджоян. — Дніпро: ДГУ, 2018. — 242 с.
13. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-ге вид., випр. та доповн. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 463 с.
14. Фінансова стратегія в управлінні підприємствами: монографія / А.Г. Семенов, О.О. Єропутова, Т.В. Перекрест, А.В. Линенко та ін. Запоріжжя: КПУ, 2008. — 188 с
15. Школа І. М. Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія / За ред. доктора економічних наук, професора Школи І.М. — Чернівці: Книги XXI, 2007. — 292 с.

References:

1. Balashova, R. (2009), "Rozvytok turystychnoho pidpryemstva: teoriia ta praktyka" [Tourism enterprise development: theory and practice], "Veber", Donetsk, Ukraine.
2. Beydik, O. (2001), "Rekreatsijno-turysts'ki resursy Ukrainy" [Recreational and tourism resources of Ukraine], VC KNU, Kyiv, Ukraine.
3. Dzhyndzhoyan, V. and Volok, V. (2019), "The impact of the level of use of IT on the development of tourism and hospitality" Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, [Online], vol. 1 (18), available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/18_2019/53.pdf (Accessed 12 Nov 2019).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "About tourism", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (data 14.11.2019 r.).
5. Malska, M. (2008), "Mizhnarodny`j turizm i sfera poslug" [International tourism and service industries], Znannia, Kiev, Ukraine.
6. Maslyak, P. (2008), "Rekreatsijna heohrafiia" [Recreational Geography], Znannia, Kiev, Ukraine.
7. Petrova, K. Dzhyndzhoyan, V. and Sardak, S. (2017), "Features of excursion service for foreign tourists", Ekonomichnyj prostir, vol. 126, pp. 71—81.
8. Puryhina, O. Sardak, S. and Dzhyndzhoyan, V. (2010), "Marketynh" [Marketing], Innovation, Dnepropetrovsk, Ukraine.
9. Sazonets, I. and Hessen, A. (2014), "Enterprise social programs and service improvement", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3751> (Accessed 5 Nov 2019).
10. Sazonets, I. (2017), "Conceptual bases of state regulation of development of recreational activity of sanatorium and resort enterprises", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 6, pp. 5—8.
11. Sazonets, I. (2017), "Estimated parameters of quality of recreational activity of sanatorium and resort enterprises", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 7, pp. 15—18.
12. Sardak, S. and Dzhyndzhoyan, V. (2018), "Marketynh" [Marketing], Innovation, Dnipro, Ukraine.
13. Tkachenko, T. (2009), "Stalyj rozvytok turizmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu" [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities], KNTU, Kiev, Ukraine.
14. Semenov, A. Eroputova, O. Perekrast, T. and Linenko, A. (2008), "Finansova stratehiia v upravlinni pidpryemstvamy" [Financial strategy in enterprise management], KPU, Zaporizhzhia, Ukraine.
15. Shkola, I. (2007), "Rozvytok turystychnoho biznesu rehionu" [Development of the tourist business of the region], Books of the XXI, Chernivtsi, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2019 р.

В. В. Коровій,
к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0625-6547

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.54

БЮДЖЕТ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

V. Koroviy,
PhD in Economics, Assistant professor, Doctoral student at the Department of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

BUDGET IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

У статті розкрито сутність бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку країни, основні напрями підвищення ефективності бюджетної політики в умовах трансформації економіки. Бюджетна політика держави як динамічна система, що розвивається у залежності від соціально-економічних потреб суспільства має задіяти з урахуванням зарубіжного досвіду відповідні регуляторні механізми. Розвинуто підходи щодо середньострокового бюджетного прогнозування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати. Визначено, що розробка бюджетної політики із врахуванням циклічності соціально-економічних процесів, бюджетної збалансованості, запровадження системного оцінювання ступеня досягнення поставлених завдань сприятиме дієвому перетворенню вітчизняної економіки у напрямі інноваційної моделі розвитку. Показано, що бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для дієвої структурної перебудови економіки з врахуванням ендогенних чинників економічного зростання, розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Вагомим механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційного характеру мають стати видатки розвитку державного та місцевих бюджетів, ступінь ефективності використання яких суттєво впливатиме на дієвість довгострокової стратегії економічного розвитку. Розвиток інституційного середовища формування та реалізації бюджетної стратегії в Україні взаємопов'язаний з трансформаційними економічними процесами, значним рівнем впливу екзогенних факторів на вітчизняну економіку та передбачає здійснення інституційних перетворень у бюджетних відносинах з урахуванням суспільно-економічних умов та збалансованості бюджетної системи. Бюджетна стратегія є основою для визначення ефективних інституційних фінансових механізмів забезпечення стійкості та збалансованості бюджетної системи з урахуванням трансформаційних перетворень. Основним завданням бюджету є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку країни, однак водночас важливою є підтримка у необхідних межах запасу стійкості бюджетної системи, яка є одним з вагомих інструментів впливу на економічне зростання. Визначено, що інструменти бюджетної стратегії мають розглядатися як засоби формування інституціонального середовища бюджетного простору. Трансформація бюджетних інститутів є важливим етапом у процесі якісного розвитку системи державних фінансів.

The article describes the essence of the budget as a tool for socio-economic development of the country, the main directions of improving the effectiveness of budget policy in the conditions of economic transformation. The budgetary policy of the state as a dynamic system, which develops depending on the socio-economic needs of society, should employ appropriate regulatory mechanisms, taking into account foreign experience. Approaches to medium-term budgetary forecasting and strengthening of the budgetary focus on the final results have been developed. It is determined that the development of budgetary policy, taking into account the cyclical nature of socio-economic processes, budgetary balance, introduction of a systematic assessment of the degree of achievement of the tasks set will contribute to the effective transformation of the domestic economy towards an innovative model of development. It is shown that budgetary policy significantly influences the creation of appropriate conditions for effective structural restructuring of the economy, taking into account endogenous factors of economic growth, development of human capital, development and introduction of science-intensive,

competitive technologies. An important mechanism for implementing the priority directions of the budgetary policy of innovative character should be the expenditures of the development of state and local budgets, the degree of efficiency of which use will significantly affect the effectiveness of the long-term economic development strategy. The development of the institutional environment for the formation and implementation of the budgetary strategy in Ukraine is interconnected with transformational economic processes, a significant level of influence of exogenous factors on the domestic economy, and involves the implementation of institutional transformations in budgetary relations, taking into account socio-economic conditions and balance of the budgetary system. The budgetary strategy is the basis for defining effective institutional financial mechanisms to ensure the sustainability and balance of the budgetary system, taking into account transformational transformations. The main task of the budget is to ensure the fulfillment of the tasks of socio-economic development of the country, but at the same time it is important to maintain within the required limits the stability of the budget system, which is one of the important tools for influencing economic growth. It has been determined that budgetary policy instruments should be considered as a means of shaping the institutional environment of the budgetary space. Transformation of budgetary institutions is an important step in the qualitative development of the public finance system.

Ключові слова: бюджет, бюджетне регулювання, бюджетна політика, видатки бюджету, соціально-економічний розвиток країни.

Key words: budget, budget regulation, budget policy, budget expenditures, socio-economic development of the country.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Виважена бюджетна політика є ваговою умовою соціально-економічного розвитку країни, здійснення результативних економічних перетворень. Доцільним є посилення інституційних засад системи бюджетного регулювання, результативності бюджетної системи, ефективності планування та використання видатків бюджету. Розробка та реалізація бюджетної політики має ґрунтуватись на обґрунтованих положеннях, що сприятиме збалансованості бюджетної системи та дієвості державного фінансового регулювання розвитку суспільства. Важливим є підвищення рівня обґрунтованості перспективних напрямів державної фінансової політики з урахуванням економічних перетворень. Проте впродовж останніх років бюджетна політика держави не у достатній мірі забезпечувала інноваційний розвиток економіки, соціальне забезпечення населення. В умовах економічних перетворень важливим є формування прогнозних показників податкових надходжень на коротко- та середньострокову перспективу виходячи із принципів макроекономічної стабільності, достатнього рівня науково-економічної обґрунтованості та узгодженості з бюджетною стратегією держави. З метою забезпечення макроекономічної стабільності та стійкого економічного зростання важливим завданням є удосконалення інституційного забезпечення розробки бюджетної стратегії, обґрунтованого формування доходів та видатків бюджету, планування дефіциту бюджету та джерел його фінансування, управління державним боргом, визначення оптимального рівня бюджетної централізації, міжбюджетного регулювання. Розвиток суспільства на цьому етапі вимагає використання бюджетної політики як дійового інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Від якісного рівня обґрунтованості планування та прогнозування податкових надходжень значною мірою залежить

результативність фінансової політики держави у сфері формування доходів бюджету, що також впливає на структуру та обсяги бюджетних видатків, дефіциту бюджету та пріоритети соціально-економічного розвитку країни загалом. Виходячи із зазначеного актуальним є питання визначення відповідних інституційних засад подальшого розвитку системи бюджетного регулювання з врахуванням макроекономічної динаміки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері фінансово-бюджетної політики соціально-економічного розвитку можна назвати праці Дж. Б'юкенена, Дж. Когана [6], В. Нордхауса [8], П. Самуельсона [8], Дж. Стігліца, Дж. Тейлора [6]. Питання бюджетної політики досліджуються у працях вітчизняних вчених: О. Зварич [4], Т. Кансвої [1], Л. Лисяк [3], В. Макогон [1], І. Лютого [9], М. Пасічного [1; 7], В. Сіденка [5], В. Федосова [2], І. Чугунова [1; 5; 7; 10] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бюджет є одним з вагомих інструментів впливу на соціально-економічний розвиток країни. Забезпечення цілеспрямованого впливу на темпи та якість економічного зростання потребує формування відповідної системи фінансового регулювання, спрямованої на управління результатами на основі удосконалення інституційного забезпечення фінансово-економічних перетворень.

Необхідність бюджетного регулювання зумовлено тим, що за будь-якого типу економічної системи основ-

ним призначенням держави є забезпечення фінансовими ресурсами тих потреб, які не можуть бути задоволені через ринковий механізм. До них належить зокрема, структурна перебудова економіки, захист навколишнього середовища, оборона, правопорядок, соціальна підтримка малозахищених верств населення, проведення фундаментальних наукових досліджень, охорона здоров'я тощо. Виходячи з цього, держава будує фінансову політику, основним завданням якої є пошук оптимальної моделі перерозподілу фінансових ресурсів із метою забезпечення зростання матеріального виробництва й добробуту населення. Для побудови такої моделі доцільно визначити рівень впливу держави на економічну діяльність і рівень зобов'язань держави в питаннях соціального забезпечення громадян. Від цих факторів залежить, яка частка валового внутрішнього продукту має зосереджуватися у державних фінансових інституціях. Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві, рівня задоволення потреб населення. Необхідним є забезпечення перетворення фінансового механізму в ефективний засіб реалізації соціально-економічної стратегії. Інститут бюджетного регулювання має ґрунтуватися на сукупності форм, засобів, механізмів формування та реалізації завдань бюджетної політики, які визначають умови взаємовідносин учасників бюджетного процесу.

Бюджетна політика держави як динамічна система, що розвивається у залежності від соціально-економічних потреб суспільства має задіяти з урахуванням зарубіжного досвіду відповідні регуляторні механізми. Функціональне призначення бюджетної політики є продуктом еволюції ролі та значення держави в суспільно-економічному розвитку, у залежності від показників економіки мають коригуватися цілі і завдання бюджетної політики, механізми, інструменти і важелі для їх досягнення з метою ефективного впливу на соціально-економічні процеси. В умовах рецесії бюджетна політика має реалізовувати адаптаційно-регуляторний потенціал з метою виходу на поступове економічне зростання. Водночас бюджетна політика як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного і соціального розвитку країни. Розробка бюджетної політики із врахуванням циклічності соціально-економічних процесів, бюджетної збалансованості, запровадження системного оцінювання ступеня досягнення поставлених завдань сприятиме дієвому перетворенню вітчизняної економіки у напрямі інноваційної моделі розвитку. Податкове навантаження є одним з основних фінансово-бюджетних показників, який суттєво впливає як на дохідну частину бюджетів усіх рівнів, так і на економічні процеси країни та адміністративно-територіальних одиниць. Від оптимальності визначення величини зазначеного показника залежить обсяг фінансових ресурсів для виконання державою і органами місцевого самоврядування відповідних соціально-економічних функцій, а також темпи економічного зростання у країні та регіонах. Дослідження питання впливу податкового навантаження на дохідну частину бюджету та економічний розвиток країни і адміністративно-територіальних одиниць є актуальним та необхідним для розробки і реалізації виваженої державної політики у сфері оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності та формування доходів бюджету [4].

Сучасні бюджетні відносини відіграють вагомий роль у соціально-економічних і суспільно-політичних процесах. У зв'язку з цим спектр використання дефініцій "бюджетна політика" та "бюджетна стратегія" істотно розширюється, а самі поняття наповнюються додатковим змістом, що обумовлено трансформацією соціально-економічних відносин, розвитком бюджетної системи. Нині на бюджетну політику здійснюють вагомий вплив глобалізаційні процеси. Певною мірою відбувається уніфікація національних принципів функціонування бюджетної системи, їх удосконалення в напрямі посилення стимулюючої ролі бюджету. Під бюджетними інститутами розуміють сукупність суб'єктів бюджетних відносин, що діють на основі формальних і неформальних принципів, правил, норм. Рівень впливу формальних принципів залежить від того, якою мірою учасники бюджетних відносин підпорядковані їх приписам і здійснюють контроль за їх виконанням. Під час оцінки впливу неформальних принципів важливим є врахування сумісності цілей, для вирішення яких вони використовуються та очікуваних результатів. Розвиток бюджетних інститутів визначає особливості інституційного середовища формування і реалізації бюджетної стратегії.

Бюджетна стратегія є основою для визначення ефективних інституційних фінансових механізмів забезпечення стійкості та збалансованості бюджетної системи з урахуванням трансформаційних перетворень. Інструменти бюджетної стратегії мають розглядатися як засоби формування інституціонального середовища бюджетного простору. Трансформація бюджетних інститутів є важливим етапом в процесі якісного розвитку системи державних фінансів. Інституційне середовище формування і реалізації бюджетної стратегії впливає на стійкість макроекономічного розвитку країни, необхідним є підвищення ефективності інституційної основи бюджетної політики, яка враховує циклічність та динамічність соціально-економічних процесів. Дієвість інституційного середовища формування і реалізації бюджетної стратегії передбачає взаємоузгодженість дій бюджетних інститутів, які виникли еволюційно та сформували бюджетний простір [1].

Важливими завданнями є створення умов для розвитку інституційної структури бюджетного простору, забезпечення макроекономічної стабільності та економічної збалансованості, сприяння структурній перебудові економіки та розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. Оцінюючи ефективність інституційного середовища формування і реалізації бюджетної стратегії важливим є врахування дієвості бюджетного інституційного середовища; адаптивності бюджетної політики до соціально-економічних процесів; прозорості бюджетної політики; результативності діяльності та відповідальності органів державного управління і місцевого самоврядування за досягнення поставлених цілей.

Розвиток інституційного середовища формування та реалізації бюджетної стратегії в Україні взаємопов'язаний з трансформаційними економічними процесами, значним рівнем впливу екзогенних факторів на

вітчизняну економіку та передбачає здійснення інституційних перетворень у бюджетних відносинах з урахуванням суспільно-економічних умов та збалансованості бюджетної системи [5].

Процес фінансово-економічних трансформацій свідчить, що дієвість бюджетної стратегії, визначається бюджетними інститутами, які здійснюють визначені функції, взаємодіючи між собою в процесі прийняття бюджетних рішень; встановленими принципами, механізмами бюджетного процесу. Провідну роль у формуванні та розвитку соціально-економічної структури суспільства відіграє система бюджетного прогнозування та планування, яка забезпечує поєднання основних складових державних фінансів, узгодженість за термінами, формами та обсягами бюджетних ресурсів. Важливими завданнями є забезпечення удосконалення системи середньострокового бюджетного планування; ефективної гармонізації перспективного фінансово-економічного та бюджетного планування; спрямування діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування на досягнення стратегічних цілей і завдань, отримання конкретних результатів; створення дієвої системи фінансово-бюджетного планування: пріоритетні цілі соціально-економічного розвитку країни — стратегічні цілі бюджетної політики — завдання та шляхи їх реалізації — фінансово-бюджетні індикатори — бюджетні ресурси. Доцільним є забезпечення взаємоузгодженості між інструментами бюджетного та соціально-економічного прогнозування і планування адміністративно-територіальних одиниць, що надасть можливість для формування обґрунтованих перспективних планів місцевих бюджетів, прогнозування бюджетних надходжень та планування обсягу видаткових зобов'язань з врахуванням податкового потенціалу територій, забезпечення оптимального балансу між власними і позиковими ресурсами.

Основним завданням бюджету є забезпечення виконання завдань соціально-економічного розвитку країни, однак водночас важливою є підтримка у необхідних межах запасу стійкості бюджетної системи, яка є одним з вагомих інструментів впливу на економічне зростання, разом з цим, з лагом у часі бюджетна система виступає як об'єкт впливу з боку макроекономічного стану, тому важливим є визначення ступеня взаємовпливу бюджетної системи і соціально-економічного розвитку країни. Бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для дієвої структурної перебудови економіки з врахуванням ендегенних чинників економічного зростання, розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Вагомим механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційного характеру мають стати видатки розвитку державного та місцевих бюджетів, ступінь ефективності використання яких суттєво впливатиме на дієвість довгострокової стратегії економічного розвитку. Доцільним є планування найбільш ефективних та дієвих бюджетних програм та суспільних послуг, що спроможні забезпечувати економічний розвиток у перспективі, використання системи відповідних показників оцінки бюджетної результативності, дотримання принципу прозорості

та підзвітності органів державного управління громадськості [3].

Бюджетна політика у сфері доходної частини бюджету має досліджуватись як вагова складова системи інститутів суспільства. Підвищення якісного рівня прогнозування податкових надходжень сприятиме посиленню результативності інституційних змін бюджетної системи. Підходи до формування бюджетних доходів забезпечуватимуть відповідні можливості для покращання ефективності податкового адміністрування, посилення фінансової стабільності та створення сприятливих умов для довгострокового економічного зростання. Основна мета системи прогнозування бюджетних надходжень, яка ґрунтується на сукупності фінансово-економічних відносин у сфері формування доходної частини бюджету полягає у реалізації збалансованої бюджетно-податкової політики країни. Бюджетне планування та прогнозування доцільно розглядати як комплексний адаптивний процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики, у межах якої здійснюється сукупність відповідних заходів у частині формування, регулювання, контролю та моніторингу системи бюджетних показників із урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни та сукупного впливу зовнішніх факторів на збалансованість та стійкість бюджетної системи. Прогнозування доходної частини бюджету є важливим та необхідним етапом бюджетного процесу, який певним способом дозволяє визначити стратегічні напрями розвитку бюджетно-податкового регулювання, особливості формування бюджетних доходів у територіальному та галузевому аспектах, показник кореляції між рівнем оподаткування у розрізі окремих податків та обсягом податкових надходжень, що сприяє підвищенню дієвості бюджетної політики [10].

Посилення дієвості механізму бюджетного регулювання у країнах із розвинутою та трансформаційною економікою набувають важливого значення в умовах інституційних змін розвитку фінансових процесів, підвищення ступеню глобалізації економічних перетворень. З огляду на зазначене, доцільним є подальше вдосконалення системи бюджетного прогнозування та планування, зокрема в частині прогнозування обсягів податкових надходжень, що спрямовано на посилення керованості та передбачуваності розвитку національної економіки. Під час розробки та реалізації ефективної системи прогнозування доходної частини бюджету держава повинна виходити з необхідності встановлення оптимальної структури податкових та неподаткових надходжень, оцінки впливу потенційних ризиків на обсяги бюджетних доходів. Визначено, що до початку економічної рецесії в базові моделі макроекономічного прогнозування, які використовувались при розробці бюджетно-податкової політики, було враховано на недостатньому рівні показники економічних ризиків, пов'язаних зі збалансованістю фінансово-економічних відносин.

Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на суспільний розвиток. Від якості та своєчасності прийняття рішень з питань, зокрема формування бюджетних видатків залежить збалансованість державних фінансів, рівень ефективності державного регулювання економічних процесів. Через видатки бюджету

уособлюється роль держави у регулюванні економічних процесів, забезпеченні макроекономічного зростання, соціальних гарантій населення, удосконалення структури суспільного виробництва. Видаткова частина бюджету здійснює достатньо відчутний вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому, так і на рівень соціального розвитку суспільства. У зв'язку з цим особливого значення набуває питання оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку країни. Бюджетна політика суттєво впливає на створення відповідних умов для дієвої структурної перебудови економіки з врахуванням ендогенних чинників економічного зростання, розвитку людського капіталу, розробки та впровадження наукоємних, конкурентоспроможних технологій. Вагомим механізмом реалізації пріоритетних напрямів бюджетної політики інноваційного характеру мають стати видатки розвитку державного та місцевих бюджетів, ступінь ефективності використання яких суттєво впливатиме на дієвість довгострокової стратегії економічного розвитку. Доцільним є планування найбільш ефективних та дієвих бюджетних програм та суспільних послуг, що спроможні забезпечувати економічний розвиток у перспективі, використання системи відповідних показників оцінки бюджетної результативності, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів державного управління громадськості.

Метою бюджетної стратегії в умовах трансформації суспільних відносин є забезпечення макроекономічної стабільності, прискорення економічного зростання, розвитку людського потенціалу та підвищення його якості. З урахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку країни бюджетна стратегія визначає необхідність вирішення наступних завдань: забезпечення стабільності, стійкості та динамічної збалансованості бюджетів всіх рівнів, що передбачає здійснення бюджетної політики на основі фіскальних обмежень, підтримання на безпечному рівні державного боргу та дефіциту бюджету, обґрунтованість бюджетного прогнозування, формування бюджетних показників виходячи з видаткових зобов'язань з урахуванням необхідності їх оптимізації; підвищення ефективності та результативності використання бюджетних коштів, що передбачає розвиток програмно-цільового методу бюджетного планування та підвищення якості результативних показників, реформування підходів щодо бюджетних інвестицій, розвиток положень щодо застосування механізмів державно-приватного партнерства як інструменту зниження навантаження на бюджет з метою залучення ресурсів різних секторів економіки з позицій адаптації фінансової діяльності підприємств державного сектору до економічних перетворень та реалізації суспільно важливих програм; концентрацію бюджетних коштів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та країни загалом, зокрема диверсифікації вітчизняної економіки, соціальної модернізації та якісного оновлення інфраструктури життєзабезпечення.

Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулю-

вання у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин, що підвищить рівень ефективності функціонування економічної та бюджетної системи загалом. Бюджетна політика, що реалізується через систему бюджетних механізмів забезпечує бюджетну рівновагу та ефективний вплив на соціально-економічні процеси. Бюджетний механізм та реалізація відповідної політики у сфері державних фінансів із використанням регулюючих можливостей бюджету є вагомими інструментами впливу держави на розвиток економіки, забезпечення необхідного рівня соціальних стандартів. Особливо вагомим значення набуває бюджетний механізм за умови трансформаційних перетворень економіки та необхідності її стабілізації в умовах фінансово-економічної рецесії. Економічна сутність бюджетної політики в якості інструменту регулювання економічного розвитку полягає у використанні бюджетної архітекτονіки, яка визначається оптимальними співвідношеннями між елементами бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання [7].

Подальший розвиток системи планування та виконання бюджетів, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення бюджетного процесу щодо запровадження середньострокового планування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів. Одним з основних завдань бюджетного регулювання є упорядкування кількості бюджетних програм, складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні бюджетні періоди відповідно до напрямів розвитку галузі, підвищення якісного рівня розробки паспортів та інтегральної оцінки виконання бюджетних програм, підготовки бюджетних запитів, здійснення моніторингу бюджетної результативності. Бюджетна політика як вагомий інструмент системи державного регулювання економіки має спиратися на довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни. Упорядкування регулюючих цілей бюджетної політики, дозволяє досягти відповідного збалансування процесу перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві, рівня задоволення суспільних потреб. Необхідним є забезпечення перетворення бюджетного механізму в дієвий засіб реалізації соціально-економічної стратегії, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Соціальні пріоритети бюджетної політики мають зменшувати нерівномірність ринкового механізму розподілу доходів, вирішувати питання подолання бідності. Розбудова інституту бюджетної політики, що включає розробку відповідних норм, правил, інституцій сприятиме вирішенню проблем, які існують у сфері державних фінансів. Архітектоніка бюджетної політики має створювати належні інституційні умови функціонування фінансової моделі у суспільстві, які у сукупності повинні формувати механізм впливу на економічне зростання, сприяти підвищенню добробуту суспільства.

Державна політика у сфері видатків бюджету суттєво впливає на обсяг сукупного попиту, який складається із обсягу споживчого попиту, інвестиційного попиту та попиту держави. В умовах економічного спаду держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного

послаблення податкового навантаження на економіку та збільшення бюджетного дефіциту, таким чином, бюджетне регулювання дозволяє впливати на обсяг сукупного попиту, темпи і пропорції економічного розвитку. Підвищення ефективності управління бюджетним процесом передбачає формування бюджетної політики на основі сталого, довгострокового підходу. Розробка бюджетної стратегії надасть можливість для спрямування розпорядників бюджетних коштів на обґрунтоване визначення цілей і завдань та досягнення конкретних результатів; розробити довгострокові орієнтири формування і реалізації бюджетної політики, встановити баланс між поточними та капітальними видатками бюджету, що сприятиме забезпеченню стабільності бюджетної системи, оптимізації бюджетних видатків, посилення бюджетної стійкості та збалансованості в довгостроковій перспективі.

Підвищення ефективності управління результатами в процесі виконання бюджету необхідно здійснювати шляхом запровадження постійного моніторингу реалізації бюджетних програм на основі удосконалення системи показників, які підлягають моніторингу, розробки методології корегування бюджетних програм, з огляду на реалізацію ними загальнодержавних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни, розвитку методологічних засад визначення напрямів спрямування та критеріїв розподілу субвенцій на виконання інвестиційних проектів на середньо- та довгострокову перспективу. Політику державних видатків можна вважати ефективною за умови збільшення співвідношення сукупного показника результативності бюджетних програм до загального обсягу бюджетних видатків.

Результативність виконання бюджетних програм і, відповідно, використання бюджетних коштів значною мірою залежить від налагодження дійового державного контролю на всіх етапах бюджетного процесу, що має забезпечувати належне виконання бюджетних програм згідно з паспортом програми, цільове використання бюджетних коштів відповідно до затвердженого кошторису, своєчасне виявлення неефективного використання бюджетних коштів, розробку пропозицій та заходів щодо усунення та недопущення зазначеного у наступних періодах, правильність і достовірність ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, інформування відповідних органів влади та громадськості про законність та ефективність використання бюджетних коштів.

Посилення дієвості контролю за виконанням бюджетних програм передбачає запровадження оперативного контролю з боку головних розпорядників бюджетних коштів за показниками, що характеризують стан виконання бюджетних програм, методології аналізу впливу використаних коштів на реалізацію загальнодержавних пріоритетів соціально-економічного розвитку та проведення структурних перетворень в економіці країни; удосконалення процедур звітності щодо використання бюджетних коштів в частині підготовки окремих звітів про виконання бюджету розвитку державного бюджету та бюджетів розвитку місцевих бюджетів; запровадження програмно-цільового методу планування бюджету на місцевому рівні, з урахуванням результатів

реалізації пілотних проектів в адміністративно-територіальних одиницях країни.

Бюджетна політика є однією зі складових економічної політики та інструментом реалізації функцій, покладених на державу, зокрема щодо розробки та впровадження стратегії економічного зростання. З огляду на це, основними завданнями на цьому етапі економічного розвитку мають стати: затвердження довгострокової стратегії соціально-економічної політики, здійснення структурної перебудови економіки у відповідності з сучасними вимогами глобалізованого середовища, створення ефективної моделі державного управління процесами економічного зростання як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Подальший розвиток системи планування та виконання бюджетів, що ґрунтується на принципах програмно-цільового методу, потребує удосконалення бюджетного процесу щодо запровадження середньострокового планування, посилення спрямованості бюджетного планування на кінцеві результати та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів. Одним з основних завдань бюджетного регулювання є упорядкування кількості бюджетних програм, складання головними розпорядниками бюджетних коштів плану діяльності на наступні бюджетні періоди відповідно до напрямів розвитку галузі, підвищення якісного рівня розробки паспортів та інтегральної оцінки виконання бюджетних програм, підготовки бюджетних запитів, здійснення моніторингу бюджетної результативності. Важливого значення набуває удосконалення системи середньострокового бюджетного планування і прогнозування виходячи з макроекономічної та бюджетної стратегії, що надасть можливість сформулювати пріоритетні завдання соціально-економічного розвитку країни, оцінити необхідні фінансові ресурси для реалізації даних завдань та визначити основні джерела їх отримання. Розробка середньострокових та довгострокових бюджетних прогнозів надає можливість для прийняття обґрунтованих, раціональних рішень щодо формування та реалізації бюджетної політики, оцінки їх наслідків у майбутньому.

ВИСНОВКИ

Підвищення дієвості бюджетної політики та її взаємозв'язків з фінансовими інститутами на сучасному етапі розвитку системи державних фінансів обумовлює необхідність поглиблення дослідження бюджетної архітектури, розробки концепції її інституціоналізації на основі обґрунтування оптимальних співвідношень бюджетних, податкових, соціальних, монетарних та державних боргових складових, що визначають бюджетний простір. Формування обґрунтованої бюджетної архітектури надасть можливість реагувати на вплив ендегенних та екзогенних факторів, зміни зовнішньоекономічної кон'юнктури, зберігаючи відповідні бюджетні параметри цілісного економічного розвитку та забезпечити фінансову стійкість держави на основі застосування якісних перспективного бюджетного прогнозування та планування. Необхідно вживати заходи, спрямовані на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієво-

го державного фінансового контролю для посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства. Бюджетна політика як складова регулювання суспільного розвитку є сукупністю фінансових відносин, інституційного забезпечення щодо формування та використання бюджетних коштів, спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, результативності економічних перетворень. Бюджетне планування та прогнозування доцільно розглядати як комплексний адаптивний процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики у межах якої здійснюється сукупність відповідних заходів в частині формування, коригування, контролю та моніторингу системи бюджетних показників з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни та сукупного впливу зовнішніх факторів на збалансованість та стійкість бюджетної системи. Прогнозування доходної частини бюджету є важливим та необхідним етапом бюджетного процесу, який певним способом дозволяє визначити стратегічні напрями розвитку бюджетно-податкового регулювання, особливості формування бюджетних доходів у територіальному та галузевому аспектах, показник кореляції між рівнем оподаткування у розрізі окремих податків та обсягом податкових надходжень, що сприяє підвищенню дієвості бюджетної політики.

Перспективне прогнозування видатків бюджету є важливим інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовує напрями використання бюджетних коштів у майбутньому з урахуванням визначених цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку держави на середньо- та довгострокову перспективу. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у процесі регулювання соціально-економічного розвитку країни та територій. За останні роки здійснено відповідні заходи щодо посилення обґрунтованості планування видаткової частини бюджету, її впливу на економічне зростання та соціальний розвиток суспільства. Формування бюджетної політики на середньострокову перспективу дозволяє визначати стратегічні цілі бюджетної політики, забезпечити прозорість і відкритість щодо досягнення соціально-економічних завдань протягом запланованого періоду, досягати реалістичних прогнозів доходів бюджету; встановлювати основні пріоритети у сфері бюджетних видатків, забезпечувати своєчасне корегування бюджетної політики, посилити державний фінансовий контроль за реалізацією цілей, встановлених основними напрямами бюджетної політики, відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів за ефективністю використання бюджетних коштів.

Література:

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канева, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Бюджетна система / за ред. В.М. Федосова, С.І.Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2012. 871 с.
3. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / За ред. Л.В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.

4. Зварич О.В. Середньострокове бюджетне прогнозування як складова бюджетного процесу. Вісник КНТЕУ. 2011. № 5. С. 44—58.

5. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації / В.Р.Сіденко, М.І.Скрипниченко, В.С.Пономаренко, І.Я.Чугунов та ін.; за ред. В.Р.Сіденка. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 648 с.

6. Cogan J.F., Taylor J.B. Fiscal consolidation strategy // Journal of Economic Dynamics and Control. 2013. vol. 37 (2). pp. 404—421.

7. Chugunov I., Pasichnyi M. Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. Investment Management and Financial Innovations. 2018, 15 (4), 113—122.

8. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.

9. Фінанси / За ред. І.О. Лютого. К.: Ліра-К, 2017. 728 с.

10. Чугунов І.Я., Островецький В.І. Формування податкових надходжень бюджету як складова системи бюджетно-податкового регулювання. Наукові праці НДФІ. 2006. Вип. 3 (36). С. 3—14.

References:

1. Chuhunov, I.Ya. Kanieva, T.V. and Pasichnyj, M.D. (2018), Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehulivannia ekonomiky [Fiscal policy in the system of regulation of the economy], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.
2. Fedosov, V.M. and Yuriy, S.I. (2012), Biudzhethna systema [The budget system], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
3. Lysiak, L.V. (2015), Biudzhethna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspil'noho rozvytku [Budget component of the implementation of dominant areas of social development], DDFA, Dnipro, Ukraine.
4. Zvarych, O.V. (2011), "Medium-term budget forecasting as part of the budget process", Visnyk KNTEU, vol. 5, pp. 44—58.
5. Sidenko, V.R. Skrypnychenko, M.I. Ponomarenko, V.S. and Chuhunov, I.Ya. (2017), Instytutsiina transformatsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Institutional transformation of Ukraine's financial and economic system in the context of globalization], Kyivs'kyj natsional'nyj torhivel'no-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.
6. Cogan, J.F. and Taylor, J.B. (2013), "Fiscal consolidation strategy", Journal of Economic Dynamics and Control, vol. 37 (2), pp. 404—421.
7. Chugunov, I. and Pasichnyi, M. (2018), "Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies", Investment Management and Financial Innovations, vol. 15 (4), pp. 113—122.
8. Samujel'son, P.Je. and Nordhaus, V.D. (2015), Jekonomika [Economics], Vil'jams, Moscow, Russia.
9. Liutyj, I.O. (2017), Finansy [Finance], Lira-K, Kyiv, Ukraine.
10. Chuhunov, I.Ya. and Ostrovets'kyj, V.I. (2006), "Formation of tax revenues of the budget as part of the system of fiscal regulation", Naukovi pratsi NDFI, vol. 3 (36), pp. 3—14.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2019 р.

УДК 339.137:658

Г. Є. Рябик,
к. е. н., доцент кафедри підприємництва, організації виробництва
та теоретичної і прикладної економіки, ДВНЗ "Український державний
хіміко-технологічний університет", м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0002-2194-3054

О. Б. Яворська,
старший викладач кафедри підприємництва, організації виробництва
та теоретичної і прикладної економіки, ДВНЗ "Український державний
хіміко-технологічний університет", м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0003-3327-1408

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.61

СТРАТЕГІЯ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

A. Ryabik,
PhD in Economics, associate professor, of department of entrepreneurship, production organization and theoretical and
applied economics, State Higher Educational Institution "Ukrainian State Chemical and Technological University", Dnipro
E. Yavorskaya,
Senior lecturer in the department of entrepreneurship, production organization and theoretical and applied economics,
State Higher Educational Institution "Ukrainian State Chemical and Technological University", Dnipro

STRATEGY OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS MANAGEMENT

У статті розглядаються питання, пов'язані з науковим обґрунтуванням становлення конкуренції підприємств і її залежність від мінливості стану зовнішньоекономічного середовища, наведено особливості конкуренції, яка визначає рівень функціонування підприємства, розглянуто аспекти конкурентоспроможності та сучасні підходи до управління конкурентоспроможністю підприємства. Визначено, сучасні підприємства потребують вибір вектора розвитку як певний курс на довгострокову стратегію забезпечення їх конкурентоспроможності, що становить собою основну стратегічну мету управління господарською діяльністю. Надано класифікацію інструментів стратегічного управління, цілі і завдання їх застосування в стратегічному управлінні конкурентоспроможністю підприємств. Розглядається сутність інструментарію стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства та порядок його реалізації в нинішніх умовах господарювання. Встановлено, що процес управління конкурентоспроможністю виступає у вигляді комплексу взаємопов'язаних етапів, на основі яких відбувається розробка стратегії розвитку підприємства, що повною мірою повинна відповідати вимогам сучасної теорії і практики менеджменту, і означає покращення кількісно-якісних показників та характеристик діяльності підприємства лише завдяки розвитку конкурентних переваг.

The article deals with issues related to the scientific substantiation of formation of enterprise competition, and its dependence on the variability of the state of the external economic environment, presents the features of competition, which determines the level of functioning of the enterprise,

the aspects of competitiveness and modern approaches to managing the competitiveness of the enterprise. The essence of the concepts of competition, competitiveness and managing the competitiveness of the enterprise is determined. Competitiveness levels are considered and their characteristics are given, which stipulates that only those enterprises that systematically work on the formation of competitive advantages are capable of controlling the market situation, and since this area involves the use of a large amount of resources, it requires logical substantiation of directions and effective management. It is determined that modern enterprises need to choose the vector of development as a certain course for a long-term strategy of ensuring their competitiveness, which is the main strategic goal of managing economic activity. The classification of strategic management tools, goals and objectives of their application in strategic management of enterprise competitiveness are given. The essence of the tools of strategic management of competitiveness of the enterprise and the order of its realization in the present conditions of management are considered. The content of the efficiency of the use of tools and measures, the realization of which occurs through the formation of certain resource potential of the enterprise with the gradual development of its competitive advantages, is substantiated. It is established that the process of competitiveness management is a complex of interrelated stages of development of the enterprise development strategy, which fully meets the requirements of modern theory and practice of management to improve the performance of the enterprise based on the development of competitive advantages. It is determined that the management of competitiveness of domestic enterprises should be carried out on the basis of a system-scientific approach, the expediency of which is a consistent process of implementation of organizational and economic measures formed on the basis of the phased use of strategic management tools.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, функції управління, стратегія, інструменти стратегічного управління, лідерство, ресурсний підхід.

Key words: competitiveness, competitive advantages, management functions, strategy, tools of strategic management, leadership, resource approach.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Господарська діяльність підприємств у сучасних умовах вимагає не тільки збереження своєї економічної стабільності, а й зайняти лідируючу позицію у ринковому сегменті. Контролювати ситуацію на ринку здатні виключно ті підприємства, які системно працюють над формуванням конкурентних переваг, висуваючи ефективні шляхи із забезпечення власних позицій, а не розвивати стратегію, яка є питанням виживання. І, оскільки цей напрям передбачає вкладення значного обсягу ресурсів, то він потребує логічного обґрунтування напрямів свого ефективного управління. За таких умов пріоритетними напрямками діяльності підприємств стає підвищення ефективності використання власних ресурсів, пошук потенційних можливостей для збереження і поліпшення економічних показників на довгострокову перспективу. Цього вимагає і ринковий курс економіки країни, який виводить питання управління конкурентоспроможністю на перший план економічної науки, внаслідок чого керівники підприємств починають розуміти стратегічне призначення конкурентоспроможності що спонукає їх дії до необхідного пошуку нових методів і моделей з підвищення своєї конкурентоспроможності та конкурентної стійкості. Загострення конкурентної боротьби за всіма секторами економіки визначає на-

уковий інтерес до пошуку нових методів та інструментів стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств і залишається актуальним питанням дослідження як на рівні теорії, так і на рівні практики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Конкурентоспроможність підприємств уособлює універсальний фактор економічної активності, який у взаємодії стимулів і критеріїв виступає ціллю їх становлення та розвитку, що привертають все більшу увагу зарубіжних та вітчизняних науковців до дослідження цієї проблеми, серед яких А. Сміт, Ж.Б. Сей, Д. Рікардо, М. Портер, Ф. Котлер, Л. Вальрас, А. Маршал, Й.М. Шумпетер, Д. Даннінг, П.Р. Діксон, Л.В. Балабанова, В.М. Горбатов, Л.Е. Довгань, Г.М. Захарчин, О.І. Кузнецов, С.К. Реверчук, О.М. Сумець, О.М. Тищенко та ін. Підкреслюючи глибоку змістовність, категоріальну значимість і всебічність проведених наукових досліджень, необхідно зазначити, особливість сучасного стану національної економіки та динамізм її розвитку у світі міжнародної інтеграції, актуалізує потребу чіткого визначення інструментарію в досягненні тактичних та стратегічних цілей конкурентних переваг підприємства щодо вибору адекватної стратегії їх досягнення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних і методичних підходів до процесів формування і використання інструментарію стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вектор національної економіки до світової спільноти змушує вітчизняні підприємства вести суперництво за ринки збуту в отриманні конкурентних переваг. Відповідно чинники успішної конкуренції несуть трансформаційні підходи до управління підприємством у контексті забезпечення лідерських позицій. Оскільки поняття конкурентоспроможності (лат. "суперництво") є ринковою категорією, і характеризує здатність підприємства у досягненні найвищих вигод або переваг за надійні позиції на внутрішньому і зовнішніх ринках, то підприємству необхідна побудова і реалізація власної стратегії у забезпеченні свого сталого розвитку. Такий підхід до діяльності підприємств вимагає певної архітекτονіки управління ключовими факторами формування конкурентоспроможності.

Якщо раніше для того щоб виграти в конкурентній боротьбі було достатньо організувати масове виробництво продукції, то з часом акценти змістилися в координати цінової конкуренції. Проте невпинність впливу науково-технічного прогресу в середині ХХ ст. привів до виникнення нецінової конкуренції, яка зосередилась у межах технологічних інновацій виробничих процесів. Так, одні підприємства формують конкурентні переваги через доступ до дешевих ресурсів, інші використовують дешеву робочу силу, а для лідерів ринку — це виключно забезпечення технологічного лідерства. Досвід функціонування підприємств з різних країн свідчить про існування нині і цінової, і нецінової конкуренції. Для підприємства, яке намагається потрапити на світові ринки, "...важливо працювати над розвитком всіх факторів конкурентоспроможності, що є неймовірно складним завданням і передбачає реалізацію поетапного підходу" [1].

Сприймаючи конкуренцію як важливий ринковий "двигун" бізнесу підприємств з її категоріальним економічним апаратом, спонукало до виникнення і перших фундаментальних досліджень у цьому напрямі. Так, в основу перших теорій про конкуренцію закладені дослідження А. Сміта, Ж.Б. Сея, Д. Рікардо [2—4], де конкуренція розглядалася як важлива і невід'ємна частина "...перемоги і отримання більшого доходу ніж суперник". Це припускає, що для перемоги в конкурентній боротьбі продавцям необхідно володіти рядом відмітних переваг. Ідею конкуренції в ролі рівноважного ринкового інструменту підтримували у своїх дослідженнях Л. Вальрас, А. Маршал та Й. Шумпетер, які розглядали конкурентну боротьбу в контексті становлення монополізації конкурентних переваг, що має негативний вплив на конкуренцію і ускладнює розвиток прогресу, як невід'ємної частини вільної конкуренції [5—7].

Немаловажну сторону конкуренції — маркетингову її сторону в боротьбі за покупця, розглядає П.Р. Діксон, який провів аналіз зсуву впливу на адаптацію до

швидкоплинного середовища ринкової пропозиції, і вивів її у своїй теорії конкурентної раціональності [8].

У подальшому важливість розуміння природи виникнення та значення конкуренції дозволило М. Портеру сформулювати свою концепцію національних конкурентних переваг в руслі конкурентних стратегій, які впливають на конкурентоспроможність країни, підприємства, а саме: окреслення макро- та мікрорівня [9]. Останнє спонукало розглядати конкуренцію під призмою еkleктичної парадигми розвитку OLI-переваг, як розвиток регіональної та міжнародної конкурентоспроможності [10]. Крім того, всебічність проведених науковцями досліджень конкурентних переваг не обходить стороною і якісної характеристики, яка визначається потенціалом підприємства, що надає йому більш вигідні позиції в порівнянні з підприємствами-конкурентами на даному ринку [11].

Проте найбільшого поширення в науковій літературі отримало визначення конкурентоспроможності в доповіді "Світова конкуренція: нова реальність", де конкурентоспроможність визначається тим, "...наскільки нація може в умовах вільної і чесної конкуренції виробляти товари і послуги, які відповідають запитам міжнародних ринків, одночасно зберігаючи на колишньому рівні або збільшуючи реальні доходи своїх громадян" [12].

Отже, за вищезазначених підходів конкурентоспроможність підприємства прийнято розглядати як забезпечення сталого його розвитку. І хоча деякими авторами у своїх дослідженнях виявлено поняття "конкурентостійкості", як здатність підприємством у довгостроковому періоді зберігати свої конкурентні переваги, воно не є синонімом конкурентоспроможності, але дозволяє значно розширити значення конкурентоспроможності для підприємств які функціонують в умовах конкурентного середовища.

У доповнення цьому необхідно акцентуватись ще на таких аспектах конкурентоспроможності підприємств, як економічна політика держави та менеджмент самих підприємств. Якщо перше залежить від світового статусу (рейтингу) держави, її активної участі в міжнародному економічному житті та внутрішній економічній політиці спрямованій на галузеві реформи, то рівень управління конкурентоспроможністю окремо взятого підприємства не завжди розглядається як цільова складова його стратегії, яка здійснюється без врахування специфіки розвитку особливостей галузевої конкуренції за типами ринку, робить негативний вплив на конкурентний стан підприємства. Останнє, звичайно, повинно спиратись на досвід іноземних компаній щодо вибудовувати раціональну стратегію управління конкурентоспроможністю підприємства.

Оскільки не існує єдиного, універсального підходу до встановлення конкурентних переваг на підприємстві, основним завданням його управління є визначення саме тих конкурентних характеристик, які створюють для підприємства певні переваги, передусім над своїми прямими конкурентами, а по-друге, на довгострокову перспективу. Тобто підприємство в сучасних умовах зацікавлене не тільки у формуванні конкурентних, а й формуванні стійких конкурентних переваг, що є принциповою відмінністю в управлінні процесами конкурентоспро-

можності будь-якого підприємства. І якщо взяти вітчизняні підприємства, то життєво важливим для них є формування хоча б деяких переваг — зниження витрат, дешева робоча сила тощо. Для формування стійких конкурентних переваг, підприємства потребують фахового обґрунтування і розробки відповідної стратегії.

У цьому випадку постає питання стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства, підґрунтям якого виступають принципи стратегічного менеджменту на основі наукових підходів до такого управління. Орієнтиром спрямування цього напрямку повинно бути формування ключових конкурентних переваг, пов'язаних з положенням на ринку, це розвиток інновацій, підвищення продуктивності праці, ефективне використання матеріально-фінансових ресурсів, зростання прибутку, формування ефективної організаційно-управлінської структури і якісний розвиток кадрового потенціалу. В цьому вбачається здійснення підприємством необхідних системних заходів з перебудови структурного, функціонально-інноваційного та ситуаційного підходу, а також не виключати з уваги комплексно-нормативний підхід, поведінковий та маркетинговий.

В основному це повинно відповідати розробці сучасного інструментарію стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства, інтегратором якого є якісне управління підприємством, засноване на виборі стратегічних рішень щодо отримання оптимального балансу між виробничим потенціалом, успішної фінансової діяльності, конкурентоспроможністю та якістю виробленої продукції і налагодженої збутової діяльності. Водночас необхідно зазначити, в зарубіжній практиці аналізу інструментам стратегічного управління приділяється пристальна увага починаючи з 90-х років ХХ ст., де на основі публікації щорічного збірника "Management tools and trends" [13] визначаються найбільш популярні інструменти, визначаються тренди та напрями розвитку управлінського інструментарію, які звичайно з перебігом часу втрачають свою популярність, проте для застосування деяких інструментів спостерігається певна стабільність, що доводить їх працездатність і актуальність впровадження.

Звідси сукупний склад інструментарію стратегічного управління включає в себе певний набір основних дій, які визначаються:

1. Ступенем функцій управління: організаційні, соціально-економічні, фінансові, виробничо-технологічні, інформаційні, психологічні — об'єднані в одному управлінському механізмі, спрямованому на реалізацію суспільних потреб, підвищуючи їх компліментарність і знижуючи конфлікти в економічній системі підприємства за термінами і цілями впровадження.

2. Ступенем універсальності впровадження глобальних, стратегічних цілей підприємства що є його системою життєзабезпечення. Повинен включати в себе методи і моделі які актуалізуються за сферами діяль-

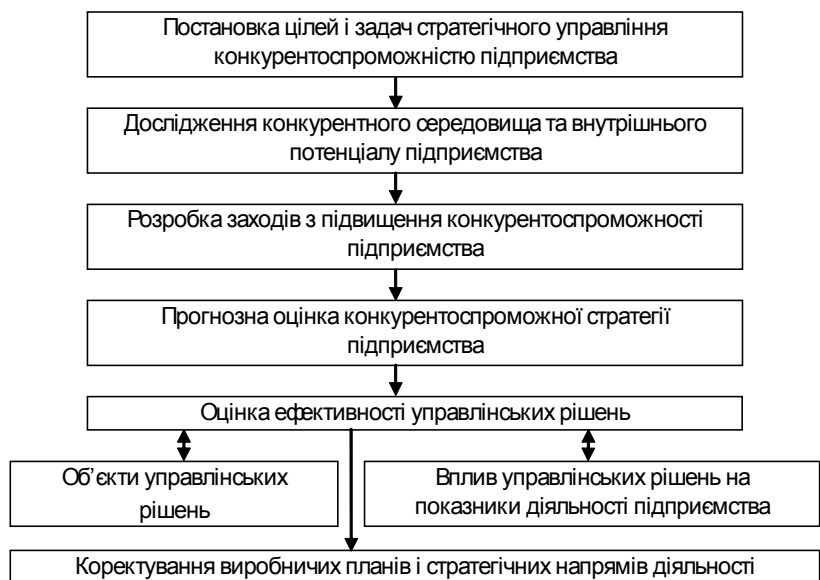

Рис. 1. Реалізація інструментарію стратегічного управління конкурентоздатністю підприємства

ності підприємства і дозволяють передбачити виникнення, запобігання чи зниженню впливу негативних факторів на економічну систему підприємства або порушити її цілісність.

3. Ступенем впливу на зв'язок між підсистемами в різні часові проміжки щодо виконання кожного етапу виробничої діяльності підприємства та управління трудовими ресурсами як основним стратегічним потенціалом підприємства.

4. Ступенем впливу на конкурентоспроможність: спрямований на своєчасне виявлення конкурентних переваг і аналіз конкурентного середовища підприємства.

Для успішного вирішення питань стратегії конкурентоспроможності, необхідно максимально ефективно використовувати внутрішні ресурси підприємства, звертати увагу не тільки на вивчення конкурентів, клієнтів, посередників, постачальників або навколишнє середовище, але й на свою діяльність, свої внутрішні можливості, визначаючи наявність їх потенційної унікальності на відміну від інших підприємств з отримання конкурентної переваги. Але за існування негативних чинників зовнішньоекономічного впливу на господарські процеси підприємства, його конкурентоспроможність підпадає під своєрідну вразливість у досягненні сталого розвитку. Тому управління конкурентоспроможністю необхідно проводити в рамках системного підходу з розробкою напрямів пошуку і вдосконалення складових всієї системи менеджменту підприємства. Процес формування системи управління конкурентоспроможністю можна розділити за логічною взаємопов'язаністю етапів використання інструментарію, реалізація яких безпосередньо залежить від організаційно-правової форми підприємства та галузевих особливостей його діяльності (рис. 1).

Вибір певного набору інструментів насамперед визначається багатогранністю цілей, на які має бути спрямовано керуючий вплив, і застосовується тільки після точного і детального аналізу відповідності стратегічним цілям і завданням підприємства з урахуванням особливостей динамічно мінливих ринкових умов, що створю-

ють турбулентність як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі підприємства.

Із зазначеного вище підходу, головною метою вітчизняних підприємств у забезпеченні певних конкурентних переваг постає нагальність освоєння нових ринків збуту та закріплення позицій на "завойованому" ринку, підвищення свого іміджу, залучення інвесторів, орієнтація на розвиток у довгостроковій перспективі. В реалізації цієї мети можна запропонувати такі методи її досягнення:

- оптимізація розподілу ресурсів підприємства в напрямі забезпечення їх найвищої ефективності використання і мінімізації непродуктивних витрат;

- визначення змісту і характеру можливих конкурентних підприємства на основі оцінки ступеня конкурентоспроможності, де рівень конкурентної переваги оцінюється у відповідності до підприємства-конкурента;

- формування стратегічного планування на підприємстві, яке забезпечить системне бачення змісту необхідних заходів для формування комплексних конкурентних переваг на довгострокову перспективу.

Провівши аналіз різнобічних підходів до пояснення природи виникнення та укорінення конкурентоспроможності в економічних системах, на нашу думку, стратегія конкурентних переваг підприємства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках залежить від наявності і ефективності використання його ресурсів. Ресурсний підхід у процесі управління конкурентними перевагами визначається необхідністю мобілізації наявних ресурсів, які в умовах діяльності будь-якого підприємства пов'язані з традиційними їх складовими: матеріальні і фінансові; та ті, які визначають здатність підприємства сформувати конкурентні переваги в майбутньому — найчастіше це нематеріальні і кадрові ресурси. Проте остання група ресурсів національних підприємств на сьогодні не визначена як стратегічно важлива, це пов'язано з тим, що пріоритетністю для більшості підприємств ще не стали завдання з формування конкурентних переваг. Такі підприємства вирішують завдання переважно операційної діяльності, використовуючи матеріально-фінансові ресурси які мають оперативний характер дії, і можуть привести до формування короткострокових переваг.

У цілях реалізації стійкої стратегії розвитку підприємства, яка має своїм підґрунтям конкурентні переваги високого рівня, у довгостроковій перспективі керівництву необхідно ініціативніше, ніж конкуренти, які просто реагують на зміну зовнішніх умов, навчитись захищатися, використовуючи новітні підходи з отримання конкурентних переваг. Тому слід на постійній основі проводити системні дослідження умов функціонування підприємства, впроваджувати активну інвестиційно-інноваційну політику, швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища і впроваджувати відповідні системи управлінського попереджувального характеру. Для того щоб механізм конкурентних переваг зміг ефективно себе проявити, необхідно максимально зосередити увагу на тих підходах, які дозволять реалізувати стратегію розвитку підприємства з найменшими витратами. Щонайперше в цьому випадку, це деталізація такого підходу на основі обґрунтування змісту конкурентних

переваг підприємства, які є максимально продуктивними, а саме:

1. Підхід акцентований на споживачах передбачає концентрацію підприємства на потреби споживачів, вимагає використання тих методів, які в повній мірі задовольняють особистісні потреби кожного споживача. Даний підхід слід розглядати з точки зору маркетингу, однак відповідність запитам споживачів на практиці означає виробництво продукції з високими технічними і споживчими характеристиками, що вимагає відповідно і переваг високого рівня. Звідси роль маркетингу, полягає у проведенні своєчасних маркетингових досліджень; ведення активної інноваційної політики; реалізація всіх напрямів продуктової політики, серед якої: розробка товарної і цінової стратегії, стратегії поширення і просування.

2. Підхід акцентований на конкурентах є абсолютно відмінним від попереднього, забезпечення його впровадження полягає у використанні двох способів:

- 1) забезпечення лідерства за витратами — вимагає скоординованої діяльності всіх підрозділів підприємства (виробничих, логістики, управління персоналом та ін.), що дасть можливість за рахунок удосконалення технології виробництва впровадити ресурсоефективні виробничі процеси, і якщо не стати лідером за витратами, то хоча б забезпечити їх суттєве зниження. Тільки в такому випадку можна забезпечити якісний характер конкурентоспроможності;

- 2) використання погіршення стану конкурентного середовища передбачає детальний аналіз зовнішнього середовища. Водночас аналітики повинні постійно відслідковувати фінансово-майновий стан підприємств-конкурентів, і найперше визначати їх витратно-ціновий механізм, впроваджені технології, ринковий імідж та постійно займатися моніторингом ринку щодо вивчення попиту і пропозиції;

3. Ресурсний підхід є найважливішим у процесі оцінки можливостей формування довгострокових переваг підприємства. Однак завдання забезпечення матеріальними ресурсами не повинно ставитися на перший план, оскільки на сьогодні обмежень у доступі до сучасного обладнання або якісних матеріалів, сировини і комплектуючих немає. На перший план виносяться завдання у забезпеченні фінансових можливостей процесів формування переваг, які є традиційним ресурсним забезпеченням, серед якого, виходячи із зарубіжної практики, є конкурентні переваги насамперед інтелектуальних і трудових ресурсів. Тут акцент повинен бути поставлений на персонал підприємства, з розумінням того, що він на сьогодні є основою конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Таким чином, щоб сформувати і утримати конкурентні переваги, необхідним постає не тільки реагування на виклики зовнішнього середовища, яке постійно змінюється, а й забезпечувати розвиток ресурсного потенціалу підприємства, застосовуючи новітні підходи до впровадження сучасних технологій і тим самим підвищувати рівень кваліфікації кадрів та проводити постійні плановані ринкові дослідження, що в кінцевому результаті допоможуть підприємству зайняти певну нішу лідерства. Крім цього, для виявлення ступеня конкурентоспроможності підприємства, необхідним є оцінка тільки

на основі групового зіставлення підприємств, які виготовляють однорідну групу товарів чи надають аналогічні послуги споживачам. Тобто під час дослідження конкурентоспроможності підприємства необхідно оцінювати рівень конкурентної переваги по відношенню до підприємства-лідера. Оскільки поняття конкурентоспроможності відносне, то підприємство в межах регіональної групи може бути визнано конкурентоспроможним, а на світовому ринку — ні. Водночас, якщо ринок країни розміщення підприємства є розвиненим і привабливим для світових лідерів, і вони активно будуть поставляти свою продукцію, то зіставлення з ними дасть можливість національним підприємствам визначати фактори конкурентоспроможності достатньо точно.

ВИСНОВКИ

Процес управління конкурентоспроможністю виступає у вигляді комплексу взаємопов'язаних етапів, на основі яких відбувається розробка стратегії розвитку підприємства, що у повній мірі повинна відповідати вимогам сучасної теорії і практики менеджменту, і означає покращення кількісно-якісних показників та характеристик діяльності підприємства лише завдяки розвитку конкурентних переваг. З метою визначення змісту і кількісних характеристик конкурентних переваг, нагальним є дослідження зовнішнього середовища, яке характерно для підприємств певної галузі та підприємств-конкурентів. Це систематизує необхідні умови для забезпечення розвитку стійких конкурентних переваг і ідентифікації масштабів відставання підприємства за всіма його показниками діяльності від конкурентів.

Обґрунтування змісту ефективних інструментів і заходів, реалізація яких відбувається через формування певного ресурсного забезпечення, дозволить підприємству поступово розвивати конкурентні переваги, а відтак і сталий свій розвиток. У виконанні цього процесу, управління конкурентоспроможністю вітчизняними підприємствами повинно здійснюватись на основі системного і науково обґрунтованого підходу, доцільність якого є послідовний процес впровадження організаційно-економічних заходів, сформованих на основі поетапного використання інструментарію стратегічного управління.

Література:

1. Жигарев В.А. Факторы и методы анализа, оценки конкурентоспособности предприятий / В.А. Жигарев // Актуальные проблемы экономики и права. — 2015. — № 2. — С. 69—76.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; [пер. с англ. В. Скопин]. — М.: Наука, 1993. — 572 с.
3. Сэй Ж.Б. Трактат по политической экономии. URL: <http://biblioclub.ru/-index.php?page=book&id=26847> (дата звернення 22 листопада 2019).
4. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо; [пер. с англ. С. Крыжов]. — М.: Госполитиздат, 1995. — 360 с.
5. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии / Л. Вальрас; [пер. с англ. Д. Северина]. — М.: Изограф, 2000. — 448 с.
6. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл; [пер. с англ. А. Головин]. — М.: Прогресс,

1983. — 520 с.

7. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. Шумпетер; [пер. з англ. Р. Сільський]. — К.: Основи, 1995. — 528 с.

8. Диксон П.Р. Управление маркетингом / П.Р. Диксон; [пер. с англ. О.Н. Беленова]. — М.: ЗАО "Издательство БИНОМ", 2003. — 303 с.

9. Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер; [пер. з англ. А. Олійник]. — К.: Основи, 1997. — 390 с.

10. Dunning J.H. Multinationals, technology and competitiveness / J.H. Dunning. — New York: Union Human, 1988. — 325 p.

11. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер; [пер. с англ. В. Быков]. — М.: "Ростинтер", 1996. — 704 с.

12. Bowles E. America's competitive crisis: confronting the new reality. Council of competitiveness. — University of Washington, 1987. — Pp.42—46.

13. Journal. Management Tools & Trend. URL: http://www.bain.com/-contentassets/caa40128a49c4f34800a76eae15828e3/bain_briefmanagement_tools_andtrends.pdf (дата звернення 24 листопада 2019).

References:

1. Zhigarev, V.A. (2015), "Factors and methods of analysis, assessing the competitiveness of enterprises", Aktual'nye problemy jekonomiki i prava, vol. 2, pp. 69—76.
2. Smit, A. (1993), Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov [Research on the nature and causes of the wealth of peoples], Nauka, Moskva, Rossiya.
3. Szej, Zh.B. (1995), "Treatise on Political Economy", available at: <http://biblioclub.ru/-index.php?page=book&id=26847> (Accessed 22 November 2019).
4. Rikardo, D. (1995), Nachala politicheskoy jekonomii i nalogovogo oblozhenija [The beginnings of political economy and taxation], Gospolitizdat, Moskva, Rossiya.
5. Val'ras, L. (2000), Jelementy chistoy politicheskoy jekonomii [Elements of pure political economy], Izograf, Moskva, Rossiya.
6. Marshall, A. (1983), Principy jekonomicheskoy nauki [Principles of economic science], Progress, Moskva, Rossiya.
7. Shumpeter, J. (1995), Kapitalizm, sotsializm i demokratiia [Capitalism, socialism and democracy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
8. Dikson, P.R. (2003), Upravlenie marketingom [Marketing management], ZAO "Izdatel'stvo BINOM", Moskva, Rossiya.
9. Porter, M. (1997), Stratehiia konkurentsii [Competition strategy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
10. Dunning, J.H. (1988), Multinationals, technology and competitiveness, Union Human, New York, USA.
11. Kotler, F. (1996), Osnovy marketinga [Marketing basics], "Rostintjer", Moskva, Rossiya.
12. Bowles, E. (1987), "America's competitive crisis: confronting the new reality", Council of competitiveness, University of Washington, Washington, pp. 42—46.
13. Journal (2018), "Management Tools & Trend", available at: http://www.bain.com/contentassets/caa40128a49c4f34800a76eae15828e3/bain_briefmanagement_tools_andtrends.pdf (Accessed 24 November 2019).

Стаття надійшла до редакції 25.11.2019 р.

УДК 336.22

A. Ivashchenko,
*PhD in Economics, Associate Professor, Corporate Finance and Controlling Department,
 Kyiv National Economic University named after V. Hetman*
 ORCID ID: 0000-0002-4599-7137

G. Sudak,
*Master Student of Program "Corporate Financial Management",
 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*
 ORCID ID: 0000-0001-5355-657X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.67

BLOCKCHAIN TECHNOLOGY AND KEY FEATURES OF ITS POSSIBLE IMPLEMENTATION INTO UKRAINIAN TAX SYSTEM

A. I. Іващенко,
 к. е. н., доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
 ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана"

Г. Г. Судак,
 магістрант програми "Фінансовий менеджмент у сфері бізнесу",
 ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана"

ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКУ ПОДАТКОВУ СИСТЕМУ

The article deals with the study of the essence of Blockchain technology and its possible implementation into Ukrainian tax system. Taking into account current economic and political situation in Ukraine, the paper considers the advantages of Blockchain as one of the most prospective methods of improvements and at the same time simplifications in Ukraine's the tax system for both, the state and taxpayers.

The main attention of the research was paid to the features of Blockchain implementation into tax administration exemplified as data structuring, Cost-efficiency, security (tamper detection), decentralized bookkeeping technology (transparency), verifying transfer pricing and applying smart contracts.

The authors classified countries by criterion of using electronic invoicing in jurisdiction as follows as allowed, not allowed, not applicable and no regulation. It was defined that Blockchain technology owns the capacity to reconstruct accounting and automate the method of payments, transfer, and record-keeping of assets.

The paper was focused on VAT collection and its return via Blockchain which might bring such benefits to tax system as transaction confirmation could be performed immediately; no duplication; lack of fraud and existing multi-dimensional check; increasing trustworthiness by using digital signature.

The successful cases of Blockchain implementation into public services were considered namely pilot program in city Innisfil (Canada), in which local residents can pay their taxes in cryptocurrency; by using blockchain technologies, National Agency of Public Registry in the Republic of Georgia can provide its citizens with a digital certificate of their assets, supported with cryptographical proof published to the Bitcoin Blockchain; Exonum Blockchain could be considered as an intermediary layer between the back-end system and the front-end interface for users, where all transactions are verified using smart-contracts and then logged permanently into the blockchain.

To conclude authors identified such potential benefits of blockchain implementation into tax administration as transactional costs reduction, a more streamlined, efficient and effective tax function.

У статті розглядається сутність технології Blockchain та її можливе впровадження в українську податкову систему. Враховуючи сучасну економічну та політичну ситуацію в Україні, дослідження присвячено перевагам Blockchain як одному з найбільш перспективних методів вдосконалення та одночасно спрощення податкової системи України як для держави, так і для платників податків.

Основну увагу дослідження було приділено особливостям впровадження Blockchain у податковому адмініструванні, наприклад, структурування даних, економічність, безпека (виявлення фаль-

сифікацій), децентралізована технологія бухгалтерського обліку (прозорість), перевірка трансфертного ціноутворення та застосування розумних контрактів.

Автори класифікували країни за критеріями використання електронних рахунків-фактур у юрисдикції на такі типи, як країни, де це дозволено, не дозволено, не застосовується та не регламентується. Було визначено, що технологія Blockchain володіє здатністю реконструювати облік та автоматизувати метод платежів, переказів та обліку активів.

Предметом статті є збір ПДВ та його відшкодування через Blockchain, що може принести такі вигоди податковій системі, як негайне підтвердження угоди; відсутність дублювання; відсутність шахрайства та наявність багатовимірної перевірки; підвищення надійності за допомогою цифрового підпису.

Успішні випадки впровадження Blockchain у державні послуги були розглянуті, а саме — пілотна програма у місті Іннісвіл (Канада), в якій місцеві жителі можуть сплачувати податки в криптовалюті; використовуючи технології blockchain, Національне агентство державного реєстру в Республіці Грузія може надати своїм громадянам цифровий сертифікат їх активів, підкріплений криптографічним доказом, опублікованим у Bitcoin Blockchain; Blockchain Exonum може розглядатися як посередницький рівень між системою бек-енду та інтерфейсним інтерфейсом для користувачів, де всі транзакції перевіряються за допомогою смарт-контрактів і потім постійно входять у блокчейн.

У висновках автори визначили такі потенційні переваги впровадження блокчейна в податкове адміністрування, як зменшення транзакційних витрат, більш швидку, прозору та ефективну функцію оподаткування.

Key words: FinTech, Blockchain, smart contract, tax system, taxes, taxpayer, authorities, value added tax, electronic payment, invoice.

Ключові слова: FinTech, Blockchain, розумний контракт, податкова система, податки, платник податків, органи влади, податок на додану вартість, електронний платіж, рахунок-фактура.

INTRODUCTION

One of the most common scientific topics is tax issues and ways of its optimization and administration improvement. It's obvious, that every tax system can be developed considering the fact that taxes can be used as regulative instruments as well as stimulating ones. Due to the fact, that taxes have the largest share of state revenues, though, the ways of tax system improvement should not be underestimated.

LITERATURE REVIEW

Many scholars in writings expressed their views on the FinTech technologies and its implementation into state's tax system, among them P. Jurowiec, A. Seco, J.K. Liu, M. Porter, G. Jurgen, I. Longarte should be underlined.

OECD considers that Big Data technology offers revenue bodies the opportunity to extract better business value out of existing data. "Investment in new capabilities creates the possibility to develop new and convenient services for taxpayers..." according to OECD [1].

G. Jurgen claimed that blockchain is one of the most hopeful technologies because of its capacity to deliver real-time data for many layers to a large audience, as in the situation with tax.

On the other hand, Kai Stinchcombe argued that tampering with data stored on a blockchain is troublesome, but it's false that blockchain is a good method to create data that has integrity because systems made on trust, standards, and organizations essentially perform better than the kind of no-need-for-trusted-parties systems blockchain envisions.

Scott Cook has been suggested that blockchain may be effective in data science. He concludes that blockchain is set to assist data scientists to achieve many successes that were recently observed as impossible because it has strong protection and straightforward account keeping. Notwithstanding decentralized digital ledgers are yet a beginner technology, the newest outcomes from companies testing them, such as IBM and Walmart, reveals that they work. This article would highlight potential benefits of implementation into the tax system, assuming Ukrainian nowadays circumstances.

Bruce Schneier in his one of the latest articles has been acknowledged the blockchain as ineffective technology and argues that fake belief in blockchain can itself be a safety risk because security difficulties it solves are reasonably not the ones you hold ("manipulating audit data is probably not your major security risk"). One more argument is that incapability, particularly in scaling, are believably not worth it.

On the contrary thoughts against technology, Marco Iansiti Karim and R. Lakhani in their work for Harvard Business Review suggested for blockchain much more positive scenario. They said that the aforementioned technology could slash the cost of transactions and reshape the economy. The main idea of their review is that technology at the core of bitcoin and other virtual money is an open, distributed ledger that can document actions efficiently and in a valid and permanent form.

The focus of the given research is the analysis of tax system in Ukraine, therefore, finding the ways for its improvement is among the main goals. This research is

called to find appropriate methods of improving the tax system of Ukraine using new technologies taking into account timeline (period of time), functions and necessity of taxes and suggest general perspectives.

PRESENTING MAIN MATERIAL

Implementation of FinTech, namely Blockchain, into different economic spheres are among popular methods for its improvement, so, the tax system is not an exception. This technology has emerged at a time when the redefinition of tax system formation according to the modern tendencies of the digital era is among essentials for its digital improvement excluding any manual processes. The essential characteristic features of tax system should include such categories as transparency, equality, easiness of understanding and use, security. Unfortunately, in Ukraine's we have a lack of all mentioned before basics. For example, the bulk of tax avoidance/evasion occurs not only in SMEs but also in large businesses. It is not a single phenomenon, but a symptom of more serious problems like high corruption, lack of tax culture (and overall trust in the government), which causes fails in performing the main duty of the tax system. Blockchain could become an alternative way to solve the mentioned issues.

The growth of the sharing economy, digital business, and new business types have produced the need for the tax system automatization. While blockchain is not the cure-all for the tax system, it could be implemented in a fraction of fields to diminish the administrative burden and collect tax at a more moderate cost, helping to narrow the tax gap [2]. Reviewing all mentioned previously, this technology could improve the tax regime by providing such features as:

1. Data structuring — means data storage, in which all data structured in virtual blocks and recording alongside with transactions. The blockchain model works as more data recorded, more transactions executed — more blocks created. Every block is connected with the previous one. The formation of "chain" of blocks is something provides this kind of information composition its clever name.

2. Cost-efficiency — use of a distributed ledger technology possibly decreases expenses of transaction processing and data storage without a mediator.

3. Security (tamper detection) in a blockchain — data saved in the blockchain immutable applying cryptography. Each block is referenced by an individual line of characters, produced by a cryptographic "hash" function. This function can allow any amount of data as input information and produce a settled length series as output. That settled length output is acknowledged as a hash (a hash could look like this: 82e35a613cena37e9652366234c5dd412ga5-86147f1). The obligation for collecting sales or revenue tax could, conceivably, change entirely from tax authorities to members in the sharing economy.

4. Decentralized bookkeeping technology (transparency) — the ledger can be shared amongst a certain group of users connected through the local area network, or with thousands across the internet. This technology eliminates the necessity for centralization through an intermediary, allowing parties to share data and transact directly among each other under a secure way. Blockchain

makes cheating and mistakes more straightforward to detect because the scheme renders clear data concerning transactions and details in the system. This could be especially helpful in tracing if and where VAT has been settled, and while arranging so diminish VAT scam. It could further improve to encourage behavioral development because of the opportunities and outgrowths of non-compliance. It's also feasible that you'll be caught and forever banned in the blockchain system. Under these policies, it is expected blockchain may help to lower the tax gap to some scale.

5. Verifying transfer pricing — Blockchain serves transactions and could be practiced to transactional taxes, such as VAT, withholding tax, stamp duties, and insurance premium taxes. The system could additionally boost with transfer pricing. For instance, could it codify the considerations created while ascertaining whereby profits are assigned to various components of a business? It was accepted there was nothing to prevent this being made from a technology viewpoint [2].

6. Smart contracts — computer programs that help, confirm or implement the negotiation or fulfilling of an agreement. They usually replicate the logic of general contractual conditions. By smart contracts, various kinds of contractual articles can be done partly or fully self-executing, self-enforcing or both [3].

As we see, the aforementioned technology could be valuable for advancing the tax system for every country and Ukraine in particular. It shifts the relationship between taxpayers and tax authorities and changes the way of tax returns` obtaining. It also leads to a change in tax payment and its information storage.

Blockchain technology owns the capacity to reconstruct accounting and automate the method of payments, transfer, and record-keeping of assets. The potential of digitizing taxes has been notified by numerous countries, and unique solutions appear, such as SAF-T in Europe or real-time automated invoicing in South America. In 2018 EY conducted a survey about e-invoicing requirements in 82 jurisdictions. Among the 82 respondents, their survey indicates that 25 jurisdictions have no regulation related to the electronic invoicing. E-invoicing is mandatory in 10 jurisdictions and is not permitted in 5 jurisdictions (Table 1). Therefore, in most jurisdictions, taxpayers have the choice to adopt electronic invoicing.

Excited by a wish for higher performance and greater compliance, tax authorities try to collect and examine data digitally. Taxpayers likewise demand the method of taxpaying to become more comfortable and less time-consuming.

There are additional possibilities to deliver greater confidence to tax administration and decrease the opportunity of any conflicts. Consequently, your tax documents and procedure would be agreed up front among the various parties in the system, including negotiations with the tax authorities as a member of the blockchain protocols. Nearly all transactions would be possible to review.

In the prospect, blockchain may be an important part of performing real-time, automated tax processes for both SME and large companies.

A VAT is one of the greatest contributions to administrative budgets. For those purposes, tax authorities are

Table 1. Possibility of using electronic invoicing in jurisdiction

Allowed			Not allowed	Not applicable (N/A)	No Regulation
Albania	Botswana	Pakistan	Jordan	Belarus	Bahrain
Angola	Bulgaria	Papua	Kenya	Brasil	Cambodia
Australia	Croatia	Poland	Paraguay	Chile	Iraq
Austria	Cyprus	Portugal	Venezuela	Costa Rica	Kuwait
Belgium	Denmark	Romania	Zimbabwe	Indonesia	Libya
China (mainland)	Estonia	Russia		Mongolia	
Curacao	Finland	Senegal		Rwanda	Saudi Arabia
Czech Republic	Germany	Serbia		Turkey	Tanzania
El Salvador	Guam	Slovakia		Ukraine	OAE
France	Luxembourg	Vietnam		Uruguay	
Hong Kong	Macedonia	Slovenia			
Iceland	Republic of Namibia	South Africa			
Ireland	Netherlands	Spain			
Isle of Man Israel	Republic of Latvia	Sri Lanka			
Italy	Norway	Uganda			
Kazakhstan	New Guinea	United Kingdom			
Korea	Philippines	Switzerland			
Lithuania	Republic of Singapore	Taiwan			
Malta	Sweden	New Zealand			
Moldova					
Total					
58			5	10	9

Source: compiled by the authors using the source [4].

looking for methods of more useful its collection in order to obtain higher revenue and reduce the budget gap.

In the current state of VAT — on both state and worldwide level — the way is filled by a diversity of problems. It is very reliant on companies themselves to determine the amount of VAT accurately and submit it to the tax authorities. As tax returns and reimbursements are estimated across a determined period, for example, monthly or quarterly, the computations are not based on exact transactions but preferably on arbitrary dates (for example invoice dates) [5]. Every company must follow and document the VAT they face on purchases that will be resold for obtaining credit for the VAT paid on their tax return. So, blockchain in the VAT collecting could make such benefits as:

- Real-time — both, client and merchant of the VAT related data giving no place for variations. Blockchain technology transactions can be confirmed in real-time making the actual transaction much quicker in comparison with today's processes concerning, stocks, property, assets, etc. between all parties.

- Single-use — since the registration of purchase is processed in real-time for both buyer and seller, there is no possibility for duplication of entries.

- Transparency — transactions performed by smart contracts are tamper evidence and clear, which decrease the risk of fraud and mistakes. The system allows for processing VAT from a transactional point of view, multi-dimension checks and affirmations of the action, parties of the proceedings and allowed and business meaning of the transaction.

- Digital signature — all transactions have to be digitally signed, making it more trustworthy and safer than it works nowadays with a paper signature or e-mail approvals.

Every year we can see an increase in usage of blockchain technology almost in all spheres, while the most common is finance and trade. Also, blockchain experiments in the public

sector have been accelerating on a global scale. There are many examples concerning blockchain and authorities in different countries. One of them is the Ontarian town of Innisfil, Canada. Innisfil's tax authorities in 2019 has launched a pilot program in which local residents can pay their taxes in cryptocurrency, with Bitcoin first and possibly others soon after. This follows a development last year where American residents of the state of Ohio were allowed to pay their taxes in Bitcoin. The project was adopted by Innisfil's council for a year [6].

Next interesting example is using blockchain to obtain a digital certificate of citizen's assets. By using blockchain technologies, National Agency of Public Registry in the Republic of Georgia can provide its citizens with a digital certificate of their assets, supported with cryptographical proof published to the Bitcoin Blockchain. The main goal of the project was to develop the most secure solution to provide citizens and governments with data safety, auditable processes and transparency [7].

The last example of successful Blockchain implementation is Ukrainian experience. The government of Ukraine uses a System of Electronic Trading in Seized Property, or SETAM, to auction confiscated property. This system is being moved onto an Exonum Blockchain that will enhance citizen trust in the system and provide a layer of security. In this project, Exonum would be installed as an intermediary layer between the back-end system and the front-end interface for users. All transactions are verified using smart-contracts and then logged permanently into the blockchain [7].

Any discrepancies between the information stored on the blockchain and in the original database (e.g., SETAM) are monitored and audited. In the case of Bitfury's work with the State Agency of eGovernance of Ukraine, both public notaries, auction participants and the highly respected NGO Transparency International can all audit the blockchain. Finally, the decentralized design of this blockchain-based auction allows for constant accessibility

to the data, even in case of malfunctioning nodes or bad actors [7].

Moving back to the blockchain in financial sector, one of the famous examples is token issuance. In August 2018. The World Bank, using the Commonwealth Bank of Australia, issued tokens worth \$ 73 ml. Then this project allowed investors to get profitability at the level of 2.2% per annum. It also annually issues similar securities with the traditional form of issuance for \$ 50—60 billion. And its joint project with Commonwealth Bank of Australia can be called a test launch [8].

In February 2019, Spanish Banco Bilbao Vizcaya Argentaria issued \$ 169 million worth of bonds on the blockchain to finance environmental projects [8].

Talking about trade, there are quite more interesting ways of using this technology, especially if we will talk about taxes as an integral part of a trade. Hence, we should explore the essence of smart contracts. The origin of smart contracts comes from 1990, but blockchain technology enabled its implementation in a more full and safe way. The main goal of a smart contract is to remove the need for an intermediary and to enable anonymous parties to conduct business over the internet. According to United Nations data, intra firm trade makes up around 30% of global trade altogether. The laws regulating transfer pricing are different for each country, requiring that cross border transactions between related parties comply with arm's length price. Simply put, this price should mirror the proposed or applied price between non-related parties in an open market [9].

A fine case of applying this benefit of Blockchain is a container-load of goods whose juridical claim is shifted while the goods are in transition (so-called transfer pricing). So, we should exercise competent jurisdiction who sets the rates and imposes VAT or GST depending on the concrete allocation of goods and terms of its arrangement on some region. Also, it's necessary to highlight while the shift of ownership held the place.

The aforementioned problem usually occurs in chain transactions, for instance, including oil and different products, where ownership in the goods may switch several times within dispatch and arrival. Smart contracts could assist to resolve the permanent time-of-supply dilemma, especially for cross-border trades [3].

For automation of this method, "smart" products or devices can be applied. This could be useful, because they correspond with one another, and to inform their status and location using the internet. That enables the aforementioned tools to validate when any specific terms in an agreement have been reached, so triggering payment and the formulation of the following block.

CONCLUSIONS

Blockchain development is now at an early stage and many issues, exemplified as regulative ones, have not to be solved yet. Technology is used in cryptocurrencies, the issue of transferring it onto a more complex system, i.e. taxes, is still a work in progress. Blockchain implementation is an ongoing process but its already showing many benefits. Digitalization of the tax system is gaining speed, for developed countries adopting various electronic tax reporting and just developing as well.

It could be more efficient to work with large businesses-taxpayers in order to "set a new way and roll-forward" of paying taxes and then involve SMEs and individuals. Cooperation with large taxpayers will also contribute to solving the issue with VAT, the largest budgets income part. Alongside it would be possible to lower a tax burden. In general, this will solve such problems as the tax systems transparency/effectiveness, the actual level of the tax burden, bring more certainty for determining tax base and minimize accounting procedures, clarify control procedures.

Paying taxes is not the main priority when business structures think about this technology. In the focus of research, potential benefits of blockchain could be considered as transactional costs reduction, a more streamlined, efficient and effective tax function. Forming an entirely new tax system around blockchain is the complicated process, the start of which is an estimation of problems that need to be resolved.

References:

1. OECD (2019), "Technologies for Better Tax Administration. A Practical Guide for Revenue Bodies". Available at: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/technologies-for-better-tax-administration_9789264-256439-en#page14 (Accessed 17 Nov. 2019).
2. PricewaterhouseCoopers (2016), Report "How blockchain technology could improve the tax system". Available at: <https://www.pwc.co.uk/issues/futuretax/how-blockchain-technology-could-improve-tax-system.html> (Accessed 15 Nov. 2019).
3. EY by Gijsbert Bulk (2018), "How blockchain could transform the world of indirect tax". Available at: https://www.ey.com/en_gl/trust/how-blockchain-could-transform-the-world-of-indirect-tax (Accessed 12 Nov. 2019).
4. EY (2018), "Worldwide electronic invoicing survey". Available at: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-Worldwide-electronic-invoicing-survey-2018/\\$File/ey-Worldwide-electronic-invoicing-survey-2018.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-Worldwide-electronic-invoicing-survey-2018/$File/ey-Worldwide-electronic-invoicing-survey-2018.pdf) (Accessed 2 Nov. 2019).
5. Darwin Recruitment (2019), "BLOCKCHAIN REAL TIME TAX (IS THIS THE FUTURE?)". Available at: <https://www.darwinrecruitment.com/blog/2017/08/blockchain-real-time-tax-is-this-the-future> (Accessed 7 Nov. 2019).
6. Invest in Blockchain (2019), "Canada Adoption: First Town Approves Paying Taxes With Bitcoin — What's Next In Line?". Available at: <https://www.investinblockchain.com/canada-adoption-first-town-approves-paying-taxes-with-bitcoin-whats-next-in-line/> (Accessed 3 Nov. 2019).
7. Bitfury Exonum (2019), "Extensible framework for blockchain projects". Available at: <https://exonum.com/setam> (Accessed 30 Oct. 2019).
8. LH-crypto, Cross Market Platform (2019), "The development of the blockchain in the banking business". Available at: <https://www.lh-crypto.com/articles/the-development-of-the-blockchain-in-the-banking-business.html> (Accessed 12 Oct. 2019).
9. Deloitte (2017), Blockchain and its potential in taxes. Available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/pl/Documents/Reports/pl_Blockchain-technology-and-its-potential-in-taxes-2017-EN.PDF (Accessed 19 Nov. 2019).

Стаття надійшла до редакції 27.11.2019 р.

С. О. Бесараб,

к. е. н., доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-7343-899X

Ю. М. Гайдамака,

студентка факультету економіки та управління,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-3337-5322

А. І. Виноградова,

студентка факультету маркетингу,

ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

ORCID ID: 0000-0003-3365-5161

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.72

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

S. Besarab,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business Economics

and Entrepreneurship, SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman"

Y. Haidamaka,

4th year student, SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

A. Vynohradova,

4th year student, SHEI "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"

MODERN APPROACHES TO ESTIMATING THE INNOVATION POTENTIAL OF ENTERPRISES

Опираючись на поставлену авторами мету статті щодо окреслення найбільш практичних методів оцінювання інноваційного потенціалу підприємств у сучасних умовах динамічних середовища, було досліджено сутність категорій "інновація", "інноваційна діяльність" та "інноваційний потенціал"; охарактеризовано сучасний розподіл інновацій за їх здатністю до "підриву" існуючого ринку; проаналізовано основні методи оцінювання інноваційного потенціалу підприємств, окреслено переваги та недоліки кожного з них; запропоновано новий підхід щодо оцінювання інноваційного потенціалу підприємства з урахуванням здатності його інновацій до "підриву" існуючого ринку. Під час дослідження заявленої тематики використовувалася порівняльна методологія у визначенні найпоширеніших підходів до оцінювання інноваційного потенціалу підприємства задля виявлення найбільш об'єктивних у контексті відповідності умовам високого динамізму сучасного середовища.

Based on the goals set by the authors, to identify the most practical methods for assessing the innovative potential of enterprises in modern dynamic economic conditions, the following approaches were used: the categories of "innovation", "innovative activity" and "innovative potential" were determined; characterized by two main modern types of innovation — supporting and disruptive; The basic methods for assessing the innovative potential of firms are analyzed, the advantages and disadvantages of each of them are identified; proposed a new approach to assessing the innovativeness of modern business.

The article used a comparative methodology to determine the most common approaches to assessing the innovative potential of an enterprise, to identify the most objective approaches in the context of meeting high dynamic conditions of the modern environment. An analysis is being made of the approach of a number of Ukrainian scientists who are more focused on assessing the innovative potential of the enterprise from a qualitative point of view. As well as interesting methods of international companies, such as "drivers and water drains" and "destruction gauge" S. Anthony, focused on assessing the ability of enterprises to strategic changes.

For the purpose of a comprehensive assessment of innovative potential, the authors propose to evaluate in terms of business tactics and development strategies. According to the authors, this approach will allow the company to fulfill two equally important development objectives: to maintain competitive position in the market and ensure ongoing development, consciously anticipating the necessary changes in the

market. The tactical approach is aimed at assessing the ability to implement supporting innovations, in particular, updating an existing product, updating it, correcting errors of the previous version, etc., since the purpose of introducing these innovations is to attract the attention of consumers to the highest quality and competitive product. The strategic approach is aimed at developing those capabilities of enterprises that will help to "undermine" the market by introducing breakthrough innovations.

Ключові слова: інновації, підтримуючі інновації, дизруптивні інновації, інноваційний потенціал, оцінювання інноваційного потенціалу підприємства, драйвери, драйнери.

Key words: innovations, supportive innovations, disruptive innovations, innovative potential, estimation of innovative potential of the enterprise, drivers, driners.

ВСТУП

Сучасний бізнес характеризується високою чутливістю до інноваційних змін, адже у разі появи будь-якої новації гравці ринку зобов'язані швидко адаптуватися та відреагувати на неї, аби не втратити своїх конкурентних позицій. Така тенденція спостерігається не тільки на світовому, а й на вітчизняному ринку, і варіюється при цьому лише швидкість сприйняття цих інноваційних перетворень. Слід зазначити, що найбільш затребуваними є ті інновації, які здатні суттєво вплинути на структуру існуючого ринку та економіку країни загалом, категорично змінити окремі "правила ринкової гри", і саме такі нововведення виступають стимулюючим фактором науково-технічного прогресу.

Безумовно, лідери ринку докладають максимальних зусиль для генерації новаторських ідей, які можуть вплинути на майбутню діяльність підприємств, аби не втратити конкурентних переваг та залишити своїх опонентів далеко позаду. Проте часом такі зміни бувають зовсім несподіваними та непередбаченими, а тому зумовлюють завчасне упередження негативних наслідків конкурентних війн, змушуючи компанії створювати власні науково-дослідні центри, які керуються потребою постійного впровадження прогресивних і надзвичайно ризикових інновацій. А підґрунтям для визначення перспективних напрямів інноваційних змін є оцінювання наявного інноваційного потенціалу підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання впровадження інновацій на сучасних підприємствах, а також методи оцінки інноваційного потенціалу за останні роки підіймалося у працях іноземних та українських науковців, зокрема таких: Крістенсен К., Ентоні С., Томпсона Т., Кепп Н., а також Бесараб С.О., Швиданенко Г.О., Руденко С.В., Григорук П.М., та в ін. Проте універсальна методологія оцінювання інноваційного потенціалу все ще є доволі дискусійною, зокрема у контексті здатностей підприємства до суттєвого впливу на ринок через впровадження дизруптивних інновацій, що й спонукало авторів до цього дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На сьогодні залишається доволі дискусійною система оцінювання потенціалу підприємств, зокрема через наявні розбіжності у визначенні оптимальних критеріїв ефективності його використання. Вагомим гальмуючим фактором такого оцінювання є недостатня вивченість питання щодо адаптивності існуючих механізмів визначення інноваційності підприємств задля забезпечення ними своєчасного впровадження перспективних

(підтримуючих чи дизруптивних) інновацій. Тому основним завданням цього дослідження є аналіз існуючих підходів до оцінювання інноваційного потенціалу підприємства задля визначення найбільш об'єктивних з них, та пошук такого адаптивного способу, який би базувався на широких горизонтах стратегічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Динамічні зміни зовнішнього середовища підприємств зумовлюють суттєве посилення конкурентної боротьби та спричиняють потребу їх швидких технологічних перетворень. В основі технологічних змін сучасних підприємств маю бути такі прогресивні інновації, які здатні забезпечити задоволення найвибагливіших споживчих цінностей не тільки існуючого, а і майбутнього ринку.

Інновацію можна трактувати як нововведення, котре характеризується модернізованим або зовсім новим підходом щодо вирішення певних проблем, зокрема у сфері безпосереднього створення товару (послуги), виведення новоствореної продукції на ринок або використання нової (невідомої) бізнес-моделі реалізації продукції. На думку сучасних науковців, саме інновації виступають показником здатності певного підприємства щодо його майбутнього зростання, а також вагомим чинником зміни напрямку розширення ринку збуту його продукції, навіть до рівня можливого "підриву" та створення нової ніші на цьому ринку.

Останнє десятиріччя світових досліджень інновацій вирізняється деталізованим вивченням двох основних типів інновацій — підтримуючих (supporting innovation), що забезпечують зростання якості продукції (послуг) та дизруптивних (disruptive innovation), що здатні створити "підрив" усталеного ринку. Автор книги "Дилема інноватора: Як через нові технології гинуть сильні компанії" К. Крістенсен (Clayton M. Christensen) ще у 1997 р. звернув увагу на різну природу походження цих інновацій, отже й вплив на майбутню діяльність підприємств, особливо з точки зору потенційних можливостей їх інноваційних перетворень [7, с. 115—252]. Продовжили тему вивчення та розкриття інноваційних підходів автори С. Ентоні, М. Джонсон, Дж. Сінфілд і Е. Олتمان у книзі "Підривні інновації: Як вийти на нових споживачів за рахунок спрощення та здешевлення продукту" [9, с. 230—301]. Нині підривні інновації виступають не лише як ті, що створюють свою власну нішу і "царюють" у ній, а й як ті, що повністю змінюють звичний стан речей, не підлаштовуються під реалії та вимоги економіки й світові тенденції, а навпаки вимагають пристосовуватися під них.

Варто зауважити, що наведені два основні типи інновацій не є протиріччям один для одного, навпаки, вони взаємозалежні та взаємодоповнюючі, адже при виведенні на ринок абсолютно нового товару чи послуги саме підтримуючі інновації сприяють розвиткові та просуванню інноваційно-нового товару в подальшому [3]. Саме з позицій цих двох підходів до визначення напрямку розвитку підприємств необхідно оцінювати їх інноваційний потенціал, а можливо й всієї галузі загалом.

Отже, на нашу думку, потенціал підприємства — це максимальна здатність компанії до використання її наявних потужностей з метою отримання прибутку та посилення конкурентоспроможних позицій на певному ринку, який може коливатися залежно від змін якості основних фондів. А тому, виходячи із цього визначення, можемо говорити, що саме інноваційний потенціал підприємства окреслює сукупність інноваційно-інвестиційних ресурсів, котрі спрямовані на постійне оновлення та покращення результатів науково-дослідних робіт компанії шляхом дотримування більш ризикових принципів у своїх діяльності, а також підтримання високого фінансового навантаження задля приросту сегменту споживачів та утримання конкурентних позицій на ринку.

Необхідність дослідження інноваційного потенціалу підприємства зумовлено динамізмом сучасного середовища, оскільки існує певна закономірність, що свідчить про знецінення та банкрутство тих компаній, які нехтують впровадженням перспективних інновацій, чим стримують свій майбутній розвиток. А враховуючи фактори постійного зростання внутрішньої та зовнішньої конкуренції на ринку, то взагалі питання управління інноваційним потенціалом набуває пріоритетного значення для менеджменту будь-якої компанії. Водночас зовнішні фактори, які прямо чи опосередковано впливають, або в подальшому можуть вплинути на діяльність бізнесу, є основою для визначення стратегічних напрямів його розвитку, а основним об'єктом дослідження є внутрішнє резервне наповнення підприємства, котре й можна оцінити як його потенціал. Саме орієнтуючись на максимально потужні сторони компанії можна посилити її конкурентоздатність, а розуміючи слабкі місця її діяльності, керівництво має забезпечити розвиток з позицій максимально можливого вирівнювання "просідаючих" характеристик [11].

Стратегічні плани, які будуть відштовхуватися від наявних можливостей та здатностей підприємства, слід розробляти на основі величини його інноваційного потенціалу, причому оцінка цього потенціалу має бути систематичною задля вчасного виявлення та регулювання змін на ринку. Слід зазначити, що існують певні розбіжності в розумінні оцінки інноваційного потенціалу науковцями-теоретиками та бізнесменами-практиками, тому що з наукової точки зору, інноваційний потенціал показує сукупність наявних ресурсів, здатних створити новизну, яку можна вигідно комерціалізувати, а підприємці-практики розуміють інноваційний потенціал, як показник спроможностей компанії до компромісу, який у результаті може спровокувати підрив ринку. Цей компроміс проявляється в досягненні трьох основних характеристик: простоти, зручності та доступності продукції (послуги). Отже, вигідна комерціалізація продукту, як результату наукових розробок, не є ціллю для

багатьох інноваторів, метою "підриву" є в загальні зміни парадигми бізнесу на певному ринку, а не лише якоїсь конкретної компанії, як це буває найчастіше [11].

На нашу думку, оцінювання інноваційного потенціалу підприємства слід розділити на два напрями залежно від бажаних наслідків щодо його розвитку:

— тактичний, якому притаманне впровадження постійних підтримуючих інновацій, зокрема, оновлення вже існуючого товару, його модернізація, виправлення помилок минулої версії тощо, адже ціллю впровадження цих інновацій є привернення уваги споживачів до найбільш якісного та конкурентоспроможного продукту;

— стратегічний, котрий характеризується орієнтацією на довгострокову перспективу, а тому спрямований на розвиток тих здатностей підприємств, які допоможуть "підрвати" ринок через впровадження деструктивних інновацій.

Саме такий підхід, на наше переконання, дозволить розділити зусилля інноваційного підрозділу підприємства на досягнення двох однаково важливих цілей інноваційного розвитку: утримання конкурентних позицій на ринку та забезпечення прогресивного розвитку шляхом свідомого передбачення необхідних змін ринку.

З огляду на потребу прогнозування темпів інноваційного розвитку підприємства в швидко змінюваному середовищі, його потенціал має бути величиною вимірною, яку можна не тільки оцінити та проаналізувати, а й розробити план відповідних дій щодо нівелювання слабких місць у процесі його розроблення. Зазвичай науковці визначають інноваційний потенціал як сукупність ресурсів, які включають у себе інформаційну, техніко-технологічну, інтелектуальну, соціально-культурну, інвестиційну, інноваційну, просторову, інфраструктурну, правову та підприємницьку складову. Саме за цими ознаками слід оцінювати можливості певної компанії, адже величина їх наповнення забезпечує її конкурентоспроможність у зовнішньому середовищі [9, с. 54—67].

Існує низка способів оцінювання інноваційного потенціалу підприємства, і кожен з них має свої переваги та недоліки. Так, Абрамов В.І. вважає, що інноваційний потенціал насамперед складається із кадрового потенціалу підприємства та пропонує оцінювати його через призму інноватора — його здатностей досягнення поставлених цілей своєї діяльності. Задля цього автором використовується індексний аналіз інноваційності підприємства, який передбачає такий алгоритм дослідження. По-перше, будується економіко-математична модель потенціалу інноватора з урахуванням рівня його вмінь, знань, навичок та прогресивності ідей щодо майбутньої діяльності. По-друге, формується кваліметрична база вимірів отриманих індексів, яка розділяється на два основні вимірні блоки: оцінку простих та складних властивостей об'єкту, водночас враховуючи загальні якісні показники, дане співвідношення показує відставання одних характеристик від інших. По-третє, будується модель прогресивності ідей інноватора з їх подальшою трансформацією в комплексну економіко-математичну модель оцінки інноваційного потенціалу підприємства [2].

Переваги цього підходу оцінювання інноваційного потенціалу є простота та відсутність великих обчислень;

наявна база порівняння результатів з їх нормативними значеннями; наявна можливість об'єктивної формалізації експертних оцінок. Водночас недоліками представленого методу є неврахування інших, доволі важливих, складових інноваційного потенціалу, через що виникає загроза отримання необ'єктивних оцінок експертів.

Натомість Трифилова А.А. пропонує розуміння інноваційного потенціалу, як максимально можливу здатність генерувати високу інноваційну активність, яка проявляється в ефективному забезпеченні нових і майбутніх технологій, та робиться акцент на фінансовому потенціалі підприємства. Основою оцінювання інноваційного потенціалу за Трифиловою А.А. є метод оцінки фінансової стійкості підприємства. Згідно з цим методом спочатку розраховуються показники наявності власних оборотних коштів, довгострокових та короткострокових залучених джерел для формування запасів і витрат підприємства. Далі визначається надлишок чи нестача коштів, як для розвитку вже існуючих проєктів, так і для майбутнього розвитку компанії [10, с. 40—43].

Перевагами такого методу виступають простота та легкість розрахунку показників оцінювання, доступність даних, що задіяні в розрахунку, а також можливість формулювання прогнозів та вибору напрямку інноваційного розвитку на основі отриманих розрахунків щодо фінансової стійкості підприємства. Недоліками цього підходу є не завжди достовірна фінансова звітність підприємства, звідси й необ'єктивність оцінювання, а також відсутність комплексної оцінки з врахуванням інших складових впливу на величину інноваційного потенціалу суб'єкта підприємництва.

Науковці Горбунов В.Л. та Матвєєв П.Г. визначають інноваційний потенціал як науково-технічний доробок у формі відкриттів і винаходів з врахуванням рівня новизни та наукоємності розробок, який дозволяє вирішувати нові задачі з наголосом на науково-технічному потенціалі підприємства. Для цього способу оцінювання використовується метод експертних оцінок. Відповідно до запропонованого підходу приводиться характеристика реального стану підприємства за основним критеріями інноваційності, зокрема оцінюється маркетинг інноваційної продукції, стан контролю якості, інтелектуальна власність, технологічне оснащення для проведення НДДКР і випуск інноваційної продукції. Далі задля визначення слабких сторін компанії та їх посилення у перспективі здійснюється формування рейтингових та інтегральних оцінок по кожному із показників [4].

Безумовно, такий метод вирізняється рядом переваг, серед яких є отримання можливості використання досвіду експертів в частині оцінювання інноваційного потенціалу суб'єкта підприємництва та проведення обліку впливу різноманітних якісних характеристик для їх регулювання та контролю. Проте цей метод містить і багато недоліків, зокрема: трудомісткість формування такої групи експертів, які могли б об'єктивно оцінити усі переваги та недоліки кожного із показників інноваційного потенціалу; складнощі проведення самої експертної оцінки; висока ймовірність отримання необ'єктивних оцінок.

Також Карапейчик І.Н. пропонує розуміти інноваційний потенціал як здатність провокувати певні зміни в механізмах функціонування підприємства, які можна ви-

міряти в одиницях сукупного результату діяльності, водночас опираючись на метод граничних оцінок. Для цього використовується оптимізаційний підхід, який передбачає опис виробничих можливостей підприємства за допомогою виробничої функції Оппенлендера. Використання цього способу забезпечує дослідження НТП з урахуванням часового фактору та у порівнянні із класичною моделлю економічного зростання, що базується на індексному методі визначення показника загальних інвестицій. Після проведення цих дій застосовується інтегральна оцінка інноваційного потенціалу, тобто максимально можлива зміна мультиплікатора автономного технічного прогресу, яка здатна забезпечити підприємство діяльністю в певних "стандартизованих" умовах і яка являється оптимальним рішенням відповідної задачі [6].

До переваг запропонованої методології можна віднести можливість виявлення оптимальних мір та оцінювання реальних результатів інноваційної діяльності. Щодо основного недоліку оцінювання інноваційного потенціалу за Карапейчиком, то такий підхід характеризується складністю обчислення необхідні для аналізу даних, які ще й не завжди є доступними.

Наступний метод оцінювання інноваційного потенціалу пропонує Доукина А.А., вона розуміє інноваційний потенціал як взаємодію вмінь та ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей і які під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів проявляються через всі аспекти діяльності підприємства. Орієнтуючись на запропоноване визначення, найбільш доцільним способом оцінювання є затратний метод, який передбачає виявлення тих складових інноваційного потенціалу, що направлені на дослідження та розробку наукоємних продуктів. Далі за методом виокремлюються внутрішні затрати, до яких належать витрати на НДДКР із власних коштів організації, їх розносяться по категоріям на фінансові, для навчання персоналу, для обслуговування персоналу та забезпечення бізнес-процесів [5].

Перевагами даного підходу виступають такі аспекти: по-перше, те, що цей метод дозволяє оцінювати ступінь впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на величину інноваційного потенціалу підприємства, по-друге, те, що існує можливість проведення аналізу як за одиничними факторами впливу, так за сукупністю факторів. Водночас основним недоліком методу є те, що затрати не завжди пропорційні результату інноваційної діяльності.

Натомість Шляхто І.В. розглядає інноваційний потенціал не тільки як можливість для створення та впровадження нових інновацій, а й як готовність сприйняти ці нововведення з метою майбутнього ефективного використання на рівні, що відповідає світовим стандартам. Для такого оцінювання інноваційного потенціалу доречним є метод структурної оцінки, який передбачає такий алгоритм дій. Спочатку інноваційний потенціал розділяється на сектори, серед яких виділяють кадровий, інформаційний, виробничо-технічний, науково-технологічний, організаційний, управлінський та інноваційно-культурний сегменти. Далі використовується комплекс відносних показників, які дозволяють оцінити ступінь оновлення, модернізацію обладнання, долю персоналу, задіяного у процесі інноваційної діяльності компанії,

чисельність науково-технічних спеціалістів, результативність освоєння новітньої техніки, середній термін освоєння новизни та ін. Потім за допомогою затратного, експертного та інших методів здійснюють оцінювання стану структурних одиниць, а результатом комплексної оцінки є звітності про стан кожного із сегментів інноваційного потенціалу підприємства [12].

До переваг такого підходу можна віднести врахування факторів, що забезпечують найбільш повне оцінювання усіх складових інноваційного потенціалу підприємства та відображає реальний стан використання інновацій. До того ж, за допомогою відносних показників, які для певної категорії підприємств є переважно нормативними, можна використати систему порівняння результатів розрахунків. Водночас недоліком цього методу є наявність системи експертних оцінок, що знижує об'єктивність результатів оцінювання.

Одним із сучасних методів оцінки інноваційного потенціалу у міжнародних компаніях є класифікація інноваційних товарів (чи послуг) за двома ознаками:

— "драйвери" (з англ. — drivers) — товари/послуги, що приносять дохід вищий за очікуваний.

— "драйнери" (з англ. — drainers) — товари/послуги, які приносять дохід нижчий за очікуваний через неправильно визначену цільову аудиторію, слабку комунікацію зі споживачем тощо.

Визначення інноваційного потенціалу за методом драйверів/драйнерів підприємство використовуватиме таку формулу:

$$I = (d_1 + d_2 + \dots + d_n) - (D_1 + D_2 + \dots + D_n) \quad (1),$$

де d_n — відсоток, на який очікуваний прибуток перевищено; D_n — відсоток, який показує якої суми не вистачає для виконання плану [1].

Інноваційний потенціал вважається високим, якщо показник I дорівнює або перевищує 25%, отже, перевагою цього підходу є простота та швидкість визначення, а недоліком виступає відсутність можливості прогнозування, адже аналізуються уже реалізовані товари та послуги.

Проте найбільш сучасним підходом щодо оцінювання інноваційного потенціалу підприємства, на нашу думку, є використання "підривометру", який запропонували автори книги "Підривні інновації: Як вийти на нових споживачів за рахунок спрощення та здешевлення продукту". За допомогою цього способу оцінюються основні критерії, які, на думку авторів, характеризують компанію з точки зору можливостей впровадження дисруптивних інновацій. За цим способом відбувається експертне оцінювання критеріїв "підриву", до яких автори відносять: "наша ціль на перший рік — це масовий, крупний чи нішевий ринок", "клієнт вважає, що його цільову задачу буде вирішено краще, дешевше чи просте", "клієнт вважає, що пропозиція є ідеальною, гарною чи достатньо гарною", "ціна товару (послуги) є високою, середньою чи низькою", "бізнес-модель є звичайною, оновленою чи повністю новою", "вихід на ринок є на 100% чи 50% за новими каналами, або на 100% за старими каналами", "конкуренти вважають, що завтра потрібно буде зробити щось подібне, за цим потрібно слідкувати чи на це не потрібно звертати увагу", "прибуток в перший рік буде величезний, середній чи незначний", "на наступний рік потреба в інвестиціях буде більш,

ніж звичайно, як завжди чи менш, ніж звичайно. Шкалою оцінювання можливих відповідей є межа від нуля до десяти балів, в якій нуль характеризує слабкість до підриву, а десять — найбільшу здатність до впровадження дисруптивних інновацій [9, с. 115—116].

Перевагами цього підходу можна вважати доволі простий та зрозумілий підхід щодо оцінювання перспектив розвитку й проведення аналізу саме за чинником "дисруптивних інновацій", який передбачає вимірювання здатності підприємства до "підриву", а недоліком є низька об'єктивність оцінки, адже балова система за критерієм "від нуля до десяти балів" не може достовірно описати інноваційну здатність підприємства.

Для аналізу інноваційного потенціалу підприємства також може бути використано систему оцінювання за KPI за Пановим М.М., яка має включати наступні показники:

1. Інноваційна норма, яка розраховується як співвідношення частки доходу від інновацій до загального обороту коштів компанії за один виробничий цикл. Цей показник характеризує інноваційну діяльність підприємства щодо його продажів та показує на скільки успішними є нові розробки на ринку, адже вимірюється з урахуванням продажів, які підприємство досягло завдяки інноваціям. Проте виміряти, скільки нових розробок підприємство успішно розміщує на ринку майже неможливо.

2. Інноваційна норма, яка розраховується як співвідношення кількості інновацій до кількості продукції. Цей чинник визначає, наскільки важливим для бізнесу є інновації, проте не визначає, наскільки нові розробки є успішними на ринку [8].

Перевага аналізу інноваційного потенціалу підприємства за системою KPI полягає у використанні вже існуючих еталонних значень і розуміння необхідної межі щодо прагнення, однак практичне застосування цих ключових показників є доволі проблематичним, оскільки змінні показники вимагають точного та коректного визначення задля переконання підприємств в отриманих результатах своєї діяльності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підсумовуючи викладене, слід констатувати, що:

1. Методологія оцінювання інноваційного потенціалу сучасних підприємств є доволі різноманітною та орієнтованою на галузеві умови ринку, в якому діє підприємство.

2. Майже кожен із методів містить експертну оцінку як спосіб незалежного оцінювання стану підприємства та як можливість прогнозування подальшого розвитку компанії на основі визначення її потенційно сильних сторін, тому основною умовою якісного оцінювання інноваційного потенціалу підприємства є правдивість використаної інформації, яка має відображати реальний стан його діяльності.

3. Аналіз найбільш поширених підходів щодо оцінювання інноваційного потенціалу підприємства свідчить про проблематичність обрання найкращого варіанту оцінювання через необхідність врахування значної низки факторів (направленості діяльності компанії, рівня конкуренції на ринку, цілей оцінки потенціалу, доступності

інформації, яка безпосередньо задіяна у процесі оцінювання, прогнозованого стану економіки тощо), а також через потреби у визначенні рівня досяжності поставленої мети, зокрема шляхом виявлення слабких та сильних сторін компанії та їх ефективного використання.

4. Зважаючи на потребу врахування інноваційних здатностей підприємств щодо впровадження дизруптивних чи підтримуючих інновацій, доречним є використати такого підходу до оцінювання їх інноваційного потенціалу, який би забезпечив врахуванням маркетингової складової їх майбутнього перспективного розвитку та їх здатностей до "підриву" існуючого ринку.

5. Рішення щодо використання будь-якого із способів оцінювання інноваційного потенціалу знаходиться у сфері стратегічних намірів кожного окремого підприємства, проте, на наше переконання, має базуватися, передусім на врахуванні існуючих та майбутніх потреб споживачів.

Література:

1. Mailhes J. Understanding business value drivers and drivers / Jennifer Mailhes. // Houston Business Journal. — 2019. — С. 32—33.
2. Абрамов В. И. Методология оценки инновационного потенциала предприятия [Електронний ресурс] / В.И. Абрамов // Известия ВУЗов. Поволжский регион. Общественные науки. — 2012. — Режим доступу до ресурсу: <http://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-otsenkiinnovatsionnogo-potentsiala-predpriyatiya>.
3. Бесараб С.О. Дизруптивні інновації як драйвери четвертої промислової революції [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/riga%2011.pdf>
4. Горбунов В.Л. Методика оценки инновационного потенциала предприятий [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://do.gendocs.ru/docs/index-195690.html>
5. Докукина А.А. Инновационный потенциал субъектов хозяйствования: сущность и оценка [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/4251/1/18>
6. Карапейчик И.Н. Оптимизационный подход к интегральной оценке инновационного потенциала предприятия: опыт апробации [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.be5.biz/ekonomika1/r2010/01339.html>
7. Кристенсен К. М. Дилема инноватора. Как из-за новых технологий погибают сильные компании [Текст] / Клейтон М. Кристенсен; пер. з англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 239 с.
8. Панов М.М. Оценка деятельности и система управления компанией на основе KPI / М.М. Панов // Москва: Инфра-М. — 2014. — 255 с.
9. Энтони С. Подрывные инновации: Как выйти на новых потребителей за счет упрощения и удешевления продукта / С. Энтони, М. Джонсон, Дж. Синфилд, Э. Олтман; пер. с англ. — М.: Альпина Пабlishер, 2018. — 340 с.
10. Трифилова А. Оценка инвестиционного потенциала предприятия с учетом его финансовой устойчивости / А. Трифилова // Инвестиции в России. — 2004. — № 7. — С. 40—43.
11. Швиданенко Г.О. Дизруптивні інновації: сутність і наслідки впровадження / Г.О. Швиданенко, С.О. Бесараб // Проблеми економіки. — 2018. — № 4. — С. 162—168.
12. Шляхто И.В. Оценка инновационного потенциала промышленного предприятия [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.pandia.ru/803983.html>

References:

1. Mailhes, J. (2019), Understanding business value drivers and drivers, Houston Business Journal, Houston, Texas.
2. Abramov, V. (2012), "Methodology for assessing the innovative potential of an enterprise", available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-otsenkiinnovatsionnogo-potentsiala-predpriyatiya> (Accessed 15 September 2019).
3. Besarab, S. Klymenko, S. and Liushenko, O. (2019), "Disruptive innovations as drivers of the fourth industrial revolution", available at: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/riga%2011.pdf>, (Accessed 20 October 2019).
4. Gorbunov, V. (2016), "Methods for assessing the innovation potential of enterprises", available at: <http://do.gendocs.ru/docs/index-195690.html> (Accessed 18 October 2019).
5. Dokukina, A. (2016), "Innovative potential of economic entities: essence and evaluation", available at: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/4251/1/18> (Accessed 23 September 2019).
6. Karapeychik, I. (2013), "Optimization approach to the integral evaluation of the enterprise innovation potential: experience of testing", available at: <http://www.be5.biz/ekonomika1/r2010/01339.html> (Accessed 23 September 2019).
7. Kristensen, K. (2004), Dilema innovatora. Kak iz-za novykh tehnologij pogibajut sil'nye kompanii [The Innovator's Dilemma. How strong companies are dying because of new technologies], Alpina Business Bucs, Moscow, Russia.
8. Panov, M. (2013), Ocenka dejatel'nosti i sistema upravlenija kompaniej na osnove KPI [Performance appraisal and company management system based on KPI], Infra-M, Moscow, Russia.
9. Jentoni, S. Dzhonson, M. Sinfild, D. Oltman, J. (2018), Podryvnye innovacii: Kak vyjti na novykh potrebitel'ev za schet uproshhenija i udeshevljenija produkta [Disruptive innovation: How to reach new consumers by simplifying and reducing the cost of the product], Alpina Business Bucs, Moscow, Russia.
10. Trifilova, A. (2004), "Assessment of the investment potential of the enterprise, taking into account its financial stability", Investicii v Rossii, vol. 7, pp. 40—43.
11. Shvydanenko, H. and Besarab, S. (2018), "Disruptive innovation: the essence and consequences of implementation", Problemy ekonomiky, vol. 4, pp. 162—168.
12. Shljaheto, I. (2015), "Assessment of innovation potential of industrial enterprise", available at: <http://www.pandia.ru/803983.html> (Accessed 30 September 2019).

Стаття надійшла до редакції 03.12.2019 р.

Н. В. Гусаревич,

к. е. н., доцент кафедри фінансів,

Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-8266-8498

О. О. Конак,

студент, Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-3143-3605

С. В. Ткаченко,

студент, Київський національний торговельно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-4080-1975

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.78

БОРГОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

N. Gusarevich,

PhD in Economics, Associate Professor of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics

O. Konak,

student, Kyiv National University of Trade and Economics

S. Tkachenko,

student, Kyiv National University of Trade and Economics

DEBT SECURITY OF UKRAINE

На сучасному етапі в період посилення глобалізаційних процесів спостерігається посилення залежності країн з трансформаційною економікою в економічному, політичному та соціальному аспектах. Сучасна економічна ситуація характеризується значним зростанням залежності країн-боржників. Україна входить до числа країн, які мають високу залежність від іноземних держав, зокрема в боргових відносинах. У статті проведено аналіз сучасного стану боргової безпеки, її основні загрози та визначено кредитний рейтинг країни. Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти боргової безпеки країни. Під час виконання роботи застосовано сукупність наукових методів, зокрема, наукової абстракції, порівняльний, статистичний, аналізу і синтезу, систематизації та узагальнення. Проаналізовано динаміку основних індикаторів визначення рівня боргової безпеки. Досліджено позиції України в кредитних рейтингах іноземних агентств. Визначено шляхи підвищення рівня боргової безпеки України з метою оптимального співвідношення державного боргу для попередження потенційних загроз фінансовій системі держави.

At the present stage, in the period of increasing globalization processes, there is an increasing dependence of countries in the transformation economy in economic, political and social aspects. The current economic situation is characterized by a significant increase in the debtors' dependency. The ability of a country to fulfill its obligations in a timely manner affects the credibility of creditor countries and, as a consequence, creates new opportunities for the country's international integration. Ukraine is one of the countries that are highly dependent on foreign countries, in particular in debt relations. Increasing debt load in the country causes a deterioration of the debt security, which consequently leads to a decrease in state independence. Changes in the level of debt dependence directly affect the level of budgetary, inflationary, monetary and investment security. Achieving an optimal level of debt security is a prerequisite for reducing the negative impact on macroeconomic stability and economic growth of the country. The article analyzes the current state of debt security, its major threats and defines the country's credit rating. The subject of the study is theoretical and practical aspects of the country's debt security. A set of scientific methods were applied, in particular, scientific abstraction, comparative, statistical methods, analysis and synthesis, systematization and generalization during the research. Disclosed the essence of the concept of debt security and identified the main factors that negatively affect it. The level of debt

security in Ukraine is investigated based on the methodology of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. The main indicators that characterize the level of debt security are identified and compared with the marginal limits. The dynamics of the main indicators of determining the level of debt security are analyzed. In the course of the research the essence of the concept of credit rating is determined. The position of Ukraine in the credit ratings of foreign agencies is researched. The ways of increasing the level of Ukraine's debt security are determined in order to ensure the optimum ratio of public debt to prevent potential threats to the state financial system.

Ключові слова: боргова безпека країни, індикатори оцінки боргової безпеки, державний борг, кредитний рейтинг, міжнародні рейтингові агентства

Key words: debt security of the country, debt security assessment indicators, public debt, credit rating, international rating agencies

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останніх років відбувалося посилення зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці країни. Передусім це стосується складної політичної ситуації в країні, глобалізаційних процесів на міжнародних ринках, зниження обсягу експорту товарів та послуг, зменшення прогнозованих темпів зростання реального ВВП. У борговій сфері це проявляється в перевищенні передбачених чинним законодавством граничних меж боргових показників. Стрімке нарощення боргів призводить до фінансової залежності від кредиторів та посилення впливу загроз борговій безпеці як важливій складовій фінансової безпеки країни. Тому дослідження основних показників-індикаторів боргової безпеки, їх аналіз та динаміка є дуже актуальною темою на даному етапі економічного розвитку країни.

АКТУАЛЬНІСТЬ

Сучасний стан фінансової політики країни демонструє, що зростання боргового навантаження сповільнює розвиток країни, а надмірне залучення коштів і нерациональне їх використання закріплюють за державою статус ненадійного позичальника. Також це зменшує можливості для країни щодо нових позик на більш вигідних умовах та створює тиск на економічну безпеку загалом. Тому важливого значення набуває необхідність визначення сутності боргової безпеки, її основних індикаторів та рівня боргової безпеки України, а також напрямів покращення управління державним боргом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням дослідження боргової безпеки та проблеми обґрунтування теоретично-методичних засад державного боргу та механізму його управління присвячені праці таких відомих закордонних науковців: Р. Барро, Дж. Кейнс, А. Лернер. Серед вітчизняних вчених у цій сфері варто виділити наукові праці М. Єрмошенко, О. Василика, Т. Вахненка, В. Гейця, О. Барановського, Т. Богдана, Н. Кравчука, М. Кубай, О. Новосолова, І. Я. Чугунова, С. Шапошнікова та інші науковці.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Праці зазначених вчених не дають однозначної конкретизації визначення поняття "боргова безпека" та опису основних загроз борговій безпеці держави на

сучасному етапі розвитку економіки. Незважаючи на достатньо глибоке теоретичне вивчення питання боргової безпеки держави, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні з урахуванням специфіки економічної ситуації в Україні. Крім того, питання боргової стійкості та безпеки потребують особливої уваги в рамках стратегічного курсу України на євроінтеграційний розвиток.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності боргової безпеки країни, аналіз боргової безпеки з використанням основних індикаторів для розробки рекомендацій щодо підвищення її рівня, дослідження загроз борговій безпеці держави в контексті мінімізації їх негативного впливу та підвищення ефективності системи управління державним боргом країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах фінансової глобалізації боргові відносини та безпосередня наявність боргу в країні має як позитивні так і негативні наслідки. З одного боку, державний борг є додатковим джерелом фінансування економічного розвитку, покриття дефіциту бюджету, розширення фондового ринку та вирішення певних конкретних фінансово-економічних питань. З іншого — негативним є істотний вплив боргу на національну економічну безпеку та здатність країни в майбутньому скорочення боргового тягаря, зберегти фінансовий і загальноекономічний суверенітет тощо.

Існує чимало підходів до визначення сутності боргової безпеки держави, що є складним і суперечним питанням. Так, відповідно до законодавства України, боргова безпека — відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі [12].

Н. Кравчук вважає, що боргова безпека держави трактується як елемент національних інтересів, який доцільно розглядати з позицій комплексного підходу як підсистему у складній, багаторівневій системі фінансово-економічної безпеки держави. Під борговою безпекою держави пропонує розглядати певний критичний рівень державної заборгованості, який дає змогу збе-

Таблиця 1. Система індикаторів боргової безпеки України

Найменування індикатора, одиниця виміру	Характеристичні значення індикатора									
	X ^R _{крит}	X ^L _{небезп}	X ^L _{нездв}	X ^L _{здв}	X ^L _{опт}	X ^L _{опт}	X ^R _{здв}	X ^R _{нездв}	X ^R _{небезп}	X ^R _{крит}
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, відсотків						20	30	40	50	60
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, відсотків						40	45	55	60	70
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, відсотків						4	5	7	9	11
Індекс EMBI+Україна						200	300	500	700	1000
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, відсотків	20	36	41	45	50					

Джерело: складено авторами на основі даних Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [10].

регти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити певний рівень відносної незалежності держави, зберігаючи економічну можливість країни здійснювати виплати на погашення основної суми та відсотків [2, с. 74—75].

Т. Богдан розглядає боргову безпеку як досягнення такого рівня державного та зовнішнього сукупного боргу, співвідношення між структурними складовими боргу, вартостями обслуговування боргу і цільової спрямованості запозичених коштів, які забезпечують вирішення нагальних соціально-економічних потреб держави і не створюють загроз для стабільності вітчизняної фінансової системи й поступального розвитку економіки країни [1, с. 9].

Розкриття сутності боргової безпеки передбачає виділення окремих складових цієї економічної категорії. Враховуючи всі думки вчених, можемо зазначити, що боргова безпека в широкому розумінні визначається не лише критичним рівнем державної заборгованості, а й загальним рівнем державного зовнішнього та внутрішнього боргу та рівнем корпоративного зовнішнього боргу з урахуванням вартості їх обслуговування й ефективності використання зовнішніх та внутрішніх запозичень, із можливістю збереження платоспроможності та підтримки належного кредитного рейтингу країни.

Для виявлення існуючих та потенційних загроз у борговій сфері держави необхідним етапом є проведення аналізу боргової безпеки шляхом розрахунків індикаторів, які представлені в Методичних рекомендаціях щодо оцінки рівня економічної безпеки України. Це дасть змогу оцінити ступінь відхилення основних індикаторів від оптимального значення та порівняти їх в динаміці.

Згідно з Методичними рекомендаціями щодо оцінки рівня економічної безпеки України, стан боргової безпеки оціню-

ється 5 індикаторами двох типів: де стимулятори (коли між показником-дестимулятором та інтегральною оцінкою наявний зворотний зв'язок) та стимулятори (наявний прямий зв'язок між показником-стимулятором та інтегральною оцінкою) [10].

Результати розрахунків основних індикаторів боргової безпеки України за 2014—2018 роки наведено в таблиці 2.

Одними із найбільш поширених індикаторів боргової безпеки країни є відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП та відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП. Ці показники відображають питому вагу боргових зобов'язань у ВВП.

Проведені розрахунки дають можливість зробити висновок, що протягом 2014—2018 років показник

Таблиця 2. Основні індикатори боргової безпеки України з 2014 по 2018 роки

	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Внутрішній борг, млрд. грн	461	508	670,6	753,4	761,1
Зовнішній борг	486	825,9	980,2	1 080,30	1 099,20
Державний борг	947	1 333,90	1 650,80	1 833,70	1 860,30
Гарантований державний борг	153,8	237,9	278,9	308	308,1
ВВП, млрд. грн	1 586,90	1 988,50	2 385,40	2 983,90	3 558,70
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %	69,4	79	80,9	71,8	60,9
Валовий зовнішній борг, млрд. дол. США	126,3	118,7	113,5	116,6	114,7
ВВП, млрд. дол. США	131,8	90,6	93,3	112,2	130,8
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП, %	95,8	131	121,7	103,9	87,7
Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку, %	13,4	13,1	9,2	10,5	17,8
Індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Україна, б. п	2 226,00	2 374,60	762,5	573,8	571
Офіційні міжнародні резерви, млрд. дол. США	7,5	13,3	15,5	18,8	20,8
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу, %	6	11,2	13,7	16,1	18,2

Джерело: складено авторами на основі даних Міністерства Фінансів України, Національного Банку України, Державної служби статистики України [4—6; 9; 12].

Таблиця 3. Кредитний рейтинг України за 2014—2018 роки

Рейтингове агентство	Рейтинг боргових зобов'язань в національній валюті		Рейтинг країни за національною шкалою	Прогноз	Дата присвоєння / підтвердження рейтингу
	Довгострокові зобов'язання	Короткострокові зобов'язання			
“Standard and Poor’s” (S&P)	B -	B	uaBBB-	Стабільний	11 грудня 2015 р.
	B-	B	uaBBB-	Стабільний	9 грудня 2016 р.
	B-	B	uaBBB-	Стабільний	10 листопада 2017 р.
	B-	B	uaBBB	Стабільний	19 жовтня 2018 р.
	B ↑	B	uaA ↑	Стабільний	27 вересня 2019 р.
Fitch		CCC		Стабільний	18 листопада 2015 р.
		B- ↑	B	Стабільний ↑	11 листопада 2016.
		B-	B	Стабільний	27 жовтня 2017 р.
		B-	B	Стабільний	26 жовтня 2018 р.
		B ↑	B	Позитивний ↑	6 вересня 2019 р.
Moody’s	Caa3 ↓			Негативний	04 квітня 2014 р.
	Ca ↓			Негативний	24 березня 2015 р.
	Caa2 ↑			Позитивний ↑	25 серпня 2017 р.
	Ca1 ↑			Стабільний ↓	21 грудня 2018 р.

Джерело: складено авторами на основі даних Міністерства фінансів України [8].

відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП знаходиться у критичному стані, тобто більше 60%. Найвище значення досліджуваного індикатора спостерігається у 2016 році — 80,9%, проте в подальшому зменшується до 60,9% в 2018 році.

Показник індикатору відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП за весь досліджуваний період також перебував у критичному стані, тобто більше 70%. тоді як оптимальним вважається значення не більше 40%. При чому найбільш критичною була ситуація у 2015—2016 роках, де відповідно показники становили 131,0% та 121,7%.

Середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики на первинному ринку відображає, яким чином відсоткові ставки за державними облігаціями внутрішнього займу впливають на вартість обслуговування державних боргів. Розраховані показники даного індикатора впродовж 2014—2018 років мали постійно змінні значення. Оптимальним є значення 4%, а перевищення 11% призводить до критичного стану, оскільки занадто висока дохідність ОВДП підвищує вартість обслуговування державних боргів та створює додаткове навантаження на державний бюджет. Найнижче значення зафіксовано в 2016 році — 9,2%, проте і надалі залишається на небезпечному рівні. А от найвище критичне значення спостерігалось у 2018 році — 17,8%.

Індекс EMBI (Emerging Markets Bond Index) — індекс облігацій ринків, що розвиваються. Він розраховується банком JP Morgan як середньозважений спред валютних облігацій ринків, що розвиваються, до доходності облігацій Казначейства США для всього ринку і окремо за облігаціями кожної країни [15]. Значення індексу EMBI (Emerging Markets Bond Index) + Україна впродовж 2014—2018 років мав змінну динаміку. Так, найбільш критичне значення, тобто більше 1000, характерне для 2014—2015 років. Починаючи з 2016 року, цей індекс зменшується до 571,0 у 2018 році. Хоча показники індексу EMBI + Україна знаходяться в незадовільному стані, проте їх поступове зниження, безумовно, є позитивним фактом.

Не менш вагомим для дослідження боргової безпеки України є відношення обсягу офіційних міжнарод-

них резервів до обсягу валового зовнішнього боргу. Такий індикатор показує, якою мірою валовий зовнішній борг може бути профінансований за рахунок золотовалютних резервів. Оптимальним є значення 50%, а критичним є досягнення 20%. У 2014 році цей показник перебував у критичному стані — 6%, а починаючи з 2015 року спостерігалась позитивна тенденція збільшення до 18,2% у 2018 році. Однак цей індикатор все одно має критичне значення.

Отже, можна стверджувати, що індикатори рівня боргової безпеки впродовж 2014—2018 років переважно знаходяться в кризовому діапазоні значень. Водночас критичні значення індикаторів були характерні для 2014—2015 років. Це пов'язано з глибокою економічною кризою, насамперед у сфері державних фінансів, внаслідок якої необхідним було здійснення запозичень з метою покриття дефіциту фінансових ресурсів держави, поповнення золото-валютних резервів та фінансування проведення запланованих урядом країни реформ.

Оскільки боргова безпека країни пов'язана з можливістю збереження платоспроможності та підтримки належного кредитного рейтингу країни, доцільно дослідити кредитний рейтинг України.

Кредитний рейтинг — це умовний вираз кредитоспроможності об'єкта рейтингування в цілому та /або його окремого боргового зобов'язання за шкалою кредитних рейтингів [7]. Він являє собою оцінку якісної та кількісної інформації щодо боржника, включаючи інформацію, надану боржником та іншу непублічну інформацію, отриману аналітиками рейтингового агентства. Суверенний кредитний рейтинг — система умовних показників оцінки можливості і готовності уряду країни погашати випущені боргові зобов'язання в національній і іноземних валютах у відповідності до умов їх випуску [3, с. 11]. Під час визначення рейтингу тієї чи іншої країни беруться до уваги два основні компоненти: політичний та економічний ризики. Перший елемент стосується готовності держави виконувати свої боргові зобов'язання і залежить від стабільності таких факторів, як політична система, соціальне середовище, міжнародні відносини [11].

Аналіз кредитного рейтингу України та його оцінка за останні 5 років проведена трьома найвідомішими

міжнародними рейтинговими агентствами: американськими Moody's і Standard&Poor's та японським Fitch Ratings представлені в таблиці 3.

За даними агентства Standard and Poor's рейтинг довгострокових боргових зобов'язань за досліджуванний період мав високий спекулятивний характер, а станом на 2019 рік зобов'язання зросли, таким чином короткостроковим борговим зобов'язанням було присвоєно високий спекулятивний клас. Агентством Fitch Ratings у 2015 році було оцінено рейтинг довгострокових боргових зобов'язань України як екстремально спекулятивний та віднесло їх до класу істотної ризику. У подальшому оцінку було змінено на спекулятивний та високо спекулятивний клас, у 2019 році підвищено до позитивного. Короткострокові боргові зобов'язання за досліджуванний період було віднесено до високо спекулятивного класу. Агентство Moody's також оцінювало довгострокові боргові зобов'язання України з істотним ризиком та екстремально спекулятивним класом. Наприкінці 2018 року оцінку було змінено та присвоєно стабільний прогноз.

Оскільки одним із критеріїв боргової безпеки є підтримка платоспроможності держави, то кредитний рейтинг країни безпосередньо впливає на боргову безпеку країни. У оприлюднених даних іноземних рейтингових агентств, можна простежити, що впродовж останніх 5 років кредитний рейтинг України не мав позитивних та високих оцінок. Україна вважається недостатньо платоспроможною державою у світових фінансових відносинах, а будь-які несприятливі економічні та політичні умови матимуть негативний вплив на спроможність погашення та обслуговування державного боргу. Це безпосередньо впливає на інвестиційну привабливість України для міжнародних інвесторів та кредиторів, оскільки кредитні відносини матимуть високий ризиковий характер.

Варто зазначити, що основними факторами, які негативно впливають на боргову безпеку України є:

- стрімкий рівень зростання державного боргу порівняно з рівнем ВВП;
- висока вартість державних запозичень;
- значна частка запозичень в іноземній валюті;
- відсутність повноцінної можливості залучення коштів офіційних та комерційних кредиторів для рефінансування зовнішнього боргу, внаслідок чого можливе зниження резервів, за рахунок яких фінансуватимуться боргові виплати;
- коливання валютного курсу;
- девальвація гривні, що може призвести до зростання споживчих цін та підвищення боргового навантаження на бюджет внаслідок високої частки валютного боргу в загальному обсязі державного та гарантованого державою боргу (69,2%);
- суттєве зростання виплат за зовнішнім боргом з 2019 р.

Для покращення боргової безпеки важливим є вдосконалення боргової політики держави та особливостей управління боргом. Варто відзначити, що урядом вже проводяться необхідні заходи, а саме: у 2019 році вже ухвалено новий формат Середньострокової стратегії управління державним боргом, розроблену Міністерством фінансів України. Внаслідок

реалізації попередньої Стратегії було знижено державний борг з 61,5% ВВП у 2017 році до 52,3% ВВП у 2018 році. Надалі планується, що державний борг буде знижено до 43% на кінець 2022 році. Також на поточний рік у межах Програми управління державним боргом на 2019 рік заплановано фінансування Державного бюджету України за допомогою широкого спектру боргових інструментів на загальну суму 345925,6 млн грн [13].

ВИСНОВКИ

Таким чином, боргова безпека є невід'ємною складовою економічної безпеки країни, що визначається як відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі. Для своєчасного виявлення та попередження потенційних загроз у борговій сфері держави необхідно проводити постійний моніторинг боргової безпеки шляхом розрахунків індикаторів згідно з Методичними рекомендаціями щодо оцінки рівня економічної безпеки України. Протягом 2014—2018 років індикатори боргової безпеки мали позитивну тенденцію. Незважаючи на те, що сучасний стан кредитного рейтингу країни все одно характеризується як критичний, уряд і надалі продовжує здійснення запозичень, що може призвести до подальшого загострення боргової безпеки.

Кредитний рейтинг є одним з вагомих показників, що відображає боргову ситуацію держави, необхідним є підвищення іміджу країни як кредитоспроможного та надійного позичальника. Важливими шляхами підвищення боргової безпеки країни є зменшення дефіциту бюджету, мінімізація впливу нестабільної політичної ситуації, зниження інфляції, досягнення оптимального рівня показників щодо можливості країни погашати та обслуговувати державний борг. Адже під час формуванні кредитного рейтингу країни враховуються саме ці показники.

Література:

1. Богдан Т.Г. Боргова безпека та її роль у гарантуванні фінансової стабільності. Вісник Національного банку України. 2012. № 4. С. 8—15.
2. Кравчук Н.Я. Колізії боргової безпеки держави: Україна в системі світових індикаторів безпеки глобального економічного простору. — К.: Наука молода. 2005. — № 3. — С. 74—82.
3. Рекуненко І.І. Методи роботи рейтингових агентств в період фінансової кризи / І. Рекуненко // Українська академія банківської справи НБУ. — 2011. — № 3. — С. 10—15.
4. Валовий внутрішній продукт України, Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2019u.htm
5. Валовий зовнішній борг України, Національний банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44466
6. Внутрішній борг України, річна звітність Державної казначейської служби України [Електронний ре-

сурс]. — Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

7. Закон України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 30.10.1996 № 448/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80/ed20131011/find?text=%CA%F0%E5%E4%E8%F2%ED%E8%E9+%F0%E5%E9%F2%E8%ED%E3>

8. Міністерство фінансів України: Кредитний рейтинг України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/kreditnij-rejting-potochni-rejtingi-zagalna-informacija-istorichni-zmini>

9. Огляд депозитних корпорацій, Національний банк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579

10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Президента України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

11. Середній курс гривні, Національний банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44446

12. Стратегія національної безпеки України "Методика розрахунку рівня економічної безпеки України" від 02.03.2007 № 60; поточна редакція 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13?find=1&text=%C1%EE%F0%E3%EE%E2%E0+>

13. Міністерство фінансів України, Середньострокова стратегія управління державним боргом [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/UUUUUM-TDS%202019-2022_UKR_v05062019%20FP.pdf

14. Статистичні матеріали по стану державного боргу України, Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=325755

15. Cbonds.Info [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cbonds.ru/glossary/embi>

References:

1. Bohdan, T. G. (2012), Borhova bezpeka ta ii rol' u harantuvanni finansovoi stabil'nosti [Debt security and its role in ensuring financial stability], Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

2. Kravchuk, N. Ya. (2005), Kolizii borhovoї bezpeky derzhavy: Ukraina v systemi svitovykh indyktoriv bezpeky hlobal'noho ekonomichnoho prostoru [Debt Security Collisions of the State: Ukraine in the System of Global Security Indicators of the Global Economic Space], № 3, Nauka moloda, Kyiv, Ukraine.

3. Rekunen, I. I. (2011), Metody roboty rejtynhovykh ahentstv v period finansovoi kryzy [Methods of work of rating agencies in times of financial crisis], Ukrains'ka akademiia bankivs'koi spravy NBU, Kyiv, Ukraine.

4. State Statistics Service of Ukraine (2018), "Information of the State Statistics Service of Ukraine on the Internal Debt of Ukraine", available at: http://vvv.ukr-stat.gov.ua/operativ/operativ2019/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2019u.htm (Accessed 18 November 2019).

5. National Bank of Ukraine (2019), "Information of the National Bank of Ukraine Gross external debt of Ukraine", available at: http://vvv.bank.gov.ua/tsontrol/uk/publish/tsategory?tsat_id=44466 (Accessed 18 November 2019).

6. State Treasury Service of Ukraine (2019), "Annual report of the State Treasury Service of Ukraine on domestic debt of Ukraine for 2014-2018", available at: <https://vvv.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-biudzhetu> (Accessed 18 November 2019).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On State Regulation of the Securities Market in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80/ed20131011/find?text=%TsA%F0%E5%E4%E8%F2%ED%E8%E9+%F0%E5%E9%F2%E8%ED%E3> (Accessed 18 November 2019).

8. Ministry of Finance of Ukraine (2019), "Information of the Ministry of Finance of Ukraine for Credit rating of Ukraine for 2015—2018", available at: <https://mof.gov.ua/uk/kreditnij-rejting-potochni-rejtingi-zagalna-informatsiia-istorichni-zmini> (Accessed 24 November 2019).

9. National Bank of Ukraine (2019), "Information of the National Bank of Ukraine on the survey of deposit-taking corporations for 2014-2018", available at: http://vvv.bank.gov.ua/tsontrol/uk/publish/tsategory?tsat_id=44579 (Accessed 18 November 2019).

10. President of Ukraine (2013), "On approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (Accessed 18 November 2019).

11. National Bank of Ukraine (2019), "National Bank of Ukraine information on the average hryvnia exchange rate for 2014—2018", available at: http://vvv.bank.gov.ua/tsontrol/uk/publish/tsategory?tsat_id=44446 (Accessed 18 November 2019).

12. Ukraine's national security strategy (2013), "Methods of calculating the level of economic security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v127773113?find=1&text=%Ts1%EE%F0%E3%EE%E2%E0> (Accessed 24 November 2019).

13. Ministry of Finance of Ukraine (2019), "Medium-term public debt management strategy", available at: https://vvv.minfin.gov.ua/uploads/redatstor/files/UUUUUM-TDS%202019-2022_UKR_v05062019%20FP.pdf (Accessed 24 November 2019).

14. Ministry of Finance of Ukraine (2019), "Statistical materials on the state debt of Ukraine for 2014—2018", available at: http://vvv.minfin.gov.ua/tsontrol/uk/publish/archive/main?tsat_id=325755 (Accessed 18 November 2019).

15. Tsibonds.Info (2019), "Emerging Markets Bond Index information for 2014-2018", available at: <http://tsibonds.ru/glossary/embi> (Accessed 24 November 2019).

Стаття надійшла до редакції 04.12.2019 р.

S. Kbalatur,
Doctor of Economic Sciences, associate professor, Professor of Finance,
Banking and Insurance Department, Dnipro State Agrarian and Economic University
ORCID ID: 0000-0001-8331-3341
O. Dubovych,
PhD in Law, Associate Professor of Entrepreneurship and Law Department
Poltava State Agrarian Academy
ORCID ID: 0000-0003-3390-1393
A. Puss,
student of gr. MGFBSz-1-18, Dnipro State Agrarian and Economic University
ORCID ID: 0000-0002-4414-6517

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.84*

COMPLEX ASSESSMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC CONDITION OF THE ENTERPRISES OF AGRICULTURAL INDUSTRY

С. М. Халатур,
д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
О. В. Дубович,
к. ю. н., доцент кафедри підприємництва і права, Полтавська державна аграрна академія,
А. В. Пусс,
студентка гр. МгФБСз-1-18, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

The peculiarities of financial state estimation of the enterprises of the agricultural industry are highlighted. The purpose of the article was to reveal the peculiarities of financial condition diagnostics and to determine the indicators that characterize it in agricultural enterprises. The analysis showed that agriculture has the strong potential to become the most profitable and competitive industry.

The main tasks of financial activity analysis of agrarian enterprise are determined. It is substantiated that the financial condition of an agricultural enterprise cannot be sustainable if it does not receive profit in the amount that provides the necessary increase of financial resources aimed at strengthening the material and technical base of the enterprise and their social sphere. Since financial status is one of the most important characteristics of the activity of each enterprise, it should be systematically and comprehensively evaluated using different methods, techniques and methods of analysis. This will make it possible to critically evaluate the financial results of the enterprise activity both in statics for a certain period and in dynamics — for a number of periods, will allow determining ways of financial resources usage efficiency, their rational allocation.

The concept of financial management includes basically all financial decisions in all functional areas of the enterprise. The analysis of the financial position of enterprises is based mainly on relative indicators, since absolute indicators of the balance in the conditions of inflation are almost impossible to make in a comparable form. The financial status of an agricultural enterprise is determined by the following elements: profitability of the enterprise; optimality of distribution of the profit which remains at the disposal of the enterprise after payment of taxes and obligatory payments; the availability of

own financial resources not only the minimum required level for the organization of the production process and the process of sales; rational placement of fixed and circulating assets; solvency and liquidity.

It is argued that it is necessary to provide a system of financial monitoring of each of the components of the financial condition of agricultural enterprises, which would be able to optimize it according to the prospects of development.

Висвітлено особливості оцінки фінансового стану підприємств сільськогосподарської галузі. Метою статті стало розкриття особливостей діагностики фінансового стану та визначення показників, що його характеризують на сільськогосподарських підприємствах. Аналіз показав, що сільське господарство має потужний потенціал стати найбільш доходною і конкурентоспроможною галуззю.

Визначено основні завдання аналізу фінансової діяльності аграрного підприємства. Обґрунтовано, що фінансовий стан сільськогосподарського підприємства не може бути стійким, якщо воно не отримує прибутку у розмірах, що забезпечують необхідний приріст фінансових ресурсів, спрямованих на зміцнення матеріально-технічної бази підприємства та їх соціальної сфери. Оскільки наявний фінансовий стан — це одна з найважливіших характеристик діяльності кожного підприємства, то його треба систематично і всебічно оцінювати з використанням різних методів, прийомів та методик аналізу. Це уможливить критичну оцінку фінансових результатів діяльності підприємства як у статичній за певний період, так і в динаміці — за низку періодів, дасть змогу визначити способи ефективності використання фінансових ресурсів, їх раціонального розміщення.

Концепція управління фінансовим станом включає в себе в основному всі фінансові рішення в усіх функціональних сферах підприємства. Аналіз фінансового стану підприємств ґрунтується головним чином на відносних показниках, оскільки абсолютні показники балансу в умовах інфляції практично неможливо привести в зіставний вигляд. Фінансовий стан сільськогосподарського підприємства визначають за такими елементами: прибутковістю роботи підприємства; оптимальністю розподілу прибутку, що залишився у розпорядженні підприємства після сплати податків і обов'язкових платежів; наявністю власних фінансових ресурсів не лише мінімально потрібного рівня для організації виробничого процесу і процесу реалізації продукції; раціональним розміщенням основних і обігових фондів; платоспроможністю та ліквідністю.

Стверджується, що необхідно забезпечити систему фінансового моніторингу кожної із складових фінансового стану сільськогосподарських підприємств, яка змогла б надати можливість оптимізувати її відповідно до перспектив розвитку.

Key words: financial status, profitability, liquidity, property condition, financial stability, business activity.

Ключові слова: фінансовий стан підприємства, прибутковість, ліквідність, майновий стан, фінансова стійкість, ділова активність.

INTRODUCTION

The relevance of this topic is due to the need for a systematic assessment of the financial status of agricultural enterprises using a system of indicators to

determine the level of development of the enterprise, its financial stability, independence, liquidity, solvency, and business activity, its place in the national market and in the agro-industrial complex of the state.

Table 1. Dynamics of gross agricultural production of Ukraine

Indicator	2013	2014	2015	2016	2017	2017 in % to 2013
GDP, billion UAH	1454,9	1566,7	1979,5	2383,2	2982,9	205,0
including Agriculture	119,6	122,2	166,3	200,2	360,9	301,8
Share of agriculture, %	9,1	10,2	11,4	12,9	12,1	+3,0 в.п.
Production index of gross output of agricultural products, %	111,3	102,2	95,2	114,6	112,1	+0,8 в.п.

Source: calculated according to the State Statistics Service of Ukraine.

Agriculture in Ukraine is one of the priority sectors of the economy. Agricultural enterprises have lost their sustainability, their ability to maintain optimal proportionality in the development of their production, to adapt to changing environmental conditions. All this requires the introduction of an appropriate system of improving the financial and economic sustainability of enterprises as the most important component of ensuring their competitiveness in the process of achieving strategic development goals. The analysis of the financial condition of an agricultural enterprise is an integral part of the agro-industrial complex. It is from the analysis and diagnosis of the economic condition of

Table 2. The profitability level of the main types of economic activity of enterprises of the national economy in Ukraine, %

Activity	2000 p.	2010 p.	2011 p.	2013 p.	2016 p.	2017 p.	2017 in % to 2000
Operational activity:							
National economy	2,7	3,9	3,3	5,8	6,3	6,2	+3,5
industry	3,4	2,9	1,8	6,0	7,2	7,4	+4
construction	7,3	2,1	-0,9	-0,3	2,4	2,2	-5,1
financial activity	4,9	2,4	1,5	2,0	2,3	2,4	-2,5
Agriculture	-1,6	12,9	14,7	23,2	29,6	29,4	+31
Production in the agricultural enterprises -							
total	-1,0	13,4	13,8	27,0	32,7	32,4	+33,4
including: crop production	30,8	19,6	16,9	32,3	40,2	40,6	+9,8
animal husbandry	-33,8	0,1	5,5	13,0	11,7	12,1	+45,9

Source: calculated according to the State Statistics Service of Ukraine.

the enterprise that the success of its activity depends, which is why so much attention is paid to the issues of analysis and assessment of the financial condition of agricultural enterprises.

Based on the analysis and evaluation of the performance, a development strategy can be developed that will not only control the future of the enterprise, but also make it more predictable and successful.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Investigation of issues related to determining the nature of the financial condition of the enterprise, as well as the method of its evaluation are devoted to the works of domestic and foreign scientists, in particular such as O.Ya. Basilinskaya, M.D. Bilyk, I.O. Blank, K.V. Izmailova, V.V. Kovalev, M.Ya. Korobov, R.O. Kostirko, G.O. Kramarenko, L.A. Lakhtionova, A.M. Poddyrogin, G.V. Savitskaya, P.C. Saifulin, O.M. Tereshchenko, Yu.S. Tsal-Tsalko, O.E. Chorna, V.V. Sheremet. Despite this, the lack of a single methodology for assessing financial condition leads to the use of a large variety of indicators, often without some systematization, as well as a clear algorithm for calculating, complicate the implementation of financial condition assessment in the practical activity of enterprises.

FORMULATING THE GOALS OF THE ARTICLE

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of financial condition diagnostics and to determine the indicators that characterize it in agricultural enterprises.

RESULTS OF THE RESEARCH

The share of agriculture in the GDP of Ukraine is 12%. Increasing agricultural production is potentially possible if the resources, land, financial, labor, information, etc. are sufficiently and effectively used. The dynamics of gross agricultural production of Ukraine is analyzed in Table 1.

The analysis of Table 1 shows that the GDP of Ukraine doubled in the period under review, and agriculture three times. The share of agriculture in Ukraine's GDP has tripled, which is a positive trend. The index of output of gross agricultural production for 2013—2017 is increased by 0.8 pp, which is a positive trend.

Agricultural production is quite profitable compared to other sectors of the national economy of Ukraine. In 2000-2017, the profitability of operating activities in the national economy was 2.7—6.2%, while in agriculture — 1.6—29.4%. During the studied period, there is a tendency of increase of level of profitability of agriculture in comparison with other branches of economy of Ukraine (Table 2).

Table 3. Economic results of activity of agricultural enterprises in Ukraine

Indexes	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 in % to 2012
Number of enterprises, units	42595	402307	45910	42949	44744	44925	105,47
Number of employees employed in agricultural industry production, persons	582106	558566	552192	503387	522473	529674	90,99
Area of agricultural land, thousand ha	21107,4	21232,5	21631,9	21009,6	21378,1	21390,6	101,34
Profit from the sale of agricultural products, mln. UAH	21833,3	22683,3	14294,1	38289,1	42872,1	43569,4	199,55
Profitability level - total, %	26,5	20,7	25,8	45,6	32,7	34,6	+8,1 pp
including plant growing	27,2	21,0	29,2	50,6	40,2	42,1	+14,9 pp
animal husbandry	8,4	9,5	13,4	22,1	11,7	12,3	+ 3,9 pp

Source: calculated according to the State Statistics Service of Ukraine.

Analysis of Table 2 shows that agriculture has the strong potential to become the most profitable and competitive industry. Table 3 analyzes the economic performance of Ukrainian agricultural enterprises. The analysis shows that in 2017 the profit from the sale of agricultural products amounted to UAH 43569,4 million, which is almost twice as much as in 2012. The level of profitability of agricultural activity during the period under review is also increasing.

Positive trends with efficient use of land resources will contribute to the economic growth of agricultural enterprises and increase the volume of production and sale of agricultural products. However, despite the positive performance of agricultural enterprises, the structure and condition of land resources is of concern.

The analysis of the financial position of enterprises is based mainly on relative indicators, since absolute indicators of the balance in the conditions of inflation are almost impossible to make in a comparable form. The financial status of an agricultural enterprise is determined by the following elements: profitability of the enterprise; optimality of distribution of the profit which remains at the disposal of the enterprise after payment of taxes and obligatory payments; the availability of own financial resources not only the minimum required level for the organization of the production process and the process of sales; rational placement of fixed and circulating assets; solvency and liquidity.

Assessment of financial position allows you to identify and characterize:

- efficiency of financial and economic activity of the enterprise as a whole, as well as efficiency of use of financial resources in particular;
- the level of creditworthiness of the enterprise as a borrower of financial resources for carrying out business activities;
- the level of entrepreneurial risk regarding the ability to pay off liabilities, the ability to build up assets, attract investments;
- the main priorities of quality planning, forecasting, budgeting;
- the policy of distribution and use of profit for the needs of the entity;
- the reasons for the corresponding changes, as well as tendencies and priority directions of the enterprise development according to the indicators of its financial condition.

Corporate finance management covers all functional areas within the business from market-related issues to operational issues in production. And both, marketing issues and operational issues regularly require financial resources, investments that in turn need financing. Concern about the effectiveness of investment and financial decisions is the area of financial managers.

Financial decisions are inherently economic decisions, although executives may use different information systems to account for information resources. A number of external factors in the business environment affect the decisions of managers and businesses: for example, financial markets, government rules and regulations, tax structure, competitors, general business conditions, the

global economy, and more. Management should take these factors into account when deciding, for example, the types of goods or services offered, marketing and production systems, investment policies, the amount of credit used, dividend policy, working capital and more. The results of these decisions are subsequently filtered, transformed and presented in the entity's financial statements; and financial statements, in turn, are an important aspect of financial decision-making among users of these statements.

The concept of financial management includes basically all financial decisions in all functional areas of the enterprise. Financial decisions typically relate to the acquisition, management, and financing of resources that generate cash flows and affect a company's wealth. In general, regardless of whether they are purchasing, managing or financing decisions, they vary from active to passive. The idea is to get the best long-term benefits from distributing limited enterprise resources. In this sense, decisions are made in advance. At the same time, decisions, plans and policies must be followed; so in this sense, decisions are more historically oriented.

To sum up, the idea is to ensure that the financial goals of the enterprise are fulfilled at all times. Therefore, the assessment of the financial condition of an agricultural enterprise is based mainly on two elements: the concepts of economy and the information system of accounting.

Financial decisions are often made through organizational initiatives. The value management approach and other initiatives to improve the organization extend to a wide range of theoretical constructs and practices. In particular, the value model, the balanced scorecard, activity-based costing, cash flow and return on investment. Each of these approaches can be seen as examples of initiatives to improve the organization of the financial position of the enterprise, each of its specific framework and focus, but they are all aimed at improving the efficiency of the enterprise. Different frameworks should not be regarded as mutually exclusive methods; in practice, they are often complementary because of their focus.

If businesses do not follow the changes that span the entire modern world, they will collapse and go bankrupt. The effective operation of an enterprise depends on many factors, one of the most important being its financial potential. In today's business environment, it is important to take into account such elements of financial potential management as solvency, financial stability and business activity, which is determined, in particular, by working capital efficiency, profitability of the enterprise, such as the potential of formation and completeness of use of financial resources, balancing of cash flows and the level of financial risk. The efficiency of using resources and increasing the level of economic sustainability of an enterprise in the current economic conditions largely depends on the availability, use and improvement of the financial potential of the enterprise.

The areas of managerial influence on strengthening the financial condition of the enterprise are presented in Fig. 1.

The primary step in improving the financial condition of Ukrainian agricultural enterprises is to find the optimal balance between equity and debt, which would ensure

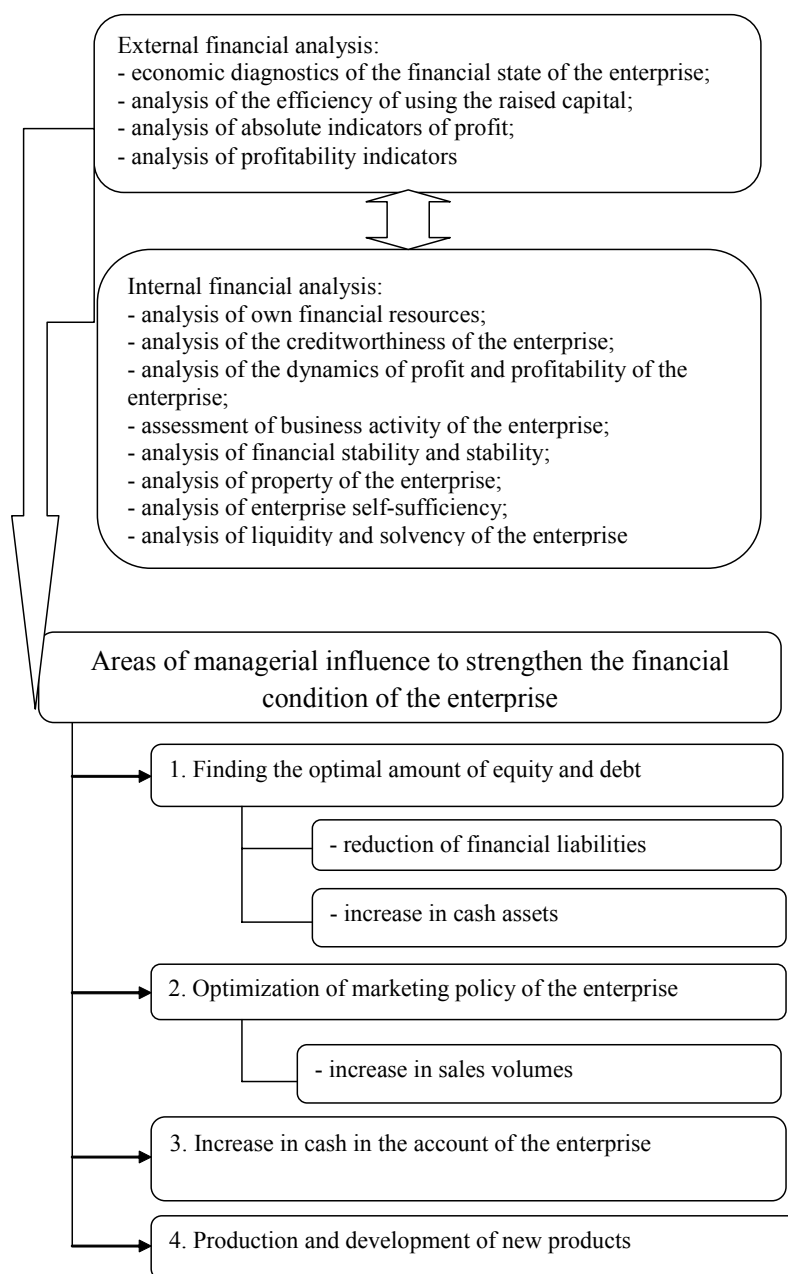

Fig. 1. The areas of managerial influence on strengthening the financial condition of the enterprise

Source: authors' own development.

minimal financial risk with maximum return on equity. Optimization of the liquidity of the enterprise is realized with the help of an operational mechanism of financial stabilization — a system of measures aimed, on the one hand, at reducing financial liabilities and, on the other, at increasing the monetary assets that provide these obligations.

In a competitive environment, the optimization of the company's sales policy becomes relevant. The company needs to step up its marketing policies in order to promote its products, which, in fact, at the expense of high quality and lower than the industry average, is competitive. Important to solve are the issues of advertising, packaging, production of high-quality souvenir products, branded trade, sales promotion in different ways. The right approach to the promotion of the products of the producers of goods will allow increasing the sales of products, which will create real prerequisites for entering

the agricultural enterprise to a stable level of profitability.

Competitiveness in the market can be achieved by reducing the cost of production, through the introduction of new technology, technologies, rational use of both material and labor resources, reducing the proportion of fixed costs in the cost of production, because reducing the cost of production directly proportional to the profit of the enterprise.

Another way to improve the financial condition of an agricultural enterprise is to increase cash in the account of the enterprise, which will increase the absolute liquidity ratio and allow the enterprise to take long and short-term loans to the bank to finance current activities, which are issued only to solvent enterprises in which the coefficient is absolute the norm. The increase in funds can be ensured by the sale of excess production and non-productive funds, letting them. Another direction of improving the financial condition of an agricultural enterprise may be the

production and development of new products that will interest consumers, as well as obtaining licenses for the production of "running" goods, which will help to stabilize and improve the financial condition of the enterprise.

The financial condition of an agricultural enterprise cannot be sustainable unless it receives a profit in the amount that provides the required increase in financial resources aimed at strengthening the material and technical base of the enterprise and their social sphere. Since financial status is one of the most important characteristics of the activity of each enterprise, it should be systematically and comprehensively evaluated using different methods, techniques and methods of analysis. This will make it possible to critically evaluate the financial results of the enterprise activity both in statics for a certain period and in dynamics — for a number of periods, will allow determining ways of efficiency of use of financial resources, their rational allocation.

It is necessary to provide a system of financial monitoring of each of the components of the financial condition of agricultural enterprises, which would be able to optimize it according to the prospects of development. So, if the monitoring revealed insufficient level of financial stability of the enterprise, then the following actions can be implemented:

- optimization of movement of financial resources of the enterprise and regulation of financial relations that arise in the course of settlement relations between economic entities in order to effectively distribute them;
- development of sustainable financial strategy of the enterprise;
- development of projects of perspective and current financial plans, forecast balance sheets and budgetary funds;
- calculation of projected values of sales (production plans) and investment plans, production costs, etc.;
- identification of sources of financing of economic activity, as well as budget financing, long and short-term crediting, etc.;
- coordination of financial units of the enterprise.

It is at the expense of a stable financial component that an agricultural enterprise is able to invest in the development of new goods (services), to develop new markets, to provide or promote the marketing stability of the enterprise, to develop new lines of activity, to maintain investment sustainability, and, having highly qualified staff, enterprises, and effective management process.

It can be concluded that the achievement of financial sustainability of an agricultural enterprise is possible only if the elements of modern financial management, timely response to changes in the environment and strategic vision of the future state of the enterprise are used. Improvement of financial work in an agricultural enterprise should be carried out in the following areas:

- systematic and continuous financial analysis of their activities;
- organization of circulating assets in accordance with existing requirements in order to optimize the financial condition; introduction of management accounting and on this basis optimization of expenses of the enterprise;

— optimizing the distribution of revenue and choosing the most effective dividend policy;

— wider introduction of commercial credit in order to optimize sources of funds, etc.

There are hypotheses on the structure of efficient agricultural production.

It is assumed that small-sized agricultural enterprises will prefer to use retained earnings to finance their investments, and these enterprises rely on retained earnings to finance investment opportunities, since this is the cheapest form of financing. Although many small farms do not have credits in their capital structure, it can often happen when the internally generated returns are insufficient to meet their investment needs. Therefore, profit is negatively related to debt financing at some point.

According to static trade-off theory, a profitable firm expects that debt levels will be higher to offset corporate taxes; however, we do not expect this to be the case in the case of small businesses, since the profits of small businesses are less profitable than the large profits of a corporation and therefore face lower taxes than large firms. For this reason, the incentives for small firms to have tax protection arrears are not as great as those for large firms. However, it is noted that non-tax tax shields such as depreciation and investment tax credits are important to the observed capital structures of small businesses.

H1: There is a negative correlation between profitability and financial leverage. An important factor influencing the demand and supply of finance for small and medium-sized businesses is the level of information asymmetry that is closely linked to industry. Often characterized as relatively opaque in nature, small businesses are ultimately associated with a higher level of information asymmetry than larger firms. According to static trade theory, firms adjust to the target capital structures, often measured as industry averages. The debt ratio varies depending on the risk of the assets, the type of assets and the need for external funds. In addition, smaller, less successful firms are more sensitive to the decision to fund larger successful partners in the industry.

H2: Branches of agriculture with large tangible assets that are positively related to the level of debt financing. The growth opportunities of small firms with high development potential are likely to have significantly greater growth opportunities relative to their firm's assets. In addition, small, high-tech firms often issue stocks due to low debt levels. Conversely, large firms are much less constrained in their debt to small firms. As a result, when domestic funds are exhausted, the use of external capital for debt financing does not contradict their development strategy.

It can be concluded that the growth of the smallest firms is constrained by the availability of internal finance and, with the increase in debt financing, the likelihood of financial distress increases for the firms most affected by the asymmetry of information, that is, for small firms in most cases. It is also important to note that firms also favor financial instability and often do not want to limit themselves in future investments; so many firms do not take loans to the level of their debt capabilities. For this reason, the presence of growth opportunities can have a significant impact on the actual debt ratio, which means

that high-performing firms with significant growth opportunities often refuse to make positive investments in projects with a net profit value. Particularly significant future growth opportunities are often considered risky, especially if there is little opportunity for small and medium-sized businesses to use tangible assets as a guarantee that debt will be negatively linked to future growth. However, for small and medium-sized businesses, which rely mainly on debt financing and have little access to other formal sources of external financing, which is the basis for most external financing needs of small agricultural enterprises. It can also be positively related to the level of debt financing depending on the limit of their debt capacity.

H3: A positive correlation between the level of growth opportunities and the level of expected compliance with debt financing. As already stated, information asymmetry is considered greater for smaller and younger firms. Younger firms are less likely to have a well-established reputation and experience in making financial payments to creditors, at which potential information asymmetries are diminished. Thus, it is likely that as the company ages, information asymmetries decrease, and there is expected to be a positive relationship between age and leverage to be observed. In addition, as firms' age, they accumulate more retained earnings and rely less on external debt financing and other accumulated internal resources. As with older firms, they are expected to accumulate higher levels of earnings, while younger firms will rely more on debt financing, and especially short-term debt financing. The age is expected to be negatively correlated with the debt ratio.

H4: Negative relationship between age and level Risk of debt financing. More risky firms may try to reduce the volatility of their profits by reducing their debt levels; in addition, small and medium-sized enterprises that are considered risky banks may find it more difficult to access debt financing, including long-term debt financing.

H5: A negative relationship is expected between risk and financial leverage. Tax shields without debt. Many firms can have significant tax protections in addition to paying off interest. These may include depreciation and investment tax credits. Increasing tax shields reduces the optimal level of debt; however, empirically the results can often suggest the opposite. It can be assumed that tangible assets that generate tax shields can also be used to provide additional debt with empirical ambiguity. In this study, tax shields are measured as the ratio of depreciation to assets.

Therefore, a systematic approach to the analysis of the financial condition of an agricultural enterprise involves considering the enterprise as a complex, multi-level and interconnected system, characterized by a number of specific principles, which include:

- integrity — the enterprise as a complete system has a number of properties that qualitatively exceed the sum of the properties of the individual components that create the system;

- structural — the dynamics of enterprise development is largely determined not by the properties of its individual structural components, but, above all, by the properties of its structure, by how the elements are located and interact in the system;

- interdependence of the system and the environment — the enterprise as a system is separated from the environment, formed and manifests its properties in interaction with the environment in which it functions;

- autonomy — the enterprise as a system exists and develops according to not only the general but also its own, but its inherent law;

- adaptability — the enterprise as a system has a certain ability to adapt to changes in the environment, to adapt to new conditions; in fact, the development of the system is a process of adaptation to the changing conditions of the external and internal environment;

- hierarchy — the interaction of elements of the system can be represented in the form of a hierarchy of connections, and the nature and features of the connections of the elements of the system have no less important system-forming value than the elements themselves; each component of the system, in turn, can be represented as a hierarchical system and the system itself as a component of the largest system;

- uniqueness — in every large and complex system, such as an enterprise, there is always a unique character of some properties, qualities, elements; uniqueness is peculiar to both systems and features of their functioning;

- multiplicity of descriptions — because of the fundamental complexity of each system of its knowledge requires comprehensive consideration, construction of many different models, each of which describes only a specific side of the system; development of a single, fully adequate model is impossible, all predictions of systems behavior are probabilistic.

Thus, in order to fulfill the systematic requirements in assessing the financial condition of an enterprise, it is necessary to evaluate not only the individual coefficients, but also their ratios, structure, which will allow summarizing and reflecting in the combined indicator the multiple relationships of the financial indicators of the enterprise. Adhering to the principles of the systematic approach, it is necessary to proceed to use for analysis not the individual coefficients, but their combinations, for which the coefficients should be combined into blocks according to their economic content. Based on the principle of hierarchy, it is possible to combine block assessments into a comprehensive system of comprehensive assessment of the financial condition of the enterprise. From the point of view of the principle of integrity, there is reason to believe that a generalized indicator will give an estimate that qualitatively exceeds the sum of the coefficients included in this block.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Modern business conditions require agricultural enterprises to respond promptly to changes in the external and, therefore, internal environment, which directly affect the profitability of doing business and are caused by a number of factors. Among them are those that do not depend on the activity of the enterprise, namely socio-economic and political stability in the country, tax, credit and investment policy of the state, development of stock and insurance markets, the level of real incomes, demographic trends, etc. Among the internal factors are

the volume and structure of the assets of the enterprise and, importantly, the value and structure of the sources of their financing, the quality of management of both assets and capital, the ability to generate the required financial result and others. These factors can be taken into account on the basis of a comprehensive assessment of the financial position, professional interpretation of its results and timely implementation of appropriate measures to strengthen it, which will ultimately contribute to improving business efficiency and expand the opportunity for enterprise development.

The prospect of further research is the question of the right choice of tools and approaches for assessing the financial condition of an enterprise or agricultural sector.

Література:

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика. К.: Центр учбової літератури, 2011. 328 с.
2. Безбородова Т. В. Удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємств // Держава та регіони. 2016. № 5. С. 21—23.
3. Вишневська О.М. Ресурсний потенціал аграрно-го сектора економіки України: соціально-економічні та екологічні аспекти: монографія. Миколаїв: Дизайн і поліграфія, 2014. 487 с.
4. Голубєва Т.С., Колос І.В. Методологічні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства // Актуальні проблеми економіки. 2016. № 5. С. 66—71.
5. Демчук Н.І., Халатур С.М., Хідірян М.О. Теоретичні основи аналізу фінансового стану сільськогосподарських підприємств. Економіка та суспільство. 2017, № 9, С. 396—400.
6. Державний сайт статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Hudym K., Khalatur S. (2016). Systematisation and analysis of MNCs' models of conduct for entering the national agrarian markets. Економічний часопис-XXI, 5-6, pp. 34—37.
8. Khalatur S. Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem. Visnyk Dnipropetrovs' koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu. 2015, № 1, pp. 114—116.
9. Khalatur S.M. (2017). Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine. Технологический аудит и резервы производства. Vol. 4, 5 (36), pp. 19—26.

References:

1. Basilinskaya, O.Ya. (2011), Finansovyy analiz: teoriia ta praktyka [Financial Analysis: Theory and Practice], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
2. Bezborodova, T.V. (2016), "Improvement of the mechanism of management of financial resources of enterprises", State and Regions, vol. 5, pp. 21—23.
3. Vishnevskaya, O.M. (2014), Resursnyj potentsial ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy: sotsial'no-ekonomichni ta ekolohichni aspekty [Resource potential of the agrarian sector of the Ukrainian economy: socio-economic and environmental aspects], Design and Printing, Mykolaiv, Ukraine.
4. Golubeva, T.S. and Kolos, I.V. (2016), "Methodological approaches to the evaluation of the effectiveness

of the enterprise", Current problems of economics, vol. 5, pp. 66—71.

5. Demchuk, N.I. Khalatur, S.M. and Khidiryan, M.O. (2017), "Theoretical bases of analysis of the financial state of agricultural enterprises", Economics and Society, vol. 9, pp. 396—400.

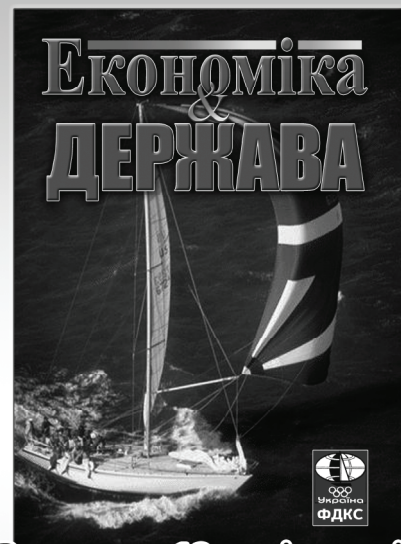
6. State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Nov 2019).

7. Hudym, K. and Khalatur, S. (2016), "Systematisation and analysis of MNCs' models of conduct for entering the national agrarian markets", Economic Annals-XXI, vol. 5—6, pp. 34—37.

8. Khalatur, S. (2015), "Mechanism of adaptation of agroindustrial complex of Ukraine in the conditions of global food problem", Visnyk Dnipropetrovs' koho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu, vol. 1, pp. 114—116.

9. Khalatur, S.M. (2017), "Innovative doctrine development of agriculture growth of Ukraine", Technological audit and production reserves, vol. 4, 5 (36), pp. 19—26. *Стаття надійшла до редакції 09.12.2019 р.*

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

І. М. Пальчик,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і права,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-8432-8876

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.92

ЛОГІСТИЧНІ АСПЕКТИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В АПК

I. Palchyk,
PhD in Economics, associate professor of management and rights, Dnipro State Agrarian and Economic University

LOGISTIC ASPECTS OF RESOURCE SAVING IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

У статті обґрунтовано, що основною умовою максимального ресурсозбереження в АПК є налагоджена логістична система розподілу біологічних відходів сільського господарства, що є придатними для подальшої переробки. Розглянуто три напрями теоретичних підходів до ресурсозбереження: ефективне використання всіх наявних ресурсів підприємства з метою мінімізації витрат виробництва, раціональне використання природних ресурсів з позиції охорони навколишнього середовища, поєднання раціонального виробництва та позитивного екологічного ефекту.

Доведено, що біологічні відходи сільського господарства належать до ресурсів та повинні розподілятися між підприємствами АПК для подальшого використання у виробництві. Ідентифіковано біологічні відходи тваринництва, рослинництва та виробництва харчових продуктів за джерелами утворення, а саме: вхідних компонентів, виробництва та кінцевої продукції. Проаналізовано показники утворення відходів у сільському господарстві та харчовому виробництві України, а також витрати на охорону навколишнього середовища.

Визначено перелік функцій, що виконуються власною логістикою підприємств АПК України, а також ті, що здійснюються за рахунок аутсорсингу та інсорсингу. Встановлено, що основною причиною низького рівня ресурсозбереження в аграрній галузі України є неефективна транспортна та інформаційна логістика, що ускладнює процес збуту вторинної сировини та призводить до утилізації значної кількості відходів рослинництва та тваринництва, що є придатними для подальшої переробки. Запропоновано впровадити приватну логістичну систему ресурсозбереження національного масштабу в агропромисловий комплекс України, націлену на отримання прибутку, підтримку сільського господарства та екологічної безпеки країни. Рекомендовано розподілити функції між логістичною системою ресурсозбереження та підприємствами АПК таким чином, щоб забезпечити активний інформаційний обмін та ефективний розподіл вторинної сировини. Визначено потенційні позитивні наслідки впровадження приватної логістичної системи ресурсозбереження в АПК України.

The article substantiates that the main condition for effective resource-saving process in the Agro-Industrial Complex is a well-established logistical system of agricultural biological waste, which are suitable for further processing. Three theoretical approaches to resource

saving are considered: efficient use of all available resources in order to minimize production costs, rational use of natural resources in order to maximize environmental protection, combination of rational production and positive ecological effect.

It has been proved that agricultural biological wastes belong to agricultural resources and should be distributed between agro-industrial enterprises for further use in production. The biological wastes of animal husbandry, crop production and food production by sources of formation were identified, namely: input components, production and final products. Volume of waste generation in agriculture and food production of Ukraine, as well as costs of environmental protection are analyzed.

Logistic functions performed by the own logistics of the Ukrainian agro-industrial enterprises, as well as those performed by outsourcing and insourcing, are determined. The main reason for the low level of resource saving in the agro-industrial sector of Ukraine is inefficient transport and information logistics, which complicates the process of secondary raw materials sale and leads to the utilization of a large amount of suitable for further processing crop and livestock waste. Implementation of the private logistical resource-saving system into the Agro-Industrial Complex of Ukraine, aimed at profit, support of agriculture and environmental security of the country is proposed. It is recommended to allocate functions between the logistical resource-saving system and the enterprises in such a way as to ensure active information exchange and efficient secondary raw materials distribution. The potential positive consequences of the private logistical resource-saving system implementation into the Agro-Industrial Complex of Ukraine are identified.

Ключові слова: аутсорсинг, біологічні відходи, вторинна сировина, екологічна безпека, інсорсинг, логістика в АПК, логістична система, ресурсозбереження, система ресурсозбереження, сільськогосподарські відходи, функції логістики.

Key words: outsourcing, biological waste, secondary raw materials, environmental security, insourcing, logistics in the Agro-Industrial Complex, logistic system, resourcesaving, resource-saving system, agricultural waste, logistics functions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ведення господарської діяльності в агропромисловому комплексі передбачає управління фінансовими, трудовими, матеріальними, нематеріальними та інформаційними ресурсами. Матеріальні ресурси відіграють ключову роль у діяльності сільськогосподарських підприємств та визначають вектор розвитку всього комплексу.

Особливість підприємництва в аграрному секторі економіки полягає в специфіці перетворення сільськогосподарської сировини в продукцію і відходи, частина з яких є сировинною базою для інших підприємств. Логістичні аспекти збереження даного ресурсу полягають у виконанні функцій щодо постачання, транспортування, складування, збереження, управління запасами, розподілу та збуту. Неефективне ресурсозбереження в масштабах країни є результатом географічної розрізненості підприємств різних галузей АПК та відсутності можливості використання та переробки придатних відходів рослинництва і тваринництва в межах невеликих сільськогосподарських підприємств, тому проблема логістичного забезпечення цього процесу є особливо актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням вивчення проблеми ресурсозбереження в агропромисловому комплексі присвячено праці Білої І.С. [3], Воляк Л.Р. [5], Єршової О.О. [7], Кривенко С.В. [9], Мазур О.В. [10], Павлова В.І. [13], Пекшина С.В. [14], Чікова І.А. [19], Обі Ф.О., Ugwuishiwi B.O., Nwakaire J.N. [1]. Теоретичні й практичні аспекти логістичного забезпечення діяльності агропромислових підприємств досліджували Величко О.П. [4], Корнієцький О.В. [8], Нечипоренко К.В. [11], Павлов В.І. [13], Федорук Є.І. [18].

МЕТА СТАТТІ

Обґрунтування теоретичних положень та рекомендацій щодо логістичного забезпечення ресурсозбереження в агропромисловому комплексі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Внутрішня та зовнішня логістика відіграє провідну роль у функціонуванні АПК, адже реалізує забезпечувальні процеси, які спрямовані на раціональний розподіл сировини між підприємствами всіх сфер комплексу, а

Таблиця 1. Біологічні відходи АПК за джерелами утворення

Рослинництво	Тваринництво	Виробництво харчових продуктів	
Зіпсований посадковий матеріал та насіння	Зіпсовані корми, фураж	Зіпсована сировина	Відходи вхідних компонентів
Відходи промивання та очищення, солома, стеблі, бадилля, обрізки дерев	Відходи промивання, екскременти, забруднені корми та підстилка	Відходи промивання, тканини тваринного та рослинного походження, що не призначені для споживання	Відходи виробничих процесів
Браковані ягоди, фрукти, овочі, злаки, некондиція	Бракована та некондиційна продукція, здохлі тварини та птиця	Бракована та некондиційна продукція харчової промисловості	Відходи кінцевої продукції

Джерело: узагальнено автором на основі джерела [12].

також збут кінцевої продукції споживачам. Управління процесом збереження ресурсів аграрного підприємства також неможливе без потужної логістичної бази [8]. Обґрунтуванню логістичної складової ресурсозбереження в агропромисловому комплексі передують визначення сутності поняття "ресурсозбереження", а також ідентифікація тих ресурсів, які відіграють ключову роль в процесі збереження ресурсів комплексу.

В економічній літературі виділяють три основні напрями ресурсозбереження: ефективне використання всіх наявних ресурсів підприємства з метою мінімізації витрат виробництва, раціональне використання природних ресурсів з позиції охорони навколишнього середовища, поєднання раціонального виробництва та позитивного екологічного ефекту.

Представником першого підходу є Чіков І. А., який визначає, що "ресурсозбереження це метод управління підприємством, заснований на впровадженні ресурсозберігаючих технологій, прийнятті ефективних управлінських рішень стосовно ресурсозбереження, а також постійному вдосконаленні знань і професійних навичок відповідних управлінців" [19].

Павлов В.І. також вбачає ресурсозбереження у виробничому підході, тобто у збільшенні об'ємів переробки вторинної сировини, адже це зменшує витрати на транспортування, складування та утилізацію, крім того, вторинна сировина потребує менших витрат фінансових, людських та матеріальних ресурсів [13].

Ресурсозбереження, відповідно до природоохоронного підходу Воляк Л.Р., є процесом умілого застосування еколого-економічних інструментів у поєднанні з

іншими методами управління на державному та місцевому рівнях з метою відтворення і ефективного використання природно-ресурсного потенціалу [5].

Кривенко С.В. розглядає поняття "ресурсозбереження" з позиції поєднання економічного та екологічного результату діяльності і відзначає, що "це напрям використання природно-ресурсного потенціалу, який дає змогу забезпечити економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції за тієї ж кількості використаної сировини, матеріалів, палива" [9]. Схожої позиції дотримується Біла І.С., що вбачає ресурсозбереження у проведенні політики раціонального використання виробничих ресурсів, удосконаленні управління відходами та запровадженні всебічної екологізації з метою підвищення соціальної, екологічної та економічної ефективності виробництва [3].

Діяльність підприємств АПК здійснюється на основі трудових, фінансових, інформаційних, нематеріальних та матеріальних ресурсів, раціональне використання яких безпосередньо впливає на процес формування прибутку підприємств у короткостроковій та довгостроковій перспективі. Матеріальні ресурси підприємства представлені основними засобами та оборотними активами. Запаси сировини аграрних підприємств належать саме до оборотних активів [11].

Відповідно до статті 2 Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України" до сільськогосподарської продукції належать відходи від діяльності галузей рослинництва, тваринництва та харчової промисловості [15]. Це пояснюється тим фактом, що біологічні відходи цих підприємств являються сиро-

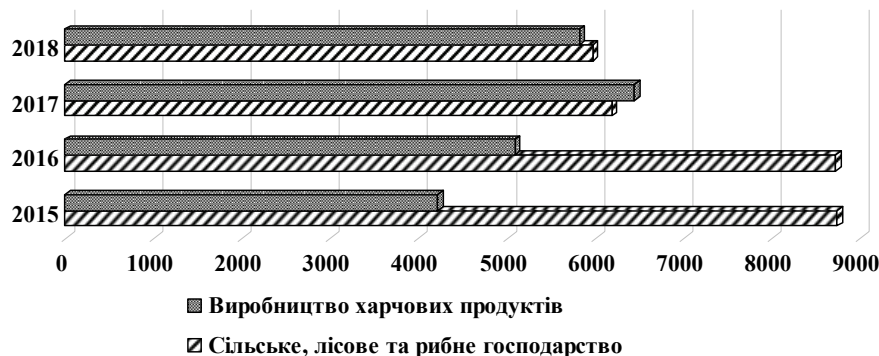

Рис. 1. Утворення відходів в АПК України, тис. т

Джерело: розроблено на основі джерела [6].

Рис. 2. Витрати на охорону навколишнього середовища в АПК, млн грн

Джерело: розроблено на основі джерела [6].

винною базою функціонування переробних підприємств. Крім того, продукт переробки являється сировинною базою основної сфери АПК, тобто сільськогосподарства. Отже, відходи одних аграрних підприємств стають сировиною (ресурсом) інших в момент передачі права власності.

Більше 80% відходів агропромислового комплексу складають сільськогосподарські, тобто відходи тваринного та рослинного походження [2]. Всі біологічні відходи, що формуються в результаті підприємницької діяльності АПК поділяються на дві групи: призначені для подальшої утилізації, призначені для подальшої переробки та продажу кінцевому споживачу. Діяльність сільськогосподарських та харчових підприємств повинна, передусім бути спрямована на недопущення псування вхідних компонентів виробництва за допомогою налагодженого процесу планування потреб у ресурсах та дотримання технології зберігання [10]. По-друге, необхідно забезпечити максимальний розподіл відходів виробництва та відходів кінцевої продукції між відповідними переробними підприємствами АПК (Таблиця 1).

Проблема ресурсозбереження в Україні полягає в тому, що чимало відходів просто утилізуються через ускладнений процес збуту для подальшої переробки та неефективну внутрішню логістику біологічних відходів у межах сільськогосподарських та харчових підприємств (рис. 1) [7].

На фоні зниження кількості утворених відходів від сільського, лісового та рибного господарства (на 0,2% у 2016 році, на 29,2% у 2017 році та на 31,7% у 2018 році порівняно з 2015 роком), відзначається зростання кількості відходів від виробництва харчових продуктів (на 20,5% у 2016 році, на 52,7% у 2017 році та на 37,8% у 2018 році порівняно з 2015 роком).

Забезпечення екологічної безпеки АПК України передбачає охорону навколишнього середовища за допомогою адміністративних, правових, економічних, політичних і суспільних заходів щодо обмеження негативного впливу господарської діяльності на довкілля. Наявне агропромислове навантаження на екологію дов-

кілля через утворення відходів потребує значних капітальних інвестицій та витрат на забезпечення охорони навколишнього середовища. Протягом 2015—2018 років у сільському господарстві спостерігається зменшення поточних витрат та капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища, а в харчовій промисловості — збільшення витрат і капітальних інвестицій (рис. 2).

Логістика відходів підприємства передбачає виконання функцій щодо заготівлі вторинної сировини, сортування та складування, тимчасового зберігання на спеціальних складах, вторинної переробки в межах або за межами підприємства [14]. За відсутності можливості повторного використання або переробки відходів у межах підприємства, логістика аграрного підприємства повинна виконувати функцію моніторингу потреб переробних підприємств у відповідному виді сировини, а також організовувати транспортування даної продукції найбільш раціональним способом.

Враховуючи той факт, що основу сільськогосподарської сфери АПК України складають невеликі та середні підприємства, в межах яких складно організувати налагоджений механізм постачання, транспортування, розподілу та інших логістичних функцій, логістика збуту продукції передається на аутсорсинг торговельним підприємствам. Щодо реалізації сільськогосподарських відходів, то їх розподілом між переробними підприємствами повинні також займатися торговельні посередники. В практиці агропромислових підприємств забезпечення ресурсозбереження відбувається на основі логістичного інсорсингу, тобто логістичні функції щодо управління відходами сільськогосподарських підприємств здійснюються переробним підприємством, що є важливою умовою забезпечення безперебійності процесу поставок сировини для власного виробництва [4].

Процес доставки сировини від виробника до переробника є тим видом діяльності підприємства, що передається на аутсорсинг стороннім організаціям, тобто транспортна логістика агропромислового підприємства

Рис. 3. Потік інформації в логістичній системі ресурсозбереження АПК

Джерело: розроблено автором.

виконується компаніями-перевізниками. Така практика має чимало переваг, адже дозволяє зосередити увагу на основних процесах виробництва. Такий вид аутсорсингу є доцільним тільки в умовах високоорганізованої транспортної логістики відповідних аутсорсерів.

Враховуючи вищесказане, наявна система логістики відходів біологічного походження АПК України має два головні недоліки, а саме:

1. Неефективна інформаційна логістика.

Основною умовою забезпечення цільового використання біологічних відходів аграрних підприємств є наявність достатнього попиту на них у відповідний момент часу. Інформація щодо об'ємів попиту та місця знаходження відповідних суб'єктів господарювання постійно змінюється, а регулярний моніторинг потребує значних витрат часу та людських ресурсів. Оскільки ця функція виконується власними силами підприємств, то пропозиція сировини не знаходить свого споживача — переробника, а попит не задовольняється в повній мірі. Все це призводить до значних втрат фінансових та матеріальних ресурсів у масштабах АПК [16].

2. Неефективна транспортна логістика.

Транспортні компанії, що надають послуги аграрним підприємствам, в основному, спеціалізуються на одному виді транспорту, що значно ускладнює перевезення сировини комбінованим способом. Крім того, на транспортні послуги встановлюється висока ціна, що є результатом неповної завантаженості транспорту та неефективного складання маршруту. Зважаючи на те, що розподіл вторинної сировини відбувається відповідно до економічної ефективності, а не до потреб АПК, то за умови перевищення витрат на транспортування чи зберігання над витратами на утилізацію, відходи підлягають утилізації [17].

З метою усунення зазначених недоліків доцільно створити логістичну систему ресурсозбереження націо-

нального масштабу, яка буде ґрунтуватися на потужній інформаційній та транспортній складовій. Така система має бути заснована на приватній формі власності і отримувати державну підтримку в формі податкових пільг. Дану систему необхідно організовувати саме на основі приватного підприємства, адже його діяльність націлена на отримання прибутку, який є головною рушійною силою постійного самовдосконалення системи. Державна підтримка можлива на етапі становлення системи, а пільгове оподаткування є умовою забезпечення екологічної спрямованості системи та націленості на підтримку основної сфери агропромислового комплексу, тобто рослинництва та тваринництва.

Ця система передбачає розподіл логістичних функцій ресурсозбереження між самою системою та підприємствами комплексу. Певні логістичні функції залишаються за підприємствами, але передбачають активну взаємодію із системою. Основні функції передбачають:

- надання системі інформації щодо наявних обсягів попиту на сировину та пропозиції відходів біологічного походження, що придатні для подальшої переробки;
- надання інформації щодо запланованих потреб підприємства у вторинній сировині в поточному періоді;
- збирання та тимчасове складування біологічних відходів, що придатні для подальшої промислової переробки;
- формування необхідних запасів сировини та їх складування для подальшої переробки.

Виконання даних функцій підприємствами АПК є головною умовою існування та успішного функціонування приватної логістичної системи ресурсозбереження, а також можливості виконання наступних функцій:

- збір та обробка інформації щодо попиту та пропозиції відходів;

— забезпечення розподілу ресурсів відповідно до пріоритетності потреб основної ланки АПК, наявних ресурсів та потреб;

— транспортування сировини між представниками АПК, складання маршрутів перевезення різними видами транспорту з метою забезпечення максимально швидкої доставки з мінімальними фінансовими витратами;

— моніторинг нових тенденцій щодо переробки відходів АПК та інформування всіх представників комплексу щодо появи попиту на існуючі біологічні та небіологічні відходи.

Формування продуктивної логістичної системи ресурсозбереження в АПК передбачає встановлення інформаційного обміну між усіма ланками виробництва та переробки сільськогосподарської продукції [18]. Саме активний обмін інформацією щодо наявної кількості біологічних відходів та потреб у сировині є важливим інструментом максимального збереження ресурсів, що сприяє розробці достовірних планів об'ємів виробництва як у сільськогосподарській, так і в переробній галузі.

Процес обміну даними в системі передбачає отримання інформації щодо пропозиції відходів рослинництва, тваринництва та виробництва харчових продуктів, а також щодо обсягу попиту на цю сировину від підприємств, що займаються виробництвом органічних добрив, біопалива, біоенергії, кормів та інших споживчих товарів. Система обробляє інформацію та розподіляє наявну пропозицію між наявним попитом, віддаючи перевагу потребам сільськогосподарської сфери, як такої, що визначає функціонування всього комплексу (рис. 3).

Для розподілу біологічних відходів за визначеними напрямками обираються можливі способи транспортування відповідно до мінімізації витрат. Передбачається, що система дозволить встановити мінімальні ціни на транспортні послуги за допомогою ефекту масштабу, адже її цільовим споживачем стане весь агропромисловий комплекс України.

Отже, реалізація приватної логістичної системи ресурсозбереження АПК України забезпечить такі позитивні зміни:

1. Зниження витрат на транспортні перевезення біологічних відходів між підприємствами АПК, тобто збільшення економічної ефективності організації переробки в порівнянні з утилізацією.

2. Скорочення термінів доставки сировини до підприємств-споживачів та переробників, що дозволить зменшити термін складування сировинних запасів та здійснювати більш достовірне планування попиту, тобто зменшити кількість зіпсованих вхідних компонентів.

3. Стимулювання процесу ресурсозбереження на великих, середніх та малих сільськогосподарських підприємствах.

4. Максимальне задоволення попиту підприємств на вторинну сировину, а отже збільшення об'ємів виробництва.

5. Зменшення агропромислового навантаження на екологію навколишнього середовища.

6. Зменшення загальних втрат матеріальних, фінансових та людських ресурсів в агропромисловому комплексі України.

ВИСНОВКИ

Ресурсозбереження в АПК неможливо розглядати в рамках виокремленого підприємства, адже весь процес виробництва аграрної продукції від сировини до кінцевої продукції передбачає залучення значної кількості підприємств різних галузей економіки. Отже, під ресурсозбереженням в АПК слід розуміти процес збереження сировинних ресурсів за допомогою повного розподілу біологічних відходів, що є придатними для переробки між сукупністю підприємств різних галузей комплексу.

Управління ресурсозбереженням в АПК України здійснюється на основі внутрішньої виробничої, складської та інформаційної логістики, інсорсингу логістики постачання та аутсорсингу транспортної логістики. Наявна система функціонує неефективно, що виражається в значних обсягах утилізації сільськогосподарських відходів. Запропоновано впровадити приватну логістичну систему ресурсозбереження АПК України, націлену на отримання прибутку, підтримку сільського господарства та екологічної безпеки країни, а також усунення недоліків наявної інформаційної та транспортної логістики.

Література:

1. Obi F.O. Agricultural waste concept, generation, utilization and management / F.O. Obi, B.O. Ugwuishiwu, J.N. Nwakaire // *Nigerian Journal of Technology*. — 2016. — Vol. 35, No. 4. — P. 957—964.
2. Андрейченко А.В. Типологія відходів в АПК: вітчизняний та європейський досвід / А.В. Андрейченко // *Економічний простір*. — 2017. — № 124. — С. 67—76.
3. Біла І.С. Розвиток ресурсозбереження в Україні / І.С. Біла, Н.В. Красман // *Економіка та управління національним господарством*. — 2018. — Вип. 21. — С. 53—58.
4. Величко О.П. Державна підтримка розвитку кооперативної агрологістики в контексті програми економічних реформ / О.П. Величко // *Рідне село в історичній долі України: зб. наук. праць* / Редкол. Кобець А.С. (відп. ред.) та ін. — Дніпропетровськ: Вид-во "Придніпров'я", 2013. — С. 94—100.
5. Воляк Л.Р. Ресурсозбереження як передумова підвищення конкурентоспроможності підприємства / Л.Р. Воляк // *Сталий розвиток економіки*. — 2013. — № 2. — С. 115—119.
6. Довкілля України за 2018 рік: статистичний збірник / За ред. О.М. Прокопенко. — К.: Державна служба статистики України, 2019. — 214 с.
7. Ершова О.О. Ресурсозбереження як альтернативний спосіб господарювання на підприємствах АПК / О.О. Ершова // *Ефективна економіка*. — 2013. — № 4. — С. 28—33.
8. Корнієцький О.В. Значення логістики для агропромислового комплексу / О.В. Корнієцький // *Ефективна економіка*. — 2015. — № 8. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4240>
9. Кривенко С.В. Еколого-економічні особливості розвитку ресурсозбереження та вторинного ресурсовикористання в Україні / С.В. Кривенко // *Економічний вісник*. — 2015. — № 1. — С. 167—173.

10. Мазур О. В. Стратегічне управління ресурсозбереженням підприємства в умовах енергетичних обмежень / О.В. Мазур, Л.П. Артеменко // Економічний вісник НТУУ "КПІ". — 2017. — № 14. — С. 18—36.

11. Нечипоренко К.В. Транспортна логістика аграрних підприємств в системі сталого розвитку АПК / К.В. Нечипоренко // Ефективна економіка. — 2015. — № 12. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4669>

12. Офіційний сайт Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації [Електронний ресурс]. Державний класифікатор України: Класифікатор відходів ДК 005-96. — Режим доступу: <http://plast.vn.ua/DK005-96.html>

13. Павлов В.І. Особливості формування логістичної системи ресурсозбереження в АПК / В.І. Павлов, І.С. Скороход // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2003. — № 469: Логістика. — С. 95—100.

14. Пекшин С.В. Ресурсозбереження на підприємствах машинобудування на засадах логістики / С.В. Пекшин // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. — 2013. — № 2 (58). — С. 278—282.

15. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/ed20170101>

16. Ткаченко Т.П. Концепція безвідходного виробництва як фактор підвищення прибутковості підприємства / Т.П. Ткаченко, С.О. Кириченко, Ф.Н. Аларікі // Агросвіт. — 2018. — № 9. — С. 60—63.

17. Токарчук Д.М. Управління ефективним використанням сільськогосподарських відходів для виробництва біогазу / Д.М. Токарчук // Облік і фінанси. — 2018. — № 3 (81). — С. 133—139.

18. Федорук Є.І. Потенціал розвитку логістики агропромислового комплексу України / Є.І. Федорук // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. — 2016. — № 1. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

19. Чіков І.А. Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на основі ресурсозбереження / І. А. Чіков // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 10. — С. 73—78.

References:

1. Obi, F. O. Ugwuishiwu, B. O. and Nwakaire, J. N. (2016), "Agricultural waste concept, generation, utilization and management", *Nigerian Journal of Technology*, vol. 35 (4), no. 4, pp. 957—964.

2. Andreichenko, A. V. (2017), "Typology of waste in the agro-industrial complex: domestic and european experience", *Ekonomichnyi prostir*, vol. 124, pp. 67—76.

3. Bila, I. S. and Krasman, N. V. (2018), "Development of resource savings in Ukraine", *Market Infrastructure*, vol. 21, pp. 53—58.

4. Velychko, O. P. (2013), "State Support for the Development of Cooperative Agrologistics in the Context of the Economic Reform Program", *Ridne selo v istorychnii doli Ukrainy [Native village in the historical fate of Ukraine]*, Prydniprov ia, Dnipropetrivs'k, Ukraine, pp. 94—100.

5. Voliak, L. R. (2013), "Resource saving as a prerequisite for increasing the competitiveness of the enterprise", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, vol. 2, pp. 115—119.

6. Prokopenko, O. M. (2019), *Dovkillia Ukrainyza 2018 rik: statystychnyi zbirnyk [Environment of Ukraine for 2018: Statistical Digest]*, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

7. Iershova, O. O. (2013), "Resource saving as an alternative method for managing in companies of AIC", *Efektivna ekonomika*, vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1971> (Accessed 4 Dec 2019).

8. Kornietskyi, O. V. (2015), "The meaning of logistics for agricultural complex", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4240> (Accessed 4 Dec 2019).

9. Kryvenko, S. V. (2015), "Ecological and economic development features of resource saving and secondary resources using in Ukraine", *Ekonomichnyi visnyk*, vol. 1, pp. 167—173.

10. Mazur, O. V. and Artemenko, L. P. (2017), "Strategic management of resource efficiency of the enterprise in the conditions of energy constraints", *Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI"*, vol. 14, pp. 18—36.

11. Nechyporenko, K. V. (2015), "Transport logistics of agrarian companies in system of sustainable development of agrarian complex", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4669> (Accessed 4 Dec 2019).

12. Official website of the State Committee for Standardization, Metrology and Certification of Ukraine (1996), "State Classifier of Ukraine: Waste Classifier DK 005-96.", [Online], available at: <http://plast.vn.ua/DK005-96.html> (Accessed 4 Dec 2019).

13. Pavlov, V. I. and Skorokhod, I. S. (2003), "Features of Formation of Logistic System of Resource Saving in Agro-industrial Complex", *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic" Logistics*, vol. 469, pp. 95—100.

14. Pekchin, S. V. (2013), "Maintenance of resources is on enterprises of engineer on principles of logistic", *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, vol. 2 (58), pp. 278—282.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), *The Law of Ukraine "On State Support of the Agriculture in Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (Accessed 4 Dec 2019).

16. Tkachenko, T. Kyrchenko, S. and Alariki, F. (2018), "Concept of non-waste production as a factor of increasing the profitability of business enterprise", *Agrosvit*, vol. 9, pp. 60—63.

17. Tokarchuk, D. M. (2018), "Management of efficient use of agricultural waste for biogas production", *Oblik i finansy*, vol. 3 (81), pp. 133—139.

18. Fedoruk, Ye. I. (2016), "The Potential of Logistics Development in the Agro-Industrial Complex of Ukraine" *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, vol. 1, Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_16 (Accessed 4 Dec 2019).

19. Chikov, I. A. (2018), "Increasing the Competitiveness of Agrarian Enterprises on the Basis of Resource Conservation", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 73—78.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2019 р.

Т. О. Королюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри національної економіки та публічного управління,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ
ORCID ID 0000-0002-3610-9839

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.99

ДИСПРОПОРЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

T. Koroliuk,
PhD, Associate Professor, Associate Professor of the department of national economy
and public administration SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv

DISPROPORTIONS OF UKRAINIAN BANKING SECTOR AND WAYS OF OVERCOME THEM

Проведено розмежування категорій "дисбаланси" та "диспропорції" розвитку. Досліджено роль банків у розвитку національної економіки у розрізі окремих економічних теорій. Відзначено, що відбувається трансформація ролі банків, які виконують не лише трансформаційну, обслуговуючу та інвестиційну функцію, а й стабілізаційну та інформаційну в умовах стрімкого розвитку Інтернет та інформаційно-комунікаційних технологій. Здійснено аналіз диспропорцій розвитку банківського сектору в Україні, що дало змогу зробити висновки про зростання валютних і кредитних ризиків, ризиків ліквідності та платоспроможності банків. Звернено увагу на необхідність визначення граничних меж та оптимальності співвідношення показників, які характеризують диспропорційність банківського сектору. Девальвація національної валюти виступає однією із основних причин диспропорцій банківської діяльності, що пов'язано із високим рівнем доларизації економіки, водночас це стало частиною нашої фінансової культури, яку важко викоринити. Концентрація банківського капіталу та зниження конкуренції на ринку банківських послуг, висока частка іноземних банків у банківському секторі посилюють диспропорції його розвитку та обмежують дієвість монетарної політики. Обґрунтовано причини низької інвестиційної активності банків в Україні. Відзначено, що задля стимулювання економічного зростання необхідно забезпечити тісний зв'язок банківського сектору із реальною економікою. Ресурси банківського сектору повинні стати локомотивом розвитку української економіки в умовах воєнних дій, високого рівня зовнішнього державного боргу та зростання залежності від міжнародних фінансових організацій. Обґрунтовано шляхи подолання диспропорційності розвитку банків. Підвищення довіри до монетарної влади і банків повинне стати одним із пріоритетів політики Національного банку, що можливе в умовах стабільності цін та валютного курсу, прозорості і відкритості банківської діяльності, доступності фінансових послуг та забезпечення зворотного зв'язку з населенням.

Differentiation of the categories of "imbalances" and "disproportions" of development is made. The role of banks in the development of the national economy in the context of individual economic theories is investigated. It is noted that there is a transformation of the role of banks, which perform not only the transformation, servicing and investment function, but also the stabilization and information in the conditions of rapid development of the Internet and information and communication technologies. The analysis of disparities in the development of the banking sector in Ukraine was made, which made it possible to draw conclusions about the increase in currency and credit risks, liquidity risks and solvency of banks. Attention is drawn to the need to define boundaries and optimize the ratio of indicators that characterize the disproportionality of the banking sector. The devaluation

of the national currency is one of the main reasons for the imbalances in banking, which is associated with a high level of dollarization of the economy, and at the same time it has become part of our financial culture that is difficult to eradicate. The concentration of banking capital and the reduction of competition in the banking services market, the high proportion of foreign banks in the banking sector increase the imbalances of its development and limit the effectiveness of monetary policy. The reasons for the low investment activity of banks in Ukraine are substantiated. It is noted that in order to stimulate economic growth, it is necessary to ensure a close link between the banking sector and the real economy. Banking sector resources should become the engine of the Ukrainian economy in the face of hostilities, high levels of external public debt and growing dependence on international financial institutions. The ways of overcoming the disproportionality of banks' development are substantiated. Increasing the credibility of monetary authorities and banks should be one of the priorities of the National Bank's policy, which is possible in the conditions of price and currency stability, transparency and openness of banking activities, accessibility of financial services and providing public feedback.

Ключові слова: диспропорції та дисбаланси, банківський сектор, валютні та кредитні ризики, довіра, монетарна політика.

Key words: disproportions and imbalances, banking sector, currency and credit risks, trust, monetary policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Банківський сектор виступає ключовим чинником розвитку економіки, виконуючи акумулятивну, кредитну, інвестиційну, інформаційну та стабілізаційну функції, натомість реальний сектор забезпечує джерела та умови його функціонування, цим самим обумовлюючи діалектичний характер взаєморозвитку. Стабільність та ефективне функціонування банків є необхідною передумовою не лише економічного зростання, а й важливою складовою національної безпеки. Однак протягом останніх років банківський сектор переживає не найкращі часи, пов'язані із затяжним характером політичної та економічної кризи в Україні, виходом значної кількості банків з ринку, девальваційними тенденціями, погіршенням якості кредитного портфеля та кредитним стисненням, зниженням довіри до банків та обмеженістю довгострокової ресурсної бази. Все це обумовлює поглиблення диспропорційності його розвитку та віддалення від інвестування реальної економіки. Таким чином, інституціональне середовище детермінує особливості функціонування банківського сектору, диспропорційність та розбалансованість якого унеможливорює розвиток національної економіки. А тому їхнє попередження й усунення повинне виступати пріоритетним завданням державної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми функціонування банківського сектору, його участь у забезпеченні економічного зростання та стабільності досліджували такі зарубіжні вчені: А. Грінс-

пен, П. Кругман, Ф. Мишкін, Х. Мінські, Дж. Стігліц та ін. Серед українських вчених, хто вивчає проблематику диспропорцій і дисбалансів розвитку банків, забезпечення стабільності їхнього функціонування варто виокремити наукові праці В. Гейця, О. Вовчак, А. Гриценка, В. Козюка, В. Корнєєва, Т. Кричевської, І. Малого, В. Міщенка, С. Науменкової, З. Луцишин, І. Лютого. Відзначаючи значний науковий доробок вказаних вчених, проблема диспропорційності банківського сектору залишається відкритою та потребує подальшого вивчення у пошуку шляхів їх подолання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз диспропорцій розвитку банківського сектору України та обґрунтування напрямів державної політики щодо їх попередження і подолання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Фінансові потоки відіграють ключову роль в економічному зростанні, проте існує і протилежний бік руху фінансових ресурсів, пов'язаний із формуванням за певних інституціональних умов диспропорцій та дисбалансів розвитку. Натомість вони виступають джерелом фінансових флуктуацій та напруги в економічній політиці.

Диспропорції — це "несумісність, невідповідність частин, відсутність пропорційності в цілому об'єкті, окремих підрозділах економіки" [1, с. 113]. Диспропорції — це "порушення узгодженості, відповідності взаємопов'язаних економічних процесів і показників, що характеризують функціонування і розвиток окремих галузей і виробництв, протікання стадій відтворювального циклу" [2]. Натомість поняття "дисбаланси" трактується як незбалансованість доходів і витрат, активів і пасивів, дебету і кредиту [3]. П.В. Проноза розмежовує ці кате-

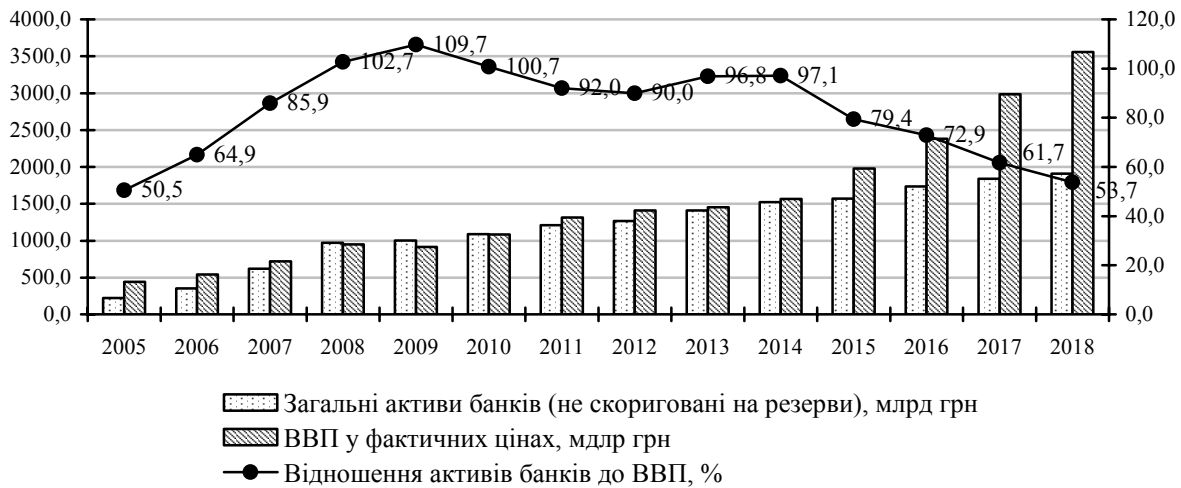

Рис. 1. Динаміка активів банків та ВВП в Україні протягом 2005—2018 рр.

Джерело: розраховано за даними [13; 14].

горії, відзначаючи, що дисбаланси — це "наявність великих дефіцитів (профіцитів) у рахунках торгових чи інвестиційних операцій...", а диспропорції — порушення пропорцій у взаємозалежних економічних процесах: попиту і пропозиції, інвестицій і заощадженнях" [4, с. 24]. Таким чином, такі поняття досить схожі і вживаються в науковій літературі як взаємозамінні та взаємодоповнюючі. Проте з бухгалтерської точки зору дисбаланс — це нерівність між активами та зобов'язаннями. Дотримуючись такого підходу, "диспропорції" виступає ширшим поняттям, що відображає відсутність пропорційності (визначеного співвідношення) частин у цілому об'єкті або між об'єктами, і не обов'язково пропорційність означає еквівалентну відповідність.

Проблематика функціонування банків, ролі процента та кредиту, диспропорційності розвитку фінансового і реального секторів виступали об'єктом наукових досліджень представників різних економічних теорій. Класики відводили ключову роль банкам у перетворенні "мертвого капіталу" в активний, виступали проти державного регулювання їхньої діяльності, підкреслювали силу закону як обмежувального інструмента, та необхідність регламентації банківської діяльності і публікації фінансових звітів [5, с. 241]. А. Сміт відзначав, що позики повинні використовуватися як капітал, що мінімізує ризик її неповернення [5, с. 236, 258], що є досить актуальним у сьогоденні. Протилежні погляди щодо регулювання банківської діяльності були у Дж. М. Кейнса, також він показав, як впливає норма процента на зайнятість та рівень цін, обґрунтував психологічні та ділові мотиви. Опонент Дж. Кейнса М. Фрідмен доводив необхідність контролю за грошовою пропозицією і відзначав, що нездатність зрозуміти дію дисконтної ставки є найбільш розповсюдженим джерелом безпорядку [6, с. 18—19, 39]. Посткейнсіанці відзначали, що капіталістична економіка породжує фінансову структуру, схильну до криз [7]. Економічна динаміка, на думку Мінські, визначається специфікою фінансування інвестицій підприємствами: забезпечене, за якого грошових надходжень достатньо для погашення боргу; спекулятивне — грошових надходжень вистачає на сплату відсотків боргу, однак для його погашення необхідні нові позики; "понці-фінансування", коли грошових над-

ходжень не вистачає ані на погашення боргу, ані на сплату відсотків, що обумовлює потребу в нових позиках. Мінські відзначав, що спекулятивне фінансування неминуче, якщо довгострокові інвестиції фінансуються за рахунок короткострокових позик, а в умовах зростання інфляції та підвищення процентних ставок створюються передумови "понці-фінансування". Інший представник посткейнсіанства відзначав роль кредиту як блага для тих, хто знає, як його використати, водночас високий рівень левелізму підвищує вразливість національної економіки [8, с. 94—98]. У борговій економіці вчений виокремлює парадокси ощадливості, делевериджу та гнучкості [8, с. 111]. Прихильники інституціональної теорії відзначали роль інформації на грошовому ринку, яка впливає на поведінку людей та спосіб його функціонування [9, с. 569, 593]. Інформаційна асиметрія обумовлює проблеми несприятливого вибору та морального ризику [10, с. 214, 232—233], які, на думку Дж. Стігліца, виступають джерелом недовіри до фінансових інститутів [11, с. 113].

Таким чином, науковці довели важливу роль банків в економічному зростанні, а також розкрили участь держави у забезпеченні фінансової стабільності та взаємозв'язку фінансового і реального секторів. В останні десятиріччя бурхливий розвиток фінансових установ обумовив фінансизацію економіки, зростання спекулятивності фінансових операцій, а недосконалість інституціонального середовища породжує диспропорції та дисбаланси, що стають передвісниками кризових явищ.

Варто відзначити, що аналіз диспропорцій відображає існуючий стан розвитку, проте не розкриває масштабів їхнього накопичення протягом тривалого періоду. Динаміка показника співвідношення активів банків та ВВП протягом 2005—2009 років демонструє стрімкий розвиток банківського сектору порівняно з реальною економікою (рис. 1). І як відмічають вчені, превалювання фінансового сектору над реальним виступає причиною фінансових дисбалансів [12, с. 58]. З одного боку, зростання активів банків формує їхній потенціал розвитку, з іншого — залежно від специфіки управління та взаємозв'язку із реальним сектором визначає стабільність їхнього функціонування.

Таблиця 1. Структура доходів та витрат банків в Україні протягом 2005—2018 рр.

Рік	ДОХОДИ					ВИТРАТИ				
	процентні доходи	комісійні доходи	від торг. операцій	інші доходи	сума	процентні витрати	відрах. в резерв	адмін. витрати	інші витрати	сума
2005	69,1	21,0	4,3	5,6	100,0	43,0	11,0	34,0	12,0	100,0
2006	72,7	20,0	4,9	2,3	100,0	44,2	12,5	32,4	10,9	100,0
2007	74,6	18,3	4,3	2,8	100,0	46,5	11,8	30,6	11,1	100,0
2008	72,1	16,2	9,4	2,3	100,0	44,1	21,0	24,9	10,0	100,0
2009	84,7	11,3	2,0	2,0	100,0	36,7	41,6	15,6	6,1	100,0
2010	82,8	11,2	1,6	4,4	100,0	41,0	30,8	19,4	8,8	100,0
2011	79,4	12,9	2,8	4,9	100,0	39,6	24,3	22,8	13,3	100,0
2012	78,1	14,1	2,1	5,7	100,0	46,8	16,1	25,6	11,5	100,0
2013	76,9	14,8	2,0	6,3	100,0	48,3	16,7	24,3	10,7	100,0
2014	72,0	13,4	7,4	7,2	100,0	36,9	39,3	17,0	6,8	100,0
2015	67,8	14,3	10,8	7,1	100,0	36,1	43,1	13,8	7,0	100,0
2016	71,2	16,4	4,3	8,1	100,0	26,2	56,6	11,2	6,0	100,0
2017	69,6	20,9	4,1	5,4	100,0	34,7	24,1	21,6	19,6	100,0
2018	68,8	24,9	0,9	5,4	100,0	37,2	29,5	13,0	20,3	100,0

Джерело: складено за даними [13].

Як бачимо із рисунка 1, у 2005—2008 рр. спостерігається виражена фінансизація національної економіки. Темпи зростання активів банків у 2006 р. порівняно із 2005 р. склали 158,3 %, натомість темпи зростання фактичного ВВП склали 123,3%, у 2007 р. — 175,3 % і 132,4%, у 2008 р. — 157,2% та 131,6% відповідно порівняно із попереднім періодом. Збільшення кредитування не призвело до аналогічного зростання обсягу реального ВВП, натомість створило передумови зростання цін на активи та товари. Банки перетворилися в "резервуари" для перекачування й продукування грошей і цінних паперів різної ліквідності, цим самим розірвавши органічну взаємозалежність кругообігу фінансових та матеріальних ресурсів [15, с. 85—86]. Фінансово-економічна криза 2008—2009 рр. продемонструвала обсяг накопичених диспропорцій, які віддаляють інвестиції від реального сектору. У 2010—2013 рр. поступово активізувалась кредитна діяльність банків паралельно із відновленням економічного зростання та збільшенням доходів населення. Проте у 2014—2015 рр. у зв'язку із політичними та економічними причинами, валютною кризою, інституційними трансформаціями спостерігається сповільнення розвитку банківського сектору.

Банківська діяльність в Україні характеризується низькою інвестиційною активністю. Частка вкладень у цінні папери в загальному обсязі кредитного портфеля протягом 2006—2009 років коливалася в межах 5—6%, з 2010 р. вона зросла за рахунок вкладень коштів в ОВДП як надійне та швидке джерело отримання доходу. У 2017 р. вкладення в ОВДП склали 33 % кредитного портфеля банків та 85 % портфеля цінних паперів банків. Однак інвестування в ОВДП не настільки сприяє економічному зростанню, створенню робочих місць та збільшенню доходів населення, як кредитування реального сектору. У зарубіжних країнах вкладення банків у цінні папери складає 20—40% [16, с. 282].

Причинами низької інвестиційної активності банків в Україні є високі ризики в умовах військових дій, обмеженість довгострокової ресурсної бази, висока вартість фінансових ресурсів та низький рівень платоспроможності позичальників, значна частка присутності іноземного капіталу (46 % банків з іноземним капіталом) та низький рівень його мотивації вкладати в роз-

будову національної економіки, низький рівень довіри до банків та монетарної влади, відсутність дієвих механізмів держаного стимулювання інвестування в реальну економіку. Надання он-лайн-послуг оцінки реальної вартості фінансових продуктів і послуг підвищить довіру до банків, сприятиме активізації депозитних вкладень та кредитування.

Важливе значення в оцінці якості кредитного портфеля банків, визначенні пріоритетних напрямів діяльності, аналізі фінансового стану та збалансованості операцій займає дослідження доходів та витрат банків. Традиційно процентні доходи складають основу доходів банків (табл. 1), однак занадто висока частка свідчить про високоризикований та спекулятивний характер фінансових операцій. І. Малий відзначає, що "у гонитві за дешевими грошима банки, зосередивши свою увагу лише на спекулятивній кредитній діяльності, усунулись від виконання своїх основних функцій: мобілізації вільних коштів домашніх господарств і фірм та інвестування економіки..." [17, с. 180]. У 2005—2007 рр. процентні доходи зростали за рахунок зростання обсягу кредитування, натомість у 2009 р. в умовах кризи — переважно за рахунок підвищення середньозваженої відсоткової ставки по кредитах — до 18,3%. З 2010 р. процентні доходи банків постійно скорочувались (за виключенням 2016 р.), що пов'язано із кредитним стисненням та погіршенням якості кредитного портфеля. До того ж висока вартість кредитних ресурсів обумовлює проблему несприятливого вибору, скорочення кредитування, інвестицій та ділової активності. Падіння курсів на ринку акцій означає зменшення власного капіталу корпорацій, що спонукає позичальників до ризикових інвестицій, а кредиторів вести обережнішу кредитну політику.

Зростання частки комісійних доходів в останні роки аналізованого періоду пов'язана із розвитком банківських продуктів та збільшенням кількості їхніх споживачів. Натомість доходи від торговельних операцій скоротилися, що пов'язано із флуктуаціями на фондовому ринку та низьким валютним спредом. В аналізі структури доходів банків варто враховувати, що показник по торговельним операціям може бути від'ємним, внаслідок чого можуть зростати інші статті доходів.

Таблиця 2. Структура залучених депозитів та наданих кредитів банками резидентам та нерезидентам за валютою та строками, %

Показники	Рік													
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Депозити за валютою:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в нац. валюті	63,9	60,2	65,0	50,4	46,6	54,7	55,3	53,7	60,8	52,0	52,3	50,8	54,0	57,3
в іноз. валюті	36,1	39,8	35,0	49,6	53,4	45,3	44,7	46,3	39,2	48,0	47,7	49,2	46,0	42,7
Депозити за строками:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
на вимогу	38,4	35,9	35,5	29,1	34,9	36,9	36,0	33,2	32,5	38,6	44,2	48,9	47,5	49,9
до 1 року	24,1	22,3	20,6	24,6	37,9	31,3	31,0	32,0	27,7	29,7	36,0	31,7	31,6	33,5
1-2 роки ¹	37,5	41,8	36,0	33,8	18,6	24,9	25,7	27,8	35,0	26,6	16,2	17,9	16,7	13,3
понад 2 роки	-	-	8,0	12,6	8,6	6,8	7,3	7,1	4,8	5,1	3,6	1,4	4,2	3,3
Кредити за валютою:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в нац. валюті	55,5	49,7	49,1	40,3	48,0	52,7	58,6	63,1	66,0	53,1	43,1	49,4	53,8	54,7
в іноз. валюті	44,5	50,3	50,9	59,7	52,0	47,3	41,4	36,9	34,0	46,9	56,9	50,6	46,2	45,3
Кредити за строками:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
до 1 року	42,7	40,0	37,9	33,3	34,6	36,2	40,0	43,8	47,8	40,6	44,5	35,4	39,8	44,7
1-5 років ²	57,3	60,0	38,3	36,5	35,6	36,0	35,9	35,2	33,4	37,6	32,8	38,2	32,7	30,9
понад 5 років	-	-	23,8	30,2	29,8	27,8	24,1	21,0	18,7	21,9	22,7	26,4	27,5	24,4

Примітка: ¹ — до січня 2007 р. включаються депозити, залучені зі строком погашення від 1 до 2 років і більше 2 років;

² — до січня 2007 р. включаються кредити, залучені зі строком погашення від 1 до 5 років і більше 5 років.

Джерело: розраховано за даними [13].

На тлі скорочення процентних доходів у 2017—2018 рр. зросли процентні витрати банків, які виступають основною статтею витрат. Зростання частки відрахування в резерви обумовлено кризовими явищами, високими ризиками, погіршенням якості кредитного портфеля, необхідністю підвищення ліквідності та платоспроможності банків. Варто відзначити, що відрахування в резерви можуть збільшуватися як за рахунок зростання кредитного портфеля, так і через погіршення його якості. Адміністративні витрати у структурі витрат у 2018 р. склали 13,0 % та скоротилися майже втричі, порівняно із 2005 р., що пов'язано із підвищення якості управління активами банків.

У 2008 р. порівняно із 2005 р. темпи зростання залучення депозитів склали 266,8%, наданих кредитів — 506,6% відповідно. Протягом 2010—2018 рр. темпи зростання кредитів коливаються в межах 2—14%, а в 2012 р. та 2015 р. спостерігалися від'ємні значення показника; темпи зростання депозитів — у межах 2—18%

відповідно. На відміну від кредитів, залучення депозитів носить переважно короткостроковий характер (табл. 2). Частка депозитів на вимогу та до 1 року в загальній структурі депозитів у 2018 році склала 83,4 %, депозитів більше 1 року — лише 16,6 %, натомість частка кредитів терміном понад 1 рік у загальній структурі кредитів склала 55,3 %. Попри тенденцію зменшення частки депозитів та кредитів в іноземній валюті, проблема доларизації української економіки й досі залишається відкритою. Частка депозитів в іноземній валюті у 2018 р. склала 42,7 %, кредитів — 45,3 %.

Високий рівень доларизації економіки обмежує самостійність в управлінні національною фінансовою системою. Відбувається екстерналізація довіри, коли населення країни більше вірить в політику та лідерів інших держав, водночас без будь-яких зобов'язань з їхнього боку, що стало уже складовою нашої фінансової культури.

Дисбаланс активно-пасивних операцій банків за

Таблиця 3. Диспропорції розвитку банківського сектору України, %

Показники співвідношення	Рік													
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
депозитів та кредитів, наданих банками	0,93	0,78	0,69	0,54	0,51	0,59	0,65	0,74	0,77	0,68	0,75	0,83	0,88	0,85
депозитів та кредитів в іноземній валюті	0,75	0,61	0,48	0,45	0,52	0,56	0,70	0,91	0,87	0,69	0,62	0,80	0,87	0,80
депозитів та кредитів терміном понад 1 рік	0,61	0,50	0,44	0,31	0,16	0,27	0,32	0,42	0,57	0,34	0,25	0,24	0,29	0,25
депозитів та кредитів в інозем. валюті терміном понад 1 рік	0,50	0,42	0,31	0,33	0,23	0,29	0,39	0,62	0,73	0,41	0,28	0,33	0,37	0,31
депозитів та кредитів в нац. вал. терміном понад 1 рік	0,73	0,70	0,69	0,49	0,21	0,31	0,33	0,34	0,51	0,31	0,25	0,18	0,22	0,19
депозитів та кредитів, наданих банками до 1 року	1,36	1,27	1,23	0,94	1,15	1,22	1,15	1,12	0,96	1,15	1,37	1,96	1,81	1,62
депозитів та кредитів в інозем. валюті терміном до 1 року	1,29	1,24	1,19	0,87	1,66	1,47	1,63	1,59	1,15	1,30	1,11	1,56	2,14	1,90
депозитів та кредитів в нац. валюті терміном до 1 року	1,37	1,23	1,19	0,93	0,82	1,02	0,95	0,94	0,89	1,06	1,59	2,31	1,55	1,42

Примітка: * — депозити до 1 року включають депозити на вимогу.

Джерело: розраховано за даними [13].

обсягами, строками та валютою (табл. 3) обумовлює валютні та кредитні ризики їхньої діяльності. У 2007—2009 рр. спостерігаємо найнижчі значення показника співвідношення обсягів депозитів та кредитів, наданих банками, що пояснюється надмірною кредитною експансією. Зростання зазначеного коефіцієнта надалі свідчить про виваженість політики банків та відбулось за рахунок скорочення темпів зростання кредитування порівняно із приростом депозитів. Що стосується показника співвідношення депозитів та кредитів в іноземній валюті, то він зростає за рахунок перевищення темпів приросту депозитів в іноземній валюті порівняно із кредитами. У 2009—2012 рр. та 2016—2017 рр. темпи приросту кредитів в іноземній валюті взагалі були від'ємними. Це відбулось не завдяки ефективній монетарній політиці та зростання рівня довіри до банків і влади, а за рахунок девальвації національної валюти та зростання негативних суб'єктивних очікувань.

Дані таблиці 3 демонструють поглиблення диспропорцій між депозитами та кредитами залежно від терміну залучення і позичання коштів. У 2018 р. частка залучених депозитів терміном до 1 року сягнула свого максимуму протягом аналізованого періоду і свідчить про тотальну недовіру та невпевненість у завтрашньому дні. Зменшення показників співвідношення депозитів та кредитів банків терміном понад 1 рік обумовлює зростання кредитних і валютних ризиків банків та вразливість до зовнішніх шоків. У такій ситуації важливими виступають не лише кроки на мікрорівні щодо підвищення ліквідності та платоспроможності банків, постає необхідність системного підходу до вирішення проблеми доларизації національної економіки, підвищення довіри до банків та державного стимулювання інвестування й кредитування реального сектору економіки.

Концентрація банківського капіталу та зниження конкуренції на ринку банківських послуг, висока частка іноземних банків у банківському секторі посилюють диспропорції його розвитку та обмежують дієвість монетарної політики. В умовах інфляції витрат, що спостерігалася в Україні в останні роки у зв'язку із девальвацією гривні та зростанням цін на імпорту, а також підвищенням житлово-комунальних тарифів, НБУ проводив стримуючу політику, підвищуючи облікову ставку у 2014 р. до 14%, у 2015 р. до 22%. Це свідчить про певну непослідовність політики Нацбанку. З одного боку, він намагався приборкати інфляцію, а з іншого — в умовах інфляції витрат здійснювалося додаткове стримування розвитку реального сектору економіки.

Стимулювання інвестування в розвиток високотехнологічної продукції, власний видобуток газу в Україні, експорту продуктів з високою доданою вартістю завдяки зменшенню ціни кредитних ресурсів, розстановка правильних пріоритетів у політиці імпортозаміщення сприятимуть збалансуванню платіжного балансу та мінімізації валютних ризиків банків. Ресурси банківського сектору повинні стати локомотивом розвитку української економіки в умовах воєнних дій, високого рівня зовнішнього державного боргу та зростання залежності від міжнародних фінансових організацій. Актуалізується питання участі першочергово саме державних банків в інвестуванні реального сектору. Розвиток вітчизняного виробництва, створення додат-

кових робочих місць та повернення українських "наемців" з-за кордону повинні стати першочерговими пріоритетами державної політики. Стієке економічне зростання та збільшення доходів населення позитивно впливатиме на відновлення довіри до банків, національної валюти та влади.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Дослідження розвитку банківського сектору в Україні показало, що існують диспропорції між фінансовим та реальним секторами економіки, в структурі доходів та витрат банків, в активно-пасивних операціях за обсягами, строками та валютою, цим самим обумовлюючи зростання кредитних, валютних, ризиків ліквідності та платоспроможності. Зрозуміло, що банківська діяльність була і буде високоризикованою справою, що пов'язано із її специфічною природою отримання прибутків. Однак актуалізується питання необхідності визначення граничних меж та оптимальності співвідношення показників, які характеризують диспропорційність банківського сектору.

До чинників, що обумовлюють диспропорції розвитку банків, відносяться: непослідовна та неефективна монетарна політика, військові дії в країні та економічна нестабільність, високий рівень інфляції та девальвація національної валюти, висока вартість кредитних ресурсів та низька платоспроможність позичальників, низький рівень довіри до банків та монетарної влади, недостатні прозорість та відкритість банківської діяльності, висока частка іноземного капіталу в банківському секторі. На ефективність та стабільність функціонування банків впливають структурні та інституційні диспропорції національної економіки, пов'язані із сировинним характером експорту та високим рівнем залежності від імпорту, високим рівнем державного боргу, що створюють тиск на обмінний курс та поглиблюють диспропорційність розвитку.

Зважаючи на вищезазначене, перегляду та удосконалення потребують принципи функціонування банків та державні механізми координації їхньої діяльності задля створення умов збалансованого розвитку банківського сектору та його взаємозв'язку із реальною економікою. Необхідно забезпечити доступність кредитів малому та середньому бізнесу, стимулювати інвестування у розвиток високотехнологічних галузей виробництва. Підвищення довіри до монетарної влади і банків повинне стати одним із пріоритетів політики Національного банку, що можливе в умовах стабільності цін та валютного курсу, прозорості і відкритості банківської діяльності, доступності фінансових послуг та забезпечення зворотного зв'язку з населенням.

Література:

1. Гончаров С.М., Кушнір Н.Б. Тлумачний словник економіста / за ред. Гончарова С.М. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 264 с.
2. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр., Москва: ИНФРА-М, 1999. 479 с. URL: <https://dic.aca->

demic.ru/dic.nsf/econ_dict/17565 (дата звернення: 05.11.2019).

3. Словарь бизнес-терминов. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/business/3673> (дата звернення: 05.11.2019).

4. Проноза П.В. Сутність понять "дисбаланси" і "диспропорції" в економіці та класифікації їх видів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Економіка і менеджмент". 2015. Вип. 11. С. 20—25. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/11-2015/06.pdf> (дата звернення: 20.10.2019).

5. Смит Адам. Исследование о природе и причинах богатства народов / ред. В. Незнанов. Москва: Соцэкгиз, 1962. 684 с.

6. Фридмен М. Основы монетаризма / под науч. ред. Д.А. Козлова. Москва: ТЕИС, 2002. 175 с.

7. Minsky Hyman P. The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and an Alternative to "Standard Theory" / Hyman P. Minsky Archive, 1975. URL: https://digitalcommons.bard.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1037&context=hm_archive (access date October 05, 2019).

8. Кругман П. Выход из кризиса есть / пер. с англ. Ю. Гольдберг. Москва: ООО "Издательская Группа "Азбука-Аттикус", 2013. 426 с.

9. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Сопред. научно-ред. совета Г.Г. Фетисов, А.Г. Худокормов. В 2 кн. Всемирное признание: Лекции нобелевских лауреатов / Отв. ред. Г.Г. Фетисов. Кн. 2. Москва: Мысль, 2005. 813 с.

10. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / пер. з англ. С. Панчишин, А. Стасишин, Г. Стеблій. Київ: Основи, 1999. 963 с.

11. Стігліц Дж.Е. Економіка державного сектора / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. — К.: Основи, 1998. — 854 с.

12. Корнєєв М.В. Дисбаланси руху фінансових ресурсів в економіці: особливості виникнення та накопичення. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 10. С. 57—62.

13. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#1ms> (дата звернення: 20.10.2019).

14. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2019).

15. Малий І.Й., Королюк Т. О. Макрорегулювання фінансового сектору: монографія. Київ: КНЕУ, 2015. 312 с.

16. Прохорова В.В. Аналіз діяльності банків на фондовому ринку України / В.В. Прохорова // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2010. — № 29. — С. 280—282.

17. Малий І.Й. Теорія розподілу суспільного продукту: монографія. Київ: КНЕУ, 2000. 248 с.

References:

1. Honcharov, S. M. and Kushnir, N. B. (2009), *Tlumachnyy slovnyk ekonomista* [Dictionary of economist], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

2. Rajzberg, B.A. Lozovskij, L.Sh. and Starodubceva, E.B. (1999), *Sovremennyy jekonomicheskij slovar'* [Modern economic dictionary], INFRA-M, Moscow, Russia, available at: https://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/17565 (Accessed November 05, 2019).

3. Slovar' biznes-terminov [Business terms dictionary], available at: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/business/3673> (Accessed November 05, 2019).

4. Pronoza, P.V. (2015), "The essence of the concepts of "imbalances" and "disproportions" in the economy and the classification of their types", *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya "Ekonomika i menedzhment"*, vol. 11, pp. 20-25, available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/11-2015/06.pdf> (Accessed October 20, 2019).

5. Smit, Adam (1962), *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [Research on the nature and causes of the wealth of peoples], Socjkgiz, Moscow, Russia, 684 p.

6. Fridmen, M. (2002), *Osnovy monetarizma* [Theory of Monetarism], TEIS Moscow, Russia, 175 p.

7. Minsky, Hyman P. (1975), "The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and an Alternative to "Standard Theory" / Hyman P. Minsky Archive, available at: https://digitalcommons.bard.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1037&context=hm_archive (Accessed October 05, 2019).

8. Krugman, P. (2013), *Vygod iz krizisa est'* [There is a way out of the crisis], ООО "Izdatel'skaja Gruppa "Azbuk-Attikus", Moscow, Russia.

9. Fetisov, G.G. (2005), *Mirovaja jekonomicheskaja mysl'. Skvoz' prizmu vekov* [World economic thought. Through the prism of centuries in 5 vol.], vol. 2, *Vsemirnoe priznanie: Lekcii nobelevskih laureatov* [Worldwide Recognition: Lectures by Nobel Laureates], Mysl', Moscow, Russia.

10. Myshkin, F. S. (1999), *Ekonomika hroshej, bankiv'skoi spravy i finansovykh rynkiv* [Economics of money, banking and financial markets], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

11. Stihlits, Dzh.E. (1998), *Ekonomika derzhavnoho sektora* [Economics of the Public Sector], Osnovy, Kyiv, Ukraine,.

12. Kornieiev, M.V. (2015), "Imbalances in the movement of financial resources in the economy: features of emergence and accumulation", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 57—62.

13. The official site of the NBU (2019), available at: <https://bank.gov.ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#1ms> (Accessed 20 October 2019).

14. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2019), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 20 October 2019).

15. Malyj, I.J. and Koroliuk, T. O. (2015), *Makrorehulivannia finansovoho sektoru* [Macro-regulation of the financial sector], KNEU, Kyiv, Ukraine, 312 p.

16. Prokhorova, V.V. (2010), "Analysis of banks' activity on the stock market of Ukraine", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 29, pp. 280—282.

17. Malyj, I.J. (2000), *Teoriia rozpodilu suspil'noho produktu* [The theory of social product distribution], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2019 р.

Т. В. Кулініч,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0003-0110-7080
І. Р. Жайворонок,
аспірант кафедри менеджменту організацій,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-6304-368X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.106

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ В РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

T. Kulinich,
PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University, Department of Organizational
Management
I. Zhayvoronok,
postgraduate student, Lviv Polytechnic National University, Department of Organizational Management

FEATURES OF THE CONSTRUCTION AND OPERATION OF PENSION SYSTEMS IN DEVELOPED COUNTRIES

У статті розглядаються моделі побудови пенсійних систем провідних країн світу з врахуванням розміру включення в них класичних моделей Бевериджа та Бісмарка. Розглянуто показники діяльності пенсійних систем провідних держав Європи, США та Японії. Проведено критичний огляд робіт вітчизняних та іноземних науковців, присвячений дослідженню пенсійних систем та моделей. Проведено порівняння з пенсійною системою України. Досліджено переваги розподільчої та накопичувальної пенсійних систем, їх поєднання та результати функціонування у вигляді коефіцієнтів заміщення та розмірів середнього місячного пенсійного забезпечення.

Розглянуто трирівневу систему пенсійного забезпечення в Україні. Виділено ключові проблеми, які потребують швидкого вирішення. Запропоновано вирішення проблеми перенесення впровадження другого рівня пенсійної реформи в Україні. Виявлено можливі сценарії розвитку системи пенсійного забезпечення.

Розраховано динаміку середньої пенсії та середньої заробітної плати скоригованої на курс долара США.

Проаналізовано особливості і досвід реформування пенсійних систем у кожній з названих країн.

Models of pension systems of the leading countries of the world are considered in the article. The size of inclusion in pension systems of classic Beveridge and Bismarck models are taken into account. The performance indicators of pension systems of the leading countries of Europe, USA and Japan are considered. A critical review of the work of domestic and foreign scientists is devoted to the study of pension systems and models. The comparison with the pension system of Ukraine is made. The advantages of the distribution and cumulative pension systems, their combination and the results of functioning in the form of replacement rates and the size of the average monthly pension provision are investigated.

A clear understanding of the activities of pension systems in different countries, from their foundation to modern transformations, will be able to take on the experience and highlight the key points needed for implementation in Ukraine. It is obvious that the pension system of Ukraine is partially functional and technologically outdated comparing to the developed economies of the world and it is necessary to take all possible measures to solve this problem. It is important to identify key indicators of the pension systems of developed countries of the world, the achievement of which is so important to modern Ukrainian society.

There is an obvious need for a radical change in the current pension system. The second level of pension reform, which will create an additional source of pension provision for the modern generation of the working population, needs to be implemented immediately. In addition, the mandatory second-tier cumulative accumulation mechanism will create a new institutional investor in Ukraine, which will continually channel its assets into promising areas of business.

A three-tier pension system in Ukraine is considered. Key issues that need to be addressed quickly are highlighted. The solution of the problem of postponement of implementation of the second level of pension reform in Ukraine is offered. Possible scenarios for the development of the pension system have been identified.

The dynamics of the average pension and the average wage adjusted for the US dollar are calculated.

The peculiarities and experience of reforming the pension systems in leading countries of Europe, USA and Japan are defined.

Ключові слова: типи пенсійних систем, моделі пенсійної системи, пенсійна система, корпоративне пенсійне страхування.

Key words: types of pension systems, models of the pension system, the pension system, corporate pension insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пенсійний захист населення є однією з найважливіших тем для дослідження серед економістів. З одної сторони, пенсійні системи забезпечують матеріальний захист населення по закінченню трудової діяльності, з іншої, це є складна багаторівнева система, яка пов'язана з такими сферами: планування державного бюджету, діяльності приватних інвестиційних інститутів, банківської сфери, страхових фондів, законодавчої та судової гілок влади.

Чітке розуміння діяльності пенсійних систем у різних країнах починаючи від їх заснування до сучасних трансформацій дозволить перейняти досвід та виділити ключові моменти, необхідні для провадження в Україні. Очевидним є те, що пенсійна система України є частково функціональна та технологічно відстала у порівнянні з розвиненими економіками світу і потрібно вживати всіх можливих заходів для вирішення даної проблеми. Важливим є визначення ключових показників пенсійних систем розвинених країн світу, досягнення яких є настільки важливим для сучасного українського суспільства.

АНАЛІЗУВАННЯ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для аналізування діяльності пенсійних систем, було опрацьовано роботи таких українських авторів: В.Г. Швець та Є.В. Однорога, які досліджували вплив

пенсійної реформи на системи управління соціальною сферою [1, с. 191—193]. Суперечності понятійного апарату в дослідженні системи пенсійного забезпечення аналізував Т.М. Козак. Н.Л. Савицька, О.В. Жилякова провели оцінку ринку страхування в житті в системі пенсійної реформи [2, с. 170—175; 3, с. 110—116]. А.Ю. Кравченко досліджував перешкоди на шляху реформування пенсійної системи в Україні. Серед іноземних авторів слід виділити М.С. Малютіну, яка адаптувала сучасні економіко-математичні моделі для аналізування накопичувальних та розподільчих пенсійних систем [4, с. 55—97]. Д.В. Колечков, Є. Галворсен, А. Педерсен аналізували пенсійні реформи в Європейських країнах зі сторони збереження гендерної рівності серед її учасників [5, с. 130—143]. Дж. Квон та інші автори проаналізованих джерел досліджували джерела забезпечення діяльності накопичувальної системи пенсійного забезпечення [6, с. 1—12].

ПОСТАНОВКА ЦІЛЕЙ

Мета статті дослідити особливості побудови та функціонування пенсійних систем у розвинених країнах світу. Серед цілей статті є такі: визначення показників для об'єктивного порівняння пенсійних систем, визначення основних моделей пенсійних систем, аналізування результатів діяльності пенсійної системи України, визначення перспективних напрямків дослідження діяльності пенсійних систем.

Рис. 1. Пенсійна система Німеччини на основі моделі Бісмарка

Джерело: побудовано за даними: [7, с. 282].

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основними факторами, які відрізняють соціальні моделі держави, є структура, конфігурація і поєднання найважливіших інститутів соціального захисту — страхування фізичних осіб, соціальної допомоги та державного соціального забезпечення, охорони здоров'я і освіти, а також, розмірів ресурсів, що спрямовуються на їх функціонування. Важливу роль серед них займає пенсійне забезпечення людей похилого віку та державна модель, яка використовуються. Необхідно відзначити, що пенсійна система будь-якої країни постійно знаходиться в динамічному стані, оскільки змушена адаптуватися до різних економічних і соціально-демографічних змін. Саме тому переважна більшість пенсійних систем незалежно від того, в якій країні вони знаходяться, переживають в нині процес реформування.

Пенсійні системи в різних країнах розрізняються досить сильно. Проте з урахуванням принципів і джерел фінансування, структури охопленого пенсійним забезпеченням населення, умов отримання прав на пенсію ви-

діляють дві базові моделі пенсійної системи, які є основою для багатьох країн: пенсійна система, заснована на страхових принципах, і універсальна система пенсійного забезпечення.

Пенсійні системи деяких економічно розвинених країн побудовані на основі таких моделей та способів їх організації:

— модель Бісмарка або континентальна (притаманна розподільчій пенсійній системі) [7, с. 271—303];

— модель Беверіджа або англо-саксонська (притаманна накопичувальній пенсійній системі) [8, с. 207—237].

Модель Бісмарка використовують такі країни: Німеччина, Італія, Австрія, Франція, Бельгія, Греція та ін.

Модель Бісмарка зображено на рисунку 1.

Основними її характерними рисами є:

— Високий відсоток заробітної плати в ВВП близько 45—50%,

— висока частка резервних коштів на обов'язкове пенсійне страхування (10—15% ВВП),

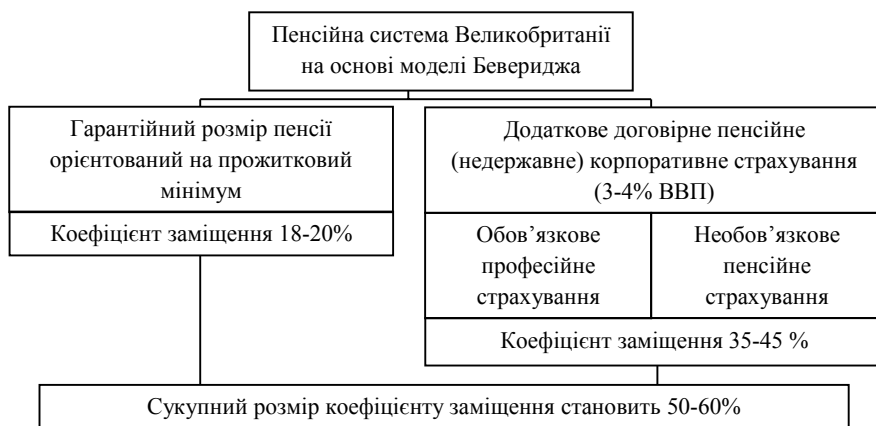

Рис. 2. Пенсійна система Великобританії на основі моделі Беверіджа

Джерело: побудовано за даними [8].

— додаткове договірне (недержавне) корпоративне пенсійне страхування (2—3% ВВП).

У сукупності пенсія становить близько 70% від середнього розміру заробітної плати. Для середнього класу цих країн так само є характерними високі накопичення до пенсійного віку. Модель Бісмарка була вперше введена в Німеччині в 1889 році, вона ґрунтувалася на принципах "солідарності поколінь". За тим же принципом функціонували системи пенсійного забезпечення в усіх розвинених державах із соціально орієнтованою економікою, країнах Центральної і Східної Європи. В основі моделі закладено розподільний механізм, а сама модель ґрунтується на базовій пенсійній програмі, що фінансується за рахунок внесків офіційно працюючих громадян та пропорційно розподіляється між тими, хто має право на пенсію [9]. Тому кількість базових програм пенсійного забезпечення може суттєво відрізнитися в залежності від особливостей тієї чи іншої професійної групи.

Наприклад, у Німеччині є чотири базові програми, більше 50-ти в Італії, більше 100 у Франції (сьогодні діють лише 26). В рамках даної моделі так само існують механізми додаткового пенсійного забезпечення, але вони не дуже розвинені.

Фахівці відзначають ряд негативних моментів, притаманних цій моделі. Вважається, що в ній наявний ефект зрівняння учасників, соціальне утриманство однієї частини населення іншою, зниження інтересу до заощаджень. У такій моделі спостерігається пряма залежність величини пенсійних фондів від демографічних факторів і стану показників ринку праці, як-от: рівня зайнятості, безробіття, заробітної плати, співвідношення чисельності платників внесків і пенсіонерів. Водночас внески розглядаються як податок, а не як частина особистих заощаджень.

Тому ефективне функціонування системи залежить від можливостей адміністративного примусу в країнах, де можливості системи обмежені, а до них відносяться майже всі країни з перехідною економікою, стійкість системи підривається масовим ухиленням від сплати соціальних внесків і розвитком неформальної зайнятості. Більшість розвинених держав прагнуть нівелювати проблеми, які виникають за розподільної пенсійної системи, тому забезпечують розвиток корпоративних програм і добровільних пенсійних планів. Використання моделі англійського економіста Вільяма Генрі Бевериджа відповідає таким вимогам і спостерігається в таких країнах: Великобританія, США, Канада, Голландія та інших (рис. 2).

Основними її характеристиками є:

- висока питома вага заробітної плати у ВВП (близько 60—65%);
- помірна частка коштів, що резервуються на обов'язкове пенсійне страхування (приблизно 12—14% від розміру заробітної плати, або 6—7% ВВП);
- додаткове договірне (недержавне) корпоративне пенсійне страхування (близько 3—4% ВВП).

Середня пенсія в цих країнах досягає 50% по відношенню до середньої заробітної плати, де у середнього класу досить високі особисті заощадження до настання пенсійного віку.

Основна ідея моделі Бевериджа полягає в тому, що держава гарантує надання мінімального і заздалегідь обумовленого пенсійного забезпечення всьому населенню. Відмінності між державами з пенсійною системою, в основі якої описується модель стосуються в основному суми мінімальної пенсії та системи фінансується за рахунок введення спеціального податку ("соціального", "пенсійного" і т.д.).

Однак додаткові джерела пенсійного забезпечення в цій моделі набули широкого поширення, тому що базова пенсія не здатна забезпечувати громадянина з рівнем життя, який був досягнутий в період трудової діяльності. Беверидж вважав: "Держава дає хліб, а люди купують масло". І попри те що у всіх країнах додаткові пенсійні програми будуються за накопичувальним принципом, проте єдиної моделі діяльності недержавного пенсійного фонду не існує.

Модель Бевериджа названа у честь вченого У. Бевериджа, який розробив у Великобританії, в 1942 році доктрину соціального страхування, яка базується на ідеї загальнонародної соціальної солідарності.

Сьогодні в Великобританії пенсійна система включає три рівні: державне пенсійне забезпечення, професійну і персональну пенсії. Державне пенсійне забезпечення гарантує мінімальну базову пенсію, яка формується за рахунок внесків роботодавця (11,9% від заробітку працівника) і працівника (10%). Ці внески використовуються на виплати поточних пенсійних зобов'язань держави [10].

Професійна і персональна пенсії не є обов'язковими. Професійні пенсії призначаються роботодавцями, гроші підприємства перераховують до пенсійного фонду, де вони накопичуються і внаслідок виплачуються у вигляді додаткових пенсій. Персональні пенсії формуються незалежно від роботодавця. Працівник самостійно накопичує свою майбутню пенсію в страховій компанії.

Наприклад, для порівняння Канадська система також включає три складові. Однак базова частина (програма забезпечення старості) фінансується суто із загальних державних фондів і виплачується всім канадцам після досягнення пенсійного віку. Друга частина — обов'язкова, загальнонаціональна, формується за рахунок податку на доходи фізичних осіб. Внески сплачуються порівну роботодавцем і працівником. Кошти використовуються за розподільним принципом на поточні пенсійні зобов'язання. Третя частина має добровільну основу. Вона включає професійні пенсії, що фінансуються роботодавцями, пенсійні накопичення в страхових компаніях та банках [11, с. 25—40].

Потрібно враховувати, що в чистому вигляді моделі Бісмарка та Бевериджа практично не існували. У кожній країні присутні свої індивідуальні риси пенсійної системи, що виникли в результаті численних законодавчих змін та інших інституційних особливостей.

Пенсійна система Великобританії є однією з найстаріших у світі (існує з 1908 року) і найбільш складних в організації, регулюванні і наборі можливостей. Британські пенсіонери можуть отримувати як базову пенсію від держави, так і трудову пенсію з національної страхової системи, що залежить від заробітку і стажу.

Базову державну пенсію отримують чоловіки по досягненню 65-літнього віку і жінки — 60-ти річного, її

розмір залежить від стажу. Розмір пенсії є обмежений законодавством, проте індексується державою відносно до інфляції. Держава гарантує її в розмірі 20% середньої зарплати працівника. Трудова пенсія теж формується за рахунок внесків працівника, але вже в рівних частинах з роботодавцем. Вона безпосередньо залежить від розміру виплат і становить трохи більше 20% від доходу. Крім того, тут існує безліч способів накопичення приватних пенсій — від корпоративних програм на підприємствах до розвиненої системи добровільних пенсійних накопичень в недержавних пенсійних фондах.

Пенсійна система Німеччини побудована на принципі солідарності поколінь — працюючі громадяни оплачують утримання нинішніх пенсіонерів у держфонд, потім з нього ж у майбутньому отримуватимуть свою пенсію. Чим більше внесків вони платять зараз, тим більше пенсійних прав отримають потім.

Середній внесок німецького громадянина в пенсійний фонд становить близько 20% від щомісячної заробітної плати, водночас половину оплачує роботодавець. Під час служби громадянина в армії або декретної відпустки у жінок внески платить держава [10 с. 533].

Сама пенсійна формула розраховується з урахуванням індивідуальних коефіцієнтів, накопичених за все трудове життя. Вони залежать від віку виходу на пенсію (в Німеччині — 67 років), стажу, розміру зарплати і виду самої пенсії. Окрім державної пенсії існує виробнича пенсія від підприємств, багато працюючих беруть участь у недержавних пенсійних фондах і мають особисту пенсійну програму.

Пенсійна система Франції є в основному розподільна. Пенсія француза включає три складові, а в разі багатoproфільної кар'єри, число джерел формування допомоги може перевищити п'ять. Керують пенсійними відрахуваннями "соціальні партнери", тобто представники профспілок або асоціацій працівників або роботодавців під контролем держави. Участь у базовому і додатковому страхуванні є обов'язкова, пенсійні внески розподілені між найманим працівником і роботодавцем. Для самозайнятого населення щомісячні виплати в пенсійний фонд передбачені в розмірі 16,35%.

Наймані працівники сплачують половину цієї суми, решту відраховує роботодавець. Коефіцієнт заміщення пенсії у Франції ставити 50% від середнього заробітку, який розраховується за останні 11 трудових років. Крім цього визначено поняття — мінімальної і максимальної державної пенсії. Мінімальна пенсія становить 6 тисяч євро в рік, максимальна в двічі вища.

Мінімальний вік виходу на пенсію ставить 60 років. Якщо громадянин Франції пропрацював 41 рік, то він має право отримувати повну державну пенсію. Якщо ж трудовий стаж менше — розмір пенсії зменшується на 1,25% за кожен квартал стажу, якого не вистарчає для досягнення 65-ти річного віку. Під час виходу на заслужений відпочинок у 65 років, він отримуватиме повну пенсію незалежно від того коли він почав працювати [12].

Пенсія в Швеції складається з трьох частин — умовно-накопичувальної, накопичувальної і гарантованої (обов'язкового державного мінімуму). Перша формується з внесків працівників, які рівні 16% від заробітної плати. Ці гроші переводяться в зобов'язання, які

індексується в залежності від демографічної та економічної ситуації в країні. Накопичувальна частина теж залежить від заробітної плати працівника, але це вже реальні гроші на рахунках громадянина, які можна інвестувати через НПФ та управляючих капіталом. Інвестиційна діяльність у Швеції в значній мірі є обмежена державою (знайти куди не можна інвестувати?). Одна людина може отримувати кілька пенсій одночасно, коефіцієнт заміщення колишньої зарплати тут близький до 70%.

У Фінляндії основна роль у пенсійному забезпеченні припадає на змішану систему, яку виділяють базову і страхову частину. Базова частина — це гарантований мінімальний розмір державної пенсії. Страхова частина трудової пенсії децентралізована і формується за рахунок внесків в одну з обраних схем у страховій компанії або недержавному пенсійному фонді. У Фінляндії схеми бувають галузеві, окремих підприємств або соціальних груп [13, с. 15].

Пенсія в Норвегії складається з мінімуму, який держава платить кожному громадянину, і надбавок у залежності від трудового стажу і зарплати. Крім того, в країні існує Пенсійний фонд, куди вкладено нафтові надприбутки [5, с. 137]. Держава інвестує ці гроші в нерухомість і фондовий ринок по всьому світу.

Змішана пенсійна система притаманна і США. Тут діють і державні, і приватні пенсійні фонди, а сама система є трирівнева. Як наслідок, американці можуть розраховувати не на одну, а на три пенсії: державну, приватну колективну за місцем роботи і приватну індивідуальну шляхом відкриття особистого пенсійного рахунку.

Загальна федеральна програма — основа державної пенсійної системи США, вона охоплює майже всіх зайнятих у приватному секторі економіки, побудована за розподільчим принципом. Програма діє відповідно до закону про соціальне страхування 1935 року і забезпечує мінімальну пенсію. До накопичувальних систем відносяться як державні, так і приватні пенсійні програми. Державні накопичувальні програми призначені для забезпечення громадян, працюючих на уряд і місцеві органи. Працівники, зайняті в приватному секторі економіки, мають можливість брати участь у додаткових державних пенсійних системах, організованих за місцем роботи.

Програма з визначеною виплатою формується за рахунок відрахувань роботодавців, а самі працівники в подібному фінансуванні участі не беруть. Пенсійні програми з визначеним внеском зазвичай фінансуються підприємцями та найманими працівниками в рівних частках. При цьому кожен учасник має свій персональний рахунок в пенсійному фонді і має право вибору між різними інвестиційними програмами, пропонованими управляючими компаніями. Він сам несе відповідальність за результати і певним чином сам визначає величину наступних пенсійних виплат. Учасником приватної пенсійної програми може стати будь-який працівник компанії [14]. Право на пенсію можна отримати, маючи стаж в певній компанії близько 5—10 років.

Кожен американець також може відкрити свій особистий пенсійний рахунок в комерційних і ощадних банках, пайових фондах, страхових компаніях.

Таблиця 1. Основні показники функціонування пенсійних систем у розвинених країнах світу

	Німеччина	Англія	Канада	Франція	Швеція	Норвегія	США	Японія
Пенсійний вік, років.	67	60-65	60	65-67	64,5	67	67	65
Мінімальний трудовий стаж	35	35	-	40	-	40	-	15
Кількість рівнів пенсійного забезпечення	3	3	3	2	3	3	3	2
Середня Заробітна плата до сплати податків, дол. США	3150	3640	2278	1150	3107	4089	2894	4285
Середня пенсія в місяць, дол. США	1200-1400	801	934	700	1740	2290,57	1100-1200	1500
Валовий пенсійний коефіцієнт заміщення, %	38	22	41	61	56	45	38	35
Чистий пенсійний коефіцієнт заміщення, %	51	29	53	75	55	49	49	40

Джерело: побудовано за даними [11—15, 16].

Розміри щорічних внесків на особисті пенсійні рахунки обмежені сумою в 2 тисячі доларів. Кошти з рахунку можна почати знімати у разі досягнення віку 59,5 років, а після досягнення 79,5 років рахунок закривається в обов'язковому порядку. За весь час накопичення коштів на рахунок ці кошти не підлягають оподаткуванню, проте в момент їх зняття і закриття рахунку з накопиченої суми віднімається податок на прибуток.

Модель пенсійної системи США функціонує в деяких країнах Латинської Америки, а також у Португалії.

У японській моделі пенсійного забезпечення домінує фінансоване з бюджету державне соціальне забезпечення. Пенсійна система Японії має два основних рівня. Перший рівень — це базові пенсії, на які мають право всі жителі країни незалежно від рівня доходів, національності і роду діяльності. Базові пенсії поділяються на пенсію по старості (за умови досягнення 65 років і наявності страхового стажу), інвалідності і втрати годувальника. Другий рівень — державні і професійні пенсії, які отримують наймані працівники додатково до базової. Пенсійний вік в Японії становить 65 років. У разі продовження трудової діяльності розмір пенсії збільшується щорічно [15].

Під час аналізу ефективності пенсійної системи розглядають такий показник, як валовий пенсійний коефіцієнт заміщення. Валовий коефіцієнт заміщення — це відношення валового розміру пенсій на валовий зарібок перед виходом на пенсію. Цей показник показує рівень виплат на пенсії порівняно із заробітком під час трудової діяльності.

Дані щодо пенсійного віку, кількості рівнів пенсійного забезпечення, середньої пенсії в місяць та валового коефіцієнту заміщення представлено в таблиці 1.

На основі цієї таблиці бачимо, що умовою прийнятої пенсії на старості є багаторівневність пенсійної системи та середня заробітна плата в країні. За умови наявності не лише солідарної пенсійної програми, а й накопичувальних схем громадяни країни мають можливість створити собі два і більше джерел пасивного доходу, що дозволить їм зберегти рівень життя за часів трудової діяльності та забезпечити високий попит на товари та послуги. Окрім того, важливим є рівень середньої заробітної плати, оскільки, чим вища зарплата, тим вищі відрахування в державні та приватні пенсійні фонди, а отже, і вищий рівень забезпеченості людей похилого віку.

Аналізування пенсійних систем розвинених країн необхідне для порівняння з сучасною пенсійною системою України. Це дасть можливість відповісти, на якому етапі зараз знаходиться процес становлення пенсійної системи в Україні, які цілі слід ставити та який механізм досягнення потрібно використати.

На основі законів України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" і "Про недержавне пенсійне забезпечення" можна зробити висновок, що в Україні є де-юре три рівневі пенсійна система [17; 18]. Так, на першому рівні, як і в більшості розглянутих країн є солідарна пенсійна система, діяльність якої забезпечена Пенсійними фондом України.

Другий рівень пенсійної системи планувався до введення ще у 2012 році, проте початок цього процесу до сьогодні переноситься. Згідно з рішенням уряду від 14 листопада 2018 року планується запуск перерахування страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування з 1 січня 2020 року [19]. Окрім того, виникає дві основні проблеми з діяльністю другого рівня пенсійної системи. Перша, це створення додаткового податкового навантаження на заробітну плату робітників у вигляді відрахувань до накопичувального фонду. Слід зазначити, що тіньовий ВВП в Україні становить 47,2%, від всіх виготовлених та наданих товарів та послуг за 2018 рік, що також означає значну тінізацію заробітних плат. Так, 21,4% тіньової економіки припадає на зарплати в "конвертах" та 21,9 — це заробітні плати незареєстрованих працівників [20]. Звідси виникає питання, як забезпечити відрахування до накопичувального пенсійного фонду, якщо на цьому етапі держава не здатна навіть вивести заробітну плату громадян для забезпечення їх безпеки та захисту прав.

Наступною проблемою є той факт, що держава, як виконавчий інститут, є найменш ефективний інвестор. Так, в законодавчому порядку необхідно доопрацювати інвестиційну діяльність державного накопичувального пенсійного фонду, чітко прописати об'єкти інвестування допустимі ризики, мінімальну норму рентабельності та адаптувати їх відносно інших макроекономічних показників в Україні.

Третій рівень — це добровільні пенсійні відрахування в недержавні пенсійні фонди. Нині в Україні діє декілька корпоративних пенсійних фондів, наприклад, корпоративний недержавний пенсійний фонд "Приватфонд", створений для працівників Приватбанку.

Вийти на пенсію в Україні можливо у 60 років, проте потрібно мати мінімальний стаж роботи на рівні

27 років. Що стосується середньої пенсії, то у 2018 році її розмір становив — 94,17 дол. США. Найбільшу середню пенсію українці отримували у 2013 р. — 184 дол. США [21]. Для порівняння у 2013 році показник прожиткового мінімуму становив 138,67 дол. США, а у 2018 р. — 70,4 дол. США.

Як результат, маємо за 5 років зниження як пенсії, так і заробітної плати скоригованої відносно курсу дол. США.

Валовий пенсійний коефіцієнт заміщення за результатами першого кварталу 2019 р. дорівнював 28%.

ВИСНОВКИ

У статті було розглянуто дві основні пенсійні системи: Модель Бісмарка (солідарна, або розподільча) та Бевериджа (накопичувальна). В жодній розвиненій країні вже не зустрічаються дані моделі в чистому вигляді. Відмінним залишається вага кожної з систем у загальній пенсійній системі країни. Розглянуті показники пенсійної системи показують наскільки українська пенсійна система відстає від розвинених країн. Є очевидною необхідність кардинальної зміни сучасної пенсійної системи. Негайно потрібно впроваджувати другий рівень пенсійної реформи, яка вже сьогодні створить додаткове джерело пенсійного забезпечення сучасного покоління працюючого населення. Окрім того, обов'язковий накопичувальний механізм другого рівня пенсійної системи створить в Україні нового інституційного інвестора, який постійно направлятиме свої активи в перспективні напрямки господарської діяльності. Таким чином буде досягнуто ефекту самоінвестування в середині країни, що пришвидшить подальший економічний ріст.

У подальшому потрібно розглянути практичний механізм впровадження другого рівня пенсійної системи в Україні. Визначити правові основи та прийняти відповідні закони та створити необхідні державні інститути. Потрібно розрахувати податкове навантаження на доходи населення, так щоб впровадження реформи не спричинило опору серед працюючих громадян.

Література:

- Shvets V. The influence of pension reform on the system according of social insurance / V. Shvets, Y. Odnoroh. // Young Scientist. — 2019. — С. 191—193.
- Savyts'ka N. Assessment of the prospect of life insurance market development in the conditions of pension system reform / N. Savyts'ka, O. Zhyliakova // Problems of Economy. — 2019. — С. 170—175.
- Kozak T. Contradictions of the conceptual apparatus in the study of the pension system / T. Kozak. // Public administration. — 2019. — №1. — С. 110—119.
- Malytina M. S. Modeling the macroeconomic implications of pension reform / M. S. Malytina. // Problems of Economy. — 2002. — №8. — С. 23—28.
- Halvorsen E. Closing the gender gap in pensions: A microsimulation analysis of the Norwegian NDC pension system / E. Halvorsen, A. Pedersen // Journal of European Social Policy. — 2019. — № 29. — С. 130—143.
- Kwon J. Work Capacity and Socially Sustainable Public Pension System in Aging Societies / J. Kwon, T. Lee, S. Rhee // Aging Population and its Economic Impact & Immigration. — 2019. — №1. — С. 1—12.
- Intragenerational redistribution in a funded pension system / B. Frassi, G. Gnecco, F. Pammolli, X. Wen // Journal of Pension Economics & Finance. — 2019. — № 18. — С. 271—303.
- McCashin A. The State Pension: Layering and Retrenchment / A. McCashin. // The State Pension: Layering and Retrenchment. — 2018. — С. 207—237.
- Riedl A. Preferences for Solidarity and Attitudes Towards the Dutch Pension System: Evidence from a Representative Sample / A. Riedl, H. Schmeets, P. Werner // NETSPAR Design Paper. — 2019. — С. 128.
- Ebbinghaus B. Multipillarisation remodelled: the role of interest organizations in British and German pension reforms / B. Ebbinghaus // Journal of European Public Policy. — 2019. — №3. — С. 521—539.
- Beland D. Federalism and the politics of the Canada and Quebec Pension Plans / D. Beland, K. Weaver // Journal of International and Comparative Social Policy. — 2019. — № 35. — С. 25—40.
- Objectives and challenges in the implementation of a universal pension system in France [Електронний ресурс] // OECD Economics Department Working Papers — 2019. — Режим доступу до ресурсу: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/objectives-and-challenges-in-the-implementation-of-a-universal-pension-system-in-france_5a476f15-en
- Lassila J. Pension Funds and Risk-sharing in the Finnish Earnings-related Pension System / J. Lassila, T. Valkonen. // ETLA Raportit Reports. — 2019. — № 90. — С. 15.
- Lee R. Overview on Heterogeneity in Longevity and Pension Schemes / R. Lee, M. Sanchez-Romero // Social Protection and Labor Discussion Papers. — 2019. — С. 5—7.
- They want to raise the retirement age to 70 years in Japan [Електронний ресурс] // ZN.UA. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: https://dt.ua/WORLD/v-yaponiyyi-hochut-pidvischiti-pensiyinyi-vik-287550_.html
- Gross pension replacement rates [Електронний ресурс] // OECD: DATA. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://data.oecd.org/pension/gross-pension-replacement-rates.htm#indicator-chart>
- On Mandatory State Pension Insurance [Електронний ресурс] // LAW OF UKRAINE. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15?lang=en>
- On Non-State Pension Provision [Електронний ресурс] // LAW OF UKRAINE. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15?lang=en>
- The introduction of a funded pension system was postponed for a year [Електронний ресурс] // Economic truth. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/11/15/642675/>
- Salaries in envelopes: statistics for Ukraine for 2017—2018 [Електронний ресурс] // Finance.ua. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/458026/zarplaty-v-konvertah-statystyka-po-ukrayini-za-2017-2018-rr-doslidzhennya>

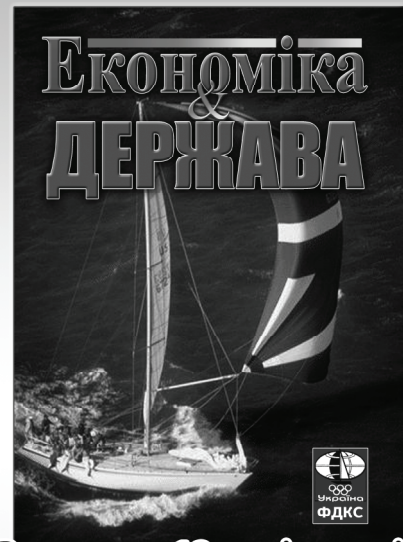
21. Average monthly pension [Електронний ресурс] // State statistics service of Ukraine. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

- Shvets, V. and Odnoroh, Ye. (2019), "The influence of pension reform on the system according of social insurance", *Young Scientist*, vol. 3 (67), pp. 191—193.
- Savyts'ka, N. L. and Zhyliakova, O. V. (2019), "Assessment of the prospect of life insurance market development in the conditions of pension system reform", *Problems of Economy*, vol. 39, № 1, p. 170—175.
- Kozak, T. M. (2019), "Contradictions of the conceptual apparatus in the study of the pension system", *Public administration*, vol. 1, pp. 110—119.
- Malytina, M. S. (2002), "Modeling the macro-economic implications of pension reform", *Problems of Economy*, vol. 8, pp. 23—28.
- Halvorsen, E. and Pedersen, A. W. (2019), "Closing the gender gap in pensions: A microsimulation analysis of the Norwegian NDC pension system", *Journal of European Social Policy*, vol. 29, № 1, pp. 130—143.
- Kwon, J. Lee, T. and Rhee, S. (2019), "Work Capacity and Socially Sustainable Public Pension System in Aging Societies", *Aging Population and its Economic Impact & Immigration*, vol. 1, pp. 1—12.
- Frassi, B. Gnecco, G. Pammolli, F. and Wen, X. (2019), "Intragenerational redistribution in a funded pension system", *Journal of Pension Economics & Finance*, vol. 18, № 2, pp. 271—303.
- McCashin, A. (2018), "The State Pension: Layering and Retrenchment", *The State Pension: Layering and Retrenchment*, pp. 207—237.
- Riedl, A. M. Schmeets, H. and Werner, P. (2019), "Preferences for Solidarity and Attitudes Towards the Dutch Pension System: Evidence from a Representative Sample", *NETSPAR Design Paper*, p. 128.
- Ebbinghaus, B. (2019), "Multipillarisation remodelled: the role of interest organizations in British and German pension reforms", *Journal of European Public Policy*, vol. 3, pp. 521—539.
- Beland, D. and Weaver, K.R. (2019), "Federalism and the politics of the Canada and Quebec Pension Plans", *Journal of International and Comparative Social Policy*, vol. 35, № 1, pp. 25—40.
- OECD Economics Department Working Papers (2019), "Objectives and challenges in the implementation of a universal pension system in France", available at: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/objectives-and-challenges-in-the-implementation-of-a-universal-pension-system-in-france_5a476f15-en (Accessed 2 December 2019).
- Lassila, J. and Valkonen, T. (2019), "Pension Funds and Risk-sharing in the Finnish Earnings-related Pension System", *ETLA Raportit Reports* 90, p. 15.
- Lee, R. and Sanchez-Romero, M. (2019), "Overview on Heterogeneity in Longevity and Pension Schemes", *Social Protection and Labor Discussion Papers*, pp. 5—7.
- ZN.UA (2019), "They want to raise the retirement age to 70 years in Japan", available at: https://dt.ua/WORLD/v-yaponiyi-hochut-pidvischiti-pensiyniy-vik-287550_.html (Accessed 2 December 2019).
- OECD: DATA (2019), "Gross pension replacement rates", available at: <https://data.oecd.org/pension/gross-pension-replacement-rates.htm#indicator-chart> (Accessed 2 December 2019).
- Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Law "On Mandatory State Pension Insurance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15?lang=en> (Accessed 2 December 2019).
- Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Law "On Non-State Pension Provision", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15?lang=en> (Accessed 2 December 2019).
- Economic truth (2019), "The introduction of a funded pension system was postponed for a year", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/11/15/642675/> (Accessed 4 December 2019).
- Finance.ua (2019), "Salaries in envelopes: statistics for Ukraine for 2017—2018", available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/458026/zarplaty-v-konvertah-statystyka-po-ukrayini-za-2017-2018-rr-doslidzhennya> (Accessed 4 December 2019).
- State statistics service of Ukraine (2019), "Average monthly pension", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 4 December 2019).

Стаття надійшла до редакції 10.12.2019 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

В. О. Мельник,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0894-516X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.114

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ

V. Melnyk,
PhD student, Department of Finance, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE WAYS OF ACTIVIZATION OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF PERSONAL FINANCE IN UKRAINE

Активний розвиток фінансових ринків, поява нових інноваційних інструментів персонального фінансування, а також зростання ролі людини в економічній системі спонукають фізичних осіб до інвестиційної активності в сучасних умовах. Враховуючи той факт, що українському ринку цінних паперів бракує інноваційності, прогресивності і розгалуженості, що притаманні європейському і американському фінансовим ринкам, постає низка запитань з приводу пошуку подальших шляхів розвитку вітчизняного інвестиційного потенціалу фізичних осіб.

У статті досліджено основні фактори функціонування системи персональних фінансів, які здатні підвищити інвестиційну активність індивідуумів в українських реаліях. Як приклад, наведено ті початкові зміни, які відбуваються у сучасному законодавчому полі і стосуються захисту прав споживачів фінансових послуг, а також запропоновано нові можливості для індивідуальних інвесторів в Україні.

The active development of financial markets, the emergence of new innovative personal financial tools, as well as the growth of human role in economic development, have contributed to the development of investment activity of individuals in modern conditions. Considering the fact that Ukrainian security market lacks such features as innovativeness, progressiveness and segmentation, which are present on the European and American financial markets, a number of questions arise regarding the further ways of developing the domestic investment potential of individuals.

Today, the institutional environment is changing dynamically, the uncertainty and risks of the global market are increasing, and volatility in financial markets is also growing. Therefore, it is important to determine priorities and approaches to solving problems that are emerging in the world.

In today's conditions personal finances could become the driver of development of the world economy and the Ukrainian economy in particular. At the same time, it is important to correctly identify the directions of modernization of personal finances in order to realize the investment potential to bring the economy out of crisis.

In this context, the relevance of determining priority directions of stimulating investment activity of individuals in the financial market of Ukraine is growing. The development of the system of personal

finances can become a key driver for enhancing investment activity in the financial market and its further effective functioning.

This article discusses the main factors for the development of the system of personal finance, which are able to increase the investment activity of individuals in Ukrainian realities and to provide further functionality for this field. In the article are given the examples of the initial changes that are already taking place in the Ukrainian legislation, such as protection the financial services consumers' rights and new opportunities for individual investors in Ukraine.

The main purpose of the article is to identify ways of stimulating the investment potential of individual investors in the context of economic uncertainty in Ukraine.

Ключові слова: інвестиційний потенціал, персональні фінанси, фінансова грамотність, фінансова освіта, фінансова самостійність, фінансова стабільність.

Key words: investment potential, personal finance, financial literacy, financial education, financial independence and stability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поглиблення інтеграційних світових процесів змушує держави зосереджувати більшу увагу на ефективному акумулюванні фінансових ресурсів і диверсифікації джерел їх формування. Зростанню інвестиційної активності в країні сприяє ряд економічних, політичних та соціальних факторів. Чим надійніше і стабільніше становище в державі, тим вірогідніше залучення і збільшення уже наявних інвесторів.

На сьогодні інституційне середовище змінюється динамічно, зростає невизначеність і ризики світової кон'юнктури, посилюється волатильність на фінансових ринках. Тому актуальним є визначення пріоритетів і підходів до вирішення проблем, що виникають у світі.

У сучасних умовах драйвером розвитку світової економіки та української економіки зокрема здатні виступити персональні фінанси. Водночас важливо грамотно визначити напрями модернізації персональних фінансів для того, щоб реалізувати інвестиційний потенціал для виведення економіки з кризи.

У цьому контексті зростає актуальність визначення пріоритетних напрямів стимулювання інвестиційної діяльності фізичних осіб на фінансовому ринку України. Саме розвиток системи персональних фінансів може стати ключовим драйвером посилення інвестиційної активності на фінансовому ринку та подальшого ефективного його функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток науки щодо інвестиційної діяльності індивідуальних учасників фінансового ринку належить західним ученим — З. Боді, Е. Брігхем, Р. Мертон, Дж. Тьюлз, Ю. Фама, Дж.К. ван Хорн, В. Шарп та інші. Проблеми фінансових ринків та фінансового посередництва становлять предмет досліджен-

ня багатьох вітчизняних науковців, серед яких: В. Базилевич, О. Барановський, Є. Григоренко, Ю. Коваленко, В. Корнєєв, І. Лютий, С. Міщенко, О. Мозговий, С. Наumenкова, О. Сохацька, М. Третьяков, В. Унінець-Ходаківська, О. Хмиз, В. Ходаківська, І. Школьник, І. Шульга та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення шляхів стимулювання інвестиційного потенціалу індивідуальних інвесторів в умовах економічної невизначеності в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Напрями активізації інвестиційного потенціалу персональних фінансів у реаліях вітчизняної економіки на пряму залежать від чинників, які впливають на розвиток персональних фінансів і на формування свідомого інвестиційного рішення у фізичної особи, що володіє певними фінансовими ресурсами. Таким чином, можна виділити зовнішні та внутрішні фактори, що виступають детермінантами стратегічного розвитку персональних фінансів (рис. 1).

Фактори розвитку системи персональних фінансів ідентифіковано з урахуванням сучасного стану інституційного середовища, принципів і функцій персональних фінансів та класифіковані за сферою виникнення на внутрішні і зовнішні. Такий підхід дає можливість розглянути особливості впливу факторів на розвиток фінансових відносин індивідів у сучасних умовах та обґрунтувати стратегічні орієнтири розвитку системи персональних фінансів, а також дослідити напрями їх модернізації.

Величезний вплив на прийняття тих чи інших персональних фінансових рішень надає обсяг фінансових знань, умінь і навичок. У сукупності вони характеризуються як фінансова грамотність. Це вміння використо-

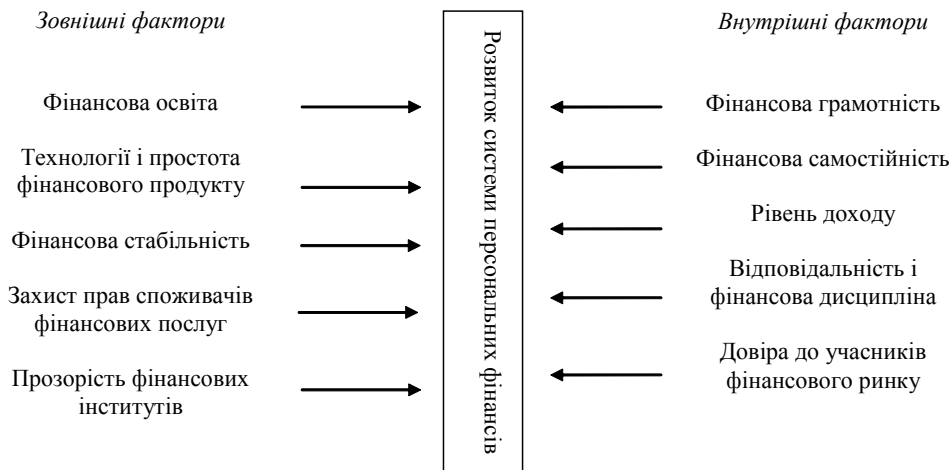

Рис. 1. Фактори розвитку системи персональних фінансів

Джерело: [7, с. 83—85].

увати знання та навички для ефективного управління своїми фінансовими ресурсами задля своєї фінансової безпеки. Фінансову грамотність слід розглядати з двох аспектів: по-перше, як розуміння, тобто знання персональних фінансів та, по-друге, як використання, тобто застосування персональних фінансів. Саме тому цей фактор варто віднести до внутрішніх факторів впливу, оскільки він формується і набувається кожним індивідом окремо.

Також фінансова освіта в сучасних умовах розглядається як життєва навичка. І це обумовлено такими особливостями сучасного фінансового життя:

- протягом життя індивіди зобов'язані приймати усе більше персональних фінансових рішень, водночас усвідомлюючи відповідальність за їх наслідки;
- кількість фінансових продуктів і фінансових послуг стрімко зростає;
- з'являються нові і більш складні фінансові продукти для населення;
- зростають обсяги простроченої кредитної заборгованості індивідів;
- зростає необхідність самостійного формування пенсійних накопичень;
- зростає увага до фінансової освіти у багатьох країнах світу;
- держава не в змозі повною мірою регулювати персональну фінансову діяльність.

Наступним фактором розвитку системи персональних фінансів є зростання самостійності у прийнятті рішень про споживання фінансових послуг. Фінансово активні і компетентні громадяни цінують свою фінансову свободу, серйозно цікавляться персональними фінансами, тримають їх під контролем і приймають незалежні фінансові рішення. Насамперед самостійність у фінансовій поведінці передбачає схильність покладатися на свої власні судження, але водночас цінувати експертну думку в більш складних питаннях [1, с. 83—85].

На сьогодні в українців з'явилося більше фінансових можливостей для інвестування всередині країни. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі — НКЦПФР) на законодавчому рівні (рішення "Про внесення змін до Положення про допуск цінних

паперів іноземних емітентів до обігу на території України" НКЦПФР від 07.12.2017 № 871) дозволила українцям торгувати цінними паперами (далі — ЦП) іноземних компаній. Раніше можливості легально купувати акції або облігації топових світових компаній, таких як: Microsoft, Apple або Alphabet, у споживачів фінансових послуг не було [6].

Таким чином, враховуючи рішення НКЦПФР, по-перше, було суттєво розширено перелік іноземних компаній, цінні папери, яких тепер можуть торгуватися на українському ринку. Така можливість раніше була тільки у тих компаній, які мали свої активи в Україні, і розміщували свої акції на біржах інших країн, наприклад, у Лондоні, Варшаві чи Франкфурті-на-Майні. Зараз такі обмеження зняли. Тепер акції потенційно будь-якої публічної іноземної компанії можуть бути виставлені для торгів на українському ринку.

По-друге, було спрощено умови, при яких ЦП іноземних компаній може бути допущено на український ринок, зокрема:

- випуск ЦП повинно бути зареєстровано в країні перебування емітента;
- ЦП повинно бути присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер (код ISIN) і код класифікації фінансових інструментів (код CFI);
- Національний депозитарій України (далі — НДУ) повинен врахувати ЦП іноземного емітента на своєму коррахунку;
- ЦП повинно бути допущено до обігу як мінімум на одній міжнародній фондовій біржі.

За прогнозами НДУ, першими на українському ринку з'являться "блакитні фішки", особливо ті, які на слуху в українських інвесторів. Очікується інтерес до корпоративних єврооблігацій, у тому числі і тих компаній, чий бізнес пов'язаний з Україною, а також до ETF (Exchange Traded Funds) — відкритих інвестиційних фондів, які можуть обертатися на біржі.

Зараз найбільш активну зацікавленість в іноземних цінних паперах висловлюють, передусім, інституційні інвестори, страхові компанії і комерційні банки. Фізичні особи теж проявляють інтерес, але це більше схоже на цікавість, ніж на реальну інвестиційну потребу. Щоб купити іноземні папери, фізичній особі потрібно звер-

нутися до професійного учасника фондового ринку, який має ліцензію на право торгівлі цінними паперами. Водночас процес купівлі-продажу цінних паперів іноземних компаній, якщо вони заведені в Україну, буде таким самим, як і у разі купівлі українських цінних паперів.

Водночас серйозним бар'єром до зростання самостійності індивідів виступає складність фінансових продуктів. Аналіз ефективності використання незрозумілої фінансової послуги супроводжується витратами на вивчення додаткової інформації та залучення експертів (фінансових консультантів). Якщо фінансові організації добре знайомі з характеристиками власних фінансових послуг, то для індивідів отримання достатньої інформації про те, що, з юридичної точки зору, набуватиметься ними у разі придбання фінансового активу або оцінка непрозорих фінансових послуг, навіть за наявності необхідної інформації, може виявитися складним або дорогим завданням.

Розвитку системи персональних фінансів сприяє фінансова стабільність і зростання доходів індивідів. Низький рівень доходів населення і високі фінансові ризики не дозволяють активно користуватися послугами фінансових посередників. Відсутність заощаджень і персональних інвестицій може бути наслідком низької фінансової грамотності. Причинами також можуть бути недостатній рівень доходу, негативні реальні процентні ставки за депозитами або уявлення про високий ризик банківської системи. Тому процес модернізації інституційного середовища персональних фінансів повинен включати вдосконалення діяльності фінансових інститутів, у частині підвищення прибутковості фінансових продуктів, прозорості фінансових послуг, поліпшення якості сервісу.

Одним із ключових умов забезпечення справедливого, відкритого, ефективного і повноцінно функціонуючого фінансового ринку є дієвий захист прав споживачів фінансових послуг. Високий рівень фінансової безпеки також підвищує довіру до фінансового сектору та стимулює фінансову активність індивідів. Швидке зростання споживчого кредитування, яке спостерігалося протягом останнього десятиліття, супроводжувалося зростанням числа позичальників, які не розуміли ризики і зобов'язання, які вони брали на себе, або не розуміли всіх запропонованих варіантів для вибору. Принциповою метою будь-якої програми захисту прав споживачів фінансових послуг є подолання нерівності між повноваженнями, інформацією і ресурсами, шляхом надання індивідам ясної і вичерпної інформації, що надає останнім можливість приймати обгрунтовані рішення, і сприяє захисту від шахрайських дій фінансових посередників. Захист прав споживачів на фінансових ринках також сприяє формуванню потреби в належному управлінні, шляхом зміцнення інформаційної відкритості при відповідальному наданні фінансових послуг [3].

У вересні 2019 року Верховна Рада України ухвалила Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг". Метою цього закону є створення належної системи захисту прав споживачів фінансових послуг, усунення прогалин та неузгодженостей в чинній

системі нормативно-правового забезпечення захисту прав споживачів, у тому числі у Законі "Про споживче кредитування" [2]. Документ пропонує надати уповноваженим органам право застосовувати заходи впливу до фінансових установ та інших суб'єктів господарювання, що надають фінансові послуги, і накладати на їхніх посадових осіб адміністративні стягнення за порушення у проведенні фінансової діяльності. Також запроваджуються однакові правила для комерційних банків та небанківських установ у сфері реклами фінансових послуг.

Упродовж трьох місяців після ухвалення Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг" НБУ сформує нормативно-правові акти, які міститимуть нові правила для небанківських фінансових установ, що дозволять зменшити частоту порушень.

Якщо система захисту прав персональних учасників на фінансовому ринку є зовнішнім фактором забезпечення законності фінансових відносин, то внутрішнім фактором тут виступає персональна фінансова дисципліна. Ухвалення фінансових рішень, що відповідають не тільки перевагам індивіда, але і нормам суспільного життя впорядковує фінансові відносини і забезпечує необхідну довіру у фінансовій сфері.

Позитивно впливає на рівень довіри населення до фінансових інститутів і ефективне державне регулювання фінансових ринків, причому саме у формі безособової довіри. Якщо державне регулювання ринку ефективно, то мінімізовано шахрайство та обман індивідів, при цьому підвищується конкуренція, що знижує ціну, яку платить індивід за користування фінансовими послугами. Конкурентна боротьба сприяє вдосконаленню сервісу і підвищенню якості фінансових послуг, у тому числі відповідно до запитів населення, що призводить до спрощення фінансових продуктів. Простота фінансових продуктів підвищить бажання "зробити все самому". Відповідно, це сприятиме зростанню частки коштів в персональному управлінні, збільшить обсяги самостійного інвестування та управління активами, а також знизить ризики прохочення "неправильним" порадам третіх осіб. Внаслідок цього у індивідів підвищиться рівень доходів і добробуту. Крім того, досягнення простоти і прозорості фінансових послуг вирішить проблему інформаційної асиметрії [4, с. 65].

Основним завданням держави, як інституту, що представляє інтереси суспільства, є модернізація інституційного середовища персональних фінансів з метою зниження ризиків у системі персональних фінансів та підвищення результативності персональної фінансової діяльності. Сучасна фінансова система повинна забезпечувати і захищати інтереси індивідів як самостійних суб'єктів фінансової діяльності. Основними напрямками модернізації інституційного середовища персональних фінансів, на нашу думку, є:

- забезпечення збалансованості суб'єктивного фінансового відношення і об'єктивного розвитку;
- зниження інформаційної асиметрії на фінансовому ринку;

— підвищення рівня персональної фінансової відповідальності і фінансової дисципліни;

— відповідність темпам інноваційного фінансового розвитку [1, с. 87].

Розвиток персональних фінансів на ринку капіталів України є пріоритетним завданням державної економічної політики, адже саме цей сегмент фінансового ринку може стати надійним джерелом довгострокових ресурсів для економіки. Існуючі деформації в його розвитку, недовіра інвесторів через приватизаційні скандали, незацікавленість емітентів облігаційного ринку можуть і повинні бути подолані зусиллями держави та інших учасників ринку.

Дослідження вітчизняного фінансового ринку показало ряд певних проблем його функціонування. Такі проблеми пов'язані не лише зі станом нормативно-правової бази, а й відносин, що складаються між учасниками ринку ЦП. Так, деякі вітчизняні нормативно-правові акти певною мірою не відповідають тим глобалізаційним процесам, що відбуваються у світовій фінансовій системі. Внаслідок цього ринок ЦП України незадовільно виконує покладені на нього функції зосередження попиту і пропозиції, залучення та спрямування інвестиційного капіталу у найефективніші галузі та види економічної діяльності. Відсутність повного спектру фінансових інструментів, що притаманно розвинутим ринкам капіталу; не завершено формування повноцінної нормативно-правової бази; цінні папери, що перебувають в обігу на фондовому ринку, не підкріплені належними механізмами хеджування ризику інвесторів, що застосовуються у світовій практиці [9, с. 62].

До основних проблем розвитку персонального інвестування в Україні можна віднести:

— недосконалість законодавчого та нормативно-го регулювання процесів реалізації окремих фінансових послуг, а в деяких випадках, відсутність його взагалі;

— недостатній рівень захисту прав споживачів фінансових послуг;

— відсутність компенсаційних механізмів захисту вкладень населення в секторі небанківського фінансового посередництва;

— недостатній професійний рівень керівництва і персоналу певної частини фінансових установ, що обумовлює застосування у їхній діяльності малоефективних і непрованих стандартів корпоративного управління та розкриття інформації;

— недостатні капіталізація та конкурентоспроможність національних фінансових установ;

— неналежний рівень інформованості населення щодо інструментів та методів персонального інвестування;

— невідповідність законодавчого регулювання окремих видів фондів спільного інвестування європейським нормам та ін.;

— недовіра населення щодо інноваційних інструментів персональних фінансів.

Для того щоб українці прагнули інвестувати в цінні папери, вони повинні бути впевнені в збереженні своїх коштів. Для цього ринки капіталу мають бути чесними та прозорими, на них мають дотримуватися інтереси всіх

інвесторів, а не лише представників великих фінансово-промислових груп. Для вирішення цієї проблеми на фінансовому ринку повинен діяти ефективний регулятор, з прозорою репутацією. А ринок та його посередники повинні функціонувати відповідно до європейських стандартів, ставлячи в пріоритет інтереси інвесторів [8].

Подальший розвиток індивідуального інвестування в Україні буде знаходитись під впливом таких чинників:

— стабільність макроекономічної та політичної ситуації в країні та у світі;

— наслідки глобалізації світових фінансових ринків;

— ступінь успішності функціонування національної економіки;

— рівень інфляції в країні;

— темпи зростання реальних доходів населення;

— ступінь узгодженості інституційного розвитку фінансового сектора з потребами у відповідних фінансових послугах з боку реального сектора економіки і населення [5, с. 25—26].

Зростання фінансової забезпеченості громадян об'єктивно посилює роль індивідуального інвестора в розвитку національної економіки. Перебуваючи в нерозривному зв'язку з різними сферами фінансової системи країни, фінансовий ринок здатен мобілізувати тимчасово вільні фінансові ресурси та ефективно перерозподілити їх. Таким чином, роль індивідуального інвестора в сучасній економіці є надзвичайно важливою і проблеми, пов'язані з недорозвиненістю цього сегменту мають вирішуватися першочергово.

До основних пропозицій подальшого розвитку персонального інвестора варто віднести:

— розбудову системи гарантування фінансових інвестицій;

— недопущення зловживань з боку фінансових установ;

— удосконалення інфраструктури ринку фінансових послуг і системи біржової торгівлі фінансовими активами;

— подальший стабільний макроекономічний розвиток;

— технологізація ринків капіталу завдяки зростаючому використанню новітніх інформаційних і фінансових технологій;

— створення відповідного інформаційного регулятора. На сьогодні однією з головних проблем персонального інвестування є необізнаність населення щодо всіх можливих інструментів і методів. Це стосується не лише України, а й інших країн світу. Саме тому одним із перших доцільних кроків буде уможливити обізнаність індивідуального інвестора щодо всіх інструментів персонального інвестування, якими він міг би скористатися на фінансовому ринку.

Необхідність покращення стану фінансового ринку та його подальший розвиток в Україні відображено у "Стратегії впровадження новітніх фінансових інструментів на ринках капіталу до 2020 року". Реалізація даної стратегії сприятиме впровадженню новітніх фінансових інструментів на ринках капіталу до 2020 року, а

також розширить можливості ефективного їх використання з метою:

- підвищення інвестиційної привабливості для інвесторів цінних паперів, що випускаються емітентом з метою залучення реального капіталу в розвиток підприємства;
- удосконалення правового оформлення відносин між емітентами (позичальниками) та інвесторами (кредиторами), сек'юритизації боргових зобов'язань, посвідчених іншими, ніж цінні папери, документами;
- зниження інвестиційних та кредитних ризиків на ринках капіталу та підвищення рівня захисту прав інвесторів і кредиторів;
- розвитку фінансового сектору економіки та корпоративного управління;
- запровадження надійних фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів та розміщення приватних коштів громадян;
- зміцнення довіри з боку населення до фінансової системи та елементів її інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Таким чином, для розвитку інвестиційної діяльності серед фізичних осіб в Україні необхідним є реальне зростання вартості бізнесу вітчизняних підприємств, що створить підґрунтя для появи фінансових інструментів з високою інвестиційною якістю; підвищення платоспроможного попиту населення на цінні папери як ефективного засобу збереження та збільшення своїх доходів; запровадження комплексних роз'яснювальних і навчальних програм з метою підвищення обізнаності та довіри індивідуальних інвесторів до використання інструментів фондового ринку, а також продовження розбудови ефективного підґрунтя українського законодавства.

Література:

1. Бондарева С.А. Развитие системы персональных финансов в современных условиях: дис. канд. экон. наук: 08.00.10 / С.А. Бондарева. — Москва, 2016. — 156 с.
2. Верховна Рада ухвалила Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг" [Електронний ресурс] // Верховна рада України: [сайт]. — Режим доступу: <https://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/181580.html>
3. Губа М.О. Діяльність інвестиційних фондів на валютному ринку країн Єврозони / М.О. Губа // Академічний огляд. — 2016. — № 1. — С. 133—142.
4. Любкина Е.В. Современные тенденции развития финансовых рынков / Е.В. Любкина, В.А. Батковский // Инновации. — 2012. — № 8. — С. 65—68.
5. Ринок фінансових послуг: підручник / С.М. Еш. — К.: Центр учбової літератури, 2015. — 400 с.
6. Спасет ли украинский фондовый рынок торговля акциями иностранных компаний [Електронний ресурс] // Delo: [сайт]. — Режим доступу: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine>
7. Фінанси: підручник / І.О. Лютий, С.Я. Боринець, З.С. Варналій, та ін.; за ред. д. е. н., проф. І.О. Лютого. — Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. — 728 с.
8. Як Україні повернути довіру інвесторів (Тимур Хромаєв) [Електронний ресурс] // Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: [сайт]. — Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/2019/08/29/timur-hromav-dlya-nvestorv-ukrana-v-krana-pdvishtenogo-riziku>
9. Fonov D. ETF and Hedge Funds: prospects for cooperation and integration / D. Fonov, G. Ivanjan // Rynok cennyh bumag. — 2012. — vol. 3. — pp. 59—64.
10. Oscar A. Stolper, Andreas Walter Financial literacy, financial advice, and financial behavior / O.A. Stolper, A. Walter // Journal of Business Economics. — July 2017. — Volume 87, Issue 5, pp. 581—643.
11. The strategy of introduction of new financial instruments in the capital markets by 2020 [Електронний ресурс] // Ukrains'ke ahentstvo finansovoho rozvytku: [сайт]. — Режим доступу: www.ufin.com.ua/konceptia/001

References:

1. Bondareva, S.A. (2016), *Razvitie sistemy personal'nyh finansov v sovremennyh usloviyah* [Development of the personal finance system in modern conditions], Moscow, Russia.
2. The Verkhovna Rada adopted the Law "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Protection of Consumers of Financial Services" available at: <https://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/181580.html> (Accessed 5 November 2019).
3. Guba, M.O. (2016), "Activity of Investment Funds in the Eurozone Currency Market", *Akademichnyy ohliad*, vol. 1, pp. 133—142.
4. Lyubkina, E.V. and Batkovsky, V.A. (2012) "Modern tendencies of development of financial markets", *Innovacii*, vol. 8, pp. 65—68.
5. Ash, S.M. (2015), *Rynok finansovykh posluh* [Financial services market], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.
6. Delo (2018), "Whether the Ukrainian stock market will save the trading of shares of foreign companies", available at: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine> (Accessed 2 November 2019).
7. Lyutyy, I.O. Borynets, S.Y. Varnaliy, Z.S. etc. (2017), *Financy* [Finance], Lira, Kyiv, Ukraine.
8. National Securities and Stock Market Commission official website (2019), "How to Restore Investor Trust in Ukraine (Timur Khromayev)", available at: <https://www.nssmc.gov.ua/2019/08/29/timur-hromav-dlya-nvestorv-ukrana-v-krana-pdvishtenogo-prisk> (Accessed 4 November 2019).
9. Fonov, D. and Ivanjan, G. (2012), "ETF and Hedge Funds: prospects for cooperation and integration", *Rynok cennyh bumag*, vol. 3, pp. 59—64.
10. Stolper, O.A. Walter, A. (2017), "Financial literacy, financial advice, and financial behavior", *Journal of Business Economics*, vol. 87, pp. 581—643.
11. Ukrains'ke ahentstvo finansovoho rozvytku official website (2017), "The strategy of introduction of new financial instruments in the capital markets by 2020", available at: www.ufin.com.ua/konceptia/001 (Accessed 2 November 2019).

Стаття надійшла до редакції 01.12.2019 р.

О. В. Мельниченко,
асистент, Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-3367-4936

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.120

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ КСВ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. Melnychenko,
Assistant, Kyiv National University of Trade and Economics

SOCIAL AND ECONOMICAL EFFECIANCY OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY
ON THE TOURIST ENTERPRICES

Специфіка туристичного бізнесу та його ресурсна база встановлює пряму залежність між ідеями соціальної відповідальності та сталістю функціонування безпосередньо економіки. Реалізація КСВ лідерами туристичного бізнесу обумовлена тим, що сучасний український бізнес, вже на початковому етапі соціально-економічної трансформації, демонструє сталий економічний розвиток, розширення виробництва, територіальної присутності, зарубіжних зв'язків. Корпоративна соціальна відповідальність підприємств туризму виражається у застосуванні принципів, стандартів та концепцій соціально відповідального бізнесу, тому значний науковий інтерес викликає оцінка ефективності та результативності застосування такої концепції. З огляду на вищенаведене, статтю присвячено виявленню та аналізу методів оцінки соціально-економічної ефективності корпоративної соціальної відповідальності туристичних підприємств. Визначено показники відносних та абсолютних значень соціальної відповідальності туристичного бізнесу, що характеризують корпоративну соціальну відповідальність. Обґрунтовано підходи та критерії оцінювання соціально-економічної ефективності корпоративної соціальної відповідальності туристичного бізнесу. Розроблено алгоритм оцінки соціально-економічної ефективності корпоративної соціальної відповідальності туристичного підприємства, що відображає взаємозалежність між чистим прибутком підприємства та його соціальною активністю. Впровадження концепції корпоративної соціальної відповідальності обумовлено її інноваційністю як дієвого економічного інструмента підвищення ефективності функціонування підприємств туристичної галузі.

In the economic space of Ukraine there is an increasing share of socially responsible enterprises that exert considerable influence on the development of society. Of particular importance are the enterprises of the tourism industry, which are characterized by the intensity of development and the breadth of coverage of the market environment. Thus, the tourism industry, despite the crisis, is showing permanent growth. According to the World Tourism Organization (WTO), the share of tourism in the creation of gross national product (GNP) of the countries of the world reaches an average of 12%. The tourism sector provides not only a significant percentage of the world gross product, but also more than 30% of world trade services and 11% of world consumer spending, 7% of total

investment and 5% of tax revenues. In addition, the tourism economy is accumulating industries such as transport, communications, construction, agriculture, production of goods, trade. Corporate social responsibility is the trend and the instrument of achievement of global goals of sustainable development in different fields of economy. For millennials and Generation Z, socially responsible companies are even more important. They believe companies should be invested in improving society and look for solutions that will assist in those improvements. Companies should share how they are trying to make a positive impact on the world, so the public can see the pro-social initiatives they are making. Showcasing efforts is important to target millennials because these efforts will sway the choices millennials make as consumers. Tourist enterprises especially depict the influence of CSR for sustainable development for enterprises in the field. So, evaluating of social and economic results of CSR activity is important task for science. That's why the article devoted to defining and analyzing of the methods which depict social and economical efficiency of corporate social responsibility of tourist enterprises. Indicators of absolute values of social responsibility of tourism business characterizing CSR are determined. Approaches and criteria for evaluating the socio-economic efficiency of corporate social responsibility of tourism business are substantiated.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, соціально-економічна ефективність, показники абсолютних значень, стейкхолдери.

Key words: corporate social responsibility, social-economic efficiency, indicators of absolute values, stakeholders.

ВСТУП

Втілення принципів корпоративної соціальної відповідальності та ключових її цілей в стратегію підприємства — світовий тренд, обумовлений необхідністю адаптуватися до соціальних та економічних змін. Тривалий час вітчизняні корпорації ототожнювали свою соціальну відповідальність із благодійними внесками в соціальну інфраструктуру та екологічну безпеку країни, проте реалії сьогодення яскраво засвідчують, що філософія корпоративної соціальної відповідальності зазнала трансформацій. Віднині українські підприємства вже не розглядають феномен соціальної відповідальності як додаткове фінансове навантаження або статтю витрат, а усвідомлено інвестують у задоволення високого соціального запиту суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування та реалізації КСВ туристичного підприємства, теоретичні та методичні засади забезпечення її реалізації, формування комплексу показників оцінки соціальної активності та соціально-економічної ефективності та чинників її забезпечення розкрито у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких праці: С. Король, А. Мазаракі, М. Бойко, Р. Бломстрома, Б. Блека, Г. Боуена, М. Веласкеса, С. Грейвса, К. Девиса, Х. Джонсона, П. Дракера, А. Крейна, А. Керролла, Дж. МакГуїра, Ж. Муна, Д. Меттена, М. Портера, С. Сеті, А. Спайсера, Д. Старчера, Р. Фішера, М. Фрідмена, Р. Хейвуда, К. Шваба, М. Шварца, А. Шерера, Й. Шумпетера, У. Юри.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є: визначення показників оцінювання соціально-економічної ефективності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціально-економічну ефективність соціальної відповідальності туристичних підприємств в Україні можна оцінювати з використанням низки критеріїв (показників, індикаторів), що містяться в основних формах соціальної звітності, прийнятих у світовій практиці. Методи вимірювання результатів соціально-економічних заходів спрямовані на відстеження дотримання підприємством основних принципів КСВ та соціальну активність на основі певних показників: такі показники є різномірними — вартісні та натуральні, абсолютні та відносні — що унеможливорює проведення об'єктивної оцінки ефективності КСВ діяльності серед групи підприємств. Під час оцінки ефективності КСВ за напрямками, використовуються такі показники:

- витратні (тобто оцінюють рівень витрат на певні соціальні заходи);
- результативні (тобто оцінюють ефект від здійснення соціального заходу, наприклад, кількість створених нових робочих місць, кількість робітників-інвалідів, кількість проведених програм співпраці тощо);
- структурні (тобто оцінюють зміну структури певного ресурсу, наприклад, коефіцієнт стабільності персоналу, вікової структури персоналу, коефіцієнт інноваційної активності тощо);
- ефективні (тобто оцінюють співвіднесення результату і витрат).

Таблиця 1. Показники абсолютних значень, які прямо чи опосередковано характеризують корпоративну соціальну відповідальність

Складові КСВ	Показники у динаміці, які характеризують корпоративну соціальну відповідальність
Економічна і соціально-економічна відповідальність	Основні фінансово-економічні показники, в т.ч. обсяги податкових платежів
	Показники фінансового стану
	Маркетингові показники
	Обсяг і структура витрат
	Показники по персоналу (склад, структура, динаміка)
	Фонд оплати праці
	Специфічні показники діяльності туристичного бізнесу (інформаційна сфера, страхування тощо)
Правова відповідальність корпорації	Кількість і розмір адміністративних штрафів
	Кількість і розмір штрафів і неустойок за порушення зобов'язань
	Кількість судових позовів і обсяги виплат по ним
Етична відповідальність корпорації	Обсяг коштів на стимулювання, підвищення мотивації персоналу
	Обсяг коштів на навчання персоналу (на розвиток персоналу)
	Обсяг коштів на оздоровлення працівників (соціальні гарантії працівникам)
	Обсяг коштів на підвищення якості послуг
Дискреційна відповідальність корпорації (реалізація соціальних програм)	Обсяг коштів на розвиток здорового способу життя й аматорського спорту
	Обсяг коштів на заходи інклюзивної сфери
	Обсяг коштів на екологічні програми місцевої громади
	Обсяг коштів на підтримку соціально незахищених дітей та інших верств населення
	Обсяг коштів на культурні і мистецькі програми
	Обсяг коштів підтримку культурно-історичної спадщини
	Соціальні інвестиції (вкладення коштів у довгострокові проекти з поліпшення якості життя членів громади)

Індексний метод оцінювання КСВ досить поширений в міжнародній практиці. В українських наукових джерелах найчастіше відзначаються: індекс Domini Social Investment (DSI 400) (оцінюються соціальні, екологічні й управлінські показники найбільших по капіталізації підприємств); індекс стійкості Доу Джонса (Dow Jones Sustainability Index) (критеріями оцінки виступають економічна основа для розвитку підприємства, соціальна активність, екологічна діяльність) та інші.

Експертний метод оцінювання корпоративної соціальної відповідальності. При оцінюванні ефективності реалізації КСВ туристичних підприємств, добре зарекомендував себе кваліметричний підхід, який передбачає виконання таких дій [4]:

1. Побудова ієрархічної структури показників.
2. Визначення абсолютних показників.
3. Визначення еталонних абсолютних показників.
4. Визначення вагових коефіцієнтів.
5. Визначення комплексної оцінки.

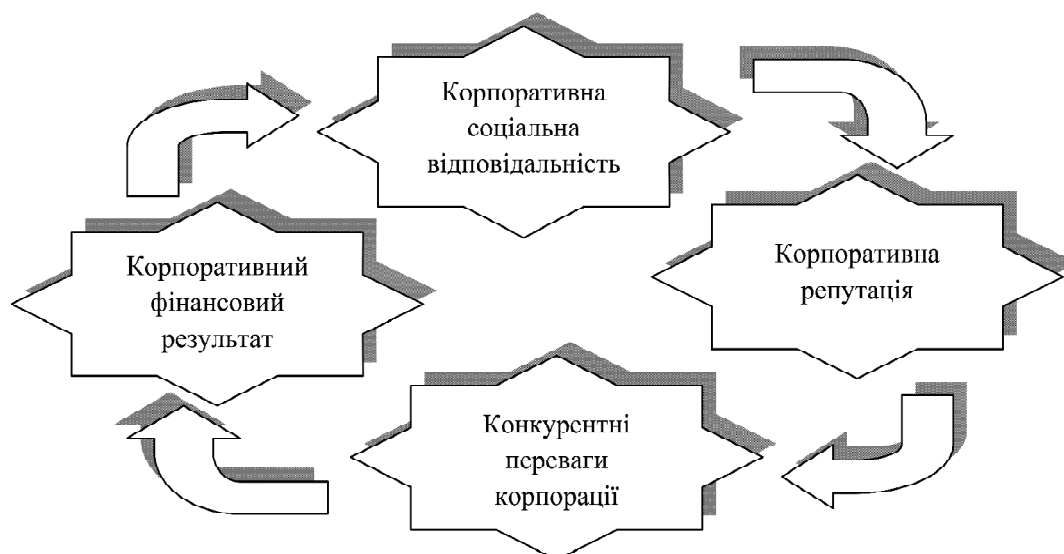

Рис. 1. Взаємозв'язок між корпоративною соціальною відповідальністю і корпоративним фінансовим результатом

Джерело: розроблено автором.

Для здійснення оцінки соціально-економічної ефективності реалізації корпоративної соціальної відповідальності туристичних компаній варто скористатись таким алгоритмом:

1. Якісний (експертний) аналіз КСВ туристичних підприємств.

Сфери аналізу: вплив на розвиток персоналу, на розвиток бізнесу на суспільство та імідж туристичних підприємств.

2. Кількісний (індексний) аналіз КСВ туристичних підприємств.

Складові: економічна і соціально-економічна відповідальність; правова відповідальність корпорації; етична відповідальність корпорації; філантропічна відповідальність корпорації (благодійність і спонсорська допомога).

3. Аналіз впливу КСВ на соціально-економічні результати діяльності туристичних підприємств

Факторний аналіз впливу

$$K_{ст} = \Delta \sum_{i=1}^n B_{КСВ} / \Delta Пч \quad (1),$$

де $\Delta \sum_{i=1}^n B_{КСВ}$ — зміна суми всіх витрат на заходи КСВ (у процентах) у певному періоді; $K_{ст}$ — показник стабільності

$$I_{св} = \frac{\tau B_{КСВ}}{\tau Пч} \quad (2),$$

де $\tau B_{КСВ}$ — темп приросту витрат на КСВ в аналізованому періоді; $\tau Пч$ — темп приросту чистого прибутку за аналізований період.

Кореляційний аналіз впливу

$$Y = aX_1, bX_2, cX_3, dX_4 \quad (3),$$

де Y — показник стабільності КСВ,

X_1, X_2, X_3, X_4 — середні експертні оцінки ефективності реалізації КСВ.

Для оцінювання КСВ індексним методом застосовують таку систему показників (табл. 1).

Окрім того, можливе використання відносних показників соціальної відповідальності: $K_{св1}$ — відношення суми соціальних витрат до прибутку; $K_{св2}$ — відношення суми соціальних витрат до виручки; $K_{св3}$ — відношення суми соціальних витрат до обсягів продажу; $K_{св4}$ — відношення суми соціальних витрат до всіх витрат підприємства; $K_{св5}$ — відношення суми винагород персоналу і витрат на розвиток персоналу до чисельності персоналу.

Тоді загальний відносний показник соціальної відповідальності можна розрахувати як корінь 5-го степеня від добутку окремих показників ($K_{св1}, K_{св2}, K_{св3}, K_{св4}, K_{св5}$):

$$K_{св} = \sqrt[5]{K_{св1} \cdot K_{св2} \cdot K_{св3} \cdot K_{св4} \cdot K_{св5}} \quad (4).$$

Оцінка КСВ за певний період діяльності компанії дає змогу визначити ефективність здійснюваного управління.

Пропонуємо визначати комплексний індикатор соціальних витрат: зміна виручки підприємства (у процентах) залежно від зміни соціальних інвестицій на 1%. Розраховується як відношення: витрат на КСВ у кінцевому періоді, розподілених на витрати КСВ попереднього (базового) періоду (темпу росту витрат), до прибутку у кінцевому періоді, поділеного на прибуток попереднього (базового) періоду (темпу росту прибутку):

$$I = \frac{B_{КСВк} / B_{КСВб}}{П_k / П_б} = \frac{\Delta B_{КСВ}}{\Delta П} \quad (5).$$

Показники аналізу та оцінки КСВ є основою для прийняття наступних рішень у сфері корпоративної соціальної відповідальності.

Досліджуючи корпоративну соціальну відповідальність і корпоративний фінансовий результат С. Ваддок і С. Грейвс (1997) зроблено висновок, що зв'язок між ними позитивний і створює "віртуальний круг", що має синергетичний, підсилюючий, ефект. Таким чином, чим вища корпоративна соціальна відповідальність, тим вищий корпоративний фінансовий результат, і навпаки, незалежно від того, який показник приймається як залежний, а який — як незалежний [Waddock].

Коли взаємозв'язку можна зобразити таким чином (рис. 1).

Якщо підприємство проголошує соціальну відповідальність бізнесу своєю цінністю, однією з підвалин своєї діяльності, і здійснює діяльність відповідно вимог стандартів соціальної відповідальності, то у сучасному світі це безпосередньо впливає на його ділову репутацію. Ділова репутація є індикатором довіри до підприємства зі сторони зовнішнього оточення, готовності до співпраці з ним, прийняття його цілей і методів роботи. Ділова репутація сприяє отриманню підприємством стійких конкурентних переваг, забезпечує вищість над конкурентами. Підприємство, маючи високу ділову репутацію і отримавши завдяки їй конкурентних переваг, отримує більшу норму прибутку на свій капітал.

Отже, зростаюча у сучасному світі увага до корпоративної соціальної відповідальності допомагає прогресивним підприємствам вибудовувати міцні стосунки із стейкхолдерами, а це позитивно позначається на конкурентоспроможності компаній, а в кінцевому рахунку — на фінансово-економічному результаті їх діяльності, на обсязі отриманого прибутку. Наприклад, такий важливий аспект КСВ як розвиток персоналу підвищує продуктивність праці, а отже, теж є вагомим вкладом в ефективну діяльність компанії.

Слід вказати також і на зворотних зв'язках. Ефективна співпраця з партнерами сприяє зростанню репутації компанії. Корпоративний фінансовий результат прямо впливає на корпоративну соціальну відповідальність: чим він вищий, тим більше фінансових можливостей має компанія для реалізації соціально-відповідальних стандартів. Компанії з високими фінансовими показниками мають в розпорядженні незадіяні вільні ресурси, які вони можуть інвестувати в соціально орієнтовані проекти.

Таким чином, дослідження залежності між корпоративною соціальною відповідальністю і фінансовим результатом діяльності компанії складні та неоднозначні. Але аналіз наукових праць різних вчених з високою очевидністю вказує на те, що реалізація програм в рамках КСВ позитивно впливає на фінансову стабільність компанії. Зумовлено це тим, що синергетичний ефект, який створюється завдяки задоволенню потреб зацікавлених осіб

(стейкхолдерів), дозволяє компанії забезпечити собі високу ділову репутацію, отримати більші конкурентні переваги, досягти стабільного становища на ринку, а отже, мати більшу норму прибутку на свій капітал.

Залежність соціальної відповідальності від прибутку компанії можна оцінити за показником стабільності КСВ (Кст); він дозволяє визначити вплив зміни отриманого компанією прибутку на її соціальну активність. Розраховується Кст як відношення зміни суми всіх витрат на заходи КСВ (у процентах) до зміни чистого прибутку (у процентах):

$$\text{Кст} = \Delta \sum_{i=1}^n \text{ВКСВ} / \Delta \text{ПЧ} \quad (6),$$

де $\Delta \sum_{i=1}^n \text{ВКСВ}$ — зміна суми всіх витрат на заходи КСВ (у процентах) у певному періоді. До витрат на КСВ відносяться кошти на реалізацію внутрішніх і зовнішніх соціальних програм, також на благодійність, на екологічні проекти місцевої громади, які виділяються компанією; $\Delta \text{ПЧ}$ — зміна чистого прибутку (у процентах) у цьому ж періоді.

Для уточнення показника Кст слід використовувати індикатор соціальних витрат І_{св}, який показує відношення темпів приросту витрат компанії на КСВ до темпів приросту чистого прибутку:

$$\text{І}_{\text{св}} = \frac{\tau \text{ВКСВ}}{\tau \text{ПЧ}} \quad (7),$$

де $\tau \text{ВКСВ}$ — темп приросту витрат на КСВ в аналізованому періоді; $\tau \text{ПЧ}$ — темп приросту чистого прибутку за аналізований період.

Показник $\text{І}_{\text{св}}$ може набувати позитивного або від'ємного значення, або ж дорівнювати нулю.

ВИСНОВКИ

Оцінка соціально-економічної ефективності є основою для прийняття рішень у сфері управління корпоративною соціальною відповідальністю. Оцінка КСВ дає змогу визначити ефективність здійснюваного управління, дозволить оптимізувати обсяги коштів, направлених на бізнес-цілі і соціальні зобов'язання перед різними групами зацікавлених осіб — стейкхолдерів. Обґрунтування послідовності (алгоритм) оцінки соціально-економічної ефективності корпоративної соціальної відповідальності туристичного підприємства відображає взаємозалежність між чистим прибутком підприємства та його соціальною активністю. Визначено, що основними мотивами, що спонукають туристичні підприємства впроваджувати в свою діяльність принципи КСВ — це необхідність пошуку нових інструментів досягнення конкурентоспроможності, зменшення плинності кадрів, досягнення цілей сталого розвитку.

Література:

1. Bien A (2005). Marketing Strategy for Sustainable & Ecotourism Certification in Ecocurrents — The International Ecotourism Society newsletter http://www.ecotourism.org/pdf/newsletters/Q1_2005_Newsletter.pdf

2. Fairweather J., Maslin C. & Simmons D.G. (2005). Environmental Values and Response to Ecolabels Among International Visitors to New Zealand Journal of Sustainable Tourism, Volume 13, No. 1 pp. 421—527.

3. Font X. (2004). Rethinking Standards from Green to Sustainable. Annals of Tourism Research, 31 (40), pp. 986—1007.

4. Sethi S.P. Dimensions of corporate social performance: an analytical framework. California Management review. 1975, 17 (3), pp. 58—64.

5. Marrewijk M., Hardjono T.W. (2003). European corporate sustainability framework for managing complexity and corporate transformation. Journal of Business Ethics, 44, pp. 121—132.

6. Carroll A. B. (1999). Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct. Business & Society, 38, pp. 268—295. <http://dx.doi.org/10.1177/000765039903800303>

7. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність / Ф. Котлер. — К.: Агенція "Стандарт", 2005. — 302 с.

8. Шконда В.В. Корпоративна культура в управлінні людським потенціалом: монографія / В.В. Шконда, А.В. Кальянов. — Донецьк: Ноулідж (донецьке відділення), 2009. — 168 с.

References:

1. Bien, A (2005), "Marketing Strategy for Sustainable & Ecotourism Certification in Ecocurrents", The International Ecotourism Society newsletter, [Online], available at: http://www.ecotourism.org/pdf/newsletters/Q1_2005_Newsletter.pdf (Accessed 30 Nov 2019).

2. Fairweather, J. Maslin, C. and Simmons, D.G., (2005), "Environmental Values and Response to Ecolabels Among International Visitors to New Zealand", Journal of Sustainable Tourism, vol. 13, pp. 421—527.

3. Font, X. (2004), "Rethinking Standards from Green to Sustainable", Annals of Tourism Research, vol. 31 (40) pp. 986—1007.

4. Sethi, S.P. (1975), "Dimensions of corporate social performance: an analytical framework", California Management review, vol. 17 (3), pp. 58—64.

5. Marrewijk, M. and Hardjono, T.W. (2003), "European corporate sustainability framework for managing complexity and corporate transformation", Journal of Business Ethics, 44, pp. 121—132.

6. Carroll, A. B. (1999), "Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct", Business & Society, vol. 38, pp. 268—295, available at: <http://dx.doi.org/10.1177/000765039903800303> (Accessed 30 Nov 2019).

7. Kotler, F. (2005), Korporativna sotsial'ni vidpovidal'nist' [Corporate social responsibility], Ahentsiia "Standart", Kyiv, Ukraine.

8. Shkonda, V.V. and Kal'ianov, A.V. (2009), Korporativna kul'tura v upravlinni liuds'kym potentsialom [Corporate culture in the management of human potential], Noulidzh (donets'ke viddilennia), Donetsk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2019 р.

Д. Г. Медведовський,
аспірант кафедри фінансів,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ
OCID ID: 0000-0002-5882-0269

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.125

ЦИФРОВІ ФІНАНСИ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРАУДФАНДИНГОВИХ ПЛАТФОРМ

D. Medvedovskyi,
postgraduate student of Finance Department, Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman, Kyiv

DIGITAL FINANCE: DEVELOPMENT TRENDS OF CROWDFUNDING PLATFORMS

У статті обгрунтовано сутність цифрових фінансів як однієї із важливих складових сучасної економіки. Проаналізований взаємозв'язок між інноваційними фінансовими проектами і краудфандингом. Встановлено, що цифровізація змінює сьогодні підхід до ведення бізнесу. Це відбувається, передусім, за допомогою колективної співпраці людей, які фінансують гроші на добровільних засадах, як правило, за допомогою інтернету. Таке фінансування має інвестиційний характер. Доведено, що краудфандингові платформи мають бути ретельно проаналізовані. Доцільно, щоб цим питанням займалися саме дослідники фінансистів. Розвиток фінансового ринку в умовах цифрової економіки неможливий без необхідних досліджень. У розрізі цифрових фінансів слід звернути увагу і на цифрову валюту, яка є сурогатом реальних грошей у формі електронних грошей. Саме цей вид грошей активно застосовується під час краудфандингу. Зроблено висновок про те, що за допомогою краудфандингу у цифрових фінансах значно поліпшується ситуація з інвестиційним кліматом.

The article deals with digital finance and crowdfunding. This article analyzed the connection between innovation financial projects and crowdfunding. The digitalization is changing the way how it is possible to do business. It happens first of all through the collaboration of people, who fundraise money like volunteers, usually through the Internet. This process is an investment. Crowdfunding platforms need to be carefully analyzed. It is very important because on the web there are a lot of them. One of the most important crowdfunding platforms is Kickstarter. For the finance discipline, necessary, that these issues are addressed by financier's researchers. The development of financial marketing in the digital economy is impossible without research in this direction. That is the main reason, why in the digital finance necessary to pay attention to digital currency. Today digital currency is the category of electronic money. At the moment, this type of currency is involved in crowdfunding. Also necessary to add, that crowdfunding is very important in Ukraine. Crowdfunding platforms are very important all over the world. In Ukraine, crowdfunding is a new way of financing. Today the digital finance and crowdfunding are the most promising in the field of information technologies. The connection between these two definitions is the first step to modernize the economy to do deleted

different problems, which can be. Crowdfunding platforms are developing recently in countries such as the United States of America, the United Kingdom, France, the Netherlands, Germany, the Czech Republic, Poland, and Romania. Besides this, crowdfunding platforms are very important for startups, business incubators, and co-working mergers. In the article, during the studying, were allocated next crowdfunding platforms: Indiegogo, Kickstarter, Crowdcube, Crowdfunder, Kisskissbankbank, Ulule, etc. With the help of crowdfunding possible to improve the investment situation in Ukraine. Attracting investment in the economy in the future is impossible without crowdfunding platforms. On this basis, crowdfunding platforms are an integral part of digital finance.

Ключові слова: цифрові фінанси, краудфандингові платформи, стартапи, інвестування, фінансування.
Key words: digital finance, crowdfunding platforms, startups, investment, financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У сучасному світі відбувається безліч процесів, які пов'язані з цифровими фінансами, де важливе місце займають краудфандингові платформи. Внаслідок розвитку сучасної економіки, цифрові фінанси є дуже важливими. Саме від них залежить майбутній розвиток багатьох економічних процесів, у яких споживачами цифрових технологій є: держава, бізнес, громадяни. Виходячи з того, що збір коштів, який відбувається за допомогою краудфандингових платформ набуває все більшого розголосу і значення, вивчення цього питання є дуже важливим. За сучасних умов глобалізації та розвитку цифрових фінансів, необхідно окреслити майбутні тенденції розвитку щодо такої форми фінансування, як "краудфандинг".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Попри те, що краудфандингові платформи з'явилися не так давно, багатьох дослідників цікавлять різні аспекти теорії та практики у цифрових фінансах. Виходячи з того, що краудфандингові платформи є інноваційним інструментом фінансування бізнесу, доцільно виділити іноземних вчених, які займалися вивченням цього питання. Це М. Ріхтер, В. Хавер, Д. Шульц та інші. Серед вітчизняних можна виділити, зокрема: К. Ковтуненко, Н. Краус, Д. Попович, Н. Назар, Н. Савчин, І. Іващенко, А. Поліщук, М. Дибуба та інші. Але на сьогодні, виходячи з того, що краудфандингові платформи активно розвиваються, тенденції їх розвитку у розрізі цифрових фінансів необхідно активно вивчати.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є визначення ролі краудфандингових платформ у цифрових фінансах, зокрема перспективи для ведення бізнесу в Україні і оцінка можливих ризиків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Останні роки в Україні стан малого і середнього бізнесу в Україні дещо покращився [1, с. 579]. Це пов'язано з залученням інвестицій. З огляду на те, що в Україні з кожним роком з'являється все більше і більше фінансових проектів і стартапів, вагоме значення у цьому відіграють цифрові фінанси (рис. 1). В умовах того, що Україна взяла курс на інноваційний розвиток, одним із головних інструментів фінансування різних проектів, бізнес-інкубаторів, стартап проектів є саме краудфандинг. З кожним роком у світі з'являється більше нових краудфандингових платформ. Серед найвідоміших з них необхідно виділити такі: Indiegogo, Kickstarter, Crowdcube, Crowdfunder, Kisskissbankbank, Ulule. Якщо говорити про можливість залучення інвестицій на добровільній основі фізичними та юридичними особами, які фінансують значні кошти, саме ці краудфандингові платформи активно використовуються.

Рисунок 1 демонструє переваги такої інноваційно-інформаційної сфери. Сьогодні вже доведено, що краудфандинг використовується в Україні з метою залучення коштів для підприємств, які займаються бізнесом [3, с. 35—37]. Виходячи з цього, доцільним було б і застосування громадського фінансування на добровільних засадах і в інших напрямках.

Варто зазначити, що науковці досі не можуть дійти згоди щодо вагомих плюсів і недоліків краудфандингу. Попри це, сьогодні у світі краудфандингові платформи активно використовуються і залучають кошти.

Серед найвідоміших і найбільш популярних краудфандингових платформ, яка приваблює населення ЄС і США є краудфандингова платформа Kickstarter. Її заснування в 2009 році запозичило поштовх для формування нових ідей у населення, ведення бізнесу підприємцями, а також формування цілей у розробці досліджень у науковців. Принцип її дії дуже простий. Після того, як людина зареєструвалася на платформі, їй необхідно розмістити свою ідею у відкритому доступі. Це можли-

Рис. 1. Сфера цифрових фінансів

Джерело: [2; с. 122].

во зробити, якщо зареєстрований користувач розмістить запропоновану ідею. Після того платформою надається певний час на збір коштів, а також встановлюється сума коштів. Якщо за певний час власник ідеї збирає певну кількість грошей, краудфандингова платформа Kickstarter стягує 5% від залучених коштів, а власник ідеї отримує гроші на розробку свого проекту [4, с. 874]. Треба зазначити, що на платформі Kickstarter відбувся збір коштів на сотні тисяч доларів, а всі процеси відбувалися за допомогою електронних носіїв:

мобільні пристрої, планшети, ноутбуки, ПК. Процес збору коштів відбувався за допомогою цифрових валют. Попри те, що гроші можна перераховувати з різних куточків світу, активніше за все використовувалися банківські операції, у яких брала участь безпосередньо цифрова безготівкова валюта.

Серед краудфандингових платформ, яка може використовуватися активно у цифрових фінансах, може бути залучено платформу Indiegogo. Якщо платформа Kickstarter має певні напрямки для гро-

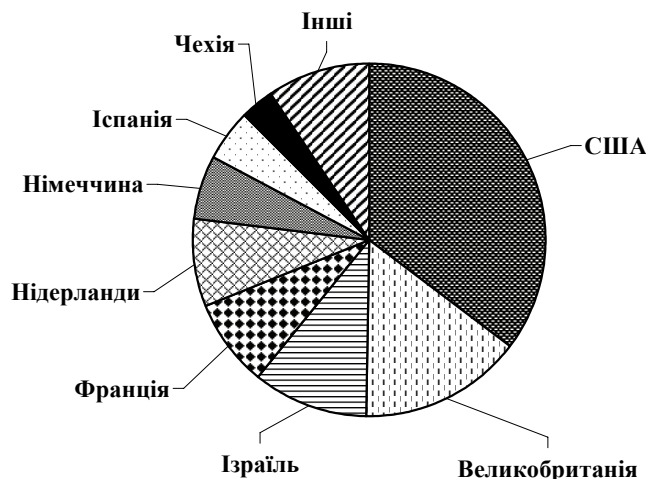

Рис. 2. Кількість краудфандингових платформ по країнам

Джерело: складено автором на основі проаналізованих міжнародних досліджень.

мадського фінансування, то саме Indiegogo не має обмежень.

В Україні краудфандингові платформи почали активно використовуватися з початку 2012 року. З найвідоміших проектів слід виділити такі:

- "Спільнокошт";
- "Кредити українському бізнесу" (КУБ);
- "GoF" (освітній напрям, метою якого є змінення освітніх проектів).

Краудфандингові платформи активно використовуються в Україні і світі. Виходячи з того, що в Україні цифровізація активно розвивається в останні роки, створюються нові проекти, відбувається активний розвиток діджитал-економіки, активно розвиваються інновації, дослідникам слід приділяти більше уваги вивченню цих питань.

Європейські партнери України зацікавлені в тому, щоб на українському фінансовому ринку з'явилися нові і сучасні бізнес проекти. Витоком цього є розробка інноваційних українських краудфандингових платформ. Саме європейські партнери України зацікавлені в тому, щоб в Україні з'явилися інноваційні пропозиції.

Залучення інвестицій і коштів від громадського фінансування в українську економіку дасть змогу для розвитку цифрової економіки. Якщо це буде відбуватися, це дасть певні дивіденди, які можна буде використовувати у національних інтересах. Такий вид дивідендів може отримати назву "цифрові дивіденди" і стати одним із новітніх напрямів серед вагомих фінансових досліджень [5, с. 76—78]. Це стосується і цифрових фінансів, адже вже сьогодні цифрові технології, у значній мірі визначають структуру підприємства, способи взаємодії і управління ефективністю створення вартості.

Тенденції розвитку краудфандингових платформ у розрізі цифрових фінансів набирають значного розквіту в таких країнах, як: Сполучені Штати Америки, Великобританія, Ізраїль, Франція, Нідерланди, Німеччина, Іспанія, Чехія та інші країни.

Рисунок 2 демонструє, що цифрові фінанси щорічно розвиваються у країнах Європейського Союзу. Розвиток краудфандингових платформ у цих країнах дуже активний. "Громадське фінансування" в Україні може стати забезпеченням добробуту. Залучення інвестицій з іноземних країн дасть змогу для подальшого розвитку країни і успішного досягнення стратегічних цілей України [6].

ВИСНОВКИ

Попри різні проблеми в національній економіці, Україна отримала виклик, який пов'язаний з цифровими технологіями. Сьогоднішнім пріоритетним напрямом розвитку України є цифровізація. Виходячи з того, що краудфандингові платформи є невід'ємною частиною цифрових фінансів, необхідно законодавчо урегулювати всі ланки цього процесу для стабільного розвитку цифрових процесів. Залучення інвестицій за допомогою краудфандингових платформ набуває активного розвитку. Такий напрям залучення інвестицій у безготівковій формі є цікавим інструментом фінансового характеру. Необхідно створити всі умови для подальшого розвитку краудфандингових платформ. Важливим питан-

ням, яке слід ретельно дослідити у майбутньому, має стати регулювання взаємозв'язку між цифровими валютами і цифровими фінансами. Незважаючи на наукові дослідження, які вже були проведені, у минулому, необхідно проаналізувати цифрові фінанси у всіх напрямках, адже вони є досить новими. Важливо провести ряд досліджень, які будуть спрямовані на питанні щодо розробки і управління цифровими фінансами. Необхідно створити нові методи управління цифровими фінансами. Варто зазначити, що "контент-менеджмент" і "цифрові фінанси" є невід'ємною частиною майбутніх інноваційних фінансів.

Література:

1. Лозовський О.М., Яремко А.О. Основні тенденції розвитку малого бізнесу в Україні. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка та управління підприємствами. 2017. Вип. 13. С. 578—582.
2. Матвейчук Л.О. Цифрова економіка: теоретичні аспекти. Вісник Запорізького національного університету. Серія: Економічні науки. 2018. № 4 (40). С. 116—127.
3. Іващенко А.І., Поліщук Є.А., Діба О.М. Перспективи розвитку краудфандингу в Україні як інструменту залучення коштів для підприємств малого та середнього бізнесу. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 21. С. 28—33.
4. Попович Д.В., Назар Н.В., Савчин Н.В. Краудфандинг як новітній спосіб фінансування в Україні. Молодий вчений. 2018. № 10 (2). С. 873—876.
5. Безсмертная Е.Р. Диджитализация финансового сектора экономики: кто получит цифровые дивиденды? Экономика. Налоги. Право. 2018. № 2. С. 75—83.
6. Офіційний сайт Українського інституту майбутнього. 2030E — країна з розвинутою цифровою економікою [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://strategy.uifuture.org/>

References:

1. Lozovskiy, O.M. and Yaremko, A.O. (2017), "Main trends of small business development in Ukraine", vol. 13, pp. 578—582.
2. Matveichuk, L.O. (2018), "Digital Economics: Theoretical Aspects. Scientific Bulletin of Zaporizhzhya National University", Naukovy visnyk Visnyk Zaporiz'koho natsional'nogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky, vol. 4 (40), pp. 116—127.
3. Ivaschenko, A.I. Polishuk, Y.A. and Dyba, O.M. (2016), "Prospects for the development of crowdfunding in Ukraine as a tool for raising funds for small and medium-sized enterprises", Investycii: praktyka ta dosvid, vol. 21, pp. 28—33.
4. Popovych, D.V. Nazar, N.V. and Savchyn, N.V. (2018), "Crowdfunding as the newest way of financing in Ukraine", Molody vchenyj, vol. 10 (2), pp. 873—876.
5. Besmertnaya, E.R. (2018), "Digitizing the Financial Sector of the Economy: Who Will Get Digital Dividends?", Ekonomika. Nalohy. Pravo., vol. 2, pp. 75—83.
6. Official site of the Ukrainian Institute of the Future (2019), "2030E — country with develop digital economy", available at: <https://strategy.uifuture.org/> (Accessed 15 Nov 2019).

Стаття надійшла до редакції 03.12.2019 р.

*Д. О. Грицишен,
д. е. н., професор, декан факультету публічного управління та права,
Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-5484-6421*

*С. В. Свірко,
д. е. н., професор, професор кафедри економічної безпеки, публічного управління
та адміністрування, Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-9157-4672*

*І. В. Супрунова,
к. е. н., доцент, докторант кафедри обліку і аудиту,
Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-5800-3023*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.129

БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ БЮДЖЕТАМИ

D. Grytsyshen,
Doctor of Economic Sciences, Professor, The Dean of the Faculty
of Public Administration and Law, Zhytomyr Polytechnic State University
S. Svirko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economic
Security, Public Management and Administration, Zhytomyr Polytechnic State University
I. Suprunova,
PhD in Economics, Associate Professor, PhD Student in Accounting and Auditing Department,
Zhytomyr Polytechnic State University

BUDGET SECURITY AS AN OBJECT OF ANALYTICAL RESEARCH IN CONDITIONS
OF REFORMING THE LOCAL BUDGET MANAGEMENT SYSTEM

Опрацьовано теоретичні засади аналізу бюджетної безпеки в умовах реформування системи управління місцевими бюджетами через визначення власне поняття "бюджетна безпека місцевих бюджетів". У наслідок визначення мети, завдань, об'єктів, предмету, суб'єктів, субординаційної підпорядкованості та процесуально-діяльнісного характеру запропоновано таке визначення: "бюджетна безпека місцевих бюджетів — це елемент бюджетної політики у складі системи управління місцевими бюджетами, що ідентифікується як певний стан бюджетної системи, бюджетного процесу, бюджетного механізму, що уможливорює безперервний розвиток і ефективне функціонування місцевих бюджетів, і який досягається сукупністю заходів технологічного характеру в процесі відповідної діяльності органів місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення фінансової стабільності та захисту фінансових інтересів місцевих бюджетів через: оптимізацію складу і структури внутрішніх детермінант-об'єктів діяльності місце-

вих бюджетів; вивчення зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на систему з метою мінімізації загроз та синергізації сприятливих подій; виявлення та упередженню ризиків у часі і просторі”.

Theoretical bases of the analysis of budgetary security in the conditions of reforming the system of local budgets management have been worked out by defining the concept of "budgetary security of local budgets". The ways of solving the issues of territorial development in the conditions of decentralization of public administration at the expense of obtaining stable sources of income are highlighted. In particular, by defining a sound territorial basis for the activities of local self-government bodies and executive authorities, capable of ensuring the accessibility and proper quality of public services provided by such bodies, as well as the necessary resource base. The necessity of developing a budgetary security mechanism in the context of reforming the local budgets system as a component of local finances in the conditions of giving local governments more financial autonomy has been established. The essence of the concept of "budgetary security" in the national specialized literature and scientific and practical works is investigated. On the basis of a critical analysis of the provisions of the Budget Code in the context of the reform of the local budgetary management system, the subject, subjects, objects, purpose and objectives of budgetary security are distinguished. As a result of defining the purpose, objectives, objects, subject matter, subjects, subordination and procedural character, the following definition is suggested: "local budgetary security is an element of budgetary policy within the local budget management system, identified as a certain state of budget system, budget process, budget mechanism that enables the continuous development and effective functioning of local budgets, and which is achieved by a set of technological measures in the process and the relevant activities of local authorities to ensure financial stability and protect the financial interests of the local budget through: optimizing the composition and structure of internal objects determinant of local budgets; study of external and internal factors of influence on the system in order to minimize threats and synergize favorable events; identifying and anticipating risks across time and space".

Ключові слова: бюджетна безпека, система управління місцевими фінансами, місцеві фінанси, місцеві бюджети, бюджетна система, бюджетний процес.

Key words: budget security, local finance management system, local finance, local budgets, budget system, budget process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання економічної безпеки нашої держави фактично виникло з моменту відновлення в Україні самостійних державотворчих процесів і реалізувалось у вигляді пакету відповідних нормативних документів щодо механізму обрахунку її рівня. Згідно з чинним законодавством під економічною безпекою слід розуміти "стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. Складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки" [1]. Важливою складовою фінансової безпеки виступає бюджетна безпе-

ка, яка являє собою "стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції" [1]. Розбудова вітчизняної економіки на засадах ринкових відносин потребує у тому числі реформування системи державних фінансів і, зокрема, її системи управління. Визначенню шляхів розбудови останньої присвячено три головних нормативних документи в цій сфері, затверджені постановою та розпорядженнями КМУ, а також чисельна кількість монографічних досліджень [2—7]. Втім, питання бюджетної безпеки жодним чином не розглядається у вищевказаних нормативних документах та вкрай обмежено в потужних наукових працях і виключно в контексті державних фінансів України. На тлі процесів децентралізації, а отже реформування системи управління місцевими фінансами, розгляд пи-

Таблиця 1. Визначення поняття "бюджетна безпека" у вітчизняній спеціалізованій літературі

Автори (джерело)	Визначення
Колісник О.Я. [11, с. 1], Вареник В.М. [13, с. 34], Луцик-Дубова Т. [12, с. 18]	Бюджетна безпека як важливий фактор соціально-економічного розвитку держави виступає своєрідним індикатором і критерієм ефективності її бюджетної політики та організації бюджетного процесу. З економічної точки зору бюджетна безпека виражає здатність держави за допомогою бюджету виконувати властиві їй функції та завдання, а також задовольняти потреби платників податків та одержувачів бюджетних коштів з урахуванням індивідуальних, корпоративних та суспільних інтересів
Бородій О.А. [13, с. 7]	Бюджетна безпека держави полягає у захищеності від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз бюджетній системі, що досягається за рахунок здатності органів влади формувати в достатньому обсязі бюджетних ресурсів для виконання ними своїх функцій, забезпечувати стійкість основних параметрів платіжно-розрахункової системи, найбільш оптимально залучати та використовувати позикові кошти для фінансування бюджетних видатків, попереджати порушення бюджетного законодавства з метою сприяння стійкому соціально-економічному розвитку держави
Богма О.С. [14, с. 283, 284]	Бюджетна безпека є основною умовою здатності держави здійснювати фінансово-економічну політику відповідно до національних інтересів; бюджетна безпека – це базова складова всієї системи безпеки держави, відмова в забезпеченні якої призведе до позбавлення коштів щодо організації та функціонування системи забезпечення безпеки держави в цілому; під бюджетною безпекою слід розуміти такий стан бюджетної системи, процесу, за якого в умовах відсутності реальних загроз, своєчасного реагування на потенціальні ризики відбувається повна реалізація національних інтересів у бюджетній сфері; важливо зазначити, що відносна бюджетна безпека охоплює три стани бюджетного процесу: стан кризи, стан стабілізації та стан розвитку: – стан кризи передбачає здатність мінімізувати втрати (як наявні, так і можливі), можливість подолати кризові явища, ефективне використання наявного механізму для виживання системи та виходу із кризи; – стан стабілізації, за якого реалізація бюджетних інтересів здійснюється в умовах перманентного зменшення реальних загроз, прогнозування і попередження потенціальних загроз, досягнення мінімально достатньої ефективності функціонування бюджетної системи, формування та розвиток стабілізаторів; – стан розвитку зумовлюється повноцінною реалізацією інтересів бюджетної сфери в умовах мінімального впливу реальних і своєчасного попередження можливих загроз, а також досягненням максимальної ефективності функціонування усіх елементів бюджетної системи, здатних протистояти наявним загрозам
Вареник В.М. [13, с. 34]	Бюджетна безпека як складова фінансової безпеки залежить від результатів реалізації ефективної державної фінансово-економічної політики як основи досягнення національних інтересів
Лондарюк Л.П., Проказюк О.В. [16, 17]	Бюджетна безпека держави як складник фінансової безпеки – це особливий стан платоспроможності держави, що забезпечує збалансування доходів і видатків державного та місцевих бюджетів й ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи у процесі виконання державною та місцевою владою своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури й охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки та оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики) за рахунок збереження фінансової стабільності (стійкості) бюджетної системи до впливу загроз
Макачук І.М., Перчук О.В., Виноградня В.М. [18, с. 561-562]	Бюджетна безпека характеризує такий стан бюджетної системи, за якого досягаються збалансованість доходів і видатків державного та місцевого бюджетів, високий рівень ліквідності активів і є в наявності грошові, валютні та інші резерви, які здатні забезпечити стабільність національної економіки
Петричко М.М. [19, с. 142]	Бюджетна безпека України – це здатність держави ефективно виконувати покладені на неї функції та забезпечувати фінансову стійкість державних фінансів за рахунок збалансування доходів та видатків зведеного бюджету з урахуванням соціально економічного розвитку економіки
Гурьянова Л.С. [20, с. 234]	Бюджетна безпека представляє собою рівень бюджетного потенціалу держави відносно виконання ним своїх функцій з урахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевого бюджетів і доцільності, законності і ефективності використання бюджетних засобів на всіх рівнях
Деменок О.В. [21]	Бюджетна безпека – це спроможність бюджетної системи забезпечити фінансову самостійність держави та ефективне використання нею бюджетних коштів у процесі виконання функцій соціального захисту; державного управління і міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури і охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки і оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики

тань бюджетної безпеки як об'єкту аналізу, що є універсальним інструментом будь-якого механізму управління, є надзвичайно актуальним і своєчасним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Фундаторами у сфері тлумачення сутності поняття "бюджетна безпека" виступили відомі закордонні вчені: Ж. Абен, Е. Аткинсон, Ш. Бланкарт, Дж. Бренан, Дж. Б'юкенен, Ж. Голдена, Р. Дорнбуш, К. Ерроу, Р. Келлі, Л. Коженювські, Л. Олвей, В. Парето, А. Пігу, А. Ротфельд, Дж. Стігліц, С. Фішер, А. Хансен та ін. Першопроходцями розгляду питань бюджетної безпеки у своїх працях стали такі вітчизняні вчені: О. Барановський, О. Білорус, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін, Г. Дарнопих, І. Бінько, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, Г. Іващенко, Л. Кістерський, Г. Козаченко, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Є. Олейников, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, В. Предборський, А. Сухоруков, В. Шлемко та ін. Втім,

переважним чином, їх дослідження торкалися питань економічної безпеки держави, у тому числі її складової – фінансової безпеки; розгляд питань бюджетної безпеки носило досить фрагментарно-субпідрядний характер. Вивчення публікацій з питань бюджетної безпеки свідчить про відсутність дослідження з позиції вказаного сегменту економічної безпеки країни в контексті децентралізації та реформування системи управління місцевими фінансами.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є опрацювання змістовного наповнення поняття "бюджетної безпеки" як об'єкту аналізу в умовах реформування системи управління місцевими бюджетами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Реформа місцевого самоврядування, яка безпосередньо пов'язана з системою управління місцевими

бюджетами, вже триває 5 рік, водночас логіка децентралізації державного управління на основі автономії органів місцевого самоврядування щодо вирішення проблем розвитку територій за рахунок отримання стабільних джерел доходів для їх розв'язання [8; 9]. Згідно Концепцією реформування місцевого самоврядування проблеми передбачається розв'язати шляхом [10]:

- "...визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, здатних забезпечити доступність та належну якість публічних послуг, що надаються такими органами, а також необхідної для цього ресурсної бази;

- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень;

- розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципом субсидіарності;

- розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади;

- запровадження механізму державного контролю за відповідністю Конституції та законам України рішень органів місцевого самоврядування та якістю надання населенню публічних послуг;

- максимального залучення населення до прийняття управлінських рішень, сприяння розвитку форм прямого народовладдя;

- удосконалення механізму координації діяльності місцевих органів виконавчої влади."

Наділення органів місцевого самоврядування більшою фінансовою самостійністю потребує розбудови механізму бюджетної безпеки в контексті реформування системи місцевих бюджетів як складової місцевих фінансів.

Питання бюджетної безпеки опрацьовано в сучасній вітчизняній літературі катастрофічно недостатньо. Звернімося до визначення останньої, наведених різними авторами (табл. 1).

В інших науково-практичних працях бюджетна безпека ідентифікується як [14, с. 283; 18, с. 561; 23]:

- стан забезпечення платоспроможності держави;

- фінансові умови, виражені в обсягах бюджетних ресурсів і принципах їх формування та розподілу;

- державна політика, орієнтована на реалізацію національних економічних інтересів країни;

- співвідношення параметрів формування бюджетних коштів та сумарних потреб одержувачів цих коштів;

- рівень виконання державою своїх функцій з урахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевого бюджетів;

- процес розроблення, прийняття і контролю (моніторингу) виконання бюджету;

- ступінь збалансування бюджету;

- складова бюджетної політики;

- складова фінансової безпеки.

На підставі дослідження положень Бюджетного кодексу України в контексті наведених визначень можливо зробити висновки, що в умовах реформування системи управління місцевими бюджетами [23]:

- предметом бюджетної безпеки виступає бюджетна система, бюджетний процес, бюджетний механізм, місцеві фінанси, у тому числі місцеві бюджети;

- суб'єктами бюджетної безпеки виступають органи місцевого самоврядування;

- об'єктами бюджетної безпеки є елементи бюджетної системи, бюджетного процесу, бюджетного механізму, місцевих фінансів, у тому числі місцевих бюджетів;

- бюджетна безпека виступає складовою бюджетної політики на рівні місцевих бюджетів, а отже, системи управління місцевими бюджетами;

- з точки зору процесуально-діяльнісного підходу "бюджетна безпека" ідентифікується як процес, що здійснюється в процесі людської діяльності;

- з точки зору явищного підходу тлумачення слова "безпека" у словниках української мови свідчить про однозначне визначення цього явища як "стан":

- "безпе́ка — стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує, безпечність, беспечество, забезпечка" [24, с. 115];

- "безпе́ка — стан, за якого ніщо не загрожує кому— або чому-небудь" [25, с. 65];

- метою бюджетної безпеки є розбудова оптимальних по структурі і внутрішнього наповнення та стійких до різних загроз місцевих бюджетів;

- завданнями бюджетної безпеки є вивчення, упередження та ліквідація факторів- та чинників-загроз, оптимізація внутрішньої структури визначальних об'єктів.

Власне визначення "бюджетна безпека місцевих бюджетів" у контексті вищевказаного набуває такого вигляду: це елемент бюджетної політики у складі системи управління місцевими бюджетами, що ідентифікується як певний стан бюджетної системи, бюджетного процесу, бюджетного механізму, що уможливорює безперервний розвиток і ефективне функціонування місцевих бюджетів, і який досягається сукупністю заходів технологічного характеру в процесі відповідної діяльності органів місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення фінансової стабільності та захисту фінансових інтересів місцевих бюджетів через: оптимізацію складу і структури внутрішніх детермінант-об'єктів діяльності місцевих бюджетів; вивчення зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на систему з метою мінімізації загроз та синергізації сприятливих подій; виявлення та упередженню ризиків в часі і просторі.

Таке розуміння бюджетної безпеки місцевих бюджетів презентує комплексне бачення вказаного явища бюджетно-економічного життя місцевих бюджетів, що включає сукупність всіх важливих аспектів, які підлягають аналітичному дослідженню в процесі розбудови організаційно-методичних положень аналізу бюджетної безпеки місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Перебудова системи управління державними фінансами в контексті децентралізації державної влади та реформи місцевого самоврядування потребує розбудови механізмів бюджетної безпеки місцевих бюджетів, первинним кроком якої є визначення власне вищевказаного поняття. Для формування стійкого науково обґрунтованого теоретичного базису бюджетної безпеки місцевих бюджетів потребує опрацювання її класифікація та визначення і класифікація її чинників-загроз. Розбудова вищевказаних положень забезпечить створення дієвого та ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення бюджетної безпеки в межах системи управління місцевими бюджетами.

Література:

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>
2. Про затвердження Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.07 № 34 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-p/print1360051017911272>
3. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження КМУ від 1.08.13 № 774-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-p>
4. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки: Розпорядження КМУ від 08.02.17 № 142-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p#n9>
5. Інформаційне забезпечення управління державними фінансами: [у 2-х т.] (наук.практ. видан.) / за заг. Ред. Ф.О. Ярошенка. — К.: ДННУ "Акад. фін. управління", 2010. — Т. 1: Стандартизація бюджетного обліку як інструмент модернізації державних фінансів України / Т.І. Єфіменко, Л.Г. Ловінська, С.В. Свірко, С.О. Левицька та ін. — 2010. — 226 с.
6. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012—2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України: у 4 т. / ДННУ "Акад. фін. управління"; за ред. Ф.О. Ярошенка. — К., 2011. — Т. 1: Стабілізація державних фінансів у контексті стратегії реформ. — 2011. — 920 с.
7. Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012—2014: стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України: у 4 т. / ДННУ "Акад. фін. управління"; за ред. Ф.О. Ярошенка. — К., 2011. — Т. 2: Бюджетна стратегія і Державний бюджет 2012: збалансованість, прозорість, реалістичність. — 2011. — 882 с.
8. Нечаєва І.А. Напрями, особливості та проблеми формування та використання місцевих фінансів в Україні в умовах бюджетної децентралізації / І.А. Нечаєва // Економіка та держава. — 2017. — № 7. — С. 40—48.
9. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналіт. доп. / [Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін.]; за наук. ред. Я.А. Жаліло. — Київ: НІСД, 2019. — 192 с.
10. Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження КМУ № 333-р від 1.04.14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/333-2014-p>
11. Колісник О.Я. Бюджетна безпека у забезпеченні стратегії соціально— економічного розвитку держави: автореф. дис.... к-та екон. наук: 08.00.08 / О.Я. Колісник; Тернопільський національний економічний університет. — Тернопіль, 2009. — 22 с.
12. Луцик-Дубова Т. Управління бюджетною безпекою України / Т. Луцик-Дубова // Галицький економічний вісник. — 2013. — № 3 (42). — С. 17—23.
13. Бородій О.А. Управління бюджетною безпекою України: автореф.дис.канд.екон.наук: спец.08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / О.А. Бородій; Чернігів. нац. технол. ун-т. — Чернігів, 2015. — 20 с.
14. Богма О.С. Сутність бюджетної безпеки в системі забезпечення національних інтересів / О.С. Богма // Економіка і суспільство. — 2016. — № 4. — С. 282—285.
15. Вареник В.М. Оцінка бюджетної безпеки України / В.М. Вареник // Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки. — 2015. — № 1. — С. 33—43.
16. Лондар Л.П. Борговий складник фінансової безпеки України: загрози та індикатори / Л.П. Лондар // Стратегічні пріоритети. — 2015. — № 2. — С. 70—78.
17. Проказюк О.В. Бюджетна безпека держави: сутність та основні загрози / О.В. Проказюк // Фінансовий простір. — 2016. — № 3 (23). — С. 39—45.
18. Макачук І.М. Оцінка та шляхи забезпечення бюджетної безпеки України / І.М. Макачук, О.В. Перчук, В.М. Виноградня // Економіка і суспільство. — 2017. — Вип. 12. — С. 560—564.
19. Петричко М.М. Оцінка рівня бюджетної безпеки України: проблеми та шляхи вирішення / М.М. Петричко // Економічний простір. — 2015. — № 97. — С. 140—148.
20. Гурьянова Л.С. Концептуальные подходы к моделированию финансовой безопасности государства / Л.С. Гурьянова, В.Н. Непомнящий // Проблемы экономики. — 2012. — № 4. — С. 232—236.
21. Деменок О.В. Бюджетна безпека України як одна з складових фінансової безпеки держави [Електронний ресурс] О.В. Деменок // Publishing house Education and Science. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/4305-2.doc.htm
22. Онищенко С.В. Класифікація загроз бюджетній безпеці держави в умовах фінансової глобалізації / С.В. Онищенко // Економіка і регіон. — 2014. — № 2. — С. 108—113 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_2_20
23. Бюджетний Кодекс України: затверджений Верховною Радою України із змінами від № 2456-17 від 01.01.2016. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua

24. Новий тлумачний словник української мови (у 4 т.). Т.1. — К.: Видавництво "АКОНІТ", 2001. — 910 с.

25. Куньч З. Універсальний словник української мови. — Т.: Навчальна книга — Богдан. 2005. — 848 с.

References:

1. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", the available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (Accessed 29 October 2019).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Resolution "On approval of the Strategy of modernization of the accounting system in the public sector for 2007—2015", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/342007/p/print1360051017911272> (Accessed 16 Nov 2019).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Order "On the Strategy for the Development of the Public Financial Management System", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-r> (Accessed 01 Nov 2019).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Ordinance "On Approval of the Strategy for Reforming the Public Financial Management System for 2017-2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-r#n9> (Accessed 08 Nov 2019).

5. Jefimenko, T.I. Lovins'ka, L.G. Svirko, S.V. and Levyc'ka, S.O. (2010), Informacijne zabezpechennja upravlinnja derzhavnymy finansamy, T.1: Standartyzacija bjudzhetnogo obliku jak instrument modernizacii' derzhavnyj finansiv Ukrai'ny [Public financial management information support, Standardization of budget accounting as a tool for modernization of public finances of Ukraine], DNU "Akad. fin. upravlinnja", Kyiv, Ukraine.

6. Yaroshenko, F. O. (2011), Derzhavnyj bjudzhet i bjudzhetna strategija 2012—2014: stabilizacija ta stalij rozvytok v umovah reformuvannja ekonomiky Ukrai'ny, Stabilizacija derzhavnyh finansiv u konteksti strategii' reform [State Budget and Budget Strategy 2012—2014: Stabilization and Sustainable Development in the Conditions of Reforming Ukraine's Economy, Stabilization of public finances in the context of the reform strategy], DNU "Akad. fin. upravlinnja", Kyiv, Ukraine.

7. Yaroshenko, F. O. (2011), Derzhavnyj bjudzhet i bjudzhetna strategija 2012—2014: stabilizacija ta stalij rozvytok v umovah reformuvannja ekonomiky Ukrai'ny, Bjudzhetna strategija i Derzhavnyj bjudzhet 2012: zbalansovanist', prozorst', realistychnist' [State Budget and Budget Strategy 2012—2014: Stabilization and Sustainable Development in the Conditions of Reforming Ukraine's Economy, Budget Strategy and State Budget 2012: Balance, Transparency, Realism], DNU "Akad. fin. upravlinnja", Kyiv, Ukraine.

8. Nechajeva, I.A. (2017), Naprjamy, osoblyvosti ta problemy formuvannja ta vykorystannja miscevyh finansiv v Ukrai'ni v umovah bjudzhetnoi' decentralizacii' [Directions, features and problems of formation and use of local finances in Ukraine under conditions of budgetary decentralization], Ekonomika ta derzhava, Ukraine.

9. Zhalilo, Ja.A. Shevchenko, O.V. and Romanova, V.V. (2019), Decentralizacija vlady: porjadok dennij na

seredn'ostrokovu perspektyvu: analit. dop. [Power decentralization: mid-term agenda: analyte. ext], NISD, Kyiv, Ukraine.

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Executive Order "Concepts of reforming local self-government and territorial organization of government in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/333-2014-r> (Accessed 01 Nov 2019).

11. Kolisnyk, O.Ja. (2009), "Fiscal security in internal socio-economic development strategies", Abstract of Ph.D. dissertation, Ternopil's'kyj nacional'nyj ekonomichnyj universytet, Ternopil', Ukraine.

12. Lucyk-Dubova, T. (2013), " Management of budgetary security of Ukraine ", Galyc'kyj ekonomichnyj visnyk. vol. 3 (42), pp. 17—23.

13. Borodij, O.A. (2015), "Management of budgetary security of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Chernigiv. nac. tehnol. un-t, Chernigiv, Ukraine.

14. Bogma, O.S. (2016), "The essence of budget security in the system of ensuring national interests", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 4, pp. 282—285.

15. Varenky, V.M. (2015), "Assessment of budgetary security of Ukraine", Ekonomichni nauky, vol. 1, pp. 33—43.

16. Londar, L.P. (2015), "Debt component of financial security of Ukraine: threats and indicators", Strategichni priorityty, vol. 2, pp. 70—78.

17. Prokazjuk, O.V. (2016), "State Budget Security: The Essence and Major Threats", Finansovyj prostir, vol. 3 (23), pp. 39—45.

18. Makarchuk, I.M. Perchuk, O.V. and Vynogradnja, V. M. (2017), "Assessment and ways of ensuring budgetary security of Ukraine", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 12, pp. 560—564.

19. Petrychko, M.M. (2015), "Assessing the level of budgetary security in Ukraine: problems and solutions", Ekonomichnyj prostir, vol. 97, pp.140—148.

20. Gur'janova, L.S. and Nepomnjashhiy, V.N. (2012), "Conceptual approaches to modeling the financial security of the state ", Problemi ekonomiki, vol. 4, pp. 232—236.

21. Demenok, O.V. (2009), "Budgetary security of Ukraine as one of the components of financial security of the state", Publishing house Education and Science, [Online], available at: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/43052.doc.htm

22. Onyshhenko, S.V.(2014), "Classification of threats to state budget security in the context of financial globalization", Ekonomika i region, [Online], vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_2_20 (Accessed 01 Nov 2019).

23. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2456-17> available at: www.rada.gov.ua (Accessed 01 Nov 2019).

24. AKONIT (2001), Novyj tlumachnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy [New interpretative dictionary of the Ukrainian language], Vydavnytstvo "AKONIT", Kyiv, Ukraine.

25. Kun'ch, Z. (2005), Universal'nyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy [Universal Dictionary of the Ukrainian Language], Navchal'na knyga-Bohdan, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2019 р.

УДК 316.4.

О. В. Білозір,
к. ю. н., доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна Академія Управління персоналом
ORCID ID: 0000-0001-8326-3356

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.135

ФОРМУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОЇ СИСТЕМИ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

O. Bilozir,
PhD in Law, Associate Professor, Department of Public Administration,
Interregional Academy of Personnel Management

THE FORMATION OF A DIFFERENTIATED SYSTEM OF FINANCING SOCIAL PROTECTION IN THE COUNTRY

Зазначено, що базовий принцип, що лежить в основі визначення пенсій, не тільки дозволяє підтримувати середній рівень добробуту, досягнутий працівником протягом його трудової діяльності, а й стимулює його до підвищення продуктивності праці і збільшення власних доходів. Доповнюється обов'язкове пенсійне страхування системою добровільного пенсійного страхування від підприємств, призначеного для найманих працівників з обов'язковим соціальним страхуванням по старості. Пенсійне забезпечення від підприємств охоплює робітників і службовців, які укладають колективні або індивідуальні договори. Водночас найбільш поширеною формою пенсійного страхування на підприємствах є право застрахованого на отримання відсотків від вкладених вільних пенсійних коштів. Соціальне страхування на підприємствах у Німеччині є вигідним як для працівників, так і для роботодавців, оскільки з одного боку, воно є додатковим соціальним захистом для працівника, а з іншого — забезпечує підприємцям приплив капіталу. Альтернативою і доповненням обов'язкового пенсійного страхування і страхування від підприємств є приватне пенсійне страхування, яке поширюється на громадян, які не підлягають обов'язковому пенсійному страхуванню.

Визначено, що диференційована система фінансування соціального захисту передбачає можливість акумулювання коштів або зі страхових внесків, у рівній мірі виплачуваних роботодавцями та найманими працівниками, або з податкових надходжень (як додаткове джерело), або виключно за рахунок власних коштів застрахованого (приватне страхування). Розгалужена мережа спеціалізованих систем соціального захисту призначена для осіб певних професійних груп (наприклад, для осіб творчих професій, зайнятих у гірничодобувній промисловості, сільському господарстві та ін.).

It is noted that the basic principle underlying the determination of pensions not only allows to maintain the average level of well-being achieved by an employee during his or her employment, but also stimulates him to increase productivity and increase his own income. Supplements the mandatory pension insurance system, is a voluntary enterprise pension insurance, intended for employed persons and is valid in parallel with the mandatory old-age social insurance. Enterprise pension covers workers and employees who enter into collective or individual contracts. However, the most common form of pension insurance at enterprises, there is no right of the insured to receive a percentage of the invested free pension funds. Social security at companies in Germany is beneficial for both workers and employers, because on the one hand, it is an additional social protection for the employee, and on the other hand, provides entrepreneurs with a capital inflow. An alternative and complement to compulsory retirement and business insurance is private pension insurance, which applies to citizens who are not subject to compulsory pension insurance.

Enterprise pension covers employees and employees who enter into collective or individual contracts. The most common form of enterprise pension insurance is the right of the insured to receive a percentage of the invested free pension funds. Social security at companies in Germany is beneficial for both workers

and employers, because on the one hand, it is an additional social protection for the employee and, on the other, provides entrepreneurs with a capital inflow. An alternative and complement to compulsory retirement and business insurance is private pension insurance, which applies to citizens who are not subject to compulsory pension insurance.

An important component of German social policy has been found to be the implementation of an effective employment policy, which is an important tool for maintaining socio-economic stability in society. As one of the main elements of this policy and of the whole of social policy in general, there is a system of social insurance for unemployment aimed at "mitigating" the effects of unemployment in the form of financial support for those who lost their jobs allocated for the period of finding a job. Compulsory unemployment insurance is funded through contributions paid equally by employers in the form of social contributions, which are included in the cost, and wages — from wages, and, in case of lack of funds from the Federal Office of Labor, — for federal budget subsidies. Every insured unemployed person who is registered on the labor exchange and expects a job if he or she worked for at least 360 calendar days with payment of insurance premiums is eligible for assistance.

It is determined that a differentiated system of financing social protection provides for the possibility of accumulating funds either from insurance contributions, equally paid by employers and employees, or from tax revenues (as an additional source), or solely at the expense of the insured (private insurance). An extensive network of specialized social protection systems is intended for persons of certain professional groups (for example, for persons of creative professions employed in the mining industry, agriculture, etc.).

Ключові слова: диференційована система, соціального захист, безробіття, соціальне страхування, соціальна політика, євроінтеграція.

Key words: differentiated system, social protection, unemployment, social insurance, social policy, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Завдання соціальної допомоги — забезпечити нужденним людям гідне життя і водночас допомогти людині знову самостійно встати на ноги і жити, не вдаючись до підтримки держави.

Система медичного страхування Німеччини, не створюючи соціальної нерівності, до певної міри усуває прірву між людьми з різними рівнями доходів, дозволяючи як тим, так і іншим скористатися наданим їм законом правом на своєчасне і якісне медичне обслуговування. Система медичного страхування Німеччини передбачає існування розгалуженої системи страхових установ, що діють на основі їх власної відповідальності за дотримання інтересів усіх зацікавлених сторін, що входять до цієї системи, відповідальності, яку несуть не тільки страхові установи, а й самі учасники страхового процесу: застраховані і роботодавці. Завдання держави полягає у визначенні правових рамок діяльності страхових інститутів, а також у контролі за дотриманням ними закону.

З метою захисту спільних інтересів лікарняні каси об'єднуються в союзи на федеральному рівні або рівні окремих земель.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження, пов'язані із з'ясуванням особливостей структури самоорганізації партнерських відносин у державній соціальній політиці, присвятили багато провідних зарубіжних науковців, зокрема окремі фундаментальні засади побудови диференційованої системи фінансування соціального захисту в країні та до-

слідження принципів соціального проектування наявні у працях Е. Бойера, Г. Мусамбіра, С. Колінз, Т. Браун та К. Воз.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

У статті є визначення особливостей, системних проблем та вивчення особливостей формування диференційована система фінансування соціального захисту в країні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Характерною рисою страхування від нещасних випадків є його обов'язковість для більшості груп зайнятого населення. В обов'язковому порядку страхуються також і роботодавці за умови, що підприємство не перевищує визначеного законом розміру. Фінансування обов'язкового страхування від нещасних випадків здійснюється переважно за рахунок роботодавця, який сплачує внески шляхом відрахувань від собівартості продукції.

Найбільшу питому вагу в структурі соціального бюджету займають видатки на пенсійне страхування.

Маючи тривалу історію розвитку, система пенсійного страхування Німеччини є однією з найбільш ефективних серед промислово розвинених країн світу, що забезпечує високий життєвий рівень пенсіонерів

Пенсійне страхування в Німеччині включає в себе три самостійно діючі системи: обов'язкове пенсійне страхування, пенсійне страхування від підприємств та приватне пенсійне страхування. Найбільшою частиною системи пенсійного забезпечення Німеччини, яка охоп-

лює широке коло застрахованих осіб, є обов'язкове пенсійне страхування. Обов'язковому пенсійному страхуванню підлягають такі категорії населення: робітники і службовці, державні чиновники, надомні працівники [3], фермери, а також особи вільних професій, які працюють за наймом або самостійно.

Пенсійне страхування поширюється не тільки на працездатних і зайнятих осіб, а й на групи людей, що в силу певних причин не мають повноцінних трудових відносин у суспільстві (інвалідів, вдів, учнів, безробітних тощо), які не можуть виплачувати страхові внески, але тим не менш є учасниками системи пенсійного страхування за рахунок діючого в цій системі принципу солідарного перерозподілу.

Здійсненням обов'язкового пенсійного страхування в Німеччині займаються страхові товариства земель, федеральне суспільство страхування службовців, а також страхові товариства за професійною ознакою [249, с. 83]. Фінансування обов'язкового пенсійного страхування здійснюється з внесків, які порівну сплачують роботодавці та застраховані. Виняток становлять, як правило, люди вільних професій, які сплачують внески самостійно.

Таким чином, базовий принцип, що лежить в основі визначення пенсій, не тільки дозволяє підтримувати середній рівень добробуту, досягнутий працівником протягом його трудової діяльності, а й стимулює його до підвищення продуктивності праці і збільшення власних доходів [6, с. 1699].

Доповнюється обов'язкове пенсійне страхування системою добровільного пенсійного страхування від підприємств, призначеного для осіб найманої праці і чинного паралельно з обов'язковим соціальним страхуванням по старості. Пенсійне забезпечення від підприємств охоплює робітників і службовців, які укладають колективні або індивідуальні договори. Водночас найбільш поширеною формою пенсійного страхування на підприємствах є право застрахованого на отримання відсотків від вкладених вільних пенсійних коштів. Соціальне страхування на підприємствах у Німеччині є вигідним як для працівників, так і для роботодавців, оскільки, з одного боку, воно є додатковим соціальним захистом для працівника, а з іншого — забезпечує підприємцям приплив капіталу. Альтернативою і доповненням обов'язкового пенсійного страхування і страхування від підприємств є приватне пенсійне страхування, яке поширюється на громадян, які не підлягають обов'язковому пенсійному страхуванню.

Важливою складовою соціальної політики Німеччини є проведення ефективної політики зайнятості, яка представляє собою важливий інструмент підтримки соціально-економічної стабільності в суспільстві. В якості одного з основних елементів цієї політики і всієї соціальної політики загалом існує система соціального страхування по безробіттю, спрямована на "пом'якшення" наслідків безробіття у вигляді фінансової підтримки тих, що втратили робоче місце, що виділяється на період пошуку роботи. Фінансування обов'язкового страхування на випадок безробіття здійснюється за рахунок внесків, що сплачуються порівну роботодавцями у вигляді соціальних відрахувань, що включаються в собівартість, і найманими працівниками — із заробітної

плати, а також у разі нестачі коштів у Федерального відомства з праці, — за рахунок дотацій федерального бюджету [1, с. 1947]. Право на отримання допомоги має кожен застрахований безробітний, який зареєстрований на біржі праці і очікує місця роботи, якщо до втрати роботи він пропрацював не менше 360 календарних днів з виплатою внесків зі страхування.

Отже, Німеччині довелося зіткнутися з низкою проблем, пов'язаних з об'єднанням країни, що дало німецькому уряду можливість вчитися на своїх помилках, а європейській спільноті — використовувати досвід Німеччини в якості модельного під час розширення Союзу і входження в нього економічно менш розвинених країн. Проблеми об'єднання Німеччини, які, як багато хто вважає, стали першопричиною нинішньої кризи і "похилення" економіки країни, зумовивши значні заборгованості, пов'язані з великими перекладами субсидій з колишньої ФРН, спробою з боку уряду забезпечити однаковий рівень життя для східних німців, а також з тим, що в країні зберігалася низька продуктивність і обіцяні урядом високі зарплати, а також зростання безробіття призвели країну до кризи, в підтримці такої політики полягає сьогодні основна проблема для Німеччини [2, с. 369]. Для більш точного представлення системи соціального страхування Німеччини з метою використання деяких її аспектів при формуванні єдиної соціальної стратегії ЄС виділив основні особливості соціальної політики Німеччини і її характерні риси:

- диференційована система соціального захисту, що характеризується широкою мережею соціальних установ і систем соціального страхування;

- існування альтернативної обов'язковому страхуванню системи приватного страхування, яке надає можливість більшого вибору між послугами, пропонованими у рамках тієї або іншої системи соціального забезпечення;

- пріоритет самоврядування, як основоположного і найбільш прийнятного в умовах соціальної ринкової економіки принципу організації соціальних установ на відміну від державної регламентації; незалежність органів самоврядування в системі соціального забезпечення від держави, яка не виключає державного контролю за їх діяльністю;

- принцип субсидіарності — один з основних принципів, на якому ґрунтується система соціального страхування Німеччини, полягає в пріоритеті особистої відповідальності і самостійності кожного суб'єкта в прийнятті ним рішень, на відміну від системи державного патерналізму;

- принцип солідарності також є основою системи соціального страхування Німеччини, полягає в тому, що соціальний захист індивідуума від можливих ризиків забезпечується за рахунок об'єднання застрахованих, кошти яких, що відраховуються до страхового фонду, в потрібний час і в необхідному обсязі можуть направлятися на потреби кожного застрахованого [5].

Диференційована система фінансування соціального захисту передбачає можливість акумулювання коштів або зі страхових внесків, у рівній мірі виплачуваних роботодавцями та найманими працівниками, або з податкових надходжень (як додаткове джерело), або виключ-

но за рахунок власних коштів застрахованого (приватне страхування).

Розгалужена мережа спеціалізованих систем соціального захисту призначена для осіб певних професійних груп (наприклад, для осіб творчих професій, зайнятих у гірничодобувній промисловості, сільському господарстві та ін.) [4].

Система заходів соціальної допомоги орієнтована на тих незастрахованих, хто не має джерел існування і знаходиться в скрутному становищі, маючи потребу в матеріальній допомозі.

Самоврядування і спільна діяльність установ медичного страхування (лікарняних кас) і об'єднань медичних працівників, здійснюється за допомогою договорів, що укладаються між різними сторонами страхового процесу.

Самоврядування медичних працівників здійснюється через об'єднання в професійні корпорації (лікарські палати, об'єднання лікарів лікарняних кас).

Надання товарів і надання послуг для застрахованих через лікарняні каси або відшкодування витрат, пов'язаних з наданими послугами.

Розгалужена система пенсійного страхування характеризується різними напрямками соціального забезпечення по старості (обов'язкове пенсійне страхування, приватне пенсійне страхування, страхування від підприємства).

Система обов'язкового страхування від нещасних випадків.

Диференційована система страхування по безробіттю.

Пенсійне страхування будується на принципі перерозподілу і вимагає реформування в зв'язку зі зростаючим процесом старіння населення і іншими демографічними факторами.

У результаті реформ у пенсійній сфері в Німеччині все частіше мова ведеться про комбіновану систему страхування. Зниження пенсійних виплат буде компенсуватися самостійно страхувальниками в добровільному порядку [7, с. 299]. Про введення базової пенсії мова поки не ведеться, а реформи обмежуються частковим перенесенням тягаря страхування на плечі недержавних фондів. Розмір державних виплат, як і раніше, залежить від розміру внесків, тобто від заробітку.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Проаналізувавши основні риси соціальної системи Німеччини, можна зробити висновок, що сильна соціальна політика держави — це політика, яка може бути забезпечена лише за умови ефективного розвитку ринкових процесів, а сама вона стає однією з передумов конкурентного порядку, без яких стабільне і життєздатне функціонування такого порядку стає неможливим. Саме соціальна політика держави може виконувати найважливішу роль регулюючого інструменту, метою якого є виправлення неприйнятних для суспільства результатів функціонування ринкового механізму. Під час формування такої політики в якості основи вироблення єдиної соціальної стратегії для Європи можна значною мірою враховувати позитивні риси і помилки уряду Німеччини

в проведенні і реформуванні внутрішньої соціальної політики.

Проблеми великого припливу іммігрантів завжди були для Німеччини другими за значимістю після проблем безробіття, оскільки соціальною допомогою користуються не тільки громадяни ФРН, але й іноземці, що перебувають в країні. Іммігранти знаходяться часом навіть у привілейованому становищі. Так, особам, які мають політичний притулок, а також німцям-переселенцям і єврейським емігрантам з колишнього СРСР допомога надається відразу і беззастережно, водночас як місцевим жителям — лише за вмотивованим проханням і у разі неможливості знайти інше рішення.

Література:

1. Afonso A., & Fernandes S. (2008). Assessing and explaining the relative efficiency of local government. The Journal of Socio-Economics, 37 (5), 1946—1979.
2. Afonso A., Schuknecht L., & Tanzi V. (2010). Income distribution determinants and public spending efficiency. The Journal of Economic Inequality, 8 (3), 367—389.
3. Barro R. J. (1996). Determinants of economic growth: a cross-country empirical study (No. w5698). National Bureau of Economic Research.
4. Barro R. J., & Sala-i-Martin X. (2003). Economic growth (2nd ed.). Massachusetts: MIT Press.
5. Buchanan J. M., & Musgrave R. A. (1999). Public finance and public choice: two contrasting visions of the State. Mit Press.
6. Lewis B. D. (2017). Local government spending and service delivery in Indonesia: the perverse effects of substantial fiscal resources. Regional Studies, 51 (11), 1695—1707.
7. Tanzi V. (1995). Fiscal federalism and decentralization: A review of some efficiency and macroeconomic aspects (pp. 295—316). Washington. CDC: World Bank.

References:

1. Afonso, A. and Fernandes, S. (2008), "Assessing and explaining the relative efficiency of local government", The Journal of Socio-Economics, vol. 37 (5), pp. 1946—1979.
 2. Afonso, A. Schuknecht, L. and Tanzi, V. (2010), "Public sector efficiency: evidence for new EU member states and emerging markets", Applied Economics, vol. 42 (17), pp. 2147—2164.
 3. Barro, R. J. (1996), Determinants of economic growth: a cross-country empirical study (No. w5698), National Bureau of Economic Research, USA.
 4. Barro, R. J. and Sala-i-Martin, X. (2003), Economic growth, 2nd ed., MIT Press, Massachusetts, USA.
 5. Buchanan, J. M. and Musgrave, R. A. (1999), Public finance and public choice: two contrasting visions of the State, Mit Press, USA.
 6. Lewis, B. D. (2017), "Local government spending and service delivery in Indonesia: the perverse effects of substantial fiscal resources", Regional Studies, vol. 51 (11), pp. 1695—1707.
 7. Tanzi, V. (1995), Fiscal federalism and decentralization: A review of some efficiency and macroeconomic aspects, World Bank. Washington, USA, pp. 295—316.
- Стаття надійшла до редакції 23.11.2019 р.*

*І. І. Самойлова,
к. держ. упр., доцент кафедри менеджменту Навчально-наукового інституту фінансів,
банківської справи, Університет державної фіскальної служби України
ORCID ID: 0000-0002-1346-7596*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.139

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ В УКРАЇНІ

*I. Samoilova,
PhD in Public Administration, Associate Professor of Management Educational
Research Institute of Finance, Banking, University of the State Fiscal Service of Ukraine*

ESSENCE AND FEATURES OF STATE REGULATION OF THE REAL ESTATE MARKET IN UKRAINE

У статті проаналізовано державне регулювання ринку нерухомості. Визначено роль держави в регулюванні ринку нерухомості, яка зводиться до здійснення ідеологічної та законодавчої функції (вироблення концепції розвитку ринку, програми її реалізації, управління програмою, створення законодавчих актів для розвитку ринку); концентрації ресурсів (державних і приватних) на цілі створення інфраструктури ринку; встановлення вимог до учасників ринку нерухомості; контроль за фінансовою стійкістю і безпекою ринку (реєстрація та контроль за входом на ринок, реєстрація об'єктів нерухомості, нагляд за фінансовим станом будівельних організацій, вжиття заходів щодо їх оздоровлення, контроль за дотриманням правових та етичних норм, застосування санкцій); створення системи інформації про стан ринку нерухомості та забезпечення її відкритості для всіх бажаючих; формування системи захисту покупців (інвесторів) від втрат (у тому числі державні або змішані схеми страхування інвестицій); запобігання негативного впливу на ринок нерухомості інших видів державного регулювання (монетарного, валютного, фіскального, податкового). Встановлено, що актуальним є послідовний, збалансований і комплексний розвиток механізмів державного регулювання на ринку нерухомості та правильне і ефективне застосування даних механізмів, сумісно з цілеспрямованою політикою держави. Розглянуто основні принципи державного регулювання ринку нерухомості, а саме: функціональне регулювання в поєднанні з інституційним регулюванням з питань організації контролю та нагляду за діяльністю професійних учасників ринку; використання механізмів саморегулювання ринку, що створюються за допомогою держави та під її контролем; пріоритет у розвитку системи інфраструктурних організацій; максимальне зниження і поділ ризиків; підтримка конкуренції на ринку. Визначено основні напрями системи державного регулювання ринку нерухомості.

The article analyzes the state regulation of the real estate market. Determining the peculiarities of the formation, current state and development of the real estate market will allow to predict the further tendencies of its development, the need to establish mechanisms of state regulation of the real estate market of Ukraine. Regulation of the real estate market is the regulation of the activity of

all its participants and transactions between them by the organizations authorized for these actions. For the national economy of the country, it is important to analyze and control the state of the real estate market, since real estate is the basis of all systems of the market mechanism.

The role of the state in regulating the real estate market has been determined. The role of the state in regulating the real estate market boils down to the following: implementation of ideological and legislative functions; concentration of resources for the purpose of creating market infrastructure; establishing requirements for participants in the real estate market; control over the financial stability and security of the market; creating a system of information on the state of the real estate market and ensuring its openness to all comers; formation of system of protection of buyers (investors) from losses; prevention of negative impact on the real estate market of other types of state regulation. It is established that the consistent, balanced and complex development of state regulation mechanisms in the real estate market is important, as well as the correct and effective application of these mechanisms, in accordance with the purposeful policy of the state.

The basic principles of state regulation of the real estate market are considered, namely: functional regulation in combination with institutional regulation on the issues of organization of control and supervision over the activity of professional market participants; use of self-regulation mechanisms of the market created with the help of the state and under its control; priority in the development of the infrastructure organization system; maximum reduction and risk sharing; supporting competition in the market.

The basic directions, which include the system of state regulation of the real estate market, were identified, namely: formation of legislative and regulatory framework; the setting of mandatory requirements and standards for market participants, and their activities, for transactions with real estate objects; formation of a system of protection and rights of issuers, investors and intermediaries; creation of an open and accessible to all market participants system of information about the state of the market, its objects and participants; control over market participants and conducting operations on the market, monitoring the enforcement of antitrust rules; ensuring market security and reducing and sharing risks; support of competition in the market; development of market infrastructure and formation of directions of its development; market legal support; conflict and dispute resolution.

Ключові слова: ринок нерухомості, державне регулювання, принципи регулювання, розвиток ринку нерухомості, політика.

Key words: real estate market, state regulation, principles of regulation, development of the real estate market, policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ринок нерухомості є важливою ланкою системи ринкових відносин та має потужний мультиплікативний вплив на економіку країни, що дозволяє використовувати його в якості потужного засобу стимулювання економічного розвитку на різних рівнях економіки. Це також вимагає створення розгалуженої системи державного регулювання ринку [1, с. 3]. Визначення особливостей формування, поточного стану та розвитку ринку нерухомості дозволить спрогнозувати подальші тенденції його розвитку, потреби в становленні механізмів державного регулювання ринку нерухомості України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування та розвитку ринку нерухомості розглядаються у роботах таких вітчизняних вчених: В. Базилевича, А. Іванченка, М. Коваленка та інших. Окремі аспекти державного регулювання ринку нерухо-

мості висвітлено у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених: В. Бакуменка, І. Драгана, М. Латиніна, Т. Лисицької, А. Огурцової, М. Орлатого. У роботах науковців досліджені локальні проблеми державного регулювання ринку нерухомості, розкриті важливі елементи управлінських орієнтирів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення сутності та особливостей державного регулювання ринку нерухомості в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективне функціонування ринкової системи неможливе без ринку нерухомості. Оскільки ринок нерухомості обумовлює значний вплив на розвиток відносин власності та становлення середнього класу — основи суспільства, сприяє задоволенню потреб підприємців

у постійних активах, значною мірою визначає рівень споживання, нагромадження та інвестування [2, с. 1]. Ринок нерухомості виконує одну з найбільш важливих соціально-економічних функцій у розвинутих країнах світу. Для національної економіки країни важливим є аналіз та контроль стану ринку нерухомості, оскільки саме нерухомість є основою всіх систем ринкового механізму [3, с. 248].

Визнання права власності на нерухомість в умовах ринкової економіки сприяло формуванню ринку нерухомості в Україні. А початку функціонування цього ринку сприяла наявність об'єктів нерухомості й попиту та пропозиції на них. Ринок нерухомості є сферою вкладення капіталу в об'єкти нерухомості та системи економічних відносин, що виникають при операціях з нерухомістю. Ці відносини виникають під час купівлі-продажу нерухомості, іпотеці, здачі об'єктів нерухомості в трастове управління, оренду тощо. Таким чином, на ринку нерухомості повинні діяти продавці, покупці та окремі суб'єкти підприємництва, які їм сприяють у зверненні об'єктів нерухомості [4, с. 130].

Розвиток ринку нерухомості залежить від належного державного регулювання процесів ринку, використання прозорих і дієвих заходів регулювання відносин на ринку та його сегментів [5, с. 110].

Регулювання ринку нерухомості — це впорядкування діяльності на ньому всіх його учасників і операцій між ними з боку організацій, уповноважених на ці дії. Регулювання ринку нерухомості охоплює: всіх учасників ринку (продавців, покупців, орендарів, орендодавців, професійних посередників); всі види діяльності і всі види операцій на ньому (емісійні, інвестиційні, заставні); різні види нерухомості (житлові та нежитлові приміщення, земельні інші об'єкти) та здійснюється органами чи організаціями, уповноваженими виконувати функції регулювання.

Основними принципами державного регулювання ринку нерухомості є: функціональне регулювання в поєднанні з інституційним регулюванням з питань організації контролю та нагляду за діяльністю професійних учасників ринку; використання механізмів саморегулювання ринку, що створюються за допомогою держави та під її контролем; пріоритет у розвитку системи інфраструктурних організацій; максимальне зниження і поділ ризиків; підтримка конкуренції на ринку.

Зміст і сутність поняття "державне регулювання нерухомості" розкривається через такі функції: законодавчу і ідеологічну ініціативи (різні концепції розвитку окремих видів ринку, а також програми їх реалізації); регуляторну, яка встановлює і контролює правила і норми безперервного функціонування ринку нерухомості; професійного учасника при торгівлі державними будівлями і спорудами, житловими сертифікатами, а також іншими об'єктами нерухомості; інвестування в пріоритетні галузі матеріального виробництва, житлове будівництво та соціально-культурну сферу; контролю безпеки і сталого функціонування ринку (реєстрація прав та угод з нерухомістю) [6, с. 1].

Роль держави в регулюванні ринку нерухомості зводиться до: здійснення ідеологічної та законодавчої функції (вироблення концепції розвитку ринку, програми її реалізації, управління програмою, створення законодавчих актів для розвитку ринку); концентрації ре-

сурсів (державних і приватних) на цілі створення інфраструктури ринку; встановлення вимог до учасників ринку нерухомості; контроль за фінансовою стійкістю і безпекою ринку (реєстрація та контроль за входом на ринок, реєстрація об'єктів нерухомості, нагляд за фінансовим станом будівельних організацій, вжиття заходів щодо їх оздоровлення, контроль за дотриманням правових та етичних норм, застосування санкцій); створення системи інформації про стан ринку нерухомості та забезпечення її відкритості для всіх бажаючих; формування системи захисту покупців (інвесторів) від втрат (у тому числі державні або змішані схеми страхування інвестицій); запобігання негативного впливу на ринок нерухомості інших видів державного регулювання (монетарного, валютного, фіскального, податкового) [7, с. 90].

Система державного регулювання ринку нерухомості включає: органи регулювання та контролю; державні та інші нормативні акти; методи регулювання, що застосовуються державою в процесі здійснення регулювання ринку. До основних напрямів, які включає система державного регулювання ринку нерухомості відносяться: формування законодавчої та нормативної бази; встановлення обов'язкових вимог і стандартів до учасників ринку та їх діяльності, до операцій з об'єктами нерухомості; формування системи захисту та прав емітентів, інвесторів і посередників; створення відкритої та доступної для всіх учасників ринку системи інформації про стан ринку, про його об'єкти та учасників; контроль за учасниками ринку та проведення операцій на ринку, контроль за виконанням антимонопольних правил; забезпечення безпеки ринку; зниження і розподіл ризиків; підтримка конкуренції на ринку; розвиток інфраструктури ринку та формування напрямів його розвитку; підтримка правового порядку на ринку; розв'язання конфліктних та спірних питань [8, с. 95].

Важливе місце у формуванні, становленні та розвитку ринку нерухомості відіграє державне регулювання ринку, циклічність самого ринку, правові та організаційно-адміністративні механізми, економічне середовище і політична ситуація в державі та світі, світова банківська система [9, с. 85]. В сучасних умовах, актуальним є саме послідовний, збалансований і комплексний розвиток механізмів державного регулювання на ринку нерухомості, а також правильне і ефективне застосування даних механізмів, сумісно з цілеспрямованою політикою держави. Це в майбутньому призведе до існування злагодженої, безперебійно працюючої системи з регулювання ринків нерухомості державою в Україні [6, с. 1].

ВИСНОВКИ

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, доречно зазначити, що з метою стабілізації ситуації на ринку нерухомості та сприяння його подальшому розвитку, реалізація ефективної державної політики має бути спрямована на: поліпшення інвестиційного клімату в країні; створення прозорої та фінансово доступної системи оподаткування об'єктів нерухомості, спрощення системи реєстрації прав на нерухомість; створення ефективної інформаційно-статистичної системи ринку нерухомості та покращення якості аналітики ринку, яка в сучасних умовах представлена здебільшого консалтинговими і ріелторськими компаніями і відображає короткострокові коливан-

ня, а не тенденції ринку; розробку ефективного механізму контролю за виконанням місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування делегованих їм повноважень з вирішення житлових питань. Пріоритетні напрями, спрямовані на вдосконалення механізмів державного регулювання ринку нерухомості, сприятимуть розвитку системи державного регулювання, стимулюватимуть ринок нерухомості в частині створення новітніх об'єктів нерухомості, поліпшать відносини між учасниками ринку, забезпечать передумови для функціонування прозорого й зрозумілого ринку нерухомості, сприятимуть підвищенню інвестиційної привабливості України та можливості адаптуватися до світового економічного простору.

Література:

1. Максимов А.С. Рынок недвижимости в системе экономики региона: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. эконом. наук: спец. 08.00.01 — "Экономическая теория". Санкт-Петербург, 2006. 18 с.
2. Акименко О.Ю., Кислинский С.С. Досвід формування ринку нерухомості України, проблеми та перспективи розвитку даного сегменту економічного простору. 2008. URL: <http://intkonf.org/k-e-n-akimenko-o-yu-kislinskiy-s-s-dosvid-formuvannya-rinku-neruhomosti-ukrayini-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-danogo-segmentu-ekonomichnogo-prostoru/> (дата звернення 07.12.2019).
3. Загребельна К.В. Аналіз ринку нерухомості та його проблеми регулювання в Україні. 2010. С. 247—255. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/27187/EP_18_41_23.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 07.12.2019).
4. Устюшенко Н.А. Устойчивость рынка недвижимости Республики Беларусь на примере Минского рынка квартир в период с 2010 по 2015 гг. // Научный взгляд: экономика та управління. 2016. № 1 (55). С. 130—143.
5. Фесак С.А. Пріоритетні напрями вдосконалення механізмів державного регулювання ринку нерухомості // Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2013. № 4 (44). С. 110—114.
6. Литвинова С.А., Ивасенкова О.В. Государственное регулирование рынка недвижимости в России // Современные научные исследования и инновации. 2015. № 1. Ч. 2 URL: <http://web.snauka.ru/issues/2015/01/42206> (дата звернення 07.12.2019).
7. Боровкова В.А. Экономыка недвижимости. Государственное регулирование российского рынка недвижимости. 2018. URL: https://studme.org/176433/ekonomika/gosudarstvennoe_regulirovanie_rossiyskogo_rynka_nedvizhimosti (дата звернення 07.12.2019).
8. Мамалуй О.О. Основы экономической теории: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 479 с.
9. Фесак С.А. Особливості державного регулювання розвитку ринку нерухомості в Україні // Вісник АМСУ. Серія: "Державне управління". 2013. № 2 (9). С. 85—93.

References:

1. Maksimov, A.S. (2006), "The real estate market in the system of economy of the region", Ph.D. Thesis, Economic theory, St. Petersburg National University, Saint Petersburg, Russia.

2. Akimenko, O. Yu. and Kyslinskyi, S.S. (2008), "Experience of forming the real estate market of Ukraine, problems and prospects of development of this segment of economic space", available at: <http://intkonf.org/k-e-n-akimenko-o-yu-kislinskiy-s-s-dosvid-formuvannya-rinku-neruhomosti-ukrayini-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-danogo-segmentu-ekonomichnogo-prostoru/> (Accessed 7 December 2019).

3. Zagrebelska, K.V. (2010), "Analysis of the real estate market and its regulatory problems in Ukraine", available at: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/27187/EP_18_41_23.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Accessed 7 December 2019).

4. Ustiushenko, N.A. (2016), "The stability of the real estate market of the Republic of Belarus on the example of the Minsk apartment market in the period from 2010 to 2015", *Naukovyyi pogliad: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 1 (15), pp. 130—143.

5. Fesak, S.A. (2013), "Priority Straight to the Side of the Mechanism of the Sovereign Regulation of the Market of Non-Bridge", *Derjava ta regiony, Seriya: Derjavne upravlinnia*, vol. 4 (44), pp. 110—114.

6. Litvinova, S.A. and Ivasenkova, O.V. (2015), "State regulation of the real estate market in Russia", *Sovremennye nauchnye issledovaniia i innovacii*, vol. 1, no. 2, available at: <http://web.snauka.ru/issues/2015/01/42206> (Accessed 7 December 2019).

7. Borovkova, V.A. (2018), "Real estate housekeeper. State regulation of the Russian real estate market", available at: https://studme.org/176433/ekonomika/gosudarstvennoe_regulirovanie_rossiyskogo_rynka_nedvizhimosti (Accessed 7 December 2019).

8. Mamaluy, O.O. (2006), *Osnovy ekonomichnoi teoriiy* [Foundations of economic theory], Yurinkom Inter, Kyiv, Ukraine.

9. Fesak, S.A. (2013), "Features of state regulation of real estate market development in Ukraine", *Visnyk AMSU, Seriya: Derjavne upravlinnia*, vol. 2 (9), pp. 85—93.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. О. Данилевська,
аспірант, Інститут законодавства Верховної Ради України
ORCID ID: 0000-0002-2676-5488

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.143

СУЧАСНИЙ СТАН МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

О. Danilevska,
postgraduate student, Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine

CURRENT STATE OF THE MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF INVESTMENT DEVELOPMENT OF ECONOMY IN UKRAINE

За результатами аналізу наукових джерел у сфері державного управління, економіки визначено, що характерними рисами організаційної структури управління сферою інвестицій в Україні є складність та розгалуженість системи органів влади, до компетенції яких входять питання інвестиційної діяльності, а також висока міра бюрократії державної інвестиційної політики.

Доведено, що на сьогодні державне управління інвестиційним розвитком економіки здійснюється на державному та регіональному рівнях різними державними структурами і представники кожної зі структур мають власні повноваження щодо реалізації інвестиційної політики. Водночас основною метою державного управління процесом залученням інвестицій є розвиток економіки держави та створення сприятливого інвестиційного клімату, який необхідний для модернізації та інноваційного оновлення господарської діяльності.

Обґрунтовано тезу про те, що на практиці найбільшого успіху можна досягти, коли регулювання інвестиційної діяльності буде нести цілеспрямований характер і буде складовою загальної стратегії розвитку економіки. Інакше кажучи, держава стає одним з учасників інвестиційного процесу, маючи власну політику, спрямовану на вирішення економічних та соціальних проблем. Таким чином, формується державна інвестиційна політика, яка передбачає створення реальних можливостей і умов для інвестування, а також активну участь держави у розвитку інвестиційного ринку.

Досліджено, що на сьогодні Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, наразі, найбільше розвиває такі механізми державного управління залученням інвестицій:

- індустріальні парки;
- державна реєстрація інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки;
- державний супровід інвесторів в Україні.

Зазначено, що залучення інвестицій до індустріального парку має певні переваги як для держави та місцевих громад, так і для самих учасників таких парків. Але досі відсутня інформація стосовно того, наскільки економічно ефективним є функціонування існуючих парків в Україні. Попри це, індустріальні парки в Україні продовжують реєструватися. Акцентовано увагу на важливості підписання Урядом України Угоди з Організацією економічного співробітництва та розвитку стосовно приєднання діяльності останньої до умов Декларації про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства. Такий захід сприяв наданню Україні допомоги щодо запровадження міжнародних стандартів проведення інвестиційної діяльності та підвищення соціальної відповідальності бізнесу.

According to the analysis of scientific sources in the sphere of public administration, the economy has been determined that the characteristic features of the organizational structure of investment management in Ukraine are the complexity and ramifications of the system of government bodies,

which are responsible for investment activities, as well as a high degree of bureaucracy of public investment policy.

It is proved that, to date, the state management of investment development of the economy is carried out at the state and regional levels by different state structures and representatives of each of the structures have their own powers to implement the investment policy. At the same time, the main purpose of the state management of the process of attracting investments is to develop the economy of the state and to create a favorable investment climate, which is necessary for the modernization and innovative renewal of economic activity.

It is substantiated that in practice, the greatest success can be achieved when the regulation of investment activity will be purposeful and will be an integral part of the overall economic development strategy. In other words, the state becomes one of the participants in the investment process, having its own policy aimed at solving economic and social problems. Thus, a state investment policy is formed, which provides for the creation of real opportunities and conditions for investment, as well as the active participation of the state in the development of the investment market.

It is researched that, today, the Ministry of Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine, at present, most develops such mechanisms of public administration of attraction of investments as:

- industrial parks;*
- state registration of investment projects in priority sectors of the economy;*
- state support of investors in Ukraine.*

It is noted that attracting investments to the industrial park has certain advantages for both the state and local communities, as well as for the participants of such parks themselves. But there is still no information on how cost-effective the operation of existing parks in Ukraine is. Despite this, industrial parks in Ukraine continue to register. Attention is drawn to the importance of the signing by the Government of Ukraine of the Agreement with the Organization for Economic Co-operation and Development regarding the accession of the latter to the terms of the Declaration on International Investments and Multinational Enterprises. Such an event helped assist Ukraine in introducing international standards for investment activities and enhancing corporate social responsibility.

Ключові слова: механізми державного управління інвестиційним розвитком економіки, Закон України "Про індустріальні парки", інструменти економічного зростання, державний супровід інвесторів в Україні, державна реєстрація інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки.

Key words: mechanisms of public administration of investment development of economy, Law of Ukraine "On industrial parks", instruments of economic growth, state support of investors in Ukraine, state registration of investment projects in priority sectors of the economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація економічних процесів, збільшення конкуренції за іноземні інвестиції, перевага інвестиційних відносин між країнами світу та посилення процесу залучення внутрішніх інвестицій до розвинутих галузей економік держав мають все більший вплив на розвиток господарської діяльності, яка зумовлює посилення уваги до дослідження теми державного управління інвестиційним розвитком економіки.

Зараз Україна не може повною мірою нарощувати залучення внутрішніх інвестицій, так само як і не може на високому рівні конкурувати за іноземні інвестиції внаслідок: політичної нестабільності, критичного стану фінансового сектора зокрема та державної економіки загалом фактичного самоусунення органів державної влади від управління інвестиційними процесами, високого рівня корупції у суспільних відносинах, і звідси — відсутності сприятливого інвестиційного клімату та обґрунтованої фінансової та економічної політики.

Поза тим, спостерігається тенденція до відтоку капіталу за кордон та вкрай непропорційний галузевий і регіональний розподіл державних ресурсів, який формує недосконалу структуру економіки "нерозвиненого" типу та значно зменшує її конкурентоспроможність, зумовлюючи технологічне гальмування економічних процесів, чим підвищує залежність українських товаровиробників від кон'юнктури світових ринків, збільшуючи фінансування зарубіжних економік. Таким чином, суттєва частка заощаджень не перетворюється на інвестиції і канали міжгалузевого припливу капіталів залишаються нерозвиненими.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Зокрема питання актуальних проблем державного управління інвестиційним розвитком економіки досліджували Н. Хохлов [1] та В. Мортіков, які розглядали вплив зовнішніх факторів на економіку держави, зумов-

Рис. 1. Переваги розвитку індустріальних парків в Україні

лених інвестиціями. В. Федоренко [2] проводив аналіз позитивних чинників, що зумовлюють вплив на надходження іноземних інвестицій в економіку України. К. Ілляшенко [3] вивчав питання зниження інвестиційних ризиків для підвищення ефективності залучених інвестицій. О. Федорчак [4, с. 137] зазначає, що в Україні за роки незалежності існувало багато чиновників і бюрократичних структур, покликаних регулювати залучення інвестицій.

МЕТА СТАТТІ

Мета дослідження, результати якого викладено у цій статті, полягає у тому, щоб дослідити сучасний стан механізмів державного управління інвестиційним розвитком економіки в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Процеси інтеграції та глобалізації, що спостерігаються у сучасній світовій економіці, визначають центральне місце інвестицій у сталому розвитку господарської діяльності нашої держави. Ефективне впровадження інвестиційної політики на сучасному етапі, може стати основою для швидкого розвитку економіки нашої держави, підвищить конкурентоспроможність підприємств, а також забезпечить можливість їх повноцінної інтеграції у соціально-економічний простір Європейського Союзу.

На мою думку, для того, щоб підвищити інвестиційну активність підприємств, на рівні держави, має виконуватися ряд певних умов. Наприклад, має формуватися та впроваджуватися зважена інвестиційна політика, має розвиватися належне інфраструктурне забезпечення інвестиційних процесів, створюватися сприятливий

інвестиційний клімат тощо. В той же час, на регіональному рівні має здійснюватися робота та реалізація регіональних проектів та програм інвестиційного розвитку задля сприяння ефективному проведенню інвестиційної політики.

На сьогодні Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України наразі найбільше розвиває такі механізми державного управління залученням інвестицій:

- індустріальні парки;
- державна реєстрація інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки;
- державний супровід інвесторів в Україні.

Детальніше розглянемо кожний із зазначених механізмів.

Індустріальні парки. Розвиток індустріальних парків визначається одним із найпріоритетніших напрямів розвитку економіки в Україні. У працях таких учених: О. Єгорова, Л. Беневська, О. Молдован, А. Павлюк, В. Галасюк висвітлюється дане питання. Автори збігаються у думці, що майбутня перспективність індустріальних парків в Україні пояснюється успішністю розвинених індустріальних держав, де такі парки є достатньо вагомим інструментом економічного зростання.

На мою думку, потрібно звернутися до "букви закону", щоб розібратися у тому, як держава планує розвивати дану сферу. Згідно з визначенням, яке надає Закон України "Про індустріальні парки" від 20.12.2015 № 5018-VI [5], індустріальний парк є територією, яка визначена ініціатором створення індустріального парку (органом державної влади, або місцевого самоврядування, які здійснюють право власника на землю від імені українського народу; юридичною, або фізичною особою, яка є власником, або орендарем земельної ділянки) та облаштована відповідною інфраструктурою, згідно з містобудівною документацією. У межах цієї території учасники індустріального парку мають право займатися господарською діяльністю у сфері переробної промисловості, діяльністю у сфері телекомунікацій, інформаційній сфері, вести науково-дослідну діяльність на засадах, визначених даним Законом та договором про проведення господарської діяльності у межах території індустріального парку.

Стаття 4 цього Закону [5] визначає засади щодо розгортання і функціонування індустріальних парків на території України, основними із яких є:

- публічний доступ до інформації щодо можливості використання землі для розгортання індустріальних парків;
- гарантування прав на земельні ділянки, які знаходяться у межах індустріального парку;

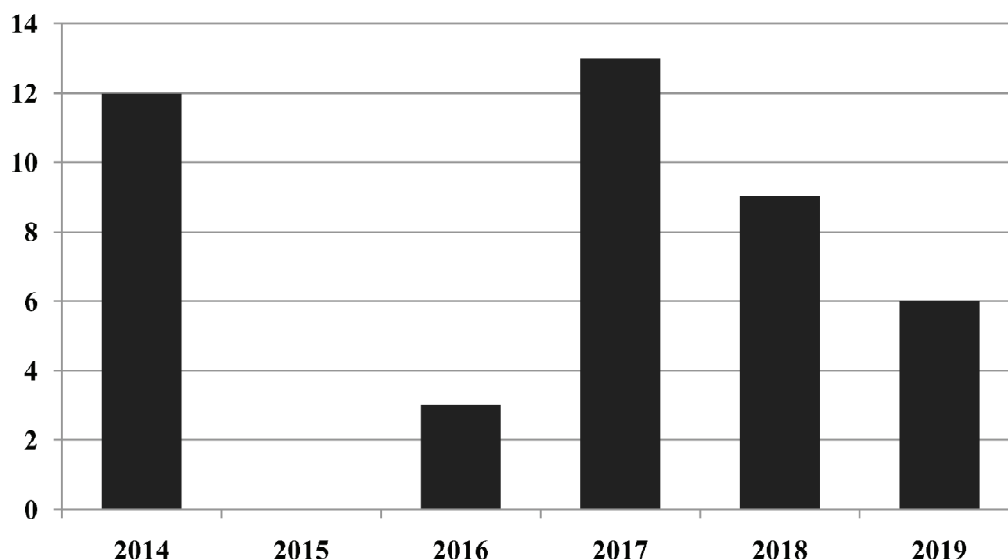

Рис. 2. Динаміка створення індустріальних парків в Україні

- можливість конкуренції у виборі керуючої компанії на землі, які є комунальною, або державною власністю;
- державне стимулювання залучення інвестицій до індустріальних парків;
- підтримка держави у створенні індустріальних парків тощо.

У цьому контексті, варто окреслити переваги розвитку індустріальних парків в Україні, що нами зроблено в межах рисунка 1.

Як бачимо, залучення інвестицій до індустріального парку має певні переваги як для держави та місцевих громад, так і для самих учасників таких парків. Але досі відсутня інформація стосовного того, наскільки економічно ефективним є функціонування існуючих парків в Україні. Попри це, індустріальні парки в Україні продовжують реєструватися.

Відповідно до Закону України "Про індустріальні парки" від 20.12.2015 № 5018-VI [5] та Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 459 [6], Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України формує та реалізує державну політику стосовно створення і функціонування індустріальних парків.

Створення перших індустріальних парків в Україні почалось у 2014 році. На кінець року було зареєстровано вже 12 парків. Згідно з даними сайту Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, станом на 07.10.2019, в Україні зареєстровано 42 індустріальні парки. На рис. 2 зображено динаміку створення індустріальних парків в Україні.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року окреслює, що одним із пріоритетних напрямів залучення інвестицій в регіони є розбудова мережі індустріальних парків, а також надання державної підтримки суб'єктам, які створюють такі парки [7]. За інформацією Департаменту залучення інвестицій Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України державна підтримка створення і функціонування індустріальних парків передбачає [8]:

- виділення коштів із Державного фонду регіонального розвитку для фінансування проектів розбудови

ви інфраструктури індустріальних парків, якщо вони співфінансуватимуться коштами з місцевих бюджетів, на рівні 10 % від їх вартості за кошторисом;

- звільнення від дольової участі у розвитку місцевої інфраструктури, якщо будівництво об'єктів відбувається суб'єктами індустріальних парків у межах відповідних індустріальних парків;

- звільнення від сплати ввізного мита, якщо суб'єкти індустріального парку ввозять обладнання, або комплектуючі до нього, матеріали, які вироблені не в Україні, з метою облаштування індустріального парку та здійснення, в його межах, господарської діяльності.

Щодо інших можливостей державної підтримки, суб'єкти індустріальних парків, також, можуть скористатися додатковими інструментами та механізмами, передбаченими законодавством, а саме:

- звільнення від сплати ввізного мита на товари, мета ввезення яких — інвестування на підставі зареєстрованих договорів, або на товари, які були ввезені як внесок іноземного інвестора до статутного капіталу підприємства з іноземним капіталом;

- ввезення товарів за пільговими ставками ввізного мита (до 0%), які походять з держав, що є членами Світової організації торгівлі, або з тих країн, з якими Україною були укладені двосторонні, або регіональні, угоди стосовно режиму найбільшого сприяння (в тому числі, з Канадою та Європейським Союзом);

- ввезення без сплати ввізного мита обладнання, що може працювати на відновлюваних джерелах енергії, ввезення енергозберігаючого устаткування та матеріалів, засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів, механізмів та матеріалів, що використовуються для виробництва альтернативних видів палива, або енергії, з відновлюваних джерел енергії.

Державний супровід інвесторів в Україні. 15 березня 2017 р. Урядом України було підписано Угоду з Організацією економічного співробітництва та розвитку стосовно приєднання діяльності останньої до умов Декларації про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства. Такий захід сприяв наданню ук-

раїні допомоги щодо запровадження міжнародних стандартів проведення інвестиційної діяльності та підвищення соціальної відповідальності бізнесу. Відповідно до цього, було створено Національний контактний пункт при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України [9].

Згідно з пунктом 11 глави І "Поняття та принципи" Керівних принципів Організації економічного співробітництва та розвитку для багатонаціональних підприємств, ті уряди, які дотримуються Керівних принципів, будуть їх реалізовувати та заохочувати компанії до їх використання. Уряди мають створити Національні контактні пункти для просування Керівних принципів та виступатимуть в якості майданчика для обговорення всіх питань, що стосуються Керівних принципів. Таким чином, цей крок сприяв підвищенню професіоналізму та ділової культури державних службовців у наданні послуг інвесторам.

Крім того, частина ІІ, параграф 1 передбачає, що ті держави, що дотримуються Керівних принципів, мають створювати Національні контактні пункти для підвищення ефективності Керівних принципів через проведення рекламних заходів, обробки запитів та сприяння вирішенню питань, що виникають у зв'язку з впровадженням Керівних принципів. Профспілки, бізнес-асоціації, компанії та інші неурядові організації та зацікавлені сторони мають бути поінформовані про наявність таких активностей.

Таким чином, Національний контактний пункт, який було створено в Україні, сприяє підвищенню ефективності Керівних принципів Організації економічного співробітництва та розвитку для багатонаціональних підприємств та вирішенню питань, пов'язаних з їх виконанням [10].

Поза тим, у кожному регіоні України є посадові особи — представники регіонів, до сфери повноважень яких відносяться питання сприяння інвестиційній діяльності і в яких інвестори можуть отримати консультацію щодо об'єктів інвестування. Їх контакти, а також карту інвестиційних контактних пунктів, розташованих по регіонах, можна знайти на сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України [11].

Державна реєстрація інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки. На початку 2013 року набрав чинності Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" від 06.09.2012 № 5205 [12], який визначає основи державної політики в інвестиційній сфері до 2032 року, положення якого спрямовані на створення сприятливого клімату для розвитку інвестиційної діяльності у нашій державі. Для приведення в дію механізму стимулювання, визначеного даним Законом, Кабінет Міністрів України прийняв постанову "Про затвердження Порядку відбору, схвалення та реєстрації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки та вимог до таких проектів" від 14.08.2013 № 715 [13] та розпорядження "Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки" від 14.08.2013 № 843-р [14]. Згідно з цим Порядком, Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України було затверджено ряд важливих наказів, а саме:

— наказ "Про затвердження форми заяви для участі у відборі інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки та інструкції щодо її заповнення" від 12.12.2013 № 1475 [15];

— наказ "Про затвердження форми реєстраційної картки інвестиційного проекту у пріоритетній галузі економіки" від 12.12.2013 № 1474 [16].

Однак ці заходи несуттєво збільшили зацікавленість суб'єктів інвестиційної діяльності та не збільшили їх активність. Державні експерти з питань формування інвестиційного ринку України вважають, що головними причинами відсутності використання суб'єктів інвестиційної діяльності стимулюючих механізмів могли стати:

— складна та бюрократична процедура відбору та затвердження інвестиційних проектів;

— занадто жорсткі вимоги до проектів під час відбору та їх подальшого виконання;

— постійні зміни до податкового законодавства.

ВИСНОВКИ

Отже, можна дійти висновку, що, наразі, аналіз факторів впливу на іноземні інвестиції не може бути здійснений до кінця, враховуючи постійну трансформацію глобального економічного середовища, яка змінює пріоритети обрання стимулів для залучення інвестицій в економіку держави та потребує неперервного адаптування теоретичних досліджень до змін економічних процесів. Для подальшого покращення інвестиційного клімату та іміджу України актуальним залишається питання удосконалення організаційно-правової бази державного управління інвестиційною діяльністю для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату та побудови міцної основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Література:

1. Хохлов Н.П. Актуальне проблемы инвестиционного обеспечения экономического роста / Н.П. Хохлов // Экономика і регіон: наук. вісн. — Полтава: ПолтНТУ, 2005. — № 2. — С. 8—10.
2. Федоренко В.Г. Інвестування: підручник / В.Г. Федоренко. — 2-ге вид., перероб і доп. — К.: Алерта, 2008. — 448 с.
3. Ілляшенко К.В. Можливості підвищення ефективності інвестицій за рахунок зниження ризиків / К.В. Ілляшенко // Экономика і регіон: наук. вісн. — Полтава: ПолтНТУ, 2007. — № 2. — С. 75—77.
4. Федорчак О. Інституціалізація державного управління інвестиційною діяльністю в Україні [Електронний ресурс] / О. Федорчак // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2017. — Вип. 4. — С. 136—148. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_4_21
5. Закон України "Про індустриальні парки" від 20.12.2015 № 5018-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5018-17>
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства" від 20.08.2014 № 459 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF>

7. Додаток 3 до Стратегії [Текст]: Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року від 6 серпня 2014 р. № 385 "ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11>

8. Презентація "Індустріальні парки в Україні" Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini>

9. Міжнародні стандарти інвестиційної діяльності та відповідальної бізнес-поведінки — Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ncp.gov.ua/>

10. Про НПК — Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ncp.gov.ua/pro-nkp>

11. Посадові особи — представники регіонів, до сфери повноважень яких відносяться питання сприяння інвестиційній діяльності — Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

12. Закон України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" від 06.09.2012 № 5205 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5205-17>

13. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку відбору, схвалення та реєстрації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки та вимог до таких проектів" від 14.08.2013 № 715 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/715-2013-%D0%BF>

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки" від 14.08.2013 № 843-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/843-2013-%D1%80>

15. Наказ "Про затвердження форми заяви для участі у відборі інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки та інструкції щодо її заповнення" від 12.12.2013 № 1475 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE24753.html

16. Наказ "Про затвердження форми реєстраційної картки інвестиційного проекту у пріоритетній галузі економіки" від 12.12.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: № 1474 <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2220-13>

References:

1. Khokhlov, N.P. (2005), "Actual problems of investment support for economic growth", *Ekonomika i rehion: nauk. visn. PoltNTU*, vol. 2, pp. 8—10.

2. Fedorenko, V.H. (2008), *Investuvannia [Investment]*, Alerta, Kyiv, Ukraine.

3. Illiashenko, K.V. (2007), "Opportunities to improve investment efficiency by reducing risks", *Ekonomika i rehion: nauk. visn. PoltNTU*, vol. 2, pp. 75—77.

4. Fedorchak, O. (2017), "Institutionalization of the state management of investment activity in Ukraine", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 4, pp. 136-148, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_4_21 (Accessed 20 Nov 2019).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Industrial Parks", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5018-17> (Accessed 15 Nov 2019).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "Issues of the Ministry of Economy, Trade and Agriculture", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF> (Accessed 15 Nov 2019).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the State strategy for regional development for the period up to 2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#n11> (Accessed 20 Nov 2019).

8. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), "Presentation "Industrial parks in Ukraine", available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=6463d3ba-aa13-4e54-8db9-0f36642c43d9&tag=IndustrialniParkiVUkraini> (Accessed 20 Nov 2019).

9. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), "International standards for investment activities and responsible business behavior", available at: <https://ncp.gov.ua/> (Accessed 20 Nov 2019).

10. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), "About the PPC", available at: <https://ncp.gov.ua/pro-nkp> (Accessed 20 Nov 2019).

11. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019), "Officials — Representatives of regions whose areas of responsibility are investment promotion", available at: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (Accessed 20 Nov 2019).

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Stimulating Investment into Top-Priority Sectors of Economy for the Purpose of Creating New Workplaces", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5205-17> (Accessed 15 Nov 2019).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution "On approval of the Procedure for selection, approval and registration of investment projects in priority sectors of the economy and requirements for such projects", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/715-2013-%D0%BF> (Accessed 15 Nov 2019).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution "On approval of the list of priority sectors of the economy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/843-2013-%D1%80> (Accessed 15 Nov 2019).

15. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On approval of the application form for participation in the selection of investment projects in priority sectors of the economy and instructions for filling", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE24753.html (Accessed 20 Nov 2019).

16. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), "On approval of the registration form of the investment project in the priority sector of the economy", available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2220-13> (Accessed 20 Nov 2019).

Стаття надійшла до редакції 27.11.2019 р.

*М. Е. Кропивницька,
аспірант кафедри соціальної і гуманітарної політики,
Національна академія державного управління при Президентові України
заступник начальника Управління інформаційно-аналітичного забезпечення,
начальник відділу, Міністерство соціальної політики України
ORCID ID: 0000-0002-9583-7318.*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.149

ПРАКТИКА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯМ СИСТЕМИ НАДАННЯ ПОСЛУГИ РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

*М. Kropivnytska,
postgraduate student of the Department of Social and Humanitarian Policy
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
Deputy Head of Information and Analytical Support Department —
the head of the department, Ministry of Social Policy of Ukraine*

THE PRACTICE OF PUBLIC MANAGEMENT OF THE INTRODUCTION OF AN EARLY
INTERVENTION SERVICE DELIVERY SYSTEM: METHODOLOGICAL ASPECTS

У статті визначено основні складові механізму публічного управління системою надання послуги раннього втручання, які сприяють утворенню правового, організаційного та фінансово-економічного забезпечення регулювання такої системи як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях в Україні.

Названо шляхи поетапного запровадження системи надання послуги раннього втручання в процесі удосконалення публічного управління у цій сфері. Приділено увагу питанню забезпечення розвитку одного із найважливіших елементів функціонування системи надання послуги раннього втручання — мережі послуги. Підтверджено необхідність визначення єдиних методичних засад для організації центрів, кабінетів раннього втручання на базі наявних установ, в яких може надаватись ця послуга, для розробки відповідних методичних рекомендацій в якості допоміжного інструменту механізму публічного управління у сфері раннього втручання.

Викладено методичні основи для впровадження практики надання послуги раннього втручання у пілотних областях під час організації кабінетів, відділень, центрів раннього втручання на рівні міст, районів, територіальних громад.

The article defines the main components of the mechanism of public management of the system of provision of early intervention services, which contribute to the formation of legal, organizational and financial and economic support for the regulation of this system both at national, regional and local levels in Ukraine.

The ways of gradual introduction of the system of provision of early intervention service in the process of improvement of public administration in this field are named. These ways define the main directions of the state policy on the development of early intervention service, the application of the mechanism of piloting the early intervention service in 10 regions in accordance with the decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 22, 2019 No. 350 its health and life", the formation of a network of centers, offices, early intervention units by introducing the provision of this service on the basis of existing institutions, mouth new organizations, social organizations, health and education, attracting and using the assistance of international organizations, the EU and other donors to develop early intervention services in Ukraine, ensure cooperation of public authorities with public associations and organizations of parents of children with disabilities, development of legal framework on this issue, implementation of the coordinating function of the Ministry of Social Policy, designated by the Government as national coordinator on this issue, and ensuring co-operation these three ministries — social policy, health, education and science and others.

Attention is paid to ensuring the development of one of the most important elements of the functioning of the system of provision of early intervention service — the service network. The necessity of defining uniform methodological bases for the organization of centers and early intervention offices based on existing institutions in which this service can be provided, was confirmed.

The methodological bases for introduction of the practice of rendering early intervention service in pilot areas at the organization of offices, departments, early intervention centers at the level of cities, districts and territorial communities are outlined.

Ключові слова: інвалідність, порушення розвитку, раннє втручання, система надання послуги, міждисциплінарна команда.

Key words: disability, developmental disabilities, early intervention, service delivery system, multidisciplinary team.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Діти з обмеженнями життєдіяльності та ризиком виникнення таких обмежень — це діти, які мають проблеми функціонування і здоров'я [1].

Під "раннім втручанням" автором розуміється послуга, яка поєднує медичну, психологічну, соціальну і педагогічну допомогу, що надається міждисциплінарною командою фахівців дітям від народження до 3 років (включно) з обмеженнями життєдіяльності або ризиком виникнення таких обмежень та їхнім сім'ям, з метою раннього виявлення та профілактики порушень, спрямована на покращення розвитку дитини, підтримку батьків чи законних представників таких дітей. Метою раннього втручання є соціалізація та адаптація до умов сучасного суспільства таких дітей та їхніх сімей.

Як правило, послуга раннього втручання надається сім'ям, починаючи з моменту народження дитини, якщо немовля має відставання, порушення розвитку або високий ризик інвалідності, і до моменту організації переходу дитини до дошкільного навчального або іншого закладу після завершення обслуговування сім'ї фахівцями з раннього втручання.

Ця послуга за змістом є медико-соціальною, яка всебічно забезпечує потреби цієї уразливої категорії населення та дозволяє оцінити стан дитини, скоординувати дії фахівців, реалізувати заплановані заходи та отримати вагомий результат, які сприятимуть не лише успішному розвитку, а й попередженню інвалідизації дитини або зменшенню її негативних наслідків, розширенню можливостей дитини щодо отримання освіти, а у майбутньому — професії. Також отримання послуги раннього втручання здійснює позитивний вплив на функціонування сім'ї, забезпечує потребу батьків у психологічній, професійній допомозі.

Послуга може надаватися через установи різних форм власності та підпорядкування (Міністерство соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти та науки), включаючи поліклініки, лікарні, реабілітаційні центри, інклюзивно-ресурсні центри, громадські організації.

На сьогодні наявні установи та заклади не становлять єдиної комплексної системи, яка б забезпечувала належну міжгалузеву координацію та взаємодію в питаннях задоволення потреб відповідної категорії дітей

та їхніх законних представників. На національному рівні не існує єдиної концепції надання сімейноцентрованих послуг для дітей з інвалідністю, затримкою в розвитку чи ризиком виникнення такої затримки та сімей, що виховують таких дітей.

Останні дані підтверджують тенденцію збільшення кількості осіб з інвалідністю, зокрема, дітей з інвалідністю в Україні. В структурі осіб з інвалідністю (2 659,7 тис. осіб або 6,2 % від загальної чисельності українського населення станом на 1 січня 2019 р.) питома вага дітей із встановленою інвалідністю становить 6,0 % (або 161,6 тис. осіб, що на 2,5 тис. осіб більше, ніж у 2017 р.) [2].

Водночас міжнародний досвід свідчить, що вже в перші роки життя приблизно у 13—18 % дітей виявляються затримки розвитку та можливий ризик їх виникнення [3]. За орієнтовними розрахунками кількість дітей з обмеженнями життєдіяльності та ризиком їх отримання у віці до 3 років (включно), які можуть потребувати послуги раннього втручання, коливається приблизно у межах 289—380 тис. осіб [2; 3].

Отже, існує суспільна потреба у розвитку механізму публічного управління запровадженням системи надання послуги раннього втручання, яка сприятиме запобіганню інвалідизації дітей раннього віку, підвищенню рівня життя сімей, що виховують дітей з інвалідністю, підготовки таких дітей до інклюзивного навчання, деінституціалізації догляду та виховання дітей з інвалідністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукової літератури у сфері ранньої реабілітації та раннього втручання для дітей з обмеженнями життєдіяльності або ризиком виникнення таких обмежень вказує на те, що на сьогодні розробленість питання стосовно публічного управління організацією надання послуги раннього втручання залишається низькою. Сутність послуги, її суспільна корисність та вплив на життя і здоров'я дітей та їхніх сімей, проблематику державно-управлінського впливу на систему надання комплексних послуг для дітей з порушеннями розвитку та їхніх сімей на різних рівнях розглянуто в наукових працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, а саме: С. Барета, Ж. Боавіди, С. Брауна, М. Гуральніка, Р. Маквільямса, Т. Мура, Н. Добрової-Крол, А. Серано, Д. Хекмана, Д. Шонкофа [3; 4; 5; 6], а також О. Дубровіної, М. Кравченко, Т. Міщук, Г. Кукурузи, А. Кравцової, О. Савченко, В. Трощинського, Ю. Харченко та ін. [7—10].

Попри те, що існують певний науковий інтерес та напрацювання з даного питання, система публічного управління наданням цієї послуги потребує наукового обґрунтування і доповнення теоретичних досліджень підходами, методами і формами їх практичної реалізації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження механізму публічного управління запровадженням послуги раннього втручання та визначення методичних основ для впровадження практики надання послуги раннього втручання у пілот-

них областях під час організації кабінетів / відділень / центрів раннього втручання на рівні міст / районів / територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні розбудовується механізм публічного управління системою надання послуги раннього втручання. На національному рівні здійснено кроки, які сприяють утворенню правового та організаційного механізмів регулювання даної системи, відбувається пошук та формування напрямів фінансово-економічне забезпечення системи раннього втручання на всіх рівнях управління.

Шляхами поетапного запровадження системи надання послуги раннього втручання в процесі удосконалення публічного управління у цій сфері виступають:

- визначення основних напрямів державної політики щодо розвитку послуги раннього втручання (зокрема, шляхом розробки та затвердження Концепції створення та розвитку системи надання послуги раннього втручання в Україні та плану заходів з її реалізації);

- застосування механізму пілотування послуги раннього втручання в окремих регіонах, поступово поширюючи надання даної послуги на усі області України. Нині згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 № 350 "Деякі питання створення системи надання послуги раннього втручання для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя" відповідний пілотний проект реалізується у 10 областях, а саме: Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Одеській та Харківській [11];

- формування мережі центрів / кабінетів / відділень раннього втручання шляхом запровадження надання такої послуги на базі існуючих закладів / установ / організацій соціальної сфери, охорони здоров'я та освіти (відкриття центрів / кабінетів / відділень раннього втручання в усіх пілотних областях має відбуватись з розрахунку на 5—7 тис. дитячого населення у віці від 0 до 4 років);

- залучення та використання допомоги міжнародних організацій, ЄС та інших донорів для розвитку послуги раннього втручання в Україні;

- забезпечення співпраці органів публічної влади з громадськими об'єднаннями та організаціями батьків дітей з обмеженнями життєдіяльності;

- розвиток нормативно-правової бази для надання послуги раннього втручання [11—13];

- забезпечення навчання (підвищення кваліфікації) фахівців для роботи в міждисциплінарних командах раннього втручання;

- забезпечення фінансування розвитку системи надання послуги раннього втручання за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, благодійних фондів, міжнародної технічної та фінансової допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством;

- проведення інформаційно-просвітницької діяльності, спрямованої на інформування населення

про послугу та популяризацію важливості збереження здоров'я та забезпечення розвитку дитини в ранньому віці;

- вивчення потреби населення у послугі;

- утворення та забезпечення діяльності консультативного органу при Кабінеті Міністрів України з цього питання — Національної ради з питань раннього втручання [13];

- здійснення координуючої функції Мінсоцполітики, що визначено Урядом національним координатором з цього питання, та забезпечення співпраці трьох міністерств — Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти і науки [12];

- проведення заходів для забезпечення розвитку надання послуги раннього втручання на основі широких скоординованих міждисциплінарних зусиль в різних секторах сфери публічного управління та суспільства загалом, зокрема, як-от: створення координаційних органів та механізмів взаємодії між зацікавленими сторонами, які працюють навколо послуги раннього втручання, в пілотних регіонах, зокрема регіональних міжвідомчих консультативних рад з питань реалізації пілотного проекту "Створення системи надання послуги раннього втручання", затвердження їх складу, положення про регіональні консультативні ради та відповідних планів заходів;

- визначення обсягу видатків для реалізації заходів з розвитку системи надання послуги раннього втручання у пілотних регіонах на основі моніторингу надання послуги у поточному періоді та забезпечення їх врахування під час підготовки державного і місцевих бюджетів з урахуванням можливостей останніх, забезпечення залучення для фінансування надання послуги коштів благодійних фондів, міжнародної технічної та фінансової допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством;

- організація та проведення навчальних поїздок / семінарів / тренінгів, навчальних курсів, програм, літніх шкіл для навчання (підвищення кваліфікації) фахівців з раннього втручання, батьків, які виховують дітей з обмеженнями життєдіяльності, представників надавачів послуги раннього втручання, публічних службовців та інших учасників процесу впровадження цієї послуги в пілотних регіонах;

- використання вебресурсів для забезпечення розміщення інформації про раннє втручання, посилань на онлайнскринінг для визначення потреби у зверненні до надавачів даної послуги. (Онлайнскринінг для виявлення у дітей відставання та порушення розвитку побудований на основі анкети-опитувальника, яка містить тест для якомога раннього виявлення проблем розвитку дитини в залежності від її віку) [15];

- залучення інструментів технічної допомоги ЄС, зокрема інструменту Twinning та інших, для розвитку раннього втручання в Україні;

- проведення конференцій, у т. ч. за міжнародною участю, для обговорення в широкому колі представників заінтересованих сторін проблем розвитку раннього втручання в Україні та залучення міжнародних партнерів.

У процесі функціонування системи надання послуги раннього втручання постає питання розвитку одного із найважливіших елементів — мережі послуги.

Для реалізації цього завдання необхідним є визначення єдиних основних методологічних засад організації центрів / кабінетів раннього втручання на базі існуючих установ, в яких може надаватись ця послуга. Передбачається розробка та затвердження відповідних методичних рекомендацій в якості допоміжного інструменту механізму публічного управління у цій сфері.

Водночас, на думку автора, слід дотримуватись таких загальних положень під час організації роботи із запровадження системи надання послуги раннього втручання у пілотних регіонах:

1. Рекомендується визначити метою впровадження практики надання послуги раннього втручання створення належних умов надання такої послуги на будь-якому рівні, що забезпечує раннє виявлення порушень здоров'я та обмежень життєдіяльності, оптимальний розвиток і адаптацію дітей, інтеграцію сім'ї і дитини в суспільство, профілактику або зниження проявів обмежень життєдіяльності, зміцнення фізичного і психічного здоров'я, підвищення доступності освіти, для дітей до 3 років (включно) з обмеженнями життєдіяльності або ризиком виникнення таких обмежень та їхніх сімей.

2. Цільовими групами для надання послуги раннього втручання є:

діти у віці від 0 до 3 років (включно), у яких є відставання в фізичному чи розумовому розвитку, включно з порушеннями розвитку в різних сферах (моторної, мовної, комунікативної, соціальної, емоційної), вже розвинулися проблеми з психічним здоров'ям, руховими навичками, поведінкою або когнітивними функціями або є порушення здоров'я, що з високою ймовірністю призводять до затримок розвитку, та їхні батьки чи опікуни;

матері-одиначки, що перебувають у післяпологовій депресії, втратили чоловіка чи родину під час вагітності (ця цільова група потребує особливої уваги і розробки індивідуальних програм, тому що жінки, які страждають від післяпологової депресії, рідко звертаються за допомогою);

родини, починаючи з перших тижнів вагітності, що очікують дитину з ризиком появи інвалідності чи обмежень життєдіяльності;

новонароджені, батьки яких входять до груп ризику з наркоманії, перенесли насильство в близьких відносинах, мають психічні захворювання [8].

Підставою для отримання послуги раннього втручання є звернення потенційного отримувача послуги до суб'єкта, що надає послугу, та визначення суб'єктом відповідності потреб сім'ї або дитини критеріям отримання послуги раннього втручання.

У технології раннього втручання батьки дитини є членами команди раннього втручання та приймають активну участь на всіх етапах реалізації технології. Програма раннього втручання будується, спираючись на запит, узгоджений батьками та фахівцями. Батьки завжди знаходяться в кімнаті під час зустрічей. Зустрічі можуть відбуватися як у центрі, так і вдома під час домашніх візитів. Періодично батьки зустрічаються з фа-

хівцями без дитини для обговорення програми. Важливим критерієм оцінки ефективності програми раннього втручання є те, наскільки змінилася якість життя сім'ї вдома [8].

Алгоритм надання послуги є проходженням сім'єю та командою фахівців крок за кроком певних етапів: виявлення дітей з високим ризиком порушень психічного розвитку, побудову індивідуальної програми раннього втручання, виконання цієї програми та оцінку її ефективності.

Кожний цикл побудови індивідуальної програми раннього втручання складається з таких частин [8]:

- формування узгодженого між фахівцями та батьками запиту,
- виділення ключової проблеми, оцінка когнітивного, моторного, соціально-емоційного, мовленнєвого розвитку та адаптивних навичок дитини та дитячо-батьківських відносин у відповідності до узгодженого запиту,
- формулювання цілі роботи у SMART-форматі, тобто цілі, яка є конкретною, вимірюваною, досяжною, актуальною, визначеною у часі;
- реалізації програми та оцінювання ефективності роботи;
- досягнення поставленої цілі та нового циклу, який розпочинається з формування нового узгодженого запиту та складається з вищенаведених етапів.

Послуга раннього втручання — це послуга тривалого безперервного супроводу сім'ї. Такий супровід може надавати команда центру, який знаходиться в безпосередній близькості від сім'ї, тому що сім'я повинна відвідувати його 1 або 2 рази на тиждень і фахівці центру повинні мати можливість здійснювати домашні візити в рамках програми.

Тривалість одного циклу індивідуальної програми раннього втручання залежить від часу, який передбачається для досягнення цілі, і може бути від 1 до 5 місяців. У процесі надання послуги раннього втручання, один цикл змінює інший і фахівці разом з сім'єю рухаються "маленькими кроками", досягаючи на кожному етапі чітко поставленої мети [8].

У процесі реалізації програми раннього втручання сім'я з дитиною приймають участь в індивідуальних або групових заняттях. Індивідуальні заняття можуть проходити як в межах регулярних домашніх візитів, так і в центрі раннього втручання.

У межах кожного циклу проходять регулярні, обов'язкові зустрічі з батьками: щоб узгодити запит; обговорити результати поглибленої оцінки, узгодити цілі та план дій; оцінити ефективність етапу роботи.

Оцінка ефективності програми пов'язана зі SMART-ціллю і включає не тільки висновок про досягнення мети, а й аналіз чинників, які вплинули на це.

Також фахівцями проводиться постійний моніторинг розвитку дитини.

Таким чином, критеріями оцінками ефективності програми є досягнення SMART-цілі, суб'єктивна оцінка батьками та результати оціночних шкал і тестів.

Критеріями виходу з програми є:

- вік дитини: незалежно від рівня розвитку дитини, після досягнення біологічного віку 3 роки та 11 місяців, сім'я повинна вийти з програми раннього втручання і перейти в інші програми;

— потреби сім'ї та дитини: в разі, якщо для дитини актуально перейти в іншу програму, наприклад в дитячий садок у віці 3 років, й немає потреби поєднувати ці дві програми;

— рішення сім'ї або зміна обставин її життя.

Обговорення з батьками виходу дитини з послуги раннього втручання і перехід в інші програми починається за 6—9 місяців до її завершення. Робота ведеться за трьома основними напрямками [8]:

1. Формування в дитини необхідних навичок і можливостей до адаптації, соціалізації, самообслуговування.

2. Добір програм, які може відвідувати дитина після завершення даної програми.

3. Підвищення рівня компетентності батьків.

Незалежно від причин виходу з програми раннього втручання, проводиться заключна зустріч з батьками, на якій оцінюється ефективність останнього циклу й всього перебування сім'ї в цій програмі.

Надавачем послуги раннього втручання виступає міждисциплінарна команда, до складу якої входять фахівці різних галузей знань: психолог, логопед (спеціальний педагог), фізичний терапевт, лікар (педіатр або невролог), фахівець із соціальної роботи (або соціальний працівник), координатор послуги / реєстратор; команда безпосередньо виконує заходи, які становлять зміст послуги раннього втручання; за потреби та наявності відповідних ресурсів склад команди може розширюватися.

Робочий час команди розподіляється на ведення практичної роботи з отримувачами та організаційно-методичну діяльність. Практична складова включає безпосередню роботу з дитиною та батьками або законними представниками. Кількість часу на ведення практичної роботи з отримувачами на одного фахівця-члена команди, який працює на повну ставку, не перевищує 20 годин на тиждень. В організаційно-методичну складову входить ведення документації, робота з відеоматеріалами, участь у загальних командних засіданнях / зборах, поточне обговорення випадків з членами команди, самоосвіта, наукова робота, участь в освітніх заходах, тренінгах, конференціях.

Суб'єкт, що надає послугу раннього втручання, забезпечує приміщення для здійснення заходів із надання послуги: кімнат для індивідуальних і групових форм роботи з отримувачем послуги, для роботи команди, зберігання розвивальних іграшок, матеріалів та реабілітаційного обладнання, для персоналу тощо. Вхід, а також всі приміщення надавача мають бути обладнані згідно з принципами універсального дизайну.

Суб'єкт, що надає послугу раннього втручання, надає в установи системи охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, недержавні організації, які можуть направляти в послугу раннього втручання, інформацію про суб'єкта та цю послугу, стандартні форми направлення.

Надавач послуги співпрацює з інклюзивно-ресурсними центрами та дошкільними навчальними закладами та іншими установами під час планування та виконання програми переходу з послуги раннього втручання.

Діяльність суб'єкта, що надає послугу раннього втручання, підлягає внутрішньому та зовнішньому оцінюванню. Внутрішнє оцінювання діяльності суб'єктом, що надає послугу раннього втручання щодо відповідності послуги вимогам, рекомендується проводити не рідше ніж один раз на рік із залученням отримувачів послуги та вживати заходів для усунення виявлених недоліків.

Зовнішнє оцінювання має здійснюватись місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами відповідно до законодавства.

Отже, існує нагальна потреба подальшого розвитку системи надання послуги раннього втручання та розповсюдження її на всій території країни, а також необхідність впровадження практики надання послуги раннього втручання, особливо під час реформування системи інституційного догляду та виховання дітей, що потребує надання нових видів послуг для дітей і сімей на рівні громади. Зокрема потребує розширення та відповідного нормативного, ресурсного та методичного забезпечення організаційний механізм системи надання такої послуги.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у статті визначено основні складові механізму публічного управління системою надання послуги раннього втручання, які сприяють утворенню нормативно-правового, організаційного та фінансово-економічного забезпечення регулювання даної системи як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Названо актуальні шляхи поетапного запровадження системи надання послуги раннього втручання в процесі удосконалення публічного управління у цій сфері з метою забезпечення виявлення дітей раннього віку з обмеженнями життєдіяльності та організація допомоги їм та їхнім сім'ям. Приділено увагу питанню забезпечення розвитку одного із найважливіших елементів функціонування системи надання послуги раннього втручання — мережі послуги. Підтверджено необхідність визначення єдиних методичних засад для організації центрів, кабінетів раннього втручання на базі діючих установ, в яких може надаватись ця послуга, для розробки відповідних методичних рекомендацій в якості допоміжного інструменту механізму публічного управління у сфері раннього втручання.

Викладено методичні основи для впровадження практики надання послуги раннього втручання у пілотних областях при організації кабінетів, відділень, центрів раннього втручання на рівні міст, районів, територіальних громад.

Вдосконалення публічного управління у сфері раннього втручання потребує скоординованих міждисциплінарних та міжвідомчих зусиль у різних секторах сфери публічного управління та забезпечення співпраці з інститутами громадянського суспільства, зокрема організаціями батьків дітей з інвалідністю, та іншими стейкхолдерами.

Невідкладними заходами для розвитку системи послуг раннього втручання, на нашу думку, мають бути:

- затвердження проекту розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції створення та розвитку системи послуг раннього втручання в Україні" на виконання Указу Президента України від 13.12.2016 № 553 [14];

- затвердження державного стандарту послуги раннього втручання;

- забезпечення діяльності Національної ради з питань раннього втручання як консультативного органу Кабінету Міністрів України з питань формування та реалізації державної політики з раннього втручання на постійній основі;

- визначення обсягу видатків для реалізації заходів з розвитку системи надання послуги раннього втручання у пілотних регіонах на основі моніторингу надання послуги у поточному періоді та забезпечення їх врахування при підготовці державного і місцевих бюджетів з урахуванням можливостей останніх, забезпечення залучення для фінансування надання послуги коштів благодійних фондів, міжнародної технічної та фінансової допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством.

Література:

1. Про затвердження плану заходів із впровадження в Україні Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1008 // [Електронний ресурс]. — URL: <http://moz.gov.ua/article/news/moz-zatverdiv-pereklad-mizhnarodnoiklasifikacii-funkcionuvannja>
2. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства. Статистичний збірник. Державна служба статистики України: Київ — 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Brown S.E., Guralnick M.J. (2012). International Human Rights to Early Intervention for Infants and Young Children with Disabilities: Tools for Global Advocacy. *Infants Young Child*. 2012 Oct-Dec; 25(4): 270—285. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4514513/>
4. Barrett S.W. Economics of early childhood intervention. In Shonkoff J.P. & Meisels S.J., Editors, *Handbook of Early Childhood Intervention*, Second Edition. — Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
5. Guralnick M.J. (2001). A developmental systems model for early intervention. *Infants and Young Children*, 14 (2), 1—18.
6. Доброва-Крол Н. Раннее вмешательство: Ключевые аспекты и международный опыт. Международный детский фонд ООН (ЮНИСЕФ) / Н. Доброва-Крол // — К., 2014. — 48 с. URL: <http://www.lib-knigi-x.ru/23pedagogika/22710-1-ranee-vmeshatelstvo-klyuchevye-aspekti-mezhdunarodniy-opit-nataliya-dobrova-krol-mezhdunarodniy-detskiy-fond-on-yuni.php>

7. Кравченко М. Формування інституційного механізму державного регулювання соціального захисту дітей в Україні [Електронний ресурс] / М. Кравченко, О. Мордань // Актуальні проблеми державного управління. — 2010. — Вип. 3 (2). — С. 67—70. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_3\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_3(2)_20)

8. Кукуруза Г.В., Близнюк О.О., Хворостенко О.І. та ін. Технологія раннього втручання: принципи, алгоритм, зміст (методичні рекомендації) (НАМН України, МОЗ України, Український центр наукової медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи) / Г.В. Кукуруза, О.О. Близнюк, О.І. Хворостенко, А.М. Кравцова, С.М. Циліорик, Т.В. Пересипкіна. — Харків, 2017. — 37 с.

9. Міщук Т. Чи буде в Україні надаватися послуга "раннє втручання" // *НейроNews*, № 5/3, вересень 2011.

10. Харченко Ю.П. Шляхи гармонізації державних механізмів управління соціально-правовим захистом дитинства [Електронний ресурс] / Ю.П. Харченко // Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток. — 2016. — № 1. — С. 67—75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pandr_2016_1_10

11. Деякі питання створення системи надання послуги раннього втручання для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 350 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2019-%D1%80> (дата звернення: 29.08.2019).

12. Про визначення національного координатора: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 січня 2019 року № 12 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/12-2019-%D1%80>

13. Деякі питання діяльності Національної ради з питань раннього втручання: Постанова Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 175 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2019-%D0%BF> (дата звернення: 29.08.2019).

14. Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю: Указ Президента України від 13 грудня 2016 р. № 553/2016 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/553/2016>

15. Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. URL: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Ranne-vtruchannya.html> (дата звернення: 29.08.2019).

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On approval of the plan of measures for implementation in Ukraine of the International Classification of Functioning, Restriction of Life and Health and the International Classification of Functioning, Restriction of Life and Health of Children and Adolescents", available at: <http://moz.gov.ua/article/news/moz-zatverdipereklad-mizhnarodnoi-klasifikacii-funkcionuvannja> (Accessed 15 Nov 2019).

2. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Protection of children in need of special attention of the society. Statistical Collection", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 Nov 2019).

3. Brown, S.E. and Guralnick, M.J. (2012), "International Human Rights to Early Intervention for Infants and Young Children with Disabilities: Tools for Global Advocacy", *Infants Young Child*, vol. 25 (4), pp. 270—285, available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4514513/> (Accessed 25 Nov 2019).

4. Barrett, S.W. (2000), "Economics of early childhood intervention", *Handbook of Early Childhood Intervention*, Second Edition, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom.

5. Guralnick, M.J. (2001), "A developmental systems model for early intervention", *Infants and Young Children*, vol. 14 (2), pp. 1—18.

6. Dobrova-Krol, N. (2014), *Rannee vmeshatel'stvo: Ključevye aspekty i mezhdunarodnyj opyt* [Early intervention: Key aspects and international experience], *Mezhdunarodnyj detskij fond OON (JuNISEF)*, Kyiv, Ukraine.

7. Kravchenko, M. and Mordan', O. (2010), "Formation of institutional mechanism of state regulation of social protection of children in Ukraine", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3 (2), pp. 67-70, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_3\(2\)_20](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2010_3(2)_20) (Accessed 20 Nov 2019).

8. Kukuza, H.V. Blyzniuk, O.O. and Khvorostenko, O.I. (2017), *Tekhnolohiia rann'oho vtruchannia: pryntsyipy, alhorytm, zmist (metodychni rekomendatsii)* [Early intervention technology: principles, algorithm, content (guidelines)], *NAMN Ukrainy, MOZ Ukrainy, Ukrain's'kyj tsentr naukovoï medychnoi informatsii ta patentno-litsenzijnoi roboty*, Kharkiv, Ukraine.

9. Mischuk, T. (2011), "Will early intervention be provided in Ukraine?", *NejroNews*, vol. 5/3.

10. Kharchenko, Yu.P. (2016), "Ways to harmonize state mechanisms for managing the social and legal protection of childhood", *Publichne administruvannia: naukovi doslidzhennia ta rozvytok*, vol. 1, pp. 67-75, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pandr_2016_1_10 (Accessed 20 Nov 2019).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "Some Issues of Establishing an Early Intervention Service to Ensure the Child's Development, Preservation and Health", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2019-%D1%80> (Accessed 15 Nov 2019).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "On the definition of national coordinator", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/12-2019-%D1%80> (Accessed 15 Nov 2019).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "Some questions about the activities of the National Council on Early Intervention", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2019-%D0%BF> (Accessed 15 Nov 2019).

14. President of Ukraine (2016), Decree "On measures aimed at ensuring the observance of the rights of persons with disabilities", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/553/2016> (Accessed 25 Nov 2019).

15. Ministry of Social Policy (2019), available at: <https://www.msp.gov.ua/> (Accessed 25 Nov 2019).

Стаття надійшла до редакції 29.11.2019 р.

І. І. Овсак,
аспірант, Міжрегіональна Академія Управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-1184-4810

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.24.156

РЕОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

I. Ovsak,
postgraduate student of the Interregional Academy of Personnel Management

REORGANIZATION OF THE STATE REGULATION SYSTEM OF BALANCED DEVELOPMENT OF THE BUILDING COMPLEX

Зазначено, що державне регулювання збалансованого розвитку будівельного комплексу може бути сформовано як приведення будь-якої системи у відповідність з цілями її функціонування, що досягається шляхом впливів системи управління на елементи, що безпосередньо визначають хід процесу. Найбільш відомими формами регулювання економіки в розвинених країнах є стратегічне планування і регіональне програмування. Центральна проблема державного регулювання економіки полягає в тому, щоб вирішити питання щодо того, як можна скоординувати економічну діяльність мільйонів господарюючих суб'єктів. Водночас економічний процес, який здійснюється в умовах організаційної, тимчасової і просторової роз'єднаності, що ґрунтується на поділі праці і є високоспеціалізованим, за можливості не тільки протікає без перешкод, але і характеризувався б максимально можливою ефективністю.

Визначено, що об'єктами регулювання виступає національна економіка загалом, господарство регіонів, підприємства різних форм власності, сімейне господарство. Суб'єктами державного регулювання є державні органи, наділені відповідними повноваженнями, в т.ч. довірені особи, що керують державною власністю, пакетами акцій. В основних положеннях регіональної політики України під регіоном розуміється частина території України володіє спільністю природних, соціально-економічних, національно-культурних та інших умов. Регіон може збігатися з кордонами територій України, або об'єднувати території деяких регіонів України. Регіони виділяються на основі різних базових ознак: природних, економічних, історичних та ін.

Запропоновано визначити регіональний (територіальний) розвиток як режим функціонування регіональних систем, який орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення, забезпечену стійким, збалансованим і взаємно не руйнуючи відтворенням соціального, ресурсного та екологічного потенціалів територій. Найважливішими ознаками регіонального розвитку є: стійкість; збалансованість; соціальна орієнтація.

It is stated that state regulation of balanced development of a building complex can be formed as bringing, any system in conformity with the goals of its functioning, which is achieved by the application of control effects on the elements that directly determine the course of the process. The most well-known forms of economic regulation in developed countries are strategic planning and regional programming. The central problem of state regulation of the economy is to address the question of how the economic activities of millions of businesses can be coordinated. Thus the economic process which is carried out in the conditions of organizational, temporal and spatial separation, based on division of labor and is highly specialized, if possible, not only proceeded without obstacles, but also would be characterized by the maximum possible efficiency.

It is determined that the objects of regulation are the national economy as a whole, the economy of the regions, the enterprises of different forms of ownership, the family economy. The subjects of

state regulation are state bodies, which are endowed with relevant powers, including: proxies managing state property, stakes. In the basic provisions of regional policy of Ukraine, the region is understood to mean that part of the territory of Ukraine possesses a community of natural, socio-economic, national-cultural and other conditions. The region may coincide with the borders of the territories of Ukraine, or may unite the territories of some regions of Ukraine. Regions are distinguished on the basis of various basic features: natural, economic, historical, etc.

It is proposed to define regional (territorial) development as a mode of functioning of regional systems, which is oriented to the positive dynamics of the parameters of the level and quality of life of the population, provided with stable, balanced and mutually not destroying reproduction of social, resource and ecological potentials of the territories. The most important features of regional development are: sustainability; balance; social orientation.

Each entity has its goals and advantages, some of which inevitably find themselves competing or contradicting. In addition, it should be noted that the inequality of entities and as a result of receiving income from some to the detriment of others. This creates the preconditions for numerous socio-economic conflicts.

Of all the entities represented in the region only for regional and local governing bodies the central task is to ensure balanced and integrated development of subordinate enterprises. Only the goals of regional bodies have a long-term social character. The challenge for these bodies is to unite the interests of all regional development actors in order to solve the real problems of the region.

The subject of regulation is a set of interrelated problems that arise between economic entities, management and the population regarding the efficient use of territorial resources and integrated economic development. The tasks of regulation are to ensure that: the balance of interests of all stakeholders is ensured; uninterrupted and effective functioning of the socio-economic complex of the region; high standard of living of the population; balanced solution of socio-economic problems and preservation of the quality of the environment. All the tasks facing the subjects of state regulation of regional development can be divided into four blocks: regional, economic, social, environmental.

Ключові слова: збалансований розвиток, державне регулювання, механізми, будівельний комплекс, регіональне програмування, стратегічне планування.

Key words: balanced development, state regulation, mechanisms, building complex, regional programming, strategic planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У процесі переходу України до ринкової економіки спостерігається реорганізація системи державного регулювання як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні. І якщо на початку реформування на перший план виступав питання про роль і місце держави в ринковій економіці, то сьогодні більш актуальною є дилема "держава — регіони", "центр — регіони", викликана боротьбою за перерозподіл влади між центром і регіонами, суперництвом регіонів один з одним і іншими проблемами, що гальмують реформаційний процес.

В Україні нині відсутня соціальна економіка, організація, політико-правові основи для безконфліктного розвитку тріади — національного, регіонального, місцевого рівнів. Тому нерідко в регіонах проявляється прагнення до дезінтеграції, спроби відмови виконувати розпорядження Центру. У цих умовах необхідний якісний перегляд стратегії і тактики реформ, пов'язаних з формуванням реальної системи державного регулювання регіональних відносин у рамках регіону. На жаль, сьогодні держава під час вирішення питань регіональної політики змушене керуватися окремими надзвичайними заходами, а не вивіреної концепцією та відповідни-

ми інститутами регіонального розвитку, що не дозволяє вийти з кризової ситуації. Вихід же можливий тільки за сильної політичної волі до впорядкування державного регулювання територіального розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням аналізу стану та динаміки збалансованого розвитку будівельної сфери присвячені зокрема роботи А. Асаула, А. Беркути, А. Гойка, Ю. Манцевича, В. Кравченко, Л. Левгта, К. Паливоди, де автори викладають власне бачення шляхів удосконалення процесів житлового будівництва.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження еволюційного стану і сучасних тенденцій реорганізація системи державного регулювання збалансованого розвитку будівельного комплексу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття регулювання використовується в науковій літературі з регіональної економіки порівняно недав-

но, відтіснивши раніше вживане "управління" і "планування". Поняття "державне регулювання регіонального (територіального) розвитку" формується на основі синтезу термінів: "державне регулювання" та "регіональне (територіальне) розвиток". У теорії їх сутність трактується далеко не однозначно, тому розглянемо зміст кожного з них виходячи з сучасних підходів і установок.

Регулювання може бути сформовано як приведення, будь-якої системи у відповідність з цілями її функціонування, що досягається додатком управляючих впливів на елементи, що безпосередньо визначають хід процесу. Найбільш відомими формами регулювання економіки в розвинених країнах є стратегічне планування і регіональне програмування. Центральна проблема державного регулювання економіки полягає в тому, щоб вирішити питання щодо того, як можна скоординувати економічну діяльність мільйонів господарюючих суб'єктів. Водночас економічний процес, який здійснюється в умовах організаційної, тимчасової і просторової роз'єднаності, що ґрунтується на поділі праці і є високо спеціалізованим, за можливості не тільки протікає без перешкод, але і характеризувався б максимально можливою ефективністю.

Це визначення збігається з визначенням терміну "державна економічна політика" хоча теоретично поняття державна економічна політика ширше, що пояснюється тим, що коли держава відмовляється від проведення державного регулювання економіки, політика невтручання в економіку є державною економічною політикою [1].

Розглянемо поняття державне регулювання з позиції системного підходу, який включає:

- формулювання цілей і завдань розвитку;
- визначення об'єктів регулювання, організацію керованої системи;
- виділення суб'єктів регулювання, формування їх організаційної структури;
- розмежування функцій і вибір необхідних методів;
- оцінку результатів регулювання.

Цілі економічного регулювання є сукупність певних завдань, вирішення яких передбачається в найближчі або віддалені перспективи.

Об'єктами регулювання виступає національна економіка загалом, господарство регіонів, підприємства різних форм власності, сімейне господарство.

Суб'єктами державного регулювання є державні органи, наділені відповідними повноваженнями, в т.ч. довірені особи, що керують державною власністю, пакетами акцій.

До методів державного регулювання відносяться прямі (наприклад, уявлення дотацій і субвенцій, які виділяються для регіонів, регулювання цін, державне замовлення, державний контроль та ін.) [2]. І непрямі методи (індикативне планування, бюджетне та податкове регулювання, грошово-кредитна політика та тощо).

Ефективність державного регулювання виражається через досягнуті показники соціально-економічного розвитку, в яких знаходять відображення наслідки, викликані регулюючими впливами. Це передусім ступінь ре-

алізації поставлених цілей, досягнення соціально-економічних стандартів, все те, що можна визначити як функціональну ефективність.

Тепер розглянемо другу теоретичну конструкцію, досліджувану нами — "регіональний розвиток", і терміни, які її визначають, а саме: "region", "регіональна економічна політика" [3, с. 187]. У визначенні цих термінів різними вченими спостерігається неоднозначність тлумачень.

"Region" — слово латинського походження, що в перекладі означає країна, область, простір, територія. Поняття "region" у широкому сенсі вживається для розмежування території країни або світового простору за різними ознаками адміністративно-територіальним, національним, географічним та ін. [4]. Трактують поняття залежить від того, яка буде ознака береться за основу. Цим і пояснені різні тлумачення цього терміна.

У широкому побуті регіон це і одиниця адміністративного поділу країни, і край, і область і район. Одні економісти не включають у визначенні регіону питання розміщення продуктивних сил загалом в окремих галузях країни, інші вважають, що економічний регіон — це виробнича підсистема країни зі спеціалізацією виробництва у всесоюзному масштабі, з розвиненими внутрішніми зв'язками [5].

В основних положеннях регіональної політики України під регіоном розуміється частина території України володіє спільністю природних, соціально-економічних, національно-культурних та інших умов. Регіон може збігатися з кордонами територій України, або об'єднувати території деяких регіонів України.

Регіони виділяються на основі різних базових ознак: природних, економічних, історичних та ін.

У 80-і роки на основі економічного районування в СРСР виділялося 19 основних економічних регіонів [6, с.37]. Сьогодні основним типом соціально-економічного регіону зазвичай називають адміністративно територіальні одиниці (регіони, області, райони, міста, райони в містах та тощо). А також національно-територіальні утворення.

У цьому дослідженні ми будемо розуміти як рівнозначні терміни "region" і "децентралізація" із застереженням, що мова йде, передусім, про соціально-економічному, а не про правовому розумінні.

Децентралізація в Україні будуватиметься в умовах, коли регіони відрізняються один від одного не тільки національними, географічними, економічними та іншими особливостями, а й сутнісними характеристиками.

Під час характеристики регіональної економіки необхідно пам'ятати:

— регіональна економіка пов'язана більшою мірою з природно-кліматичними факторами: наявністю корисних копалин, інших природних ресурсів, сприятливих умов географічного середовища. Таким чином, рівень економічного розвитку регіону знаходиться в сильній залежності від природних факторів і від стану навколишнього середовища;

— регіональне господарство, будучи комплексним, по суті, не володіє, як правило, гармонійною структурою, багато регіонів вузькоспеціалізовані [7].

Регіональний (територіальний) розвиток — це режим функціонування регіональних систем, який орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення, забезпечену стійким, збалансованим і взаємно не руйнуючи відтворенням соціального, ресурсного та екологічного потенціалів територій. Найважливішими ознаками регіонального розвитку є:

- стійкість;
- збалансованість;
- соціальна орієнтація [8].

Без урахування цих характеристик можливості функціонування регіональних систем у режимі розвитку різко знижені.

Регулювання регіонального (територіального) розвитку слід розуміти як спеціально організовані системні дії щодо забезпечення сталого і збалансованого функціонування регіональних систем, що має головним ціловим орієнтиром поліпшення якості і підвищення рівня життя населення.

Специфіка регіону полягає в тому, що вихідним моментом його регулювання є визначення мети регіонального розвитку. Тому поняття регулювання в додатку до регіону можна визначити як процес досягнення визначених цілей і параметрів розвитку регіону.

Державне регулювання територіального розвитку існує стільки, скільки існує інститут держави, і може бути відсутнім лише в тому випадку, якщо регіональні проблеми не існують, але це швидше виняток (наприклад, держава Ватикан). Воно існує навіть тоді, коли держава вирішує завдання зовсім регіонального характеру. Непряме державне регулювання регіонального розвитку здійснюється через всі види економічної політики.

Структуру державного регулювання регіонального розвитку утворюють конкретні дії явного і неявного, загального і виборчого характеру. Однак вони можуть бути різноплановими, що у разі неправильного застосування здатне знизити ефект державного регулювання.

Крім того, необхідно сказати і про саморегулювання розвитку територій, яке проявляється в 2-х формах: соціальної мобільності населення та приватних інвестицій. Однак сьогодні можливості саморегулювання різко занижено: у населення немає фінансових можливостей для переїзду з депресивних територій на нове місце роботи і проживання, це ускладнюється і міграційними потоками біженців і вимушених переселенців з вогнищ міжнаціональних конфліктів, розрахунок на приватні інвестиції в депресивні території теж не виправдовує себе [9]. Світова практика свідчить про те, що тільки пряме або непряме державне регулювання може здійснити корекцію функціонування такої складної системи, як регіон.

Розглянемо складові частини системи державного регулювання регіонального розвитку. Зміст процесу регулювання регіонального розвитку складають відносини суб'єктів господарювання, населення та органів територіального управління щодо вирішення соціальних, економічних, екологічних та інших проблем розвитку територій. Особливістю перехідного періоду є поява нових активних учасників регіональних процесів — це органи місцевого самоврядування, комерційні бан-

ки та фонди, фірми, підприємці, приватні особи, громадські організації.

Перераховані функції відносяться до економіки, яка перебуває на стадії стійкого розвитку. Наша ж країна, пройшовши кризовий етап, перебуває в стадії депресії. У 1998 році тільки намітилися перші осередки зростання, які були згорнуті серпневою фінансовою кризою. Держава будує регіональну політику на принципах "підтримки" і "вирівнювання", тоді як необхідно, не відкидаючи цієї практики, сформувати політику власне регіонального розвитку та проводити її зі змістом цього розвитку і з наявними політичними, організаційними, матеріальними і фінансовими можливостями держави і регіонів.

Об'єктами регулювання державного регіонального розвитку є:

- окремі групи населення;
- підприємства та організація всіх форм власності, господарської орієнтації і профілю діяльності.

Суб'єкти державного регулювання регіонального розвитку розподіляються за трьома рівнями управління:

- центральний рівень (парламент, президент, уряд, центральний банк, торгово-промислова палата, спілки підприємств);
- регіональний рівень (регіональні влади, агентства розвитку, торгово-промислова палата, бізнес-асоціації, регіональні банки);
- місцевий рівень (місцева влада, агентства з розвитку окремих територій, торгово-промислові палати, місцеві бізнес-асоціації, міжрегіональні банки, професійні спілки).

ВИСНОВОК

У кожного суб'єкта господарювання та управління є свої цілі і переваги, деякі з них неминуче опиняються конкуруючими або такими, що суперечать. Крім того, слід зазначити нерівноправність суб'єктів і як наслідок отримання доходів одними на шкоду іншим. Це створює передумови для виникнення численних соціально-економічних конфліктів.

З усіх представлених у регіоні суб'єктів лише для регіональних і місцевих органів управління центральним завданням є забезпечення збалансованого і комплексного розвитку підвідомчих підприємств. Тільки цілі регіональних органів мають довгостроковий суспільний характер. Складне завдання цих органів полягає в тому, щоб зуміти об'єднати інтереси всіх суб'єктів регіонального розвитку для вирішення суті проблем регіону.

Предметом регулювання є комплекс взаємопов'язаних проблем, що виникають між суб'єктами господарювання, управління і населенням з приводу ефективного використання ресурсів територій і комплексного розвитку економіки. Завдання регулювання зводяться до того, щоб забезпечувалися: баланс інтересів усіх зацікавлених сторін; безперервне і ефективне функціонування соціально-економічного комплексу регіону; високий рівень життя населення; збалансоване вирішення соціально-економічних завдань і збереження якості навколишнього природного середовища. Всі завдання,

які стоять перед суб'єктами державного регулювання регіонального розвитку можна розділити на чотири блоки: загальнодержавному, економічні, соціальні, екологічні.

Література:

1. Дацій О.І. Зростання якості життя як критерій дій української влади в умовах розвитку інформаційного суспільства // Публічне урядування. — 2016. — № 4 (5) — С. 93—100.
2. Олексенко Р.І. Особливості формування світоглядних цінностей креативних підприємців в умовах глобальних викликів та трендів розвитку сучасного світу. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2017. 228 с.
3. Павленко В.П. Методологічні засади державного регулювання національної економіки: дис.... д-ра екон. наук: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством", Науково-дослідний економічний інститут. Київ, 2015. 366 с.
4. OECD, Better Regulation Practices across the European Union. Paris: OECD Publishing, 2019. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264311732-en>
5. Досвід Фінляндії: менше регуляторного навантаження, більше робочих місць. 2018. URL: <http://www.drs.gov.ua/press-room/dosvid-finlyandi-imenshe-regulyatornogo-navantazhennya-bilshe-robochyh-mists>
6. Комаха О.О. Проблеми регулювання розвитку малого та середнього бізнесу: досвід Японії та уроки для України. Формування ринкових відносин в Україні. Вип. 5 (1). К., 2012. С. 36—39.
7. Ведение бизнеса 2019. Информационная справка: Европа и Центральная Азия. World Bank Group. URL: https://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Fact-Sheets/DB19/FactSheet_DoingBusiness2019_ECA_Rus.pdf
8. Доклад "Ведение бизнеса" за 2018 год. Европа и Центральная Азия. World Bank Group. URL: https://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Fact-Sheets/DB18/DB18_ECA_Factsheet_RU.pdf
9. Разумова Г.В. Концепція управління змінами регуляторної політики розвитку національної економіки. Економіка та держава. 2019. № 8. С. 58—61. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.8.58.

References:

1. Datsii, O.I. (2016), "Growth of quality of life as a criterion for action of the Ukrainian authorities in the context of the development of an information society", Public administration, Vol. 4 (5), pp. 93—100.
 2. Oleksenko, R.I. (2017), Osobly`vosti formuvannya svitoglyadny`x cinnostej kreaty`vny`x pidpry`emciv v umovax global`ny`x vy`kly`kiv ta trendiv rozvy`tku suchasnogo svitu [Peculiarities of formation of ideological values of creative entrepreneurs in the conditions of global challenges and trends of development of the modern world], FOP Odnorog T.V., Melitopol, Ukraine.
 3. Pavlenko, V. P. (2015), "Methodological principles of national economy foundations of state regulation", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Research Economic Institute, Kyiv, Ukraine.
 4. OECD (2019), "Better Regulation Practices across the European Union", OECD Publishing, Paris, France. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264311732-en>.
 5. State Regulatory Service of Ukraine (2018), "Finland's experience: less regulatory burden, more jobs", available at: <http://www.drs.gov.ua/press-room/dosvid-finlyandi-imenshe-regulyatornogo-navantazhennya-bilshe-robochyh-mists> (Accessed 25 September 2019).
 6. Komakha, O. O. (2012), "Problems of regulation of small and medium business development: Japan's experience and lessons for Ukraine", Market Relations Development in Ukraine, vol. 5 (1), pp. 36—39.
 7. Doing Business (2019), "Information: Europe and Central Asia. World Bank Group", available at: https://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Fact-Sheets/DB19/FactSheet_DoingBusiness2019_ECA_Rus.pdf (Accessed 25 September 2019).
 8. Doing Business Report (2018), "Europe and Central Asia", available at: https://russian.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Fact-Sheets/DB18/DB18_ECA_Factsheet_RU.pdf (Accessed 25 September 2019).
 9. Razumova, H. V. (2019), "Concept of management of changes in regulatory policy of the development of national economy", Ekonomika ta derzhava, vol. 8, pp. 58—61. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.8.58.
- Стаття надійшла до редакції 29.11.2019 р.*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА